

ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ «ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ»

Φοιτήτρια: Σκουλουδάκη Αικατερίνη

A.M.:210109

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ: Σδράλη Δ., Επίκ. Καθηγήτρια

ΜΕΛΗ: Μαλινδρέτος Γ., Επίκ. Καθηγητής

Κλήμη-Καμινάρη Ο., Επίκ. Καθηγήτρια

Αθήνα, 2013

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική έχει θέμα την εξέλιξη της κοινωνικής οικονομίας τόσο ιστορικά όσο και εννοιολογικά και το ρόλο της στην απασχόληση και στην καλλιέργεια συλλογικής συνείδησης, ιδιαίτερα σε περιόδους κρίσης που τα δύο αυτά στοιχεία είναι απαραίτητα. Στόχος της εργασίας είναι να διερευνήσει τις απόψεις γύρω από τα χαρακτηριστικά της κοινωνικής οικονομίας, καθώς και η εξοικείωση του κόσμου με τέτοιες δομές.

Για να επιτευχθεί ο σκοπός αυτός η έρευνα ξεκίνησε με τη μέθοδο των ποιοτικών συνεντεύξεων σε ιδρυτικά μέλη επιχειρημάτων αλληλέγγυας οικονομίας (αλληλέγγυου εμπορίου, εκδόσεις, χώρος εστίασης και επισκευές υπολογιστών, κατασκευή ιστοσελίδων και προγραμματισμός). Τα στοιχεία των συνεντεύξεων μας έδωσαν μία πολύ καλή εικόνα για τον τρόπο και τις αρχές της εργασίας σε τέτοιους χώρους καθώς και τις αιτίες και τα κίνητρα που οδήγησαν στη σύστασή τους.

Το δεύτερο στάδιο της έρευνας αφορούσε το ευρύ κοινό και γι' αυτό το λόγο διανεμήθηκε ένα ερωτηματολόγιο σε τυχαίο δείγμα 200 ατόμων, το οποίο επεξεργάστηκε μέσω του στατιστικού προγράμματος SPSS. Η μέθοδος με την οποία επεξεργάστηκαν τα ευρήματα ήταν η περιγραφική στατιστική και η ανάλυση κατά συστάδες. Από την επεξεργασία των δεδομένων με τη μέθοδο ανάλυση σε συστάδες, δημιουργήθηκαν τέσσερις συστάδες: η συστάδα των αρνητικών, των επιφυλακτικών, των θετικών και των ένθερμων υποστηρικτών. Όλες οι παραπάνω ομάδες αποτελούνται από άτομα που γνωρίζουν την έννοια της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας. Η ειδοποιός διαφορά είναι πόσο πιστεύουν ότι αυτά τα επιχειρήματα είναι ικανά να δώσουν λύσεις σε περιόδους κρίσης.

Abstract

The topic of this thesis is the origin and evolution of social economy both historically and conceptually, and its role in employment and the creation of an empathetic collective conscience, especially in periods of crisis, when these two elements are very important. The aim of this study is to investigate opinions on the characteristics of social economy as well as people's familiarity with such structures.

In order for this aim to be achieved, the research began with the method of qualitative interviews of the founding members of various solidarity economy projects (fair trade, editions, computer services, site building, programming). The data from the interviews gave us a very good picture on the ways and working principles in such ventures as well as the reasons and motives that led to their establishment.

The second part of the research concerns the wider public and for this reason a questionnaire was distributed to a random sample of 200 people, which was then processed using SPSS statistical software. The methods employed in order to process the findings were descriptive statistics and cluster analysis. From the cluster analysis four clusters were created: the cluster of the negative ones, the hesitants, the positive ones and the supporters towards social economy. All these groups of people are familiar with social and solidarity economy. The key difference is how much they believe that social economy's practices are capable to give solutions in periods of crisis.

Keywords: Social and Solidarity Economy, active citizenship, cluster analysis

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	7
---------------	---

ΜΕΡΟΣ Α΄: ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

1^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Ιστορική εξέλιξη των φορέων της κοινωνικής οικονομίας

1.1 Ιστορική αναδρομή του φαινομένου της κοινωνικής οικονομίας στην Ευρώπη και τον υπόλοιπο κόσμο.....	11
1.2 Ιστορική εξέλιξη της κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα.....	17
1.3 Ο ιστορικός προσδιορισμός και η αναγνώριση της κοινωνικής οικονομίας.....	21

2^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Τα χαρακτηριστικά, οι φορείς, τα πεδία δραστηριοποίησης, και τα είδη διοίκησης των φορέων της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας

2.1. Τα χαρακτηριστικά της κοινωνικής οικονομίας.....	25
2.2. Τα χαρακτηριστικά της αλληλέγγυας οικονομίας.....	27
2.3. Οι φορείς και τα πεδία δραστηριοποίησης της κοινωνικής οικονομίας.....	29
2.3.1. Οι συνεταιρισμοί.....	31
2.3.2. Ταμεία Αλληλασφάλισης.....	34
2.3.3. Ενώσεις.....	34
2.3.4. Ιδρύματα.....	34
2.3.5 Μη κυβερνητικές οργανώσεις.....	35
2.4. Οι φορείς και τα πεδία δραστηριοποίησης της αλληλέγγυας οικονομίας.....	36
2.4.1 Ηθικές Τράπεζες και μικροπίστωση.....	37

2.4.2. Το Δίκαιο Εμπόριο.....	39
2.4.3. Τοπικά Συστήματα Ανταλλαγών.....	42
2.5. Τα είδη διοίκησης των φορέων της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας	
2.5.1. Αυτοδιαχείριση (self management).....	44
2.5.2. Συλλογική Διοίκηση (Collective management).....	45
2.5.2. Ιεραρχική Διοίκηση (Hierarchcal Management).....	45
3^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Οι κύριες θεωρητικές προσεγγίσεις	
3.1.Ο τρίτος τομέας σαν σημείο συνάντησης.....	46
3.2. Η προσέγγιση του μη-κερδοσκοπικού τομέα.....	48
3.3. Η προσέγγιση της αλληλέγγυας οικονομίας.....	49
3.4. Η προσέγγιση των κοινωνικών επιχειρήσεων.....	52
3.5. Άλλες προσεγγίσεις.....	54
4^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η κοινωνική οικονομία στην Ευρωπαϊκή Ένωση	
4.1. Συνοπτική παρουσίαση της κοινωνικής οικονομίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση.....	58
4.2. Στατιστικά στοιχεία απασχόλησης στον τρίτο τομέα των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ιδιαίτερα πεδία δραστηριοποίησης.....	60
5^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η κατάσταση στην Ελλάδα	
5.1. Η κατάσταση και το νομικό πλαίσιο στην Ελλάδα.....	69
5.2. Εμπόδια και προβλήματα στην εξέλιξη του τρίτου τομέα στην Ελλάδα.....	73
6^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η συμβολή της κοινωνικής οικονομίας σε περιόδους κρίσης	76

ΜΕΡΟΣ Β΄: ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

7^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Εμπειρική προσέγγιση σε φορείς κοινωνικής οικονομίας

7.1. Σκοπός και μεθοδολογία της έρευνας σε φορείς κοινωνικής οικονομίας.....	84
7.2. Συνεντεύξεις.....	86

8^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Εμπειρική προσέγγιση σε καταναλωτές

8.1. Σκοπός και μεθοδολογία της έρευνας σε φορείς κοινωνικής οικονομίας.....	99
8.2. Περιγραφική Στατιστική και διαγράμματα συχνοτήτων.....	100
8.3. Ανάλυση κατά συστάδες.....	116

9^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Συμπεράσματα- Προτάσεις.....135

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Ξένη Βιβλιογραφία

Ελληνική Βιβλιογραφία

Ηλεκτρονική Βιβλιογραφία

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

Πίνακες Συχνοτήτων

Συνεντεύξεις

Ερωτηματολόγιο

Εισαγωγή

Στις παραδοσιακές αγροτικές οικονομίες υπήρχε πάντα μια άτυπη μορφή ανταλλαγών σε είδος, εργασία και μέσα παραγωγής. Στη σύγχρονη εποχή, που οι κοινωνίες διακρίνονται πλέον από έντονη ανταγωνιστικότητα, ατομικισμό, ιεραρχικές και κυριαρχικές σχέσεις, αυξημένη παραγωγικότητα και καταναλωτισμό, η προσέγγιση μιας οικονομίας με κοινωνικά χαρακτηριστικά αναδύεται ως εναλλακτικός τρόπος παραγωγής και διανομής (<http://www.teses.usp.br/teses/disponiveis/48/48134/tde-23062010-111951/en.php>).

Η αναθέρμανση του ενδιαφέροντος για την κοινωνική οικονομία συνδέεται με την αύξηση της ανεργίας και των οικονομικών προβλημάτων για μεγάλο αριθμό ανθρώπων, την αίσθηση της αυτοδιαχείρισης και δημιουργικότητας, την ανάγκη συμμετοχής σε συλλογικές και δημοκρατικές διαδικασίες, την αλληλεξάρτηση και την κοινωνική προσφορά (Φεφές, 2006). Σήμερα, η κοινωνική οικονομία της αλληλεγγύης συναντάται με τη μορφή των κοινωνικών επιχειρήσεων, των συνεταιρισμών παραγωγών – καταναλωτών, των μη Κερδοσκοπικών και μη Κυβερνητικών Οργανώσεων, των μικρομεσαίων τοπικών πρωτοβουλιών, των ομάδων έμπρακτης αλληλεγγύης προς αδύναμες κοινωνικές ομάδες, των σωματείων, συλλόγων, κολεκτίβων και άλλων δομών.

Στην παρούσα μελέτη, η κοινωνική οικονομία θα αναδειχθεί ως μια μορφή κοινωνικής παρέμβασης, που προωθεί τη δημοκρατική οργάνωση των φορέων της, υιοθετεί συλλογικά κριτήρια κατανομής των διαθέσιμων πόρων και των πλεονασμάτων, αναπτύσσει μια ιδιαίτερη σχέση πρόνοιας για το περιβάλλον και προωθεί την κοινωνική συνοχή. Ο μελλοντικός της δε ρόλος αποκτά ιδιαίτερη σημασία, καθώς έχει πλέον ανακινήσει ο διάλογος και ο προβληματισμός για τη βιώσιμη ανάπτυξη, την αύξηση της απασχόλησης και την κοινωνική αλλαγή.

Στόχος της παρούσας διπλωματικής μελέτης είναι να αναδείξει τον τρόπο με τον οποίο, η ανάπτυξη του τομέα της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας σε χώρες που αντιμετωπίζουν τις άμεσες συνέπειες της χρηματοπιστωτικής κρίσης, μπορεί να συμβάλει ως μια βιώσιμη στρατηγική στην αντιμετώπισή τους και στη δημιουργία ενός νέου οράματος για την κοινωνία και την οικονομία. Αυτό το νέο όραμα θα μπορούσε να υιοθετηθεί ακόμα και από τις αναπτυγμένες χώρες, όπου η κρίση των αξιών, ο

περιορισμός του κράτους πρόνοιας, οι άνισοι εργασιακοί όροι, η αποκοπή των εργαζομένων από το προϊόν της εργασίας τους και η προσκόλληση στο κέρδος προσδίδουν στην επιφανειακή τους ευημερία εφήμερα χαρακτηριστικά.

Στη συγκεκριμένη διπλωματική εργασία, αρχικά παρουσιάζεται η θεωρητική προσέγγιση, έπειτα ακολουθεί το εμπειρικό μέρος και τέλος ολοκληρώνεται με τα συμπεράσματα και τις προτάσεις. Από την υπάρχουσα βιβλιογραφία στην Ελλάδα, διαπιστώθηκε ότι δεν υπάρχουν μελέτες εξειδικευμένες στην επανεφεύρεση της κοινωνικής οικονομίας σε περιόδους κρίσης. Παρόλα αυτά έχει διαπιστωθεί μία αύξηση του ενδιαφέροντος τα τελευταία χρόνια και υπάρχουν Ινστιτούτα, δίκτυα και περιοδικά σε όλο τον κόσμο που πραγματεύονται αυτό το φαινόμενο (ILO, Annals of Public and Cooperative Economics, CIRIEC, EMES, GEO, Social Economy Europe, κ.ά.)¹. Η βιβλιογραφική ανασκόπηση βασίστηκε κυρίως στις παραπάνω πηγές, που περιέχουν τον κύριο όγκο των άρθρων που έχουν γραφτεί γύρω από αυτό το θέμα.

Στο πρώτο κεφάλαιο, παρουσιάζεται η ιστορική εξέλιξη των φορέων της κοινωνικής οικονομίας, που για την Ελλάδα παίρνει τη μορφή της ιστορικής αναδρομής του συνεταιριστικού κινήματος. Για την Ευρώπη και τον υπόλοιπο κόσμο η κοινωνική οικονομία συναντάται με διάφορες μορφές, επαναπροσδιορίζεται και συνεχώς εξελίσσεται, μέσω διαφόρων κοινωνικών μορφωμάτων.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, αναλύονται οι σημαντικότεροι φορείς και ορισμένα παραδείγματα κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, αναφέρονται τα χαρακτηριστικά τους και οι τρόποι διοίκησής τους. Σε αυτό το κεφάλαιο γίνεται μία πρώτη προσπάθεια διαχωρισμού της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, που ενώ θεωρητικά δε διαφέρουν ως έννοιες, πρακτικά σηματοδοτούν διαφορετικά εγχειρήματα.

Στη συνέχεια, στο τρίτο κεφάλαιο καταγράφονται οι θεωρητικές προσεγγίσεις ξένων ερευνητών γύρω από την έννοια της κοινωνικής οικονομίας και φανερώνουν την τεράστια απόσταση, αλλά και τις διαφορετικές ερμηνείες του φαινομένου από χώρα σε χώρα. Πρόκειται για ένα ευρύ πεδίο, που εμφανίζεται με διαφορετικές αποχρώσεις στο Βορρά και στο Νότο, με εντονότερα χαρακτηριστικά αυτοδιεύθυνσης και αυτοδιαχείρισης σε κάποιες περιπτώσεις, ενώ σε άλλες εμφανίζεται ως συνώνυμο της

¹ ILO: International Labour Organization, CIRIEC: International Center of Research and Information on the Public, Social and Cooperative Economy, EMES: European research network, GEO: Grassroots economic organizing)

φιλανθρωπίας, υποκατάστατου του κράτους πρόνοιας, της μη κερδοσκοπικής οργάνωσης με κρατική επιχορήγηση και των συνεταιρισμών που λειτουργούν εξολοκλήρου με τους όρους της αγοράς.

Στην Ευρώπη η κοινωνική οικονομία αντιστοιχεί ήδη στο 10% της συνολικής οικονομίας και το ποσοστό της αναμένεται να αυξηθεί. Στο τέταρτο κεφάλαιο, παρουσιάζεται η πρόσφατη κατάσταση στην ήπειρο και εμπλουτίζεται με στατιστικά στοιχεία των τελευταίων χρόνων.

Στο πέμπτο κεφάλαιο γίνεται μία προσπάθεια προσέγγισης της κατάστασης στην Ελλάδα και μια επισκόπηση της πρόσφατης εθνικής νομοθεσίας για την κοινωνική οικονομία. Στη συνέχεια, καταγράφονται οι παράγοντες, που εμποδίζουν την εξέλιξη αυτού του τομέα στη χώρα μας.

Το έκτο κεφάλαιο αναφέρεται στη συμβολή της κοινωνικής οικονομίας σε περιόδους κρίσης, τόσο στην απασχόληση, όσο και στην καλλιέργεια συλλογικής συνείδησης, λόγω των κοινωνικών αλλά και των οικονομικών χαρακτηριστικών που διαθέτει.

Στο δεύτερο μέρος της εργασίας, ξεκινά η εμπειρική προσέγγιση του θέματος και παρουσιάζεται το μεθοδολογικό πλαίσιο της έρευνας. Η έρευνα απευθύνεται σε ιδρυτικά μέλη κοινωνικών και αστικών συνεταιρισμών μέσω ποιοτικών συνεντεύξεων και στο ευρύτερο κοινό μέσω ερωτηματολογίου. Αποτελείται από την παράθεση των συνεντεύξεων και το σχολιασμό τους και την περιγραφική εμπειρική ανάλυση των ευρημάτων του ερωτηματολογίου.

Στο ένατο κεφάλαιο, παραθέτονται τα συμπεράσματα που προέκυψαν από την εμπειρική ανάλυση των δεδομένων, καθώς και προτάσεις για περαιτέρω επιστημονική διερεύνηση. Η εργασία ολοκληρώνεται με έναν κατάλογο βιβλιογραφικών αναφορών και παραρτημάτων, όπου παραθέτονται οι πίνακες και τα γραφήματα της στατιστικής ανάλυσης και άλλες χρήσιμες πληροφορίες που συμπληρώνουν την έρευνα.

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

1^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Ιστορική εξέλιξη των φορέων της κοινωνικής οικονομίας

1.1 Ιστορική αναδρομή του φαινομένου της κοινωνικής οικονομίας στην Ευρώπη και τον υπόλοιπο κόσμο

Λέγεται ότι ο συνεργατισμός με τα δόγματά του, τις αρχές και τους κανόνες, που εφαρμόζονται σήμερα σε όλες τις χώρες, είναι προϊόν των μέσων του 19^{ου} αιώνα (1844-1850). Η συνεργασία όμως υπήρξε ένα από τα βασικά και μόνιμα χαρακτηριστικά κάθε ανθρώπινης κοινωνίας που χάνονται στα βάθη χιλιετηρίδων· συνεργασία για να εκτελέσουν από κοινού ορισμένες παραγωγικές διαδικασίες και να καρπωθούν τα αγαθά, κατά τρόπο ισομερή, δίκαιο και συμμετοχικό (Κολύμβας, 1988).

Οι Defourny και Develtere (2009) και ο Demoustier (2001) αναπολούν τις ρίζες του συνεργατισμού, που αποτελεί το βασικότερο συστατικό της κοινωνικής οικονομίας, στην αρχαιότητα και μάλιστα στην εποχή των φαραώ στην Αίγυπτο. Οι Έλληνες είχαν τις δικές τους «θρησκευτικές αδελφότητες», με σκοπό να εξασφαλίσουν την κηδεία τους και να οργανώσουν τη νεκρώσιμη τελετουργία, ενώ οι Ρωμαίοι σχημάτιζαν επαγγελματικές ενώσεις που αποτελούσαν πολιτικές αδελφότητες. Με την πτώση της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, οι ενώσεις αυτές θα γίνονταν το καταφύγιο της πρωτόγονης συλλογικοποίησης σε ολόκληρη την Ευρώπη. Οι πρώτες συντεχνίες εμφανίστηκαν στις γερμανικές και αγγλοσαξονικές χώρες τον 9^ο αιώνα, ενώ πρωτοπαρουσιάστηκαν οι αδελφότητες τον 11^ο, που προέκυψαν από την ανάγκη για βοήθεια, αμοιβαία υποστήριξη και φιλανθρωπία στις αρχές του ταραγμένου Μεσαίωνα (Mulaert & Ailenei, 2005). Οι συνεργατικές εταιρείες (ενώσεις που οργανώνονται με βάση το εμπόριο ή ένα επάγγελμα) και οι πρώτες συντεχνίες αναπτύχθηκαν τον 14ο αιώνα.

Η μεσαιωνική εποχή χαρακτηρίζεται από μια πολύ πλούσια συλλογική ζωή, όχι μόνο στην Ευρώπη, αλλά και σε άλλες ηπείρους: οι εταιρείες τροφίμων στο μεσαιωνικό Βυζάντιο, οι μετα-μεσαιωνικές συντεχνίες στις Μουσουλμανικές χώρες, οι επαγγελματικές κάστες στην Ινδία, οι συντεχνίες των μαστόρων στην πρωτόγονη Αφρική και στην προ-κολομβιανή Αμερική (Defourny & Develtere, 2009).

Αν και τα φιλανθρωπικά ιδρύματα, οι αδελφότητες και οι αλληλασφαλιστικοί οργανισμοί αναπτύχθηκαν σημαντικά στο Μεσαίωνα, ο 19^{ος} αιώνας ήταν καταλυτικός

για τη δημιουργία συνεταιρισμών και συνεργατικών κοινωνιών μέσα από πρωτοβουλίες της εργατικής τάξης. Στη Βρετανία για παράδειγμα, ο αριθμός των φιλικών εταιριών πολλαπλασιάστηκε το 1790. Στις λατινοαμερικάνικες χώρες, όπως στην Ουρουγουάη και στην Αργεντινή, το κίνημα αλληλοβοήθειας ενισχύθηκε αρκετά κατά τη διάρκεια του δευτέρου μισού του 19^{ου} αιώνα (Solà i Gussinyer, 2003).

Στις αρχές του 19ου αιώνα επικρατούσε μεγάλη κοινωνική κρίση και ανεργία, ως συνέπεια της εξάπλωσης της βιομηχανικής επανάστασης. Η εγκατάσταση μηχανών παραγωγής εκτόπιζε την παραδοσιακή εργατική δύναμη. Οι πολύ χαμηλοί μισθοί, η πολύωρη καθημερινή εργασία και οι κακές συνθήκες εργασίας είχαν οδηγήσει στην εξαθλίωση μεγάλο τμήμα του πληθυσμού. Έτσι τα πρώτα συνεταιριστικά πειράματα στη Μεγάλη Βρετανία ανθίζουν προς το τέλος των 18^{ου} και στις αρχές του 19^{ου} αιώνα ως αυθόρμητη αντίδραση των εργατών στις βιομηχανίες απέναντι στις σκληρές συνθήκες διαβίωσής τους (Levesque et al., 2001).

Εντούτοις, η σοσιαλιστική σκέψη που αναπτύχθηκε από τον Robert Owen και τους ρικαρδιανούς αντι-κεφαλαιοκράτες, όπως ήταν οι William Thompson, George Mudie, William King, Thomas Hodgskin, John Gray και John Francis Bray, θα επηρεάσει σημαντικά το συνεταιριστικό κίνημα και από το 1824 έως το 1835 καθιερώθηκε μια στενή επαφή μεταξύ αυτού του κινήματος και των συνδικάτων, όντας εκφράσεις ενός ενιαίου εργατικού κινήματος και έχοντας τον ίδιο στόχο: χειραφέτηση των εργατικών τάξεων. Τα οκτώ συνεταιριστικά συνέδρια που πραγματοποιήθηκαν στη Μεγάλη Βρετανία μεταξύ 1831 και 1835 συντόνισαν τους συνεταιρισμούς και το κίνημα των συνδικάτων. Πράγματι, το μεγάλο εθνικό συνδικάτο Grand National Consolidated Trades Union διαμορφώθηκε σε ένα από αυτά τα συνέδρια και ένωσε όλα τα βρετανικά συνδικάτα.

Οι πρόδρομοι του συνεταιριστικού μοντέλου, όπως ο Βρετανός Robert Owen, δημιούργησε τη συνεταιριστική κοινότητα «Νέα Αρμονία» στις ΗΠΑ το 1815. Οι ιδέες του Βρετανού William King εφαρμόστηκαν το 1843 με τη δημιουργία του καταναλωτικού συνεταιρισμού του Ροτσντέιλ (www.diktio-kapa.dos.gr). Έτσι, τον Οκτώβριο του 1844 μια μικρή ομάδα από 28 εργάτες και τεχνίτες, κυρίως της κλωστοϋφαντουργίας, ίδρυσαν τον πρώτο καταναλωτικό συνεταιρισμό στο Rochdale του Ηνωμένου Βασιλείου, εφαρμόζοντας τις ιδέες του Robert Owen και του William King. Ο

συνεταιρισμός του Rochdale αναπτύχθηκε με πολύ γοργούς ρυθμούς και εξελίχθηκε σε τεράστια οικονομική δύναμη με πολύ θετικές επιδράσεις, όχι μόνο στην αγγλική κοινωνία, αλλά και στο διεθνή χώρο. Εκατό έτη μετά την ίδρυση του, ο συνεταιρισμός είχε 11.100.000 μέλη (1952), 350 εκ. λίρες μετοχικό κεφάλαιο και 725 εκ. λίρες κεφάλαιο κίνησης.

Οι κανόνες συμπεριφοράς των συνεταίρων και οι κανόνες λειτουργίας του οργανισμού, που διατυπώθηκαν στο ιδρυτικό του καταστατικό, αποτέλεσαν υπόδειγμα για όλους τους καταναλωτικούς συνεταιρισμούς, που σταδιακά άρχισαν να ιδρύονται σε όλες τις χώρες του κόσμου. Οι ιδρυτές του συνεταιρισμού παρέμειναν στην ιστορία ως “Οι δίκαιοι Σκαπανείς του Rochdale”.

Από το Rochdale και μετά, οι συνεταιρισμοί έχουν προσελκύσει την προσοχή διαφόρων σχολών σκέψης. Σύμφωνα με τους Moulart και Ailenei (2005), ο ουτοπικός σοσιαλισμός του 19ου αιώνα (Owen, King, Fourier, Saint-Simon, Proudhon, Cabet, Godin), ο χριστιανο-σοσιαλισμός και το φιλελεύθερο κίνημα που αρνείται την κρατική παρέμβαση, καθώς επίσης και οι διαπρεπείς κλασσικοί, μαρξιστές και οι νεοκλασικοί οικονομολόγοι έχουν αναλύσει εκτενώς αυτόν τον ετερόδοξο τύπο επιχείρησης.

Στη Γερμανία ο συνεργατισμός και οι κοινωνίες αλληλοβοήθειας άνθισαν σε πολλές αγροτικές περιοχές. Οι ιδέες της συνομοσπονδίας των εργατικών συνδικάτων εξαπλώθηκαν στα μέσα του 19^{ου} αιώνα από τους Ludwig Gall, Friedrich Harkort και Stephan Born (Monzón, 1989, Rubel, 1977). Οι μεγαλύτεροι συνεταριστές που δραστηριοποιήθηκαν στις αστικές περιοχές ήταν ο Victor-Aimé Huber και ο Schulze-Delitzsch, ο οποίος εργάστηκε με τεχνίτες και μικρεμπόρους, πρότεινε τη δημιουργία λαϊκών τραπεζών στις πόλεις και ίδρυσε τους πρώτους γερμανικούς αστικούς πιστωτικούς συνεταιρισμούς. Ο Friedrich Wilhelm Raiffeisen προτίμησε για την ύπαιθρο μια τοπική οργάνωση σε ενοριακή βάση συσπειρώνοντας αγρότες, μικρούς επιχειρηματίες και ελεύθερα επαγγέλματα (Vienney, 2008). Επίσης, ενθάρρυνε τις συνεταιριστικές τραπεζικές εργασίες μεταξύ των κατοίκων αγροτικών περιοχών και δημιούργησε τις πιστωτικές ενώσεις *Darlehenskassenvereine*. Οι πρώτες ιδρύθηκαν το 1862 στο Anhausen και η θεαματική εξάπλωσή τους σφραγίστηκε το 1877 με την ίδρυση της Γερμανικής Ομοσπονδίας των Αγροτικών Συνεταιρισμών τύπου Raiffeisen (Monzón, 1989).

Στην Ισπανία ενώσεις και συνεταιρισμοί ανέπτυξαν ισχυρές διασυνδέσεις καθώς επεκτείνονταν. Στη Βαρκελώνη η περίπτωση της ένωσης των κλωστοϋφαντουργών (Asociación de Tejedores) ήταν το πρώτο συνδικάτο που ιδρύθηκε το 1840, ταυτόχρονα με τη δομή αλληλοβοήθειας Asociación Mutuade Tejedores, η οποία το 1842 δημιούργησε την εταιρεία Compañía Fabrilde Tejedores. Η εταιρεία αυτή, θεωρείται ο πρώτος συνεταιρισμός παραγωγής στην Ισπανία και ήταν ένα μίγμα «κοινωνίας παραγωγής των εργαζομένων και κοινωνίας αμοιβαίας βοήθειας» (Reventos, 1960).

Στην Ιταλία, οι κοινωνίες αλληλοβοήθειας ήταν πολυάριθμες στο τέλος του 19^{ου} αιώνα. Η Società operaia di Torino ήταν μία από αυτές που αποτέλεσε το 1853 τον πρώτο καταναλωτικό συνεταιρισμό τον Magazzino Di previdenza Di Torino, για να υπερασπιστεί την αγοραστική δύναμη των εισοδημάτων των μελών της. Παρόμοιες περιπτώσεις δημιουργίας καταναλωτικών συνεταιρισμών ακολούθησαν και σε άλλες ιταλικές πόλεις (De Jaco, 1979).

Εν τούτοις, από όλες τις ευρωπαϊκές χώρες, η Γαλλία είναι πιθανώς εκείνη η χώρα όπου η κοινωνική οικονομία είναι ο πιο ορατή μέσω των λαϊκών κινημάτων. Πράγματι, η εμφάνιση των συνεταιρισμών και των αλληλασφαλιστικών ταμείων κατά τη διάρκεια του πρώτου μισού του 19^{ου} αιώνα δεν μπορεί παρά να αποδώσει κεντρικό ρόλο στον συνεταιριστή Claude Henri de Saint-Simon, έναν εκφραστή των γαλλικών σοσιαλιστικών κινημάτων. Κάτω από την επίδραση του Saint Simon και των ακολουθών του πολυάριθμες ενώσεις εργαζομένων δημιουργήθηκαν στη Γαλλία από το 1830 και μετά. Ο πρώτος μεγάλος συνεταιρισμός στη Γαλλία ήταν η ένωση Association Chrétienne des Bijoutiers en Doré, που ιδρύθηκε στο Παρίσι το 1834 και ξεκίνησε από τον Jean-Phillipe Buchez. Ο Pierre Josef Proudhon (1809-1865) ήταν ένας από τους πρώτους θεωρητικούς του πιστωτικού συστήματος αλληλοβοήθειας, αλλά το πείραμά του-Τράπεζα αμοιβαίων ανταλλαγών, απέτυχε (Vienney, 2008). Το 1835 και κατά τις επόμενες δεκαετίες, συστάθηκαν καταναλωτικοί και ιδίως παραγωγικοί συνεταιρισμοί, όπως η «Ένωση Κατασκευαστών Κοσμημάτων» και η «Εργατική Υαλουργία του Albi».

Το πρώτο μισό του 19ου αιώνα μέσα από τους εργατικούς παραγωγικούς συνεταιρισμούς στο καυτό δοχείο των κοινωνικών πειραμάτων και των σοσιαλιστικών δογμάτων γεννήθηκε το κίνημα των εργαζομένων (Vienney, 2008). Οι θεωρητικοί που έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην αυτοοργάνωση της κοινωνίας μέσω της κοινωνικής και

αλληλέγγυας δικτύωσης ήταν ο Charles Fourier, που θεωρείται πατέρας του συνεταιρισμού (Desroche, 1991) και ο Louis Blanc, ο οποίος το 1848 ζητούσε από το γαλλικό κράτος ενίσχυση για τα εθνικά εργαστήρια του (Λιερός, 2012; Monzón, 1989). Τον 19^ο αιώνα στη Γαλλία καταγράφονται 2.500 κοινωνίες αλληλοβοήθειας, με 400.000 μέλη και 1,6 εκατομμύρια ωφελουμένους (Gueslin, 1987).

Η Bouchard et al. (2005) διακρίνει τρεις γενιές επιχειρήσεων στο πλαίσιο της λεγόμενης «παλιάς κοινωνικής οικονομίας», που συνδέονται με τις τρεις μεγάλες προπολεμικές περιόδους κρίσης. Η πρώτη γενιά των οργανώσεων κοινωνικής οικονομίας εμφανίστηκε στη δεκαετία του 1840 και 1850. Οι οργανώσεις αλληλοβοήθειας (mutuelles) εμφανίζονται στα μέσα του 19^{ου} αιώνα ως μία μορφή αντίστασης των εργαζομένων με σκοπό την εξασφάλιση της προστασίας έναντι των κοινωνικών κινδύνων (ασθένεια, ατυχήματα, θάνατος), των επαγγελματικών κινδύνων (ανεργία, απεργίες) και της αποξένωσης από τις βασικές ανάγκες (στέγη, τροφή) (Demoustier, 2001, Gueslin, 1987). Η δεύτερη γενιά αφορά τους γεωργικούς συνεταιρισμούς και ήλθε ως απάντηση στις ανάγκες των μικρών παραγωγών που επλήγησαν από την κρίση (1873-1895) εξαιτίας της συσσώρευσης των επενδύσεων στον τομέα της γεωργίας και των φυσικών πόρων. Η τρίτη γενιά προέκυψε από την οικονομική κατάρρευση του 1929-32. Οι καταναλωτικοί συνεταιρισμοί υποστηρίζουν τους εργαζομένους και τους ανέργους και τους επιτρέπουν την προμήθεια αγαθών και υπηρεσιών σε προσιτές τιμές. (Moulaert & Ailenei, 2005).

Αν και η κοινωνική οικονομία εξελισσόταν στην Ευρώπη κατά τη διάρκεια του πρώτου τρίτου του 20^{ου} αιώνα, το πρότυπο οικονομικής μεγέθυνσης στη δυτική Ευρώπη κατά τη διάρκεια της περιόδου του 1945-1975 χαρακτηρίστηκε από τον παραδοσιακό ιδιωτικό κεφαλαιοκρατικό και δημόσιο τομέα. Στις χώρες της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης, που συνδέθηκαν με το σοβιετικό σύστημα και με τις κεντρικά-προγραμματισμένες οικονομίες, το κράτος ήταν ο μόνος οικονομικός παράγοντας, που δεν άφηνε κανέναν χώρο για τους φορείς της κοινωνικής οικονομίας. Οι συνεταιρισμοί είχαν μόνο μια ιδιαίτερη παρουσία σε μερικές σοβιετικές χώρες, αν και μερικές από τις παραδοσιακές αρχές τους, όπως η εθελοντική και ανοικτή ιδιότητα μέλους και η δημοκρατική οργάνωση, εκμηδενίστηκαν συνολικά (MacPherson, 2008).

Στο τελευταίο τέταρτο του 20^{ου} αιώνα, μέχρι να ξεσπάσει η κρίση στο κράτος κοινωνικής πρόνοιας και στα μικτά συστήματα οικονομίας, μερικές ευρωπαϊκές χώρες είδαν μια αναζωπύρωση ενδιαφέροντος για τις οργανώσεις της κοινωνικής οικονομίας. Οι λόγοι ήταν συνδεδεμένοι με τις δυσκολίες τις οποίες οι οικονομίες της αγοράς συναντούσαν στην προσπάθειά τους να βρουν ικανοποιητικές λύσεις σε σημαντικά προβλήματα, όπως ήταν η μαζική μακροπρόθεσμη ανεργία, ο κοινωνικός αποκλεισμός, η κρίση στον αγροτικό κόσμο και στις παρηκμασμένες αστικές περιοχές, η υγεία, η εκπαίδευση, η ποιότητα της ζωής των συνταξιούχων, η βιώσιμη ανάπτυξη και άλλα ζητήματα.

Τις δεκαετίες του 1960 και του 1970 η κοινωνική οικονομία αναγεννήθηκε στο χώρο που ανέδειξαν τα κινήματα νεολαίας. Στη δεκαετία του 1970, οι πρωτοβουλίες στον τομέα της κοινωνικής οικονομίας ήταν από τη μια πλευρά, οι αντιδράσεις στην κρίση της μαζικής παραγωγής του συστήματος και από την άλλη πλευρά, οι αντιδράσεις στην επιβάρυνση του κράτους πρόνοιας (Λιερός, 2012).

Η υψηλή ανεργία στη δεκαετία του 1980 και ιδιαίτερα η δημοσιονομική κρίση στη δεκαετία του 1990, καθώς και η απώλεια της προστασίας του συστήματος κοινωνικής πρόνοιας, αύξησε το ενδιαφέρον για την κοινωνική οικονομία. Γι' αυτό τη δεκαετία του 1990, μέσω των κοινωνικών επιχειρήσεων, έγιναν προσπάθειες να ικανοποιηθούν οι ανάγκες που είχαν παραμεληθεί από το κράτος (Bouchard et al., 2005).

Τις δεκαετίες αυτές το ζητούμενο ήταν είτε εναλλακτικές λύσεις στα επιχειρησιακά πρότυπα του ιδιωτικού και δημόσιου τομέα (συνεταιρισμοί και αλληλασφαλιστικές εταιρίες), είτε οι μη κερδοσκοπικές οργανώσεις και τα ιδρύματα με κοινωνικούς στόχους. Η επιστροφή στο «το μικρό είναι όμορφο» ευνοεί τη δημιουργία των μικρομεσαίων επιχειρήσεων για τοπική οικονομική ανάπτυξη. Στη Γαλλία, η σύγχρονη (από η δεκαετία του 1980) επανεμφάνιση της κοινωνικής οικονομίας με τη μορφή της «Κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας» είναι στενά συνδεδεμένη με την αντίδραση ενάντια στη νεοφιλελεύθερη πολιτική και την ατομικιστική ιδεολογία.

1.2 Ιστορική εξέλιξη της κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα

«...Συγκρίνων την μεγάλην και την μικράν καλλιέργειαν, εξήρα επανειλημμένως την μεγάλην ενίσχυσιν, που παρέχει στους μικρούς καλλιεργητάς ο συνασπισμός των εις συνεταιρισμούς, δια του οποίου και μόνου καταρθώνουν ούτοι ν'αποκτούν ωρισμένα πλεονεκτήματα που έχουν οι μεγάλοι... » Αλεξανδρος Παπαναστασίου

Την πρώτη οργανωμένη μορφή συνεργασίας στην Ελλάδα αποτελούν τα τσελιγκάτα. Τα τσελιγκάτα είναι μια παραδοσιακή μορφή συνεργασίας των νομάδων του ορεινού όγκου της Ελλάδας, που ασχολούνται με την κτηνοτροφία, με αρχαιότερους τους Σαρακατσάνους και τους Βλάχους. Αποτελούν μια πρωτόγονη μορφή παραγωγικού και πιστωτικού συνεταιρισμού, αφού τα μέλη τους συνενώνονται εισφέροντας το κεφάλαιο εκμετάλλευσης (αιγοπρόβατα) και την εργασία τους, κατανέμοντας ανάλογα το τελικό προϊόν στις οικογένειες του τσελιγκάτου (www.diktio-kapa.dos.gr).

Στις τελευταίες δεκαετίες του 18ου αιώνα σε ορισμένες περιφέρειες της τουρκοκρατούμενης Ελλάδας είχαν δημιουργηθεί μερικές οικονομικές οργανώσεις με χαρακτήρα κοινής παραγωγικής και εμπορικής δράσης. Αυτές ήταν των παραγωγών μεταξιού Χίου, των συντροφοναυτών Ύδρας, Σπετσών και Ψαρρών, των Μαντεμοχωρίων της Χαλκιδικής κ.λ.π. (Αβδελίδης, 1986). Εντούτοις, ορισμένοι μελετητές του συνεργατικού θεσμού υποστηρίζουν ότι η πρώτη συνεργατική προσπάθεια στον κόσμο ήταν η «Κοινή Συντροφία των Αμπελακίων Θεσσαλίας. Η Κοινή Συντροφία και Αδελφότητα των Αμπελακίων ήταν οργανισμός κεφαλαίου και εργασίας με συνεργατική προσέγγιση στη φιλοσοφία του, στην πρακτική που εφαρμόζε, στον τρόπο που λειτουργούσε, στους σκοπούς που έθετε και γενικά σε όλες τις πτυχές της δραστηριότητας του (http://el.wikipedia.org/wiki/Αμπελάκια_Λάρισας) .

Ιδρύθηκε μεταξύ 1750 και 1770 όταν οι μικρές οικιακές βιοτεχνίες κατασκευής και βαφής κόκκινων νημάτων σε 22 χωριά στην περιοχή των Τεμπών, αποφάσισαν να ενωθούν και να δημιουργήσουν τις λεγόμενες "Συντροφίες" με στόχο την αύξηση της παραγωγής, την αντιμετώπιση των οικονομικών δυσκολιών και την επέκταση των εμπορικών δραστηριοτήτων τους στον ευρωπαϊκό χώρο. Η παραγωγή νημάτων ήταν οργανωμένη σύμφωνα με το σύστημα των συντροφιών - επιχειρήσεων, με κάθετη

ολοκλήρωση από την καλλιέργεια ριζαρίου, την επεξεργασία βαμβακιού ως τη διακίνηση (Καβουλάκος, 1989).

Έτσι έγινε σημαντική επιχείρηση, με 6000 μέλη, 24 εργοστάσια και ένα μεγάλο διεθνές δίκτυο διάθεσης των προϊόντων του, ιδρύοντας 17 δικά του υποκαταστήματα στην Οδησό, στη Σμύρνη, στην Κωνσταντινούπολη, στην Αγία Πετρούπολη, στη Βιέννη, στο Λονδίνο, στο Άμστερνταμ, στη Τεργέστη, στη Δρέσδη, στη Λειψία, και σε όλη την Ευρώπη. Σκοπός του συνεταιρισμού ήταν η οικονομική ενίσχυση των μελών του, αλλά και η πνευματική και ηθική καλλιέργεια τους (<http://www.coopbank.com.cy>). Τα μέλη του ωφελήθηκαν από την κοινωνική ασφάλεια, τις εγκαταστάσεις υγείας, τα σχολεία, τις βιβλιοθήκες και το ελεύθερο πανεπιστήμιο των Αμπελακίων. Διαλύθηκαν το 1812 λόγω της πίεσης των δυσβάσταχτων φόρων και των οικονομικών και τεχνικών εξελίξεων στη βιομηχανία νημάτων (Καλιτσούνακης, 1929 σε Nasioulas, 2010).

Κατά το Γιάννη Κορδάτο (1946), ο πρώτος συνεταιρισμός στην Ελλάδα ιδρύθηκε το 1870 στην Αθήνα. Ήταν ο προμηθευτικός συνεταιρισμός «Εταιρεία του Εργατικού λαού-Αυτοβοήθεια» από 26 εργάτες που έφθασαν τους 200 και επέκτειναν την οικονομική τους δραστηριότητα με τη δημιουργία ενός κεντρικού μπακάλικου και άλλων πρακτορείων. Τον ίδιο χρόνο ιδρύθηκε η «Ένωση των Τίμιων Τεχνιτών» με ιδρυτικά μέλη τους καλλιτέχνες-γλύπτες Βιδάλη και Χαλεπά. Ο τρίτος συνεταιρισμός ιδρύθηκε το 1877 από μικροτεχνίτες με το όνομα «Εταιρεία του λαού» ή «Ένωσις» (Αβδελίδης, 1986).

Άλλη προσπάθεια δημιουργίας συνεταιρισμού έγινε το 1879, με την ίδρυση, στην Κύμη της Εύβοιας, του σωματείου «Ο Εργάτης», ως πιστωτικός συνεταιρισμός και με σκοπό να περιθάλπει τα ασθενούντα μέλη του. Το 1882 ιδρύεται η εταιρεία τυπογράφων Αθήνας, το 1893 ο «Γεωργικός προμηθευτικός σύλλογος Βυτίνης», ενώ το 1896 το συνεταιριστικό τυροκομείο Βυτίνας. Οι ελάχιστες αυτές περιπτώσεις οικονομικών μορφωμάτων που προσπάθησαν να κάνουν εφαρμογή των συνεταιριστικών ιδεών στην ουσία απέτυχαν διότι δεν υπήρχαν οι κατάλληλες συνθήκες για την ανάπτυξη του συνεταιριστικού κινήματος στην Ελλάδα.

Μετά το 1900 οι συνεταιρισμοί αυξάνονται παράλληλα με την άνοδο του συνεταιριστικού κινήματος και με αποκορύφωμα την εξέγερση στο Κιλελέρ το 1910, η οποία είχε μεγάλη επίδραση στο αγροτικό κίνημα-αγώνα. Το 1900 ιδρύεται σαν

σωματείο, λόγω έλλειψης συνεταιριστικής νομοθεσίας, ο πρώτος σύγχρονος συνεταιρισμός, ο «Γεωργικός σύλλογος Αλμυρού» ή Μετοχικός Γεωργικός Σύλλογος. Αρχίζοντας με την παροχή δανείων στους συνεταίρους έφθασε στα 1910 να αποκτήσει αλωνιστική μηχανή. Έτσι το 1914 με την εφαρμογή του Νόμου 602/1914 «Περί Συνεταιρισμών» οι συνεταιρισμοί έφταναν τους 152, εκ των οποίων οι περισσότεροι ήταν πιστωτικοί με εξαίρεση τον καταναλωτικό συνεταιρισμό στη Θεσσαλονίκη στα 1909 «Η Συνεργατική Ένωση» των σιδηροδρομικών υπαλλήλων Μακεδονίας (Καβουλάκος, 1989).

Η στρατιωτική Επανάσταση του 1909 στο Γουδή αποτέλεσε ορόσημο, διότι οδήγησε στην άνοδο της αστικής τάξης και την ισχυροποίηση του ρόλου της, στη συνειδητοποίηση και οργάνωση της εργατικής τάξης, ενώ συγχρόνως δημιούργησε μία φιλοσυνεταιριστική στάση του κράτους. Η μετέπειτα ψήφιση του νόμου 602 του 1914 οφείλεται σε ένα μεγάλο βαθμό στον αγώνα στο Γουδή και έχει ιδιαίτερη σημασία για το συνεταιριστικό κίνημα της Ελλάδας, γιατί είναι ο πρώτος νόμος για συνεταιρισμούς και αποτέλεσε τη βάση για τη νομική εξέλιξη του θεσμού (Αβδελίδης, 1986).

Στην πρώτη περίοδο ανάπτυξης του συνεταιριστικού κινήματος (1914-1922) σημαντικό ρόλο έπαιξε η κρατική παρέμβαση και η πιστοδοτική πολιτική της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος. Διαμορφώθηκε μία κρατική πολιτική υποστήριξης της ίδρυσης αγροτικών συνεταιρισμών. Η αγροτική μεταρρύθμιση του 1923-1937 με τις συνέπειες της δημιούργησε τη βασική προϋπόθεση για την ίδρυση καινούριων χιλιάδων αγροτικών συνεταιρισμών (Ιστορικό αρχείο Αγροτικής τράπεζας). Το 1929 ιδρύεται από το κράτος η Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος στην οποία ανέθεσε την άσκηση της εποπτείας και του ελέγχου των συνεταιρισμών (Αβδελίδης, 1986).

Την περίοδο 1929-1940 ψηφίζονται νόμοι που περιορίζουν τις δημοκρατικές λειτουργίες των συνεταιρισμών και μέτρα που περιορίζουν την οικονομική τους δράση (Ν. 4640/2930, Ν. 5289/ 1931). Μετά το 1941 αλλάζει πάλι το σκηνικό και η γερμανική κατοχή προξενεί σοβαρές καταστροφές στην αγροτική οικονομία της Ελλάδας. Παρόλα αυτά το συνεταιριστικό κίνημα στην περίοδο αυτή γνωρίζει μία αναγέννηση και λαμβάνει μαζικό χαρακτήρα, με αποτέλεσμα στο τέλος του 1945 οι συνεταιρισμοί να έχουν φτάσει τους 7.017 με 500.000 μέλη, καθώς και να ανασυσταθεί η Πανελλήνια Συνομοσπονδία Ενώσεων Γεωργικών Συνεταιρισμών (ΠΑΣΕΓΕΣ) (Καβουλάκος, 1989).

Η περίοδος από το 1945 μέχρι το 1967 αφορά στη μεταπολεμική προσπάθεια αναδιοργάνωσης του αγροτικού συνεταιριστικού κινήματος. Κατά τα πέντε χρόνια που ακολούθησαν το τέλος του πολέμου (1945-1949) οι γεωργικοί συνεταιρισμοί γνώρισαν τεράστια γεωγραφική εξάπλωση οριζοντίως (πρωτοβάθμιοι) και καθέτως (δευτεροβάθμιες ενώσεις, κοινοπραξίες), ως αποτέλεσμα των αναγκών της υπαίθρου και των αποφάσεων των ετήσιων γενικών συνελεύσεων των οργανώσεων (Ιστορικό Αρχείο Αγροτικής Τράπεζας). Μέχρι το 1967 το συνεταιριστικό κίνημα δυναμώνει προοδευτικά και αυξάνει το ποσοστό των παραγωγικών συνεταιρισμών και των δευτεροβάθμιων Ενώσεων, ενώ μειώνεται των πιστωτικών και αδρανούντων (Αβδελίδης,1986).

Την περίοδο της στρατιωτικής δικτατορίας καταλύονται οι βασικές αρχές της ελευθερίας, της ανεξαρτησίας, μα πάνω από όλα της δημοκρατίας και αυτό είχε άμεσο αρνητικό αντίκτυπο στη δράση και λειτουργία των συνεταιρισμών. Την επταετία 1966-1973 το συνεταιριστικό κίνημα χαρακτηρίζεται από στασιμότητα. Με την αποκατάσταση της δημοκρατίας οι συνεταιριστικές οργανώσεις όλων των βαθμών σημειώνουν μια σχετική πρόοδο και προσπαθούν να αναπτυχθούν στους τομείς της βιομηχανικής επεξεργασίας και διάθεσης των αγροτικών προϊόντων και σε αγορές του εξωτερικού.

Στη δεκαετία του 1980 το ενδιαφέρον της ΠΑΣΕΓΕΣ, ως ανώτατο όργανο συντονισμού και εκπροσώπησης των αγροτικών συνεταιρισμών της Ελλάδας, στράφηκε στην εκπροσώπηση των συνεταιρισμών σε εθνικό και κοινοτικό επίπεδο και στην ομαλή μετάβαση από την εθνική στην Κοινή Αγροτική Πολιτική (<http://www.paseges.gr/el/history>). Η περίοδος 1981-2000 χαρακτηρίζεται από τις βαθιές αλλαγές που υφίσταται το συνεταιριστικό σύστημα στο πλαίσιο του εκσυγχρονισμού της οικονομίας υπό το καθεστώς της ένταξης της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Όσον αφορά τη συνταγματική εξέλιξη των συνεταιρισμών την εποχή αυτή, το 1973 με τον νόμο 227 αρχίζει η πολυδιάσπαση της Συνεταιριστικής Νομοθεσίας. Καταργείται ο Ν.602/1915 και εισάγεται Νομοσχέδιο μόνο για τους αγροτικούς συνεταιρισμούς καταργώντας στην ουσία μαζί με τον Ν.602 και κάθε άλλο είδος συνεταιρισμού. Δημιουργεί την Πανελλήνια Συνομοσπονδία Γεωργικών Συνεταιρισμών (ΠΑΣΥΓΕΣ), με υποχρεωτική συμμετοχή όλων των περιφερειακών γεωργικών Ομοσπονδιών. Το 1975 με άρθρο του Συντάγματος «Επιτρέπεται η σύσταση με νόμο αναγκαστικών συνεταιρισμών που αποβλέπουν στην εκπλήρωση σκοπών κοινής ωφέλειας

ή δημόσιου ενδιαφέροντος ή κοινής εκμετάλλευσης γεωργικών εκτάσεων ή άλλης πλουτοπαραγωγικής πηγής, εφόσον εξασφαλίζεται η ίση μεταχείριση αυτών που συμμετέχουν». Το 1979 ο Νόμος 921, ως συνέχιση του Ν 227/73, αναφέρεται πάλι μόνο στους γεωργικούς συνεταιρισμούς και η ΠΑΣΥΓΕΣ γίνεται ΠΑΣΕΓΕΣ. Το 1982 ο Νόμος 1257 και το 1985 ο Νόμος 1541 αναφέρονται πάλι μόνο στους γεωργικούς συνεταιρισμούς (www.diktio-kapa.dos.gr).

Το 1986 ο Νόμος 1667 αναφέρεται στους αστικούς συνεταιρισμούς, καθιστώντας τις διατάξεις του εμπορικού δικαίου του αστικού Δικαίου συμπληρωματικούς του. Το 1992 με το Νόμο 2076 εισάγεται ο θεσμός της Συνεταιριστικής τράπεζας. Το 1993 με τον Νόμο 2169 και το 2000 με τον Νόμο 2810 το νομικό καθεστώς των αγροτικών συνεταιρισμών ξανά αλλάζει. Ο τελευταίος Νόμος 4015 του 2011 για τους αγροτικούς συνεταιρισμούς, τις συλλογικές οργανώσεις και την επιχειρηματικότητα του αγροτικού κόσμου, εισάγει το "Εθνικό Μητρώο Συλλογικών Αγροτικών Οργανώσεων".

Στις μέρες μας μια πολύ σημαντική εξέλιξη στον τομέα της κοινωνικής οικονομίας είναι η ψήφιση του νόμου 4019/2011, που αναγνωρίζει την κοινωνική οικονομία ως «*το σύνολο των οικονομικών, επιχειρηματικών, παραγωγικών και κοινωνικών δραστηριοτήτων, οι οποίες αναλαμβάνονται από νομικά πρόσωπα ή ενώσεις προσώπων, των οποίων ο καταστατικός σκοπός είναι η επιδίωξη του συλλογικού οφέλους και η εξυπηρέτηση γενικότερων κοινωνικών συμφερόντων*» (www.capital.gr). Με το νόμο αυτό θεσπίζεται η Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση (Κοιν.Σ.Επ.) ως φορέας της Κοινωνικής Οικονομίας και περιγράφεται ο τρόπος λειτουργίας και το πλαίσιο δραστηριοποίησής της, ενώ συγχρόνως συνιστάται το Γενικό Μητρώο Κοινωνικής Οικονομίας.

1.3 Ο ιστορικός προσδιορισμός και η αναγνώριση της κοινωνικής οικονομίας

Ως δραστηριότητα, η κοινωνική οικονομία συνδέεται ιστορικά με συνεργατικές ενώσεις και συνεταιρισμούς, οι οποίοι αποτελούν τη σπονδυλική της στήλη. Το σύστημα των αξιών και οι αρχές της συμπεριφοράς των ενώσεων, που αντανακλώνται

στο ιστορικό συνεταιριστικό κίνημα, έχουν επηρεάσει τη σύγχρονη θεώρηση της κοινωνικής οικονομίας.

Ο όρος "economie sociale" χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά το 1830, από το Γάλλο φιλελεύθερο οικονομολόγο Charles Dunoyer, όταν δημοσίευσε μια πραγματεία για την κοινωνική οικονομία (*d'Nouveau Traite economie sociale- Treatise on social economy*) στην οποία υποστήριξε μια ηθική προσέγγιση στην οικονομία. Τον Dunoyer ακολούθησε ο Auguste Ott, ο οποίος δημοσίευσε την «Κοινωνική οικονομία» (*Economie Sociale*) το 1851, ενώ ο Γάλλος Frederic Le Play συνέβαλε σημαντικά στην άνοδο και την αποδοχή της έννοιας αυτής στην κοινωνικοοικονομική ανάλυση. Το 1856, ίδρυσε τη Διεθνή Societe des Etudes d'Economie Pratiques Sociale και τη Revue d'Economie Sociale και το 1867 εισήγαγε τον όρο της κοινωνικής οικονομίας στην Παγκόσμια Έκθεση (Bidet, 1997 στο Monzón & Chaves, 2012). Οι ερευνητές αυτή την περίοδο προωθούσαν εναλλακτικές ή συμπληρωματικές θεωρίες για τον καπιταλισμό.

Τα κοινωνικά οικονομικά υποβλήθηκαν σε έναν βαθύ επαναπροσανατολισμό κατά τη διάρκεια του δεύτερου μισού του 19^{ου} αιώνα, μέσω της επιρροής δύο μεγάλων οικονομολόγων, του John Stuart Mill και του Leon Walras. Ο φιλελεύθερος Mill, με το σύγγραμμα του *Principles of Political Economy*, εξέτασε τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα των συνεταιρισμών των εργαζομένων. Όπως ο Mill έτσι και ο Leon Walras, θεώρησε ότι οι συνεταιρισμοί μπορούν να εκπληρώσουν μια σημαντική λειτουργία στην επίλυση των κοινωνικών συγκρούσεων, μέσω των δημοκρατικών διαδικασιών που εισάγουν σε όλη τη διαδικασία της παραγωγής (Monzón, 1989). Ο Walras με το *Études d'Économie Sociale: théorie de la répartition de la richesse sociale* (*Studies in Social Economy: theory of the distribution of social wealth*), που δημοσίευσε στη Λωζάνη το 1896, προκάλεσε ρήξη στην προσέγγιση του μοντέλου του F. Le Play. Για τον Walras, η κοινωνική οικονομία αποτελεί μέρος της οικονομίας και ένας τομέας της οικονομικής δραστηριότητας που περιλαμβάνει την παραγωγή στους συνεταιρισμούς, τις αλληλασφαλιστικές εταιρείες και τις ενώσεις. Η κοινωνική οικονομία, κατά τον Walras, συμβάλλει ταυτόχρονα στην οικονομική σφαίρα και στην κοινωνική δικαιοσύνη (Bidet, 1997, στο Monzón & Chaves, 2012).

Ο Charles Gide (1912) ορίζει την κοινωνική οικονομία ως «φυσικό νόμο», που διέπει τις αυθόρμητες σχέσεις ανάμεσα στους ανθρώπους και τα πράγματα. Ήταν η

επιστήμη της κοινωνικής δικαιοσύνης και διέφερε από την πολιτική οικονομία, που ήταν η επιστήμη της κοινωνικής χρησιμότητας (Gide, 1912, στο Monzón & Chaves, 2012). Στην εισήγηση του στην Παγκόσμια Έκθεση στο Παρίσι (1900) για το Ανάκτορο της κοινωνικής οικονομίας, ο Gide ταξινομεί τους οργανισμούς που περιλαμβάνονται στην κοινωνική οικονομία, συνδυάζοντας τους σκοπούς και τους τρόπους χρηματοδότησης τους.

Ο προσδιορισμός της κοινωνικής οικονομίας ξεκίνησε από τη Γαλλία τη δεκαετία του '70, όταν δημιουργήθηκε η Εθνική Επιτροπή συντονισμού των δραστηριοτήτων των οργανισμών αλληλοβοήθειας, των συνεταιρισμών και των συλλόγων (1976) (CNLAMCA). Τον Ιούνιο του 1980 η CNLAMCA δημοσίευσε το πρωτόκολλο συμφωνίας γνωστό ως Χάρτης της κοινωνικής οικονομίας (*Charte de l'économie sociale*) (Vienney, 2008). Σε αυτόν, καθορίζει την κοινωνική οικονομία ως ένα σύνολο οργάνωσεων, που δεν ανήκουν στο δημόσιο τομέα, λειτουργούν δημοκρατικά με τα μέλη τους, τα οποία έχουν ίσα δικαιώματα και καθήκοντα και ασκούν ένα ιδιαίτερο καθεστώς ιδιοκτησίας και διανομής των πλεονασμάτων, για να επεκτείνουν την οργάνωσή τους και να βελτιώσουν τις υπηρεσίες τους στην κοινωνία. (Vienney, 2008 και Monzón, 1987 στο Defourny & Develtere 2009).

Η Γαλλία ήταν η πρώτη χώρα που έδωσε πολιτική και νομική αναγνώριση στη σύγχρονη έννοια της κοινωνικής οικονομίας, όταν στα τέλη του 1981 ο όρος εισήχθη στο γαλλικό δίκαιο με διάταγμα (*Délégation interministérielle à l'Économie Sociale – DIES 15/12/1981*) και ιδρύεται η Γραμματεία Κοινωνικής Οικονομίας (Vienney, 2008).

Το 1989 έλαβε χώρα στο Παρίσι το πρώτο Ευρωπαϊκό Συνέδριο για την Κοινωνική Οικονομία και δημιουργήθηκε ξεχωριστή μονάδα για την κοινωνική οικονομία. Κατά τα έτη 1990, 1992, 1993 και 1995 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή διεξήγαγε συνέδρια στη Ρώμη, στη Λισαβόνα, στις Βρυξέλλες και στη Σεβίλλη. Στο Λουξεμβούργο το 1997, αναγνωρίστηκε ο ρόλος των κοινωνικών επιχειρήσεων στην τοπική ανάπτυξη και τη δημιουργία θέσεων εργασίας. Τα δύο τελευταία συνέδρια τελέστηκαν στο Τολέδο το Μάιο του 2010 και στις Βρυξέλλες τον Οκτώβριο του 2010 (Monzón & Chaves, 2012).

Το 2009 το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο υιοθέτησε μία σημαντική έκθεση για την κοινωνική οικονομία, που την αναγνωρίζει ως κοινωνικό εταίρο και ως καθοριστικό

παράγοντα για την επίτευξη των στόχων της Στρατηγικής της Λισαβόνας (the Toia Report). Τέλος, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή το 2012, κατά τη διάρκεια του Διεθνούς Έτους των Ηνωμένων Εθνών για τους Συνεταιρισμούς, πήρε δύο σημαντικές πρωτοβουλίες για τις κοινωνικές επιχειρήσεις-ένα σύνολο επιχειρήσεων που αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της κοινωνικής οικονομίας, σε δύο μεγάλες διασκέψεις στις Βρυξέλλες και στην Κύπρο: την κοινωνική επιχειρησιακή πρωτοβουλία (*Social Business Initiative (SBI)*) και την πρόταση για τον κανονισμό, σχετικά με τη θεσμοθέτηση ευρωπαϊκών επενδυτικών ταμείων για την κοινωνική επιχειρηματικότητα (*Proposal for a Regulation on European Social Entrepreneurship Funds*).

2^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Οι φορείς, τα πεδία δραστηριοποίησης, τα χαρακτηριστικά και τα είδη διοίκησης των φορέων της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας

2.1. Τα χαρακτηριστικά της κοινωνικής οικονομίας

Οι επιχειρήσεις και οι οργανισμοί κοινωνικής οικονομίας είναι οικονομικοί και κοινωνικοί φορείς, παρόντες σε όλους τους τομείς της κοινωνίας, οι οποίοι συστήνονται προκειμένου να ανταποκριθούν στις ανάγκες των πολιτών. Πάνω από όλα, χαρακτηρίζονται από το σκοπό τους: ένα διαφορετικό τρόπο διοίκησης και διαχείρισης που διαρκώς συνδυάζει το κοινό συμφέρον, την οικονομική επίδοση και τη δημοκρατική λειτουργία. Στην έρευνα του ο Tomás Carpi (2008) συμπεριλαμβάνει στην κοινωνική οικονομία τους οργανισμούς που παράγουν αγαθά και υπηρεσίες με πολύ συγκεκριμένες σχέσεις ιδιοκτησίας, οι οποίες δεν είναι απόλυτα ομοιογενείς. Η κατανομή ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων και ο οργανωτικός έλεγχος είναι οι ακρογωνιαίοι λίθοι της άποψης του συγγραφέα. Η ίδια έρευνα χαρακτηρίζει τις κοινωνικές επιχειρήσεις ως επιχειρήσεις χαμηλής έντασης κεφαλαίου.

Στο Βέλγιο, η έκθεση του 1990 του Walloon Social Economy Council (CWES) αναφέρει την κοινωνική οικονομία ως τομέα της οικονομίας που αποτελείται από οργανώσεις που μοιράζονται τέσσερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα: α) προτεραιότητα στην παροχή υπηρεσιών στα μέλη τους άμεσα και στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο έμμεσα και όχι στην αποκόμιση κέρδους β) αυτονομία στη διαχείριση (αυτοκαθορισμός, οι μόνοι που διευθύνουν είναι τα μέλη) γ) δημοκρατικές και συμμετοχικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων (ίσα δικαιώματα, ένας άνθρωπος-μία ψήφος, αποκλείεται οποιαδήποτε κατοχή κεφαλαίου ή άλλων υλικών και οποιαδήποτε πηγή εξουσίας) και δ) υπεροχή του ανθρώπου και της εργασίας του έναντι του κεφαλαίου στη διαδικασία διανομής πλεονασμάτων (Defourny & Develtere, 2009).

Τα κοινά χαρακτηριστικά των φορέων της κοινωνικής οικονομίας διαφαίνονται από το παρακάτω διάγραμμα του Διεθνούς Ινστιτούτου Εργασίας (ILO):

Διάγραμμα 1: Τα χαρακτηριστικά των φορέων της κοινωνικής οικονομίας (ILO, 2009)

Η εφαρμογή της Κοινωνικής Οικονομίας βασίζεται:

- Στην απασχόληση ευπαθών και ευάλωτων κοινωνικά ομάδων.
- Στην επανεπένδυση των κερδών σε σκοπούς της επιχείρησης με έμφαση στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας.
- Στον κοινωνικού χαρακτήρα καταστατικό σκοπό.
- Στην περιορισμένη διανομή κερδών βάσει της συμβολής των εργαζομένων στο έργο και τις υπηρεσίες της κοινωνικής επιχείρησης και όχι βάσει της συμβολής τους στο μετοχικό κεφάλαιο.

Η προστιθέμενη αξία των επιχειρήσεων κοινωνικής οικονομίας, στο πλαίσιο της Στρατηγικής της Λισσαβόνας, εκτείνεται και στην οροθέτηση τρόπων διακυβέρνησης, οι οποίοι θα εναρμονίζονται με τις σύγχρονες αντιλήψεις κοινωνικής οργάνωσης: δημοκρατική λειτουργία, συνεργασία ανάμεσα στον ιδιωτικό και δημόσιο τομέα καθώς και ανάπτυξη οικονομικών και κοινωνικών κριτηρίων αξιολόγησης των αποτελεσμάτων τους ².

² Συμπεράσματα της Προεδρίας του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου στις 22 και 23 Μαρτίου 2005, Βρυξέλλες, doc 7619/05 CONCL 1.

Οι νομικές μορφές των οργανώσεων της κοινωνικής οικονομίας μπορεί να ποικίλλουν από το ένα κράτος μέλος στο άλλο. Ωστόσο, οι εταιρείες διαθέτουν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά όπως:

- Υπεροχή το ατόμου έναντι του εταιρικού κεφαλαίου.
- Εθελοντική και ανοιχτή προσχώρηση.
- Συσχέτιση των συμφερόντων των μελών με εκείνα του δημοσίου συμφέροντος.
- Εφαρμογή των αρχών της αλληλεγγύης και της ευθύνης.
- Διαχειριστική αυτονομία και ανεξαρτησία από την κυβέρνηση.
- Διάθεση του περισσότερου πλεονάσματος για την επιδίωξη της βιώσιμης ανάπτυξης και του δημόσιου συμφέροντος.

Ως προς το μέγεθός τους, μπορούν να αριθμούν από μερικές δεκάδες έως και μερικές δεκάδες χιλιάδες μέλη, όπως ο γνωστός συνεταιρισμός του Μοντραγκόν στη Χώρα των Βάσκων. Άλλες λειτουργούν απομονωμένα και άλλες έχουν ήδη οδηγήσει στη δημιουργία δικτύων συνεργασίας, σε ορισμένες περιπτώσεις ακόμη και πέρα από τα εθνικά τους σύνορα (Τρεμόπουλος, 2011). Στην περίπτωση βέβαια του Μοντραγκόν, ενώ πραγματικά αποτελεί παράδειγμα συνεταιριστικής οργάνωσης, η διεθνοποίηση των συνεταιρισμών του στη δίνη της απελευθέρωσης του παγκόσμιου εμπορίου, οδήγησε σε σύγκρουση μεταξύ συνεταιριστικής και κεφαλαιοκρατικής ταυτότητας (Μπιρλιράκης, 2006).

2.2. Χαρακτηριστικά της αλληλέγγυας οικονομίας

Τα χαρακτηριστικά της κοινωνικής οικονομίας δε διαφέρουν από αυτά της αλληλέγγυας, γιατί στην ουσία δεν είναι δύο ξεχωριστές έννοιες. Η διάκριση έγινε για να τονιστούν οι παραδοσιακές δομές της κοινωνικής οικονομίας, καθώς και οι νέες πρωτοβουλίες και τα εγχειρήματα, που η διεθνής βιβλιογραφία κατατάσσει στην κοινωνική αλληλέγγυα οικονομία. Τα χαρακτηριστικά της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας μπορούν να συνοψιστούν στα παρακάτω (E.M.E.S. EUROPEAN NETWORK, 2001):

- Αντιμετώπιση του αποκλεισμού για ομάδες με ανισότητες στην αγορά εργασίας.
- Δημιουργία δυνατοτήτων συνεχούς απασχόλησης (employment potential).

- Κινητοποίηση του τοπικού κοινωνικού κεφαλαίου σε παραγωγικές πρωτοβουλίες (Human capital mobilization).
- Κάλυψη αναγκών του κοινωνικού συνόλου που δεν καλύπτει ούτε το κράτος, ούτε η αγορά (unmet needs).

Κάνοντας λόγο για την αλληλέγγυα οικονομία, σκόπιμη είναι η αναφορά στο άρθρο του Choteau (2000), όπου θίγεται καταρχάς το θέμα της νομιμότητας αυτού του τύπου της οικονομίας. Σε δεύτερο επίπεδο, γίνεται λόγος για τις πρωτοβουλίες που συνδέονται με την οικονομία αλληλεγγύης, που είναι πολυάριθμες αλλά και ανεπαρκείς και επομένως τίθενται τα ερωτήματα για το εάν είναι ένα πλήρες οικονομικό σύστημα ή αποτελεί απόρροια της εμπορευματικής ή και της μη εμπορευματικής οικονομίας. Κάνοντας μία νομική, πολιτική και κοινωνιολογική ανάλυση και χρησιμοποιώντας ιστορικές αναφορές αναδεικνύει τα στοιχεία της μετάβασης της κοινωνικής οικονομίας σε αλληλέγγυα. Η πρώτη είναι βασισμένη στην ανακατανομή του κοινωνικού πλεονάσματος, ενώ η δεύτερη λαμβάνει υπόψη τα άτομα που είναι οικονομικά και κοινωνικά αποκλεισμένα προκειμένου να τους δώσει εργασία και όχι μόνο επιδόματα.

Πολλοί ερευνητές έχουν εισάγει τον όρο "νέα κοινωνική οικονομία", προσεγγίζοντας την αλληλέγγυα οικονομία. Τα χαρακτηριστικά της, κατά τον Monzon Campos (1992 στο Westerdahl & Westlund, 1997), είναι:

- Αποτελεί ένα οικονομικό πεδίο πλάι στα κερδοσκοπικά μέρη της οικονομίας της αγοράς και των δραστηριοτήτων του δημοσίου τομέα.
- Δεν ανήκει στον καθιερωμένο παραγωγό και τον καταναλωτή των συνεταιριστικών κινήματων ή στην κλασική αμοιβαία δραστηριότητα.
- Έχει τοπικές ρίζες και δημοκρατική δομή (ένα άτομο- μία ψήφος ή κάποια παρόμοια μορφή ιδιοκτησίας και επιρροής).
- Η νομική μορφή δεν είναι πάντα καθοριστικής σημασίας.

Η αλληλέγγυα οικονομία είναι ένας άλλος χώρος οικονομικής δραστηριότητας, πέρα από την ανταγωνιστική οικονομία, ορίζει μια μορφή συνεργατικής οικονομικής, ξεκινάει από τα κάτω και αφορά πρωτοβουλίες για τοπική ανάπτυξη. Αγκαλιάζει όλες τις δραστηριότητες παραγωγής, διανομής και κατανάλωσης που συμβάλλουν στην «εκδημοκράτηση» της οικονομίας. Παίρνει διάφορες μορφές, σε όλες τις ηπείρους και λειτουργεί τόσο σε τοπικό όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο. Από αυτήν την άποψη δεν

αποτελεί κάποιον τομέα της οικονομίας αλλά μια ολιστική προσέγγιση που περιλαμβάνει πρωτοβουλίες σε όλους τους τομείς της οικονομίας.

Σε γενικές γραμμές, μπορεί να λειτουργήσει συμπληρωματικά για την απασχόληση, διότι δίνει κίνητρο στο επιχειρηματικό πνεύμα μακροχρόνια ανέργων, έτσι ώστε να ενσωματωθούν μέσα από τη συλλογική εργασία και να αντιμετωπίσουν δραστικά τον κοινωνικό αποκλεισμό. Άλλα αντικείμενα δραστηριότητας είναι η προστασία του περιβάλλοντος και οι υπηρεσίες υγείας. Μπορεί επίσης να παρέχει αμοιβές απασχόλησης και εισοδήματα σε τομείς όπου δεν υπάρχει αντικειμενικά κίνητρο του κέρδους, αλλά το κίνητρο της συνδυασμένης εθελοντικής προσφοράς και κοινωνικής ευθύνης.

Στην πολιτική της διάσταση, για πολλούς η αλληλέγγυα οικονομία είναι ένα μέσο για τον εξανθρωπισμό του καπιταλισμού, ενώ για άλλους ένα μέσο για την κατάργησή του. Δηλαδή για μερικούς θεωρείται ως προσπάθεια που επιδιώκει να χτίσει μια οικονομία με τη νοοτροπία της αλληλεγγύης πέρα από τον καπιταλισμό (wikipedia.org Solidarity_economy), ενώ για άλλους είναι οι στρατηγικές για τον «εξανθρωπισμό» της οικονομίας της αγοράς και τα «δίκτυα ασφαλείας της κοινωνίας» (π.χ. δίκαια τιμή). Με κάθε τρόπο, έχει σκοπό να δημιουργήσει όλο και περισσότερα δίκτυα αντίστασης στην κυρίαρχη κερδοσκοπική οικονομία.

Ο σκοπός της αλληλέγγυας οικονομίας έχει άμεση σχέση και με τις αρχές της βιωσιμότητας: απορρίπτει την υπερκατανάλωση και την υπερπαραγωγή, σέβεται το περιβάλλον, επιδιώκει την ανάπτυξη των ανθρώπων ατομικά και συλλογικά απελευθερώνοντας τους από τις ιεραρχικές δομές, εντός ή εκτός του χώρου εργασίας.

2.3. Οι φορείς και τα πεδία δραστηριοποίησης της κοινωνικής οικονομίας

Οι δραστηριότητες του τρίτου τομέα, που διαφοροποιούνται από τις παραδοσιακές εταιρείες μεγιστοποίησης κέρδους και από τις επιχειρήσεις του δημοσίου τομέα, προσελκύουν τις τελευταίες δεκαετίες ολοένα και περισσότερο το ενδιαφέρον. Ο τομέας αυτός είναι πολυδιάστατος, μιας και περιλαμβάνει από γιγάντιες αμοιβαίες

ασφαλιστικές εταιρίες έως μικρές νέο-συνεταιριστικές επιχειρήσεις και συνεργατικά τοπικά εγχειρήματα.

Η κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία κατά τους Fonteneau et al. (2010), αναφέρεται στις οργανώσεις και τις επιχειρήσεις που είναι βασισμένες στις αρχές της αλληλεγγύης και της συμμετοχής και που παράγουν αγαθά και υπηρεσίες ,ακολουθώντας οικονομικούς και κοινωνικούς στόχους. Χαρακτηριστικά παραδείγματα φορέων είναι οι συνεταιρισμοί, οι κοινωνίες αλληλοβοήθειας, οι σύλλογοι, οι μη κερδοσκοπικές εταιρείες και οι κοινωνικές επιχειρήσεις, που είναι ενεργές στον κοινωνικό ή/και οικονομικό τομέα. Η κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία καλύπτει ποικίλες οργανώσεις και επιχειρήσεις, όπου όλες μοιράζονται κοινωνικούς και οικονομικούς στόχους, αξίες και λειτουργικές αρχές.

Υπάρχουν δύο αλληλοσυμπληρωματικές προσεγγίσεις θεώρησης της κοινωνικής οικονομίας, σύμφωνα με την έκθεση του 1990 του Walloon Social Economy Council (CWES). Η πρώτη θεσμική-νομική προσέγγιση καταγράφει τις τρεις βασικές συνιστώσες της κοινωνικής οικονομίας που είναι: α) οι Συνεταιρισμοί, β) οι Ασφαλιστικές επιχειρήσεις και γ) οι διάφορες ενώσεις οικονομικής δραστηριότητας, οι οποίες παράγουν αγαθά ή προσφέρουν υπηρεσίες στον πολιτιστικό τομέα, καθώς και στον τομέα της εκπαίδευσης, του αθλητισμού, της συνεργασίας κ.ά. Σύμφωνα με τη δεύτερη "κανονιστική" ή "ηθικολογική" προσέγγιση, η κοινωνική οικονομία περιλαμβάνει τις οικονομικές δραστηριότητες των επιχειρήσεων, κυρίως με τη μορφή συνεταιρισμών, ενώσεων και συντεχνιών, όπου το στοιχείο της ηθικής υποδηλώνεται μέσω βασικών αρχών και κανόνων λειτουργίας τους (Conseil Wallon de l'Economie Sociale, 1990 et Conseil Central de l'Economie, 1990 στο http://edo-mko.gr/index.php?option=com_content&task=view&id=89&Itemid=110).

Ενώ μερικοί ερευνητές περιλαμβάνουν τους συνεταιρισμούς, τα ταμεία αλληλασφάλισης και τις μη κερδοσκοπικές οργανώσεις (Defourny & Monzon 1992), άλλοι διευρύνουν το πεδίο και ενσωματώνουν κοινωνικές και πολιτικές οργανώσεις (πολιτικά κόμματα, ομάδες πίεσης, λόμπυ, συνδικάτα, οργανώσεις βάσης, κ.λ.π.) (Barea 1990, Barea & Monzon 2006). Στην ταξινόμηση περιλαμβάνονται και οι μη κυβερνητικές- μη κερδοσκοπικές οργανώσεις καθώς και ο εθελοντικός τομέας. Η

τελευταίες απόψεις δίνουν μία μη παραγωγική χροιά στην κοινωνική οικονομία και τη διαφοροποιούν από ένα εναλλακτικό τρόπο παραγωγής αγαθών (Tomas Carpi, 2008).

Σήμερα, η κοινωνική οικονομία περιλαμβάνει τέσσερις μεγάλες οικογένειες: τους συνεταιρισμούς, τα αλληλοβοηθητικά/αυτοδιαχειριζόμενα ταμεία υγείας, τις ενώσεις και τα ιδρύματα που έχουν τη μορφή οργανισμών και/ή νομικών προσώπων (Καμινάρη & Παπαγεωργίου, 2001). Στην πραγματικότητα, οι ιστορικές ρίζες αυτών των μεγάλων οικογενειών βρίσκονται στις οργανώσεις αλληλοβοήθειας, που ήταν η απάντηση των πιο ευάλωτων και ανυπεράσπιστων κοινωνικών ομάδων στις συνθήκες διαβίωσης που δημιουργήθηκαν από την ανάπτυξη της βιομηχανίας το 18^ο και 19^ο αιώνα. Οι συνεταιρισμοί, οι κοινωνίες αλληλοβοήθειας και οι κοινωνίες αντίστασης απεικόνισαν τις τρεις κατευθύνσεις της κοινωνικής οικονομίας.

Στα περισσότερα κράτη-μέλη της Ε.Ε., οι επιχειρήσεις της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας λειτουργούν με τις προαναφερθείσες νομικές μορφές (συνεταιρισμοί, αλληλασφαλιστικές ενώσεις-ταμεία αλληλοβοήθειας, σύλλογοι/σωματεία και ιδρύματα). Σε άλλα κράτη μέλη, βασικός παράγοντας είναι οι αξίες που αναφέρονται στο καταστατικό της εκάστοτε επιχείρησης (Giegold & Arhelger, 2011). Για παράδειγμα, περιλαμβάνονται τοπικές πρωτοβουλίες απασχόλησης, οι δραστηριότητες των οποίων ανταποκρίνονται (με την παροχή υπηρεσιών και προϊόντων) σε κοινωνικές ακάλυπτες ανάγκες. Οι τομείς που δραστηριοποιούνται οι οργανισμοί κοινωνικής οικονομίας είναι κυρίως: η κοινωνική ασφάλιση, οι κοινωνικές υπηρεσίες και οι υπηρεσίες υγείας, οι ασφαλιστικές υπηρεσίες, οι τραπεζικές υπηρεσίες, οι τοπικές υπηρεσίες, η εκπαίδευση και η έρευνα, ο κοινωνικός τουρισμός, η ενέργεια (κυρίως μέσω των ανανεώσιμων πηγών), οι υπηρεσίες για τον καταναλωτή, η βιομηχανική και η αγροτική παραγωγή, η χειροτεχνία, η δόμηση, το αστικό περιβάλλον, ο πολιτισμός, τα σπορ, οι διάφορες ασχολίες στον ελεύθερο χρόνο, καθώς και οι συνεταιρισμοί στέγασης και η συνεταιριστική εργασία (Pfluger, 2011).

2.3.1. Οι συνεταιρισμοί

Ο Σούλτσε- Ντέλιτς, ένας από τους ιδρυτές των γερμανικών αστικών πιστωτικών συνεταιρισμών, όρισε το συνεταιρισμό ως: «ένωση μεταξύ των όχι εύπορων, κατεξοχήν εργαζομένων τάξεων, η οποία επιδίωκε με τη συνένωση να εξασφαλίζει, όσο είναι

δυνατόν, στις μεμονωμένες, μικρές και στην οικονομική ζωή εξαφανιζόμενες δυνάμεις, τα πλεονεκτήματα της μεγάλης δύναμης» (Παπαγεωργίου, 2004).

Σύμφωνα με το Παγκόσμιο Συνέδριο Διεθνούς Συνεταιριστικής Ένωσης στο Μάντσεστερ το 1995: «Συνεταιρισμός είναι μια αυτόνομη ένωση προσώπων, που συγκροτείται εθελοντικά για την αντιμετώπιση των κοινών οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών αναγκών και επιδιώξεων τους δια μέσου μιας συνιδιοκτήτης και δημοκρατικά διοικούμενης επιχείρησης».

Οι συνεταιρισμοί αποτελούν ιστορικά τον κύριο κορμό της κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα. Λειτουργούν ως επιχειρήσεις, με την έννοια ότι παράγουν και διαθέτουν στην αγορά προϊόντα ή υπηρεσίες. Στο σύνολο των οργανώσεων του τρίτου τομέα, οι συνεταιρισμοί κυρίως εμφανίζονται να αναπτύσσουν συναλλακτικές σχέσεις με το δημόσιο τομέα, να αποτελούν δηλαδή αναδόχους προμήθειας αγαθών ή υπηρεσιών, εργασίας ή έργου.

Ο συνεταιρισμός υπάρχει για να εξυπηρετεί τα μέλη του, με πρωταρχικό στόχο να παρέχει υπηρεσίες σε αυτά (Parnell, 2000). Για τη διευκόλυνση και τη σωστή παροχή των υπηρεσιών αυτών, θα πρέπει να ισχύουν κάποιες αξίες κοινά αποδεκτές από όλους. Οι συνεταιρισμοί στηρίζονται στις αξίες της αυτοβοήθειας (ενέργεια των ίδιων των μελών να βελτιώσουν την τύχη τους, Κολύμβας, 1988), της αυτεθύνης, της δημοκρατίας, της ισότητας, της ισοτιμίας και της αλληλεγγύης, της εντιμότητας, της διαφάνειας, της κοινωνικής υπευθυνότητας και της φροντίδας για τους άλλους.

Για τους συνεταιρισμούς, οι διάσημες συνεταιριστικές αρχές που κυριάρχησαν στα έργα των πρωτοπόρων Rochdale, υιοθετήθηκαν από όλα τα είδη συνεταιρισμών που δημιούργησε η Διεθνής Συνεταιριστική Συμμαχία (ICA) το 1895 στο Λονδίνο. Η Διεθνής Συνεταιριστική Συμμαχία στο συνέδριο που έλαβε χώρα στο Μάντσεστερ το 1995, διατυπώνει τις αρχές αυτές που διέπουν τους συνεταιρισμούς: την εθελοντική και ελεύθερη συμμετοχή, τη δημοκρατική διοίκηση: «ένα πρόσωπο, μια ψήφος», τη δίκαιη (περιορισμένη) διανομή των κερδών και την έμφαση στην επανεπένδυση τους, το αδιαίρετο, ολικώς ή μερικώς, του ιδίου κεφαλαίου, την αλληλεγγύη, την αυτονομία και την ανεξαρτησία από τις κρατικές δομές. Επίσης, βασική αρχή είναι η συνεργασία μεταξύ των συνεταιρισμών, το ενδιαφέρον τους για την κοινότητα, καθώς και η

εκπαίδευση, η πρακτική εξάσκηση και η πληροφόρηση των μελών τους (Παπαγεωργίου, 2004, ICA News, 1996).

Οι συνεταιρισμοί αναγνωρίζονται ως δημοκρατικές οργανώσεις, στις οποίες οι αποφάσεις είναι στα χέρια μιας πλειοψηφίας μελών μιας συνεταιριστικής δραστηριότητας. Έτσι, ένας επενδυτής ή μέλη με κεφάλαιο, εάν περιλαμβάνονται, δεν έχουν την άδεια για να διαμορφώσουν πλειοψηφία και τα πλεονάσματα δεν διατίθενται σύμφωνα με το κριτήριο αναλογικότητας στο κεφάλαιο. Τα ίσα δικαιώματα ψήφου, η περιορισμένη ευθύνη ίση με το μερίδιο του κεφαλαίου, που τα μέλη είναι υποχρεωμένα για να συμμετέχουν, και η δημιουργία, σε πολλές περιπτώσεις, αδιαίρετων αποθεματικών, που δεν μπορούν να διανεμηθούν ακόμα κι αν η οργάνωση διαλύεται, είναι τα κυριότερα σημεία στα οποία οι συνεταιρισμοί διαφέρουν από τις άλλες επιχειρήσεις.

Τα οφέλη των συνεταιρισμών ποικίλλουν. Μεταξύ των σημαντικότερων είναι τα παρακάτω:

- Η συλλογική λειτουργία και συνυπευθυνότητα
- Ο επιμερισμός του επιχειρηματικού ρίσκου
- Η κατανομή των ευθυνών
- Ο εμπλουτισμός με την εμπειρία πολλών μελών
- Η ισοτιμία στις αποφάσεις (άτομο και ψήφος, ανεξάρτητα από τον αριθμό των μερίδων που κατέχει)
- Οι δημοκρατικές διαδικασίες
- Η δημιουργία εισοδήματος

Τα είδη των συνεταιρισμών ποικίλλουν από αγροτικούς, αποταμιευτικούς και πιστωτικούς, ασφαλιστικούς, διανεμητικούς, οικοδομικούς, έως συνεταιρισμούς για την υγεία, συνεταιρισμούς κατοικίας, καταναλωτών, εργατών (Fonteneau et al., 2010). Σύμφωνα με τους Καμινάρη και Παπαγεωργίου (2001), στην Ελλάδα το ενδιαφέρον είχαν μονοπωλήσει οι αγροτικοί συνεταιρισμοί, ενώ πολλές ήταν και οι περιπτώσεις αστικών συνεταιρισμών (καταναλωτικοί, οικοδομικοί, πιστωτικοί, κ.α.) καθώς και αγροτουριστικών. Αντίθετα, οι υπόλοιποι φορείς αναπτύχθηκαν χωρίς να χαίρουν κρατικού ενδιαφέροντος, για να καλύψουν αποκλειστικά ανάγκες των μελών τους.

2.3.2. Ταμεία Αλληλασφάλισης

Οι αλληλασφαλιστικοί φορείς ή αλληλασφαλιστικές ενώσεις ή ταμεία αλληλοβοήθειας ή αλληλοβοηθητικά/ αυτοδιαχειριζόμενα ταμεία υγείας ή μουτουαλιστικά ταμεία (mutuels) είναι ευρέως διαδεδομένα στον ευρωπαϊκό χώρο και είναι ιδιωτικές, μη κερδοσκοπικές οργανώσεις που δεσμεύονται στο να διασφαλίζουν ελεύθερη εγγραφή και δια βίου ασφάλιση. Διέπονται από κανόνες αλληλεγγύης και εθελοντισμού, χωρίς να έχουν κερδοσκοπικό προσανατολισμό. Λειτουργούν ουσιαστικά, σύμφωνα με την αρχή της αυτοδιοίκησης, όπου τα μέλη ή οι εκπρόσωποί τους μετέχουν άμεσα στη χάραξη της πολιτικής και της οικονομικής διαχείρισης, του κόστους και του είδους παροχών και υπηρεσιών ποιότητας στους ασφαλισμένους τους (Fonteneau et al., 2010, Καμινάρη & Παπαγεωργίου, 2010)

2.3.3. Ενώσεις

Η ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι αποτελεί αναγνωρισμένο ανθρώπινο δικαίωμα (Fonteneau et al., 2010). Οι ενώσεις αποτελούν έκφραση αυτής της ελευθερίας και επιδιώκουν σκοπούς μη κερδοσκοπικούς (Defourny & Develtere, 2009). Κυρίως συνιστούν συνδικαλιστικές οργανώσεις, που συγκροτούνται για την υποστήριξη κλαδικών συμφερόντων των εργαζομένων, σε σχέση εξαρτημένης εργασίας ή εργοδοτών. Επίσης, συστήνονται για συλλογική δράση κάθε είδους, όπως κοινωνική , περιβαλλοντική, μορφωτική, καλλιτεχνική, ιδεολογική, διαφύλαξη της παράδοσης. Φέρουν ποικιλία τίτλων, όπως σωματείο, σύλλογος, σύνδεσμος, όμιλος, κίνηση, λέσχη. Σε αυτή την κατηγορία εμπίπτουν ακόμα και τα επιμελητήρια. Η νομική μορφή που συναντάται πέρα από σύλλογος/σωματείο, είναι αστικές μη κερδοσκοπικές εταιρείες, ενώ υπάρχουν και αρκετές άτυπες συνεργασίες.

2.3.4. Ιδρύματα

Τα ιδρύματα μπορεί να είναι δημόσια κοινωφελή, φιλανθρωπικά και ιδιωτικά. Τα δύο πρώτα στοχεύουν σε μη κερδοσκοπικούς και δημόσιους σκοπούς και γι' αυτό το λόγο υπηρετούν τις ανάγκες της κοινωνίας. Τα ιδιωτικά είναι επίσης μη κερδοσκοπικά, αλλά, λόγω της ιδιωτικής φύσης τους, δεν εκπίπτουν στους τομείς της κοινωνικής

οικονομίας (Fonteneau et al., 2010). Τα ιδρύματα που εντάσσονται στην κοινωνική οικονομία είναι αυτοδιοικούμενα και τα περισσότερα από αυτά, τουλάχιστον στην Ελλάδα, παίζουν το ρόλο που τους έχει ανατεθεί από τους δωρητές που άφησαν την περιουσία τους για να τη διαχειριστούν για κοινωνικούς σκοπούς (Καμινάρη & Παπαγεωργίου, 2010).

2.3.5 Μη κυβερνητικές οργανώσεις

Ένας μη κυβερνητικός οργανισμός (Non-Governmental Organisation) είναι ένας νομικά συγκροτημένος οργανισμός που δημιουργήθηκε από φυσικά ή νομικά πρόσωπα και λειτουργεί ανεξάρτητα από κάθε κυβέρνηση. Οι μη κυβερνητικές οργανώσεις ορίζονται από την Παγκόσμια Τράπεζα ως «ιδιωτικοί οργανισμοί που ασκούν δραστηριότητα για να καταπραΰνουν τις δύσκολες συνθήκες διαβίωσης και να προωθήσουν τα συμφέροντα των φτωχών, την προστασία του περιβάλλοντος, την παροχή βασικών κοινωνικών υπηρεσιών ή να αναλάβουν την ανάπτυξη της κοινότητας». Η χρήση του όρου Μ.Κ.Ο. ποικίλλει από χώρα σε χώρα. Στις Ηνωμένες Πολιτείες αναφέρονται ως μη κερδοσκοπικοί οργανισμοί, ενώ ονομάζονται και «οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών». Ο όρος χρησιμοποιήθηκε αρχικά στο άρθρο 71 του Καταστατικού Χάρτη του ΟΗΕ. Οι σκοποί των Μ.Κ.Ο. είναι κυρίως ανθρωπιστικοί και αφορούν περιβαλλοντικά ή κοινωνικά προβλήματα, όπως είναι η φτώχεια, ο ρατσισμός, το περιβάλλον κ.λπ. Από τις πρώτες Μ.Κ.Ο. ήταν ο Διεθνής Ερυθρός Σταυρός, οι Γιατροί Χωρίς Σύνορα και η Actionaid.

Οι ρυθμοί αύξησης των Μ.Κ.Ο., τόσο σε απόλυτους αριθμούς, όσο και σε οικονομική δραστηριότητα είναι ιδιαίτερα σημαντικοί και παρουσιάζουν αυξητική τάση από τις αρχές της δεκαετίας του 1990. Έρευνες των Salomon και Anheier (1997) δείχνουν τη γιγάντωση των Μ.Κ.Ο., τόσο από πλευράς οικονομικών μεγεθών, όσο και εργατικού δυναμικού. (Αφουξενίδης, 2008). Η Ελλάδα, κυρίως από το 2000 και μετά, δέχτηκε πολλές χρηματοδοτήσεις από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο, γεγονός που έθεσε ως προϋπόθεση την καθιέρωση ενός νομικού και θεσμικού πλαισίου. Έτσι, προέκυψε η ανάγκη συνεργασίας με άλλους φορείς, όπως την τοπική αυτοδιοίκηση, ομάδες της κοινωνίας των πολιτών και τοπικούς αναπτυξιακούς φορείς (Αφουξενίδης και Συρακούλης, 2008). Η πρόκληση σε αυτές τις εξελίξεις ήταν να καθοριστεί ο ρόλος και

το πεδίο δράσης των Μ.Κ.Ο., πεδίο που μπορεί να φιλοξενήσει νέους τομείς παρέμβασης και συνεργασίας.

2.4. Οι φορείς και τα πεδία δραστηριοποίησης της αλληλέγγυας οικονομίας

Το φαινόμενο της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας: α) άλλοτε αποτελεί αντικείμενο νομοθέτησης και έντονης θεσμοθέτησης όπως με πιο πρόσφατες συνεταιριστικές και κοινωνικές επιχειρήσεις και β) άλλοτε παραμένει στον χώρο των άτυπων αυτό-οργανωμένων ενώσεων-δικτύων, όπως π.χ. είναι τα εναλλακτικά/παράλληλα νομίσματα, τα δίκτυα τοπικών ανταλλαγών, τα νέα τοπικά δίκτυα παραγωγών-καταναλωτών και το ισοδίκαιο εμπόριο. Παρατηρούνται λοιπόν ετερογενή στοιχεία και πολλές αναγνώσεις του φαινομένου, που σε κάποιες περιπτώσεις εκφράζεται μέσα από έντονο κρατισμό και σε άλλες μέσα από πρωτοβουλίες των πολιτών, με ισχυρά τα στοιχεία της οικονομικής αλληλοβοήθειας και αλληλεγγύης (<http://enthemata.wordpress.com/2011/04/03/nikolopoulos>).

Οι επιχειρήσεις της αλληλεγγύης, έχοντας ως χαρακτηριστικό την καινοτομία, επεκτάθηκαν σε νέα πεδία, όπως σε υπηρεσίες γειτνίασης, αναδόμησης προβληματικών συνοικιών, βοήθειας ηλικιωμένων ατόμων και ατόμων με ειδικές ανάγκες, επαγγελματικής ενσωμάτωσης ατόμων χαμηλού μορφωτικού επιπέδου, καθώς και στο εμπόριο, την ηθική και αλληλέγγυα χρηματοδότηση, την περιβαλλοντική διαχείριση αποβλήτων κ.α.

Υπάρχουν πολλά ελπιδοφόρα παραδείγματα αλληλέγγυας οικονομίας (υπηρεσίες στους τομείς της ενέργειας, της στέγασης, του πολιτισμού, των τροφίμων, της εκπαίδευσης, των εκδόσεων, αλλά και της βιομηχανίας), δίκαιου εμπορίου και αυτοδιαχειριζόμενων επιχειρήσεων. Έχουν δημιουργηθεί οικονομικά δίκτυα συνεργασίας, όπως η αλληλέγγυα πίστωση, που βοήθησε την οικονομική χρηματοδότηση άπορων, δημιουργήθηκαν παραγωγικές επιχειρήσεις υπό τη διαχείριση των ίδιων των εργαζομένων, με τα προϊόντα τους να διακινούνται σε εμπορικά δίκτυα αλληλέγγυου εμπορίου. Άλλα παραδείγματα είναι τα Δίκτυα ανταλλαγής, οι τράπεζες

χρόνου, τα τοπικά νομίσματα και τα Αλληλοβοηθητικά/Αυτοδιαχειριζόμενα Ταμεία Υγείας.

Τα κυριότερα παραδείγματα με τη μεγαλύτερη απήχηση είναι οι ηθικές τράπεζες και η μικροπίστωση, το δίκαιο εμπόριο και τα Τοπικά Συστήματα Ανταλλαγής (LETS ή SEL).

2.4.1 Ηθικές Τράπεζες και μικροπίστωση

Οι πρώτες «Ηθικές Τράπεζες» ή «Εναλλακτικές Τράπεζες» ή «Τράπεζες της κοινωνικής οικονομίας» είναι προϊόντα των μεγάλων κοινωνικών κινημάτων των δεκαετιών του '60 και του '70 (Ρουμελιώτης, 2012). Είναι οργανισμοί που προσφέρουν σε ιδιώτες και επιχειρήσεις εναλλακτικά χρηματοδοτικά προϊόντα (δάνεια με ευνοϊκές ρυθμίσεις, μικροπιστώσεις, καταθετικά προϊόντα, Funds κ.ά.), με παράλληλη παροχή και υποστηρικτικών υπηρεσιών (επιχειρηματική υποστήριξη, εκπαίδευση, προβολή, παρακολούθηση κ.τ.λ.) (Εφημερίδα *Καθημερινή*, 14-8-2006 & 5-11-2006). Οι οργανισμοί αυτοί έχουν κυρίως κοινωνικούς στόχους, χρηματοδοτούν την ανάπτυξη τεχνολογιών και επιχειρηματικών πρωτοβουλιών φιλικών προς το περιβάλλον, υποστηρίζουν επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στη βιώσιμη ανάπτυξη, απασχολούν άτομα αποκλεισμένα, αναπτύσσουν επενδύσεις με κοινωνική υπευθυνότητα και έχουν αποδόσεις συγκρίσιμες, και άλλοτε ανώτερες, των παραδοσιακών τραπεζών. Πολλές κοινωνικές επιχειρήσεις, λόγω της δυσκολίας πρόσβασης στη χρηματοδότηση, στρέφονται σε νέα ιδρύματα κοινωνικής χρηματοδότησης, τα οποία τους παρέχουν δάνεια με ευνοϊκούς όρους.

Σύμφωνα με το έγκυρο γαλλικό περιοδικό «Que Choisir», από τα 440 εκατομμύρια ευρώ που εισέρευσαν το 2004 στις γαλλικές ηθικές τράπεζες, τα 138 εκατ. διατέθηκαν για τη χρηματοδότηση 8.000 μικρών επιχειρήσεων της κοινωνικής οικονομίας. Πρακτικά, δημιουργήθηκαν 13.400 νέες θέσεις εργασίας (οι περισσότερες για μακροχρόνια ανέργους και μειονεκτούντα άτομα), βρήκαν στέγη 800 οικογένειες στη Γαλλία και δόθηκαν 900.000 δάνεια μικροπίστωσης σε πολίτες του Τρίτου Κόσμου, οι οποίοι με ένα δάνειο μερικών δεκάδων δολαρίων κατάφεραν να ανοίξουν τη δική τους επιχείρηση, διεκδικώντας αξιοπρεπή διαβίωση.

Με αυτό το παράδειγμα προκύπτει το συμπέρασμα ότι η μικροπίστωση αποτελεί σημαντική πολιτική, στρατηγική και μηχανισμός καταπολέμησης της φτώχειας και δημιουργίας εισοδήματος. Από την εμπειρία της Grameen Bank, που λειτουργεί με τις αξίες αυτές από το 1974, παρατηρείται ότι τα μικροδάνεια για δημιουργία συλλογικών επιχειρήσεων κυρίως σε γυναίκες έχει θεαματικά αποτελέσματα. Ο ιδρυτής της Mohamed Yunus έχει τιμηθεί με Νόμπελ Ειρήνης και η τράπεζα αυτή αποτελεί επιχειρηματικό κοινωνικό κολοσσό.

Στη λειτουργικότητα των «ηθικών τραπεζών» συμβάλλουν η παντελής έλλειψη δαπανών για επιθετική διαφήμιση, για δημιουργία και λειτουργία μεγάλου δικτύου υποκαταστημάτων, μετοχικά μερίσματα και υψηλούς μισθούς στους ανώτερους τραπεζικούς υπαλλήλους. Για να μειώσουν στο ελάχιστο τα έξοδά τους, η λειτουργία πολλών από τις τράπεζες στηρίζεται στην επικοινωνία με τους πελάτες τους μέσω του ταχυδρομείου, του τηλεφώνου και του διαδικτύου. Χαρακτηριστικό είναι ότι η αμερικανική Smile Bank δραστηριοποιείται αποκλειστικά στο διαδίκτυο.

Στο χώρο της εναλλακτικής πίστωσης, δραστηριοποιούνται περίπου 800 εναλλακτικοί χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί. Παραδείγματα τέτοιων τραπεζών είναι: στην Αγγλία (Shared Interest, Co-operative Bank, Charity Bank), στη Γαλλία (Credit Cooperatif, Nef, Caisse Solidaire du Nord Pas-de-Calais, Cofides Nord-Sud), στην Ιταλία (Banka Popolare Etica, Consortium Etimos, Cassa Centrale Casse Rurali Trentine), στο Βέλγιο (Crüdal, Hefboom), στη Γερμανία (GLS bank, Bank für Sozialwirtschaft), στην Ελβετία (Banque Alternative Suisse), στην Πολωνία (BISE Bank), στην Ισπανία (Fiare Fundazioa), στη Σουηδία (Ekobanken), στη Σλοβακία (Integra Cooperativa), στο Μεξικό (Grupo Financiero FINSOL), στις Ηνωμένες Πολιτείες (RSF Social Finance, Co-operative Group ethical policy Smile bank, η υπό ίδρυση Common Good Bank), τον Καναδά (Desjardins, Fondation). Οι ηθικές τράπεζες που ξεχωρίζουν είναι (Χρυσάκης κ.ά., 2002, <http://www.inaise.org>):

- Η Triodos Bank, η οποία είναι διεθνής τράπεζα, ιδρύθηκε στην Ολλανδία το 1980. Ακολούθησε το Βέλγιο το 1993, το Ηνωμένο Βασίλειο το 1995 και η Ισπανία το 2004.
- Η South Shore Bank of Chicago στις ΗΠΑ, η οποία προωθεί την αξιοποίηση κεντρικών διαμερισμάτων της πόλης του Chicago, συγκεντρώνοντας τις

δραστηριότητες στην οικιστική ανακαίνιση και την ανάπτυξη μικρών επιχειρήσεων που προσφέρουν υπηρεσίες στην τοπική αγορά.

- Στη Γαλλία ιδρύθηκε το 1997 στην περιφέρεια Nord Pas de Calais, η Caisse Solidaire. Στόχος του πιστωτικού ιδρύματος είναι η καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού με τη χρηματοδότηση προγραμμάτων τα οποία αγνοούνται από τα συμβατικά χρηματοοικονομικά συστήματα. Απευθύνεται σε τρεις ομάδες: νέους αγρότες, μικρές επιχειρήσεις και μη κερδοσκοπικές οργανώσεις.
- Στην Ιταλία (Πάδοβα) ιδρύθηκε το 1999 η πρώτη καθολική ηθική τράπεζα. Χρηματοδοτεί προγράμματα πολιτισμικά, περιβαλλοντικά και κοινωνικής αλληλεγγύης.

Κύριος φορέας της εναλλακτικής πίστωσης αποτελεί η Διεθνής Ένωση Οργανισμών Κοινωνικής Χρηματοδότησης. (International Association of Investors in the social Economy) (INAISE), στην οποία συμμετέχουν περίπου 200 φορείς που δραστηριοποιούνται σε όλο το φάσμα της κοινωνικής οικονομίας («ηθικές» τράπεζες, κοινωνικές επιχειρήσεις, οργανισμοί εναλλακτικών πιστώσεων, πράσινοι οικοδομικοί και περιβαλλοντικοί οργανισμοί κ.ά.). Τα προϊόντα που αναπτύσσουν οι εναλλακτικοί χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί, οι οποίοι συμμετέχουν στον οργανισμό αυτόν είναι ποικίλα και αφορούν μικροπιστώσεις, δάνεια σε μικρές επιχειρήσεις κυρίως αποκλεισμένων ομάδων (γυναίκες, μετανάστες, πρόσφυγες κ.τ.λ.), χρηματοδοτήσεις επιχειρήσεων που προστατεύουν το περιβάλλον, χρηματοδοτήσεις επιχειρήσεων κοινωνικής οικονομίας (συνεταιρισμούς, Μ.Κ.Ο.), χρηματοδοτήσεις οργανισμών και επιχειρήσεων κοινωνικής πρόνοιας και υγείας, εκπαίδευσης, πολιτισμού και προώθησης στην απασχόληση (Ανακοίνωση INAISE, 2005, <http://www.inaise.org>).

2.4.2. Το Δίκαιο Εμπόριο

Σύμφωνα με τα τέσσερα δίκτυα δίκαιου εμπορίου FLO, IFAT, NEWS και EFTA (FINE) ³, το δίκαιο εμπόριο είναι μια εμπορική εταιρική σχέση που βασίζεται στο

³ IFAT: Διεθνής Ομοσπονδία Εναλλακτικού Εμπορίου, FLO: Διεθνής Οργάνωση Σήμανσης Δίκαιου Εμπορίου, EFTA: Ευρωπαϊκή Ένωση Δίκαιου Εμπορίου, NEWS: Δίκτυο Ευρωπαϊκών Παγκόσμιων Καταστημάτων

διάλογο , στη διαφάνεια και τον σεβασμό και επιδιώκει περισσότερη ισότητα στο διεθνές εμπόριο. Συμβάλλει στην αιεφόρο ανάπτυξη μέσω της εξασφάλισης καλύτερων συνθηκών εμπορίας και της διασφάλισης των δικαιωμάτων των περιθωριοποιημένων παραγωγών και εργαζομένων – ιδιαίτερα στο Νότο. Οι οργανώσεις δίκαιου εμπορίου (με τη στήριξη των καταναλωτών) ασχολούνται ενεργά με τη στήριξη των παραγωγών, την αύξηση της ευαισθητοποίησης και τις εκστρατείες για την αλλαγή των κανόνων και της πρακτικής του διεθνούς εμπορίου.

Οι στόχοι του Δίκαιου Εμπορίου είναι:

- Να βελτιώσει τη διαβίωση και την ευημερία των παραγωγών.
- Να προωθήσει ευκαιρίες ανάπτυξης για μη-προνομιούχους παραγωγούς.
- Να αφυπνίσει συνειδήσεις μεταξύ των καταναλωτών για τις αρνητικές συνέπειες που αφορούν στους παραγωγούς του διεθνούς εμπορίου.
- Να αποτελέσει παράδειγμα εμπορικής συνεργασίας μέσω διαλόγου, διαφάνειας και σεβασμού.
- Να πραγματοποιεί εκστρατείες για αλλαγές στους κανόνες και τις μεθόδους του συμβατικού διεθνούς εμπορίου.
- Να προστατεύει τα ανθρώπινα δικαιώματα κυρίως όσον αφορά τις συνθήκες εργασίας.

Οι αρχές που διέπουν το δίκαιο εμπόριο είναι: 1) Δημιουργία ευκαιριών για τους παραγωγούς, 2) Πληρωμή μιας δίκαιης τιμής, 3) Αξιοπρεπείς συνθήκες εργασίας και ασφαλές και υγιές περιβάλλον για τους παραγωγούς, 4) Καλύτερες περιβαλλοντικές πρακτικές και εφαρμογή υπεύθυνων μεθόδων παραγωγής, 5) Ισότητα των φύλων, 6) Διαφάνεια και υπευθυνότητα, 7) Μακροπρόθεσμες εμπορικές σχέσεις, βασισμένες στην αλληλεγγύη, την εμπιστοσύνη και τον αμοιβαίο σεβασμό, 8) Παραγωγή των αγαθών του δίκαιου εμπορίου, με συγκεκριμένα πρότυπα περιβαλλοντικά, υγείας και ασφάλειας, 9) Όροι συναλλαγής δίκαιου εμπορίου, που περιλαμβάνουν μία τιμή που να καλύπτει το κόστος παραγωγής, κοινωνική ασφάλεια, συμβόλαια που να επιτρέπουν το μακροχρόνιο σχεδιασμό της παραγωγής.

Τα προϊόντα δίκαιου εμπορίου διατίθενται στους καταναλωτές μέσω οργανώσεων δίκαιου εμπορίου, οι οποίες εντοπίζουν και προμηθεύονται προϊόντα απευθείας από

μικρούς παραγωγούς και συνεταιρισμούς, τα οποία εισάγουν και διαθέτουν σε εξειδικευμένα καταστήματα, όπως τα Worldshops. Τα προϊόντα φέρουν το σήμα εξειδικευμένων υπηρεσιών πιστοποίησης δίκαιου εμπορίου, επιβεβαιώνοντας ότι οι αλυσίδες παραγωγής τους τηρούν τα πρότυπα δίκαιου εμπορίου.

Το δίκαιο εμπόριο έχει τεράστιες δυνατότητες ανάπτυξης καθώς σύμφωνα με έρευνες, από το 2000 οι πωλήσεις δίκαιου εμπορίου στην Ευρώπη αυξάνονται κατά μέσο όρο κατά 20% ετησίως. Το 2005 οι συνολικές πωλήσεις δίκαιου εμπορίου ανήλθαν στην Ευρώπη σε 660 εκ. ευρώ. Ο καφές δίκαιου εμπορίου στο Ηνωμένο Βασίλειο έχει μερίδιο αγοράς 20%. Το 2% όλων των πωλήσεων καφέ στην Αυστρία, τη Δανία, την Ιρλανδία, το Βέλγιο και τη Γερμανία φέρει τη σήμανση δίκαιου εμπορίου.

Η σημαντικότερη δομή δίκαιου εμπορίου είναι, όπως προαναφέρθηκε, ο Καφές Δίκαιου Εμπορίου. Παράγεται σε 24 χώρες στη Λατινική Αμερική, την Αφρική και την Ασία. Είναι το δεύτερο σε αξία προϊόν που εξάγουν οι χώρες του Νότου, μετά το πετρέλαιο και από αυτό εξαρτάται η επιβίωση 25 εκατομμυρίων φτωχών οικογενειών σε ολόκληρο τον κόσμο. Εκτός ότι αμείβει καλύτερα τους αγρότες από 30% ως 300%, επιδιώκει παράλληλα να πραγματοποιούνται οι αγορές από συνεταιρισμούς. Βασικό χαρακτηριστικό είναι ότι παρέχονται εφόδια και επιμόρφωση στους αγρότες για ανάπτυξη βιολογικής καλλιέργειας και έτσι το 85% του πιστοποιημένου καφέ δίκαιου εμπορίου είναι βιολογικό.

Με αυτό τον τρόπο ενθαρρύνεται η δημιουργία ομοσπονδιών, συνομοσπονδιών, συνεταιρισμών και διεθνών ενώσεων. Σημαντικό ποσοστό από την τιμή που πληρώνει ο καταναλωτής για τον δίκαιο καφέ, διατίθενται για κοινωνικές επενδύσεις. Τα χρηματοδοτικά και οικονομικά οφέλη του δίκαιου εμπορίου για τους παραγωγούς καφέ, ανέρχονται σε πάνω από 23 εκατομμύρια ευρώ. Οι ετήσιες συνολικές πωλήσεις στην Ευρώπη φτάνουν τα 2 δισεκατομμύρια ευρώ και στις ΗΠΑ τα 800 εκατομμύρια ευρώ.

Το πιο γνωστό παράδειγμα δίκαιου εμπορίου στην Ελλάδα είναι το Fair Trade Hellas. Ξεκίνησε το 2002 ως μια άτυπη ομάδα εθελοντών, που συμμετείχε σε διάφορες εκδηλώσεις και φεστιβάλ. Τον Ιούνιο του 2004 απέκτησε τη νομική μορφή της αστικής μη κερδοσκοπικής εταιρείας και είναι η πρώτη προσπάθεια στην Ελλάδα προώθησης της φιλοσοφίας του δίκαιου εμπορίου, που αποτελεί την παγκόσμια εναλλακτική πρόταση

απέναντι στο συμβατικό εμπόριο. Το 2006 εγκαινίασε το πρώτο μη κερδοσκοπικό κατάστημα δίκαιου εμπορίου στο Σύνταγμα.

2.4.3. Τοπικά Συστήματα Ανταλλαγών

Τα τοπικά συστήματα εμπορικών ανταλλαγών (Local exchange trading systems), επίσης γνωστά και ως Συστήματα LETS, ξεκίνησαν σε τοπικό επίπεδο στις αρχές της δεκαετίας του '90 και είχαν ως σκοπό τις μη εγχρήματες συναλλαγές αγαθών και υπηρεσιών, χρησιμοποιώντας ως μέσο ανταλλαγής μονάδες ενός εναλλακτικού συστήματος (wikipedia.org/wiki/Τοπική_Εναλλακτική_Μονάδα). Η θεωρία των κοινωνικών κινημάτων (Social Movement theory) μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να εξηγήσει τέτοια φαινόμενα τοπικού χαρακτήρα. Οι σύγχρονες θεωρίες των κοινωνικών κινημάτων γύρω από το χρήμα βλέπουν τα συστήματα εναλλακτικών νομισμάτων αντισυστημικά σε σχέση με το χρήμα, την εργασία και τον τρόπο ζωής. Άλλες αναλύσεις παρουσιάζουν τα LETS ως πολιτική αντίδραση, ξεκινώντας από τις αντιλήψεις των ατόμων που αναλαμβάνουν τέτοιες δράσεις και δίνοντας έμφαση στη δημιουργικότητα τους, στο να φτιάξουν ένα πολιτικό εργαλείο που απευθύνεται σε συγκεκριμένα προβλήματα της κοινωνίας. Αυτή η ανάλυση βασίζεται στις διάφορες προκλήσεις, στις σχέσεις εξουσίας και τον αγώνα που δίνουν οι δυναμικές και δημιουργικές τοπικές κοινωνίες (North, 2006).

Για να συμμετέχει ένας πολίτης σε κάποιο LETS, πρέπει να είναι μέλος, δηλαδή να εγγραφεί στον κατάλογο των συναλλασσομένων και να δηλώσει τι προϊόντα και υπηρεσίες μπορεί να προσφέρει. Τα μέλη έχουν πρόσβαση στον κατάλογο με τα προσφερόμενα προϊόντα και υπηρεσίες και επιλέγουν από εκεί με ποια μέλη θα κάνουν ανταλλαγή. Οι συναλλαγές γίνονται με τον τρόπο, που το κάθε σύστημα αποφασίζει με συλλογικές διαδικασίες (π.χ. διαμόρφωση τιμής, επιλογή μηχανογραφικού συστήματος). Συνήθως, χρησιμοποιείται μια συμβολική μονάδα (τις περισσότερες φορές παίρνει κάποιο όνομα που να θυμίζει την περιοχή ή το βασικό προϊόν της) αντίστοιχη με το τοπικό νόμισμα, ενώ άλλοτε οι τιμές χρησιμοποιούν ως μονάδα μέτρησης το χρόνο (Τράπεζες Χρόνου) (Ρουμελιώτης, 2012). Τα δίκτυα LETS χρησιμοποιούν άτοκες τοπικές μονάδες πίστωσης, έτσι ώστε να μην χρειάζεται να γίνονται άμεσες ανταλλαγές νομισμάτων.

Τα προϊόντα που ανταλλάσσονται μέσω των Τοπικών Συστημάτων Ανταλλακτικού Εμπορίου ποικίλλουν, ανάλογα με την περιοχή όπου λειτουργεί το σύστημα και τα μέλη που συμμετέχουν. Βιολογικά προϊόντα από τις αυλές των σπιτιών, μαθήματα ξένων γλωσσών ή μουσικής, συνεργεία αυτοκινήτων ή επιδιορθώσεις ηλεκτρικών συσκευών, μεταποιήσεις ρούχων, ιατρικές ή οδοντιατρικές υπηρεσίες, οικιακές εργασίες και φροντίδα παιδιών, είναι ορισμένες από τις υπηρεσίες που μπορεί να συναντήσει κανείς στους καταλόγους προσφοράς. Στις περισσότερες περιπτώσεις, τα άτομα που απασχολούνται με τη διαχείριση του συστήματος αμείβονται επίσης σε εναλλακτικό νόμισμα. Για την κάλυψη λειτουργικών και διαχειριστικών εξόδων, π.χ. προμηθευτές αναλωσίμων ή ηλεκτρονικού υπολογιστή ή οι τηλεφωνικοί λογαριασμοί, τα μέλη έχουν αποφασίσει την καθιέρωση ετήσιων εισφορών, είτε κάποιο μικρό ποσό συμμετοχής.

Το LETS γενικά θεωρείται ότι έχει τα ακόλουθα πέντε βασικά κριτήρια: 1) Το κόστος των υπηρεσιών, 2) Δεν υπάρχει περιορισμός για τις συναλλαγές, 3) Οι πληροφορίες για τα πιστωτικά ή χρεωστικά υπόλοιπα είναι διαθέσιμες σε όλα τα μέλη, 4) Ισοτιμία με το εθνικό νόμισμα, 5) Μηδενικό επιτόκιο. Από αυτά τα κριτήρια, η ισοτιμία είναι η πιο αμφιλεγόμενη. Σύμφωνα με έρευνα του 1996 από το δίκτυο LetsLink UK, μόνο το 13% των δικτύων LETS έχουν πραγματική ισοδυναμία, ενώ οι περισσότερες ομάδες επιθυμούν να διαφοροποιηθούν από τη λογική καθορισμού των τιμών που επικρατεί στην αγορά.

Το LETS μπορεί να βοηθήσει στην αναζωογόνηση της τοπικής κοινότητας, επιτρέποντας μια ευρύτερη ανάπτυξη τόσο για τα άτομα της κοινότητας όσο και για τις μικρές επιχειρήσεις και τις τοπικές υπηρεσίες. Με αυτό τον τρόπο είναι εφικτή η εξοικονόμηση χρημάτων και πόρων και η αύξηση της αγοραστικής δύναμης των ατόμων. Πρόσθετα οφέλη παρατηρούνται στην κοινωνική συνοχή, που ενδυναμώνεται μέσω της συνεργασίας και της ανταλλαγής, ακόμα και σε τομείς, όπως η υγειονομική περίθαλψη, τα δίδακτρα εκπαίδευσης και η κατάρτιση και στήριξη των τοπικών επιχειρήσεων και νέων επιχειρηματιών. Ένας στόχος αυτής της προσέγγισης είναι η τόνωση των οικονομιών των οικονομικά υποβαθμισμένων πόλεων που διαθέτουν προϊόντα και υπηρεσίες, αλλά περιορισμένους χρηματικούς πόρους.

Τα συστήματα τοπικών ανταλλαγών LETS υπάρχουν σε πολλές χώρες του κόσμου. Στην Αυστραλία έχουν δημιουργηθεί τα περισσότερα LETS (250), ενώ πολλά παραδείγματα συναντούνται στην Ιαπωνία, τον Καναδά και τη Βολιβία. Τα μεγαλύτερα συστήματα στον κόσμο βρίσκονται στο Σύδνεϊ της Αυστραλίας (Blue Mountain System) και ακολουθεί το Manchester (Manchester LETS), η πόλη όπου ξεκίνησαν και πιονιέροι του Rochdale. Στην Ευρώπη, το Ηνωμένο Βασίλειο, η Γαλλία, η Γερμανία, η Ολλανδία αλλά και η Ουγγαρία έχουν δημιουργήσει LETS την τελευταία 20ετία. Συγκεκριμένα, η γαλλόφωνη Ευρώπη έχει ένα συνεκτικό δίκτυο το SEL, στην Ουγγαρία χρησιμοποιείται ο όρος «Σύστημα Εξυπηρέτησης Κοινότητας» (KOR) και στην Ολλανδία το NOPPES, που προσπαθεί να μειώσει με καινοτόμες ιδέες τα εμπόδια συμμετοχής, μετακινώντας εξ' ολοκλήρου τις πλατφόρμες ανταλλαγής σε απευθείας σύνδεση (online). Η Ελλάδα έχει τέτοια συστήματα, όπως την Τράπεζα Χρόνου Αττικής και το πλέον γνωστό σύστημα Τοπικής Εναλλακτικής Μονάδας (TEM) στο νομό Μαγνησίας.

2.5. Είδη διοίκησης των φορέων κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας

2.5.1. Αυτοδιαχείριση (self management)

Είναι η επιτομή της αρχής της δημοκρατικής ηγεσίας στις κοινωνικές και αλληλέγγυες επιχειρήσεις και οργανώσεις. Η αυτοδιαχείριση δίνει σε όλα τα μέλη (και μερικές φορές σε εργαζόμενους και χρήστες), το δικαίωμα να συμμετέχουν στη διακυβέρνηση και τη διαχείριση της οργάνωσης, ψηφίζοντας για τα ζητήματα που προκύπτουν και συμμετέχοντας ενεργά στη λήψη αποφάσεων που αφορούν τη λειτουργία και τους στόχους. Αντίθετα από στις ιδιωτικές επιχειρήσεις, όπου οι μέτοχοι ψηφίζουν βάσει του κύριου μεριδίου τους στην εταιρία, στις κοινωνικές και αλληλέγγυες επιχειρήσεις υπάρχει ισοτιμία στην ψήφο. Το αποτέλεσμα της χορήγησης της ισότητας σε όλα τα μέλη είναι η έννοια της αυτοδιαχείρισης, διότι παραχωρεί τον έλεγχο της οργάνωσης σε κάθε μέλος. Δομές αλληλεγγύης χρησιμοποιούνται για να παράγουν αγαθά και υπηρεσίες για τα μέλη τους χρήστες. Τα μέλη στηρίζονται σε αμοιβαίους κανόνες, που έχουν αποφασιστεί κατόπιν συνέλευσης και είναι βασισμένοι στη συλλογική δράση και τον κοινωνικό έλεγχο για να πραγματοποιήσουν τις δραστηριότητές τους. Αυτό βοηθά πλήρως να καθιερωθεί μία λίγο ή πολύ επίπεδη δομή

ηγεσίας που αποχρωματίζει την ιεραρχική αρχή στη διακυβέρνηση και τη διαχείριση. Συναντάται κυρίως σε μικρής κλίμακας οργανώσεις κοινωνικής οικονομίας. (Fonteneau et al., 2010)

2.5.2. Συλλογική Διοίκηση (Collective management)

Η ιδιοκτησία μιας οργάνωσης από τα διοικητικά μέλη οδηγεί μερικές φορές στη διανομή των ευθυνών μεταξύ τους, χωρίς απαραίτητως να άρει τη δημοκρατική αρχή και τον έλεγχο από όλα τα μέλη. Το αποτέλεσμα είναι ότι τα μέλη διαχειρίζονται συλλογικά τις οργανώσεις, αλλά διαδραματίζουν διαφορετικούς ρόλους. Αυτή η δομή χρησιμοποιείται ευρέως στις μεσαίες και μεγάλες κοινωνικές και αλληλέγγυες οργανώσεις, ιδιαίτερα στην Ευρώπη, τη Βόρεια Αμερική και την Αφρική (Fonteneau et al., 2010). Αυτή η μορφή διαχείρισης προκύπτει από το γεγονός ότι ο αυτοδιαχειριστικός τρόπος μπορεί να μην είναι αποτελεσματικός σε μια μεγάλης κλίμακας επιχείρηση (Davis, 2004 στο Fonteneau et al., 2010). Δεδομένου ότι μια επιχείρηση αυξάνεται στο μέγεθος, οι διοικητικές ανάγκες της μετασχηματίζουν τη δομή της διακυβέρνησης και διαχείρισης, έτσι ώστε να αγκαλιάσει την ειδίκευση των ρόλων. Συναντάται κυρίως σε κοινωνικές επιχειρήσεις και ιδρύματα.

2.5.3. Ιεραρχική Διοίκηση (Hierarchical Management)

Αυτός ο τρόπος διοίκησης είναι τυπικός στις καπιταλιστικές επιχειρήσεις, όπου διευθυντές σε διάφορους τομείς είναι υπεύθυνοι για τη σωστή καθημερινή λειτουργία της επιχείρησης. Αυτή η μορφή διοίκησης σταδιακά αναδύεται και στις επιχειρήσεις του τρίτου τομέα. Τα πιο γνωστά παραδείγματα αποτελούν οι συνεταιρισμοί αγγλόφωνων χωρών (όπως οι αγροτικοί συνεταιρισμοί νέας γενιάς, τράπεζες) και κάποιες μεγάλης κλίμακας κοινωνικές επιχειρήσεις. Η ιεραρχική διοίκηση στην περίπτωση αυτή, προκύπτει από την αυξημένη ζήτηση και τον ανταγωνισμό, ενώ άλλες φορές από τη νομική υπόσταση των οργανισμών αυτών. Η δημοκρατική οργάνωση περιορίζεται στην ετήσια συνέλευση των μελών, που εκλέγουν την επιτροπή που θα διευθύνει και μία ελεγκτική επιτροπή για να επιβλέπει εάν συμμορφώνονται με τους συνεταιριστικούς νόμους και το όφελος των μελών (Fonteneau et al., 2010).

3^ο Κεφάλαιο : Οι κύριες θεωρητικές προσεγγίσεις

Υπάρχει μία Σουηδική παροιμία με το νόημα ότι ένα παιδί που το αγαπάνε πολύ, ακούει σε πολλά ονόματα. Έτσι και την κοινωνική οικονομία τη συναντάμε ως τρίτο τομέα, τρίτο σύστημα ή τρίτη πλατφόρμα, άτυπη-ανεπίσημη οικονομία, συνεταιριστικό τομέα, οικονομία της αλληλεγγύης.

Η κοινωνική οικονομία ορίζεται ως ένας οικονομικός καταρχάς, αλλά μη κερδοσκοπικός τομέας, κοινωνικής υπό ευρεία έννοια (περιβαλλοντικής, πολιτιστικής, εκπαιδευτικής κλπ.) χρησιμότητας, με αμεσοδημοκρατικά χαρακτηριστικά, ο οποίος βασίζεται στις αξιακές αρχές της αμοιβαιότητας, της αλληλοβοήθειας, της αλληλεγγύης. Πρόκειται για μια έννοια, κυρίως πρακτική, ζωντανή και δυναμική, με ποικιλόμορφα χαρακτηριστικά –οικονομικά, πολιτικά και συμβολικά–, αλλά και αντιφατικά στοιχεία που δεν αντιμετωπίζονται με νομοθετημένους ορισμούς (<http://enthemata.wordpress.com/2011/04/03/nikolopoulos/>).

Στο σημείο αυτό, σημαντικό είναι να ξεκαθαριστούν οι διάφορες θεωρητικές προσεγγίσεις του φαινομένου, γεγονός που θα ρίξει φως στο πολυδιάστατο της έννοιας της κοινωνικής οικονομίας και θα αναδείξει ακόμα περισσότερο το χαρακτήρα της.

3.1. Ο τρίτος τομέας σαν σημείο συνάντησης

Ο σχεδιασμός της κοινωνικής οικονομίας και η ορολογία της ποικίλλουν σημαντικά από χώρα σε χώρα. Για παράδειγμα, στις ισπανόφωνες χώρες μιλούν συνήθως για «λαϊκή οικονομία» ή για «οικονομία της αλληλεγγύης». Οι αγγλοσάξονες χρησιμοποιούν τον όρο «οικονομία ή ανάπτυξη της κοινότητας» (community development) (Τρεμόπουλος, 2011, Κριατσιώτη, 2010). Ο εθελοντικός τομέας και ο άτυπος τομέας είναι έννοιες που χρησιμοποιούνται κυρίως στην παράδοση του Ηνωμένου Βασιλείου. Ο όρος "κοινωνική οικονομία" είναι σχετικά πρόσφατος στο Ηνωμένο Βασίλειο και το νόημά του πολλές φορές πέφτει σε αντιφατικές ερμηνείες (Pearce, 1999 και Amin et al, 2003 στο Monzón & Chaves, 2012).

Στις Ηνωμένες Πολιτείες, ο Levitt (1973) ήταν από τους πρώτους που χρησιμοποίησε αυτόν τον όρο συνδέοντάς τον με τον μη κερδοσκοπικό τομέα. Παρομοίως η προσέγγιση της βόρειας Αμερικής, που υιοθετήθηκε από το σχέδιο Johns Hopkins Project (Salamon & Anheier 1997), η οποία επικρατεί σε διεθνές επίπεδο,

ορίζει τον τρίτο τομέα ως το σύνολο όλων των μη κερδοσκοπικών οργανώσεων. Είναι αξιοσημείωτο ότι, σε αντίθεση με την παράδοση των ΗΠΑ, η ευρωπαϊκή παράδοση θεωρεί ότι ο τρίτος τομέας ενώνει τους συνεταιρισμούς, τις ενώσεις, τα ταμεία αλληλασφάλισης και τα ιδρύματα (Nicolaescu & Nicolaescu, 2012). Στην Ευρώπη τα εμπειρικά στοιχεία γεννούν και μια άλλη θεωρητική προσέγγιση, που καθορίζει ένα σύνολο οργανώσεων που είναι ευρύτερο και ορίζεται ως κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία.

Στον ίδιο προβληματισμό, ο Rifkin (2003) κάνει διάκριση στη χρήση της έννοιας μεταξύ της Βόρειας Αμερικής και της Ευρώπης. Ενώ το αγγλο-αμερικάνικο φιλανθρωπικό μοντέλο αναφέρεται κυρίως σε μη-κερδοσκοπικές οργανώσεις (ενώσεις και ιδρύματα, κ.λπ.), η ευρωπαϊκή αντίληψη του τρίτου τομέα περιλαμβάνει οργανισμούς συνεργασίας και αμοιβαίας υποστήριξης.

Ο Nyssens (1997) στην έρευνά για τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του αποκαλούμενου άτυπου τομέα, τραβάει μία παράλληλη γραμμή μεταξύ των κινημάτων της λαϊκής οικονομίας στο νότο και της κοινωνικής οικονομίας (τρίτος τομέας) στο Βορρά . Το Σαντιάγο της Χιλής και το Βέλγιο είναι οι αντίστοιχες επεξηγηματικές περιπτώσεις. Αν και το θεσμικό πλαίσιο διαφέρει, υπογραμμίζει τις ομοιότητες στην εξέλιξη τέτοιων μορφών. Και η λαϊκή οικονομία που αναπτύσσεται στις μεγάλες πόλεις του τρίτου κόσμου αλλά και οι μη κερδοσκοπικές οργανώσεις στο Βορρά αποτελούν μια πρόκληση στους κυρίαρχους οργανωτικούς και διαχειριστικούς τύπους και ιδιαίτερα στη σύμπραξη κράτους-αγοράς.

Οι αγγλοσαξονικές αναλύσεις αποκλείουν τους συνεταιρισμούς και τις αλληλασφαλιστικές εταιρίες λόγω του ότι μπορούν να διανείμουν μέρος των κερδών στα μέλη τους. Παρόλα αυτά, διαπιστώνουμε ότι η διανομή των κερδών είναι σε όλες τις περιπτώσεις περιορισμένη, δεδομένου ότι οι συνεταιρισμοί και οι αλληλασφαλιστικές εταιρίες είναι δεμένες με τους συλλόγους: δεν δημιουργούνται με σκοπό την επιστροφή του επενδυμένου κεφαλαίου αλλά για να ικανοποιήσουν ένα γενικό ή αμοιβαίο συμφέρον (Gui 1992 στο Monzón & Chaves, 2012), που θα συμβάλει στη δημόσια ευημερία και στην ικανοποίηση κοινωνικών απαιτήσεων που εκφράζονται από μερικές κατηγορίες του πληθυσμού (Laville 2011).

Σύμφωνα με τον Rikfin (2003), ο τρίτος τομέας συνδέεται περισσότερο με τον μη κερδοσκοπικό τομέα και την κοινωνία των πολιτών, όπου οι ενώσεις προσώπων (associations= σύλλογοι και σωματεία) και τα ιδρύματα καταλαμβάνουν κυρίως το πεδίο, ενώ τα ταμεία αλληλοβοήθειας-σωματεία αλληλοβοήθειας ή ταμεία και οι συνεταιρισμοί αφορούν πιο κυρίως το πεδίο της κοινωνικής οικονομίας. Συμπερασματικά, η έννοια του τρίτου τομέα δε χρησιμοποιείται μόνο στον αγγλόφωνο κόσμο, για να περιγράψει το μη κερδοσκοπικό τομέα, αλλά και σε όλη την Ευρώπη ως συνώνυμο της κοινωνικής οικονομίας.

Όλες αυτές οι διαφορετικές ορολογίες παραπέμπουν σε μια μεγάλη γκάμα διαφορετικών μορφών των οργανώσεων, με σκοπό την ενδυνάμωση της αλληλεγγύης και της συνεργασίας. Ο τρίτος τομέας ως έννοια μεταξύ του παραδοσιακού και ιδιωτικού τομέα, έγινε στην ουσία σημείο συνάντησης για διάφορες απόψεις, οι οποίες δε συγκλίνουν αναγκαστικά (Eme et al.,1996).

3.2. Η προσέγγιση του μη-κερδοσκοπικού τομέα

Οι ιστορικές ρίζες αυτής της άποψης βρίσκονται στις ιδέες τις φιλανθρωπίας και της δωρεάς, που συνδέονται άμεσα με τη Μεγάλη Βρετανία του 19^{ου} αιώνα και τις χώρες που επιδρούσε. Η φήμη των βρετανικών δωρεών-χορηγιών και των αμερικανικών φιλανθρωπικών ιδρυμάτων έδωσε αφορμή για τους όρους, όπως φιλανθρωπικός τομέας και εθελοντικός τομέας, οι οποίοι συμπεριλαμβάνονται στην ευρύτερη έννοια του μη κερδοσκοπικού τομέα.

Οι πρώτες μη κερδοσκοπικές οργανώσεις εμφανίστηκαν πριν 30 χρόνια στις Ηνωμένες Πολιτείες (Levitt, 1973) και ήταν οργανισμοί που δεν ανήκαν ούτε στον ιδιωτικό, ούτε στο δημόσιο τομέα. Το σημείο που τις διαφοροποιεί ουσιαστικά από τις υπόλοιπες μορφές κοινωνικής οικονομίας, είναι η μη διανομή κερδών, δηλαδή ότι απαγορεύεται να μοιράζουν το πλεόνασμά τους σε αυτούς που τις ιδρύουν, τις ελέγχουν και τις χρηματοδοτούν.

Σύμφωνα με τη σύγχρονη θεώρηση του μη-κερδοσκοπικού τομέα, που αποδόθηκε από το Πανεπιστήμιο John Hopkins, τα 5 κριτήρια κλειδιά είναι (Καμινάρη & Παπαγεωργίου, 2010):

- Έχουν θεσμική μορφή (νομικό πρόσωπο).
- Είναι ιδιωτικές (διακριτές από το κράτος και τους φορείς του).
- Είναι αυτοδιοικούμενες (ιδρύουν τους δικούς τους κανόνες και ορίζουν τη δική τους διαδικασία λήψης αποφάσεων).
- Δεν μπορούν να διανείμουν κέρδη στα μέλη, στους διευθύνοντες ή στους μετόχους τους.
- Οι δράσεις τους εμπλέκουν χορηγούς και εθελοντές, και η συμμετοχή είναι εθελοντική.

Τέλος, σύμφωνα με τον ορισμό από το ίδιο Πανεπιστήμιο, ο μη κερδοσκοπικός τομέας περιλαμβάνει οργανώσεις, όπως νοσοκομεία, πανεπιστήμια, συλλόγους, επαγγελματικές οργανώσεις, οργανώσεις οικογενειακής υποστήριξης, αθλητικούς συλλόγους, οργανώσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων κ.α. (Φεφές, 2007).

3.3. Η προσέγγιση της αλληλεγγύης οικονομίας

Η αύξηση των ποσοστών της ανεργίας και της φτώχειας και η παρατεταμένη κρίση του κράτους πρόνοιας είχε ως αποτέλεσμα την εμφάνιση νέων μορφών κοινωνικών επιχειρήσεων, που θα μπορούσαν να εισάγουν καινοτομίες για να εκπληρώσουν τις νέες ανάγκες, λόγω της αδυναμίας των κρατών να σχεδιάσουν αποτελεσματικές πολιτικές. Η νέα μορφή κοινωνικής οικονομίας, η οικονομία της αλληλεγγύης, μπορεί να θεωρηθεί επίσης ως τμήμα του «τρίτου τομέα», στον οποίο η οικονομική δραστηριότητα στοχεύει στην πρακτική έκφραση αλληλεγγύης στις μειονεκτούσες ομάδες ανθρώπων, σε αντιπαράθεση με τον ιδιωτικό τομέα, όπου η οικονομική δραστηριότητα στοχεύει στα κέρδη, και το δημόσιο τομέα, όπου η οικονομική δραστηριότητα κατευθύνεται στους στόχους της δημόσιας πολιτικής (Κριατσιώτη, 2010).

Η αλληλεγγύη οικονομία ως όρος ξεκίνησε να χρησιμοποιείται στη Γαλλία, στη Λατινική Αμερική και στον Καναδά (Fonteneau et al., 2010). Στην Λατινική Αμερική ο όρος αυτός χρησιμοποιήθηκε για να καλύψει ένα μεγάλο εύρος πρωτοβουλιών, ενώ στη Γαλλία και τον Καναδά για να διαχωριστεί από τους καθιερωμένους φορείς της κοινωνικής οικονομίας και να αναδείξει μία νέα μορφή με νέους μηχανισμούς και οργανισμούς.

Αυτή η διάκριση δεν στοχεύει να διαφοροποιήσει μόνο παλαιότερες από τις νεώτερες πρωτοβουλίες. Τονίζει το γεγονός ότι μερικοί παλαιότεροι, μεγάλοι και κατεστημένοι οργανισμοί (ειδικά στους τομείς των τραπεζικών εργασιών και ασφάλειας και στη χώρα μας με τη μορφή ανώνυμης συνεταιριστικής εταιρείας –Κολύμβας, 1988), έχουν πάψει να λειτουργούν σύμφωνα με τα θεωρητικά κοινά χαρακτηριστικά γνωρίσματά τους, επειδή οι σύνδεσμοί τους είναι πάρα πολύ στενοί με τη συμβατική καπιταλιστική οικονομία (π.χ. λόγω του τομέα που δραστηριοποιούνται, λόγω συγχωνεύσεων). Προ πάντων, οι υποστηρικτές της προσέγγισης της οικονομίας της αλληλεγγύης θέλουν να τονίσουν με αυτό το διαχωρισμό τις καινοτόμες, πιο συλλογικές και συχνά μικρότερες πρωτοβουλίες. Αυτές οι πρωτοβουλίες δημιουργούνται συχνά για να ανταποκριθούν σε σύγχρονα κοινωνικά προβλήματα, όπως είναι η φροντίδα στα παιδιά και τους ηλικιωμένους, τα περιβαλλοντικά ζητήματα, τα τοπικά συστήματα ανταλλαγής και η βιολογική γεωργία. Αυτές οι οργανώσεις ή δίκτυα αλληλέγγυας οικονομίας συναντώνται και ενσωματώνονται περισσότερο σε τοπικό επίπεδο και βασίζονται σε έναν μηχανισμό αμοιβαιότητας. Στηρίζονται επίσης στους υβριδικούς πόρους: νομισματικούς και μη, εμπορευματικούς και μη, αμειβόμενης εργασίας και εθελοντικής (Fonteneau, et al. 2010).

Το μοντέλο της αλληλέγγυας οικονομίας στηρίζεται στη βασική έλλειψη των νεο-κλασσικών οικονομικών μοντέλων και είναι η ίδια η αλληλεγγύη των συμμετεχόντων. Αυτό περιλαμβάνει την αλλαγή της κουλτούρας των οικονομικά εμπλεκόμενων, είτε είναι εργαζόμενοι σε επιχειρήσεις, είτε καταναλωτές. Τα χαρακτηριστικά της αλληλέγγυας οικονομίας είναι: ενότητα, συλλογική δυναμική, αυτονομία, οριζόντια δικτύωση, συνεργασία και αλληλοβοήθεια, τοπική γείωση, παγκόσμια αλληλοσύνδεση (wikipedia.org.Solidarity_economy).

Ο Laville (2011), κάνοντας μία θεωρητική ανασκόπηση, βρίσκει ότι από την οικονομική πλευρά η αλληλέγγυα οικονομία βασίζεται στον πλουραλισμό των οικονομικών αρχών και διακρίνει τα ακόλουθα:

- Η αρχή της αγοράς επιτρέπει τη ζήτηση και την προσφορά για τα αγαθά και τις υπηρεσίες όταν καθοριστούν οι τιμές. Η σχέση μεταξύ παραγωγού και καταναλωτή καθιερώνεται σε συμβατική βάση επάνω στο συμφέρον. Η αρχή της αγοράς δεν υποθέτει κοινωνικές σχέσεις και δεν παράγεται απαραίτητως από το κοινωνικό σύστημα.

- Η ανακατανομή είναι η αρχή, σύμφωνα με την οποία η παραγωγή μεταβιβάζεται σε μια κεντρική αρμόδια αρχή για να τη διανείμει, η οποία προϋποθέτει την ύπαρξη μιας διαδικασίας.
- Η αμοιβαιότητα αντιστοιχεί στη σχέση που καθιερώνεται μεταξύ των ομάδων ή των προσώπων, που δρουν και θέλουν να δείξουν μια κοινωνική σύνδεση μεταξύ των ενδιαφερόμενων μερών. Ο κύκλος της αμοιβαιότητας έρχεται σε αντιδιαστολή με τις αρχές της αγοράς, που είναι πλήρως ανεξάρτητη από τις ανθρώπινες σχέσεις. Η αμοιβαιότητα διαφέρει επίσης από την ανακατανομή στο μέτρο που δεν επιβάλλεται από μια κεντρική αρχή.

Η προσέγγιση της οικονομίας της αλληλεγγύης τονίζει το μίγμα αυτών των τριών αρχών. Σε αυτήν την προοπτική, μέσω του συνδυασμού των πόρων από αυτές τις τρεις αρχές, οι οργανώσεις της κοινωνικής οικονομίας είναι σε θέση να προστατευθούν από τα φαινόμενα του θεσμικού ισομορφισμού ή της περιθωριοποίησης.

Η μορφή αυτή της οικονομίας παραμένει ακόμα κλειδωμένη στο εμπορευματικό/μη εμπορευματικό δίλημμα και αυτό φαίνεται να την εμποδίζει στο ρόλο της να οργανώσει με ποικίλους τρόπους την κοινωνικο-οικονομική ζωή. Οι Westerdahl και Westlund (1997) επιθυμούν να κρατήσουν μια κοινωνικο-οικονομική προσέγγιση, η οποία να αποτελείται από ένα μίγμα αρχών. Τέτοιοι συνδυασμοί δεν αποκλείουν ούτε την αγορά ούτε το κράτος, αλλά ούτε μειώνουν τη λειτουργία του τρίτου τομέα. Με αυτή την σκέψη καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι αυτό το νέο μοντέλο οικονομικού τρόπου οργάνωσης σίγουρα είναι αντίθετο στη φιλοσοφία «όλα για την αγορά», αλλά σίγουρα οι δυνατότητές του έχουν βαθιές ρίζες στις υπάρχουσες οικονομικές πρακτικές.

Σύμφωνα με τους Defourny et al. (2001), το όραμα της οικοδόμησης των νέων σχέσεων μεταξύ αλληλεγγύης και τοπικότητας επιδιώκει να συνδυάσει τρεις οικονομικές διαστάσεις: αγορά, δημόσιο και μη χρηματικό τρόπο. Ωστόσο η προσέγγιση αυτή προσκρούει σε θεσμικές δομές από το παρελθόν και γι'αυτό τον λόγο εμποδίζεται. Ο κίνδυνος τοπικισμού, σε συνδυασμό με τις κινήσεις ακτιβισμού και γενικότερου πειραματισμού, είναι ικανοί να κόψουν τις σχέσεις των μορφωμάτων αυτών από τις οργανώσεις της παραδοσιακής κοινωνικής οικονομίας.

Σχηματικά, ο όρος «αλληλέγγυα οικονομία» παραπέμπει σε περισσότερο ριζοσπαστικές πρακτικές, οι οποίες αναδύθηκαν στο πλαίσιο κοινωνικών κινημάτων (π.χ.

κατειλημμένα εργοστάσια στην Αργεντινή μετά την κρίση ή Τοπικά Συστήματα Ανταλλαγής που χρησιμοποιούν δικό τους νόμισμα στην Κεντρική Ευρώπη). Η αρχική στόχευση είναι η ανταγωνιστική σχέση με την υπάρχουσα κοινωνικοοικονομική οργάνωση (<http://enthemata.wordpress.com/2012/04/01/adam/#more-6991>).

Στην Αργεντινή, οι αλληλέγγυες επιχειρήσεις γνώρισαν μεγάλη άνθηση και έφτασαν να συναλλάσσονται με δικά τους νομίσματα. Στη Βραζιλία, σχεδόν 1,2 εκατομμύρια εργαζόμενοι και 1.200 επιχειρήσεις λειτουργούν τα τελευταία μόλις χρόνια με ένα τέτοιο μοντέλο. Μάλιστα, δημιουργήθηκαν κοινωνικές τράπεζες που λειτουργούν με συμβολικά κοινωνικά νομίσματα ανταλλαγής, τα οποία όμως ήταν εγγυημένα μέσω κοινωνικών μικροπιστώσεων, κάτι που δεν είχε η Αργεντινή. Στη Βενεζουέλα, τα κοινωνικά νομίσματα επέτρεψαν την καταγραφή τους σε ηλεκτρονικές πιστωτικές μονάδες για τη διευκόλυνση των συναλλαγών. Στο παραπάνω πλαίσιο υπάρχουν στον Καναδά μη κυβερνητικές οργανώσεις, μη κερδοσκοπικές επιχειρήσεις και ενώσεις που λειτουργούν με βάση αυτή τη φιλοσοφία (<http://indy.gr/library/oikonomika-tis-allileggyis>). Στην Ευρώπη αλλά και ιδιαίτερα σε όσα μέρη πλήττονται από την οικονομική και κοινωνική κρίση, υπάρχει μια αλυσιδωτή έκρηξη τα τελευταία χρόνια ως προς τις πρωτογενείς συνεταιριστικές και αλληλέγγυες επιχειρήσεις.

Παραδείγματα εθνικών δικτύων αυτοδιαχειριζόμενων επιχειρήσεων αποτελούν το MES στη Γαλλία, το APRESGE στην Ελβετία, το RES στην Ιταλία, το REAS στην Ισπανία, το XES στην Καταλωνία, το SAW-B στη Βαλονία - Βρυξέλλες αλλά και εκτός Ευρώπης το USSSEN στις ΗΠΑ ή το FBES στη Βραζιλία, καθώς και μια σειρά τέτοιων δικτύων σε Αργεντινή, Βενεζουέλα και Κολομβία, ενώ πρόσφατα δημιουργήθηκε στη Βαρκελώνη το RIPESS Europe, ένα ευρύτερο δίκτυο για την «Αλληλέγγυα Οικονομία στην Ευρώπη». Τέλος, τα μέλη της AIM (Διεθνής Ένωση Αλληλοβοηθητικών/Αυτοδιαχειριζόμενων Ταμείων Υγείας) παρέχουν κοινωνική κάλυψη σε περισσότερους από 150 εκατομμύρια ανθρώπους (Τρεμόπουλος, 2011).

3.4. Η προσέγγιση των κοινωνικών επιχειρήσεων

Η κοινωνική επιχειρηματικότητα αποτελεί μια σχετικά πρόσφατη έννοια και ένα σημαντικά εξελισσόμενο φαινόμενο. Στην Ευρώπη και στη Βόρεια Αμερική, το φαινόμενο προέκυψε στο πλαίσιο της κρίσης κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '70

μαζί με τον εντοπισμό του τρίτου τομέα (Nicolaescu & Nicolaescu, 2012). Ήταν η απάντηση στις ανεκπλήρωτες κοινωνικές ανάγκες, που οι δημόσιες υπηρεσίες και οι ιδιωτικές επιχειρήσεις απέτυχαν να επιλύσουν, και επιπλέον η απάντηση στις παραδοσιακές κοινωνικές και πολιτικές απασχόλησης για να αντιμετωπίσουν τον κοινωνικό αποκλεισμό (Nyssens, 2006). Το φαινόμενο αυτό αυξήθηκε λόγω της επιθυμίας κάποιων εθελοντικών ενώσεων να δημιουργήσουν θέσεις εργασίας για τους ανθρώπους που αποκλείστηκαν από την παραδοσιακή αγορά εργασίας, και από μεμονωμένους επιχειρηματίες, που θέλησαν να δημιουργήσουν επιχειρήσεις με αντικείμενο νέες παραγωγικές δραστηριότητες με έντονο το στοιχείο της κοινωνικής ευαισθησίας, ιδίως σε τοπικό επίπεδο.

Τα χαρακτηριστικά των κοινωνικών επιχειρήσεων, σύμφωνα με τον Tanimoto (2008), είναι ο προσανατολισμός τους στην κοινωνία και κυρίως στα ενδιαφερόμενα μέρη (stakeholders), οι διαφορετικές μορφές που παίρνουν ανάλογα με τον κοινωνικό σκοπό τους και η κοινωνική καινοτομία για να αναπτύσσουν νέα κοινωνικά προϊόντα και υπηρεσίες. Οι Borzaga και Defourny (2001) τοποθετούν τα όρια της κοινωνικής επιχείρησης στη διασταύρωση των συνεταιρισμών και των μη κερδοσκοπικών ενώσεων.

Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Ένωση, η κοινωνική επιχείρηση, ως φορέας της κοινωνικής οικονομίας, είναι μια επιχείρηση της οποίας πρωταρχικός στόχος είναι η ύπαρξη θετικού κοινωνικού αντίκτυπου (Καμινάρη και Παπαγεωργίου, 2010). Τα πλεονάσματα που προκύπτουν επανεπενδύονται στην επιχείρηση ή την κοινότητα (Δημητρακούδη, 2010), κυρίως για κοινωνικούς σκοπούς, και δευτερευόντως μόνο υποκινούνται από το ενδεχόμενο μεγιστοποίησης του κέρδους. Μία κοινωνική επιχείρηση δραστηριοποιείται στην αγορά παρέχοντας αγαθά και υπηρεσίες με επιχειρηματικό και καινοτόμο τρόπο. Υπόκειται σε υπεύθυνη και διαφανή διαχείριση, συνδέοντας τα ενδιαφερόμενα μέρη -τους εργαζομένους της, τους πελάτες της και τους παράγοντες που εμπλέκονται- στις οικονομικές δραστηριότητές της.

Μια ενδιαφέρουσα κατηγοριοποίηση των κοινωνικών επιχειρήσεων είναι αυτή του Lewis (2006), που διαχωρίζει τις μορφές που μπορούν να υιοθετήσουν οι κοινωνικές επιχειρήσεις, σε εννέα διαστάσεις. Οι εννέα διαστάσεις της κοινωνικής επιχείρησης είναι οι ακόλουθες: 1) από πολύ μικρή έως πολύ μεγάλη σε μέγεθος, 2) από εθελοντική επιχείρηση έως κοινωνική ή κοινοτική εργασία, 3) από εξαρτημένη από δωρεές και

επιχορηγήσεις έως αυτοχρηματοδοτούμενη και ανεξάρτητη, 4) προσανατολισμένη στον άνθρωπο έως στη μεγιστοποίηση των κερδών, 5) από επίσημη έως ανεπίσημη οικονομική δραστηριότητα, 6) από πολυλειτουργική έως καθόλου σύνθετη σε λειτουργικότητα, 7) από εθελοντικός οργανισμός έως κοινωνική επιχείρηση, 8) από ριζοσπαστική έως ρεφορμιστική και τέλος 9) από ατομικό έως συλλογικό κίνητρο.

Σκοπός των κοινωνικών επιχειρήσεων είναι να δώσουν απάντηση σε νέα κοινωνικά προβλήματα και ανάγκες, όπως: πρόσβαση στη στέγαση και πρόσβαση στην περίθαλψη, βοήθεια στους ηλικιωμένους ή στα άτομα με ειδικές ανάγκες, ένταξη των ευπαθών ομάδων, φροντίδα παιδιών, πρόσβαση στην απασχόληση και στην κατάρτιση, διαχείριση της εξάρτησης, περιβαλλοντική προστασία κ.λπ. (Καραγιάννης, 2011). Ο τρόπος παραγωγής των αγαθών ή υπηρεσιών επιδιώκει την κοινωνική και επαγγελματική ένταξη μειονεκτούντων ατόμων (με χαμηλή ειδίκευση ή κοινωνικά και επαγγελματικά προβλήματα) μέσω της πρόσβασης τους στην εργασία.

Οι κοινωνικές επιχειρήσεις καινοτομούν σε θέματα διαχείρισης πόρων, νέων επαγγελμάτων, οργάνωσης της εργασίας κλπ., που δεν ικανοποιούν πλέον η αγορά και το κράτος. Πρόκειται, κυρίως, για οικονομικές δραστηριότητες κοινωνικής και οικολογικής χρησιμότητας, τις οποίες οι κλασικοί επενδυτές εγκαταλείπουν ως ασύμφορες οικονομικά (<http://enthemata.wordpress.com/2011/04/03/nikolopoulos/>).

Στην Ελλάδα, οι κοινωνικές επιχειρήσεις είναι συλλογικές επιχειρήσεις, οι οποίες συνήθως λειτουργούν με τη νομική μορφή των Συνεταιρισμών, των Αστικών Μη Κερδοσκοπικών Εταιρειών (Α.Μ.Κ.Ε.), της Ομόρρυθμης (Ο.Ε.) και της Ετερόρρυθμης (Ε.Ε.) εταιρείας, της Εταιρείας Περιορισμένης Ευθύνης (Ε.Π.Ε.) ή της Ανώνυμης Εταιρείας (Α.Ε.) και πληρούν τις προϋποθέσεις και τα χαρακτηριστικά των κοινωνικών επιχειρήσεων που προαναφέρθηκαν.

3.5. Άλλες προσεγγίσεις

Ο A. Giddens (1999) γράφει χαρακτηριστικά: «Η κυβέρνηση μπορεί να ενεργεί σε συνεργασία με φορείς της κοινωνίας των πολιτών, ώστε από κοινού να προάγουν την ανανέωση και την ανάπτυξη της κοινότητας. Την οικονομική βάση αυτής ακριβώς της συνεργασίας αποκαλώ νέα μεικτή οικονομία. Η οικονομία αυτή μπορεί να είναι

αποτελεσματική, μόνο εάν εκσυγχρονιστούν σε βάθος οι ήδη υπάρχοντες θεσμοί πρόνοιας».

Οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών αναπτύχθηκαν σε όλο τον κόσμο τα περασμένα είκοσι χρόνια. Αυτή η εκρηκτική ανάπτυξη ήταν ως επί το πλείστον, αντίδραση στη νέα παγκοσμιοποιημένη οικονομία. Οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών δίνουν τη δύναμη στους πολίτες να διεκδικήσουν τα συμφέροντά τους. Οι συγγραφείς της μελέτης του Πανεπιστημίου Τζον Χόπκινς, όπου επισημαίνεται η μεγάλη αύξηση των θεσμών της κοινωνίας των πολιτών, συμπεραίνουν ότι η επιτυχία τους πρέπει να αποδοθεί στην ικανότητά τους να γεμίζουν το κενό που αφήνει η αποτυχία της αγοράς και της κυβέρνησης.

Η κοινωνική οικονομία συνδέεται άρρηκτα με την ανάπτυξη της **«Κοινωνίας των Πολιτών»** και την εκμετάλλευση του κοινωνικού κεφαλαίου, δηλαδή του συνόλου των κοινών αξιών που μοιράζονται οι πολίτες στις καθημερινές ανταλλαγές τους, με αποτέλεσμα να δημιουργείται ένα είδος συνοχής της κοινότητας (Αφουξενίδης κ.ά., 2008). Η «Κοινωνία των Πολιτών» συντίθεται από όλες τις δραστηριότητες, που συγκροτούν την πολιτική ζωή των ατόμων και των κοινοτήτων τους, ενώ συχνά διαπερνά τα εθνικά σύνορα. Πρόκειται για μια έκρηξη της κοινωνίας από τα κάτω, της οριζόντιας και δικτυακής οργάνωσης.

Σύμφωνα με το Σωτηρόπουλο (2004, στο Αφουξενίδης κ.ά., 2008), η έννοια της κοινωνίας των πολιτών «εκτείνεται σε έναν ευρύ δημόσιο χώρο: από το κατώφλι του σπιτιού κάθε νοικοκυριού, μέχρι τα κράσπεδα της εισόδου των κυβερνητικών κτιρίων». Οι κοινωνικές και ανθρωπιστικές μη κυβερνητικές οργανώσεις, ως ενδιάμεσες δομές, έχουν όχι μόνο τη δυνατότητα να στηρίζουν και να υποβοηθούν κοινωνικά αποκλεισμένες ομάδες, αλλά και να παρεμβαίνουν δυναμικά περιορίζοντας τις περιθωριοποιητικές δυνάμεις της αγοράς και του κράτους.

Η μείωση των κρατικών κοινωνικών δαπανών αναπόφευκτα δημιουργεί την ανάγκη για διεύρυνση της Κοινωνίας των Πολιτών από ενεργούς πολίτες που δραστηριοποιούνται στον Τρίτο Τομέα. Η Κοινωνία των Πολιτών εμπεριέχει τις υγιείς δυνάμεις, οι οποίες μπορούν να δώσουν ώθηση από τη στασιμότητα σε κοινωνικό κυρίως επίπεδο. Τα πλεονεκτήματα των οργανώσεων της Κοινωνίας των Πολιτών, που στη βιβλιογραφία συνήθως είναι Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις ενεργών πολιτών, είναι τα

εξής: 1) Χρησιμοποιούν αναπτυξιακές στρατηγικές προσανατολισμένες στους ανθρώπινους πόρους σε κοινωνικά ωφέλιμες δραστηριότητες, που συνοδεύονται από βιώσιμες πρακτικές, 2) Αναλαμβάνουν κοινωνικές πρωτοβουλίες με οικονομικό περιεχόμενο, με το οποίο ευνοούνται οι κοινωνικά αδύναμοι και οι κοινωνικά αποκλεισμένοι, 3) Ενδυναμώνουν τους δημοκρατικούς θεσμούς, καθώς πρακτικά ενισχύουν τη συμμετοχή των πολιτών σε κοινωνικές δραστηριότητες, 4) Απελευθερώνουν κοινωνικές δυνάμεις που αναζωογονούν την κοινωνική προσφορά και τη συλλογική δημιουργία.

Η **πλουραλιστική οικονομία** περιλαμβάνει την αγορά, δηλαδή τον χώρο των ιδιωτικών συμφερόντων, τη δημόσια οικονομία και την κοινωνική οικονομία. Η κοινωνική οικονομία, στο πλαίσιο της πλουραλιστικής οικονομίας, είναι το κοινωνικό έργο και οι υπηρεσίες που παράγονται από τη δράση του εθελοντισμού και των μη κυβερνητικών οργανώσεων ή της κοινωνίας των πολιτών (Defourny et al., 2000 και 2001).

Το όραμα ενός κοινωνικά χρήσιμου τομέα είναι να επικεντρώσει τη δύναμή του στο να μην εγκαταλείψει τους πιο μειονεκτούντες ανθρώπους, αλλά αντιθέτως να τους επιτρέψει να παίξουν ρόλο στην οικονομική σφαίρα, κάτι ουσιαστικό στην κοινωνική ολοκλήρωσή τους. Συνεπώς στρέφει στην καθιέρωση μιας νέας μορφής δημόσιας και μη εμπορευματικής οικονομίας, προσιτής μόνο σε ορισμένους ανθρώπους. Όμως, τα προβλήματα που αντιμετωπίζει μία τέτοια αντίληψη, σε μία μεταβαλλόμενη κοινωνία, είναι ο κίνδυνος να απομονωθεί σε έναν τομέα της οικονομίας, που θεωρείται μόνο καταπραϋντικός και με αυτόν τον τρόπο συνεχώς υπονομεύεται.

Η **λαϊκή οικονομία** έχει τις ρίζες της στη Λατινική Αμερική, και όπως δηλώνει ο όρος, η οικονομία αυτή αναπτύσσεται από λαϊκές τάξεις και οργανώσεις βάσης για να επιλύσει κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα επιβίωσης. Οι ομάδες που δραστηριοποιούνται σε αυτή συχνά έχουν κοινό βιοτικό επίπεδο, κοινές θρησκευτικές και πολιτικές αντιλήψεις και παλεύουν καθημερινά να λύσουν τας προβλήματά τους με μία συλλογική διαδικασία ενεργοποίησης και πρακτικής αντιμετώπισης. Ιδεολογικά ακολουθούν την αυτοδιαχείριση από τους ίδιους τους εργαζόμενους-μέλη, ενώ συχνά πρέπει να βασιστούν σε μη χρηματικούς πόρους, όπως: στο εργατικό δυναμικό, στην οργανωτική ικανότητα και κινητοποίηση, στη φαντασία και τη δημιουργικότητα. Οι

οργανισμοί αυτοί πολλές φορές βασίζονται εξολοκλήρου στη συνεργασία και όχι στο κεφάλαιο. Αυτή η μορφή οικονομίας είναι πολιτικοποιημένη και προτείνει ένα εναλλακτικό οικονομικό και πολιτικό μοντέλο, τελείως διαφορετικό από του (νέο)φιλελευθερισμού (Fonteneau et al., 2010).

Κεφάλαιο 4: Η κοινωνική οικονομία στην Ευρωπαϊκή Ένωση

4.1. Συνοπτική παρουσίαση της κοινωνικής οικονομίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Σύμφωνα με τις αποφάσεις της Συνόδου Κορυφής του Λουξεμβούργου για την απασχόληση, η ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας αποτελεί έναν από τους τέσσερις πυλώνες της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για την απασχόληση. Στο πλαίσιο του εν λόγω πυλώνα, γίνεται ρητή αναφορά στην αναγκαιότητα να αναλάβουν τα κράτη μέλη συγκεκριμένη δράση, για την προώθηση της απασχόλησης στον τομέα της κοινωνικής οικονομίας σε τοπικό επίπεδο (Κατευθυντήρια Γραμμή 10 (E.C. 1998), Κατευθυντήρια Γραμμή 12 (E.C. 1999) στο Χρυσάκης κ.ά., 2002). Επιπλέον, μέσω της θέσπισης των νέων κανονισμών των Διαρθρωτικών Ταμείων και ιδιαίτερα του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου (Ε.Κ.Τ.), του νέου Προγράμματος Πλαισίου για την Έρευνα κ.α., συμπεριλαμβάνεται πλέον ο τομέας της κοινωνικής οικονομίας ως επιμέρους στρατηγικός στόχος για την απασχόληση (Ghillardotti, 1998).

Στο πρόγραμμα LEED (www.oecd.org/cfe/leed) του ΟΟΣΑ (1998) αναλύεται εκτενώς η φύση και ο ρόλος του τομέα της κοινωνικής οικονομίας, του μη κερδοσκοπικού τομέα και των κοινωνικών επιχειρήσεων και αναφέρονται ως καινοτόμες πρακτικές. Ο ρόλος, ο οποίος καλείται να διαδραματίσει η κοινωνική οικονομία στην Ευρώπη, είναι υποστηρικτικός και συμπληρωματικός, στα πλαίσια των στόχων της στρατηγικής της Λισσαβόνας, που είναι η διαφύλαξη της κοινωνικής συνοχής. Επιπλέον, στα κείμενα του ΟΟΣΑ τονίζεται η διάδραση της κοινωνικής οικονομίας και της τοπικής ανάπτυξης ώστε να παραχθούν οικονομίες ανταγωνιστικές (Κριατσιώτη, 2010).

Η Ευρωπαϊκή Ένωση θεωρεί σήμερα τον τομέα αυτό ως προνομιακό πεδίο εφαρμογής πολιτικών για την απασχόληση και την τοπική ανάπτυξη, ο οποίος ανοίγει νέες διεξόδους επιχειρηματικής δράσης, ενώ δημιουργεί προϋποθέσεις επένδυσης στο λεγόμενο κοινωνικό κεφάλαιο και στην κοινωνική καινοτομία. Γι' αυτό το λόγο υιοθετήθηκε σε όλη την Ε.Ε., στα πλαίσια της κοινοτικής πρωτοβουλίας Equal α' και β' κύκλου (2001-2008), ειδικό μέτρο και δράσεις για την κοινωνική επιχειρηματικότητα. Μέσα από την Equal αναπτύχθηκαν ιδιαίτερα σημαντικές πρωτοβουλίες –

επιχειρηματικές, αναπτυξιακές, χρηματοπιστωτικές, οι οποίες συσπειρώνουν εξαιρετικό ανθρώπινο δυναμικό, δημιουργούν απασχόληση, προσφέρουν νέα καινοτόμα προϊόντα και υπηρεσίες. Στο 4ο Κ.Π.Σ. (2007-2013), οι κοινωνικές επιχειρήσεις χρηματοδοτούνται, ενώ η πρωτοβουλία JEREMY υποστηρίζει τις κοινωνικές επιχειρήσεις.

Στο πλαίσιο της Στρατηγικής για την «Ευρώπη 2020», η κοινωνική καινοτομία αποτελεί ξεχωριστή πρωτοβουλία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, με στόχο τη συγκέντρωση όλων των φορέων της κοινωνίας των πολιτών και την αξιοποίησή τους προς μια δυναμική, επιχειρηματική και καινοτόμο Ευρώπη. Σήμερα, η κοινωνική οικονομία αντιπροσωπεύει το 10% των ευρωπαϊκών επιχειρήσεων και το 6% του εργατικού δυναμικού στην Ευρώπη. Απασχολούνται πάνω από 11 εκατομμύρια εργαζόμενοι και στον τομέα της κοινωνικής οικονομίας ανήκουν 2 εκατομμύρια μονάδες (http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/promoting-entrepreneurship/social-economy/index_en.htm στο Oşvat et al., 2012).

Αναλυτικότερα στην Ε.Ε. των 27, πάνω από 207.000 συνεταιρισμοί ήταν οικονομικά δραστήριοι το 2009. Είναι καθιερωμένοι σε κάθε τομέα της οικονομικής δραστηριότητας και ξεχωρίζουν ιδιαίτερα στη γεωργία, στην οικονομική διαμεσολάβηση, στην οικιστική. Οι συνεταιρισμοί των εργαζομένων στο βιομηχανικό κλάδο, στον κλάδο των υπηρεσιών και οι οικοδομικοί, είναι αυτοί που παρέχουν την άμεση απασχόληση σε 4,7 εκατομμύρια ανθρώπους και έχουν 108 εκατομμύρια μέλη. Τα αλληλασφαλιστικά ταμεία υγείας και κοινωνικής ευημερίας παρέχουν βοήθεια και καλύπτουν πάνω από 120 εκατομμύρια ανθρώπους, ενώ έχουν μερίδιο αγοράς 24%. Στην ΕΕ-27, οι ενώσεις απασχόλησαν 8,6 εκατομμύρια άτομα το 2010 και υπολογίζεται ότι κατέχουν πάνω από το 4% του ΑΕΠ, ενώ την ιδιότητα μέλους έχει περίπου το 50% των πολιτών της (Monzón & Chaves, 2012).

Όσον αφορά το νομικό πλαίσιο, οι νομικές μορφές και δομές των κοινωνικών επιχειρήσεων ποικίλλουν στα διάφορα κράτη της Ευρώπης. Στις αρχές του 1990 το μοναδικό κράτος μέλος με ειδική νομοθεσία για τις κοινωνικές επιχειρήσεις ήταν η Ιταλία. Το 1995 το Βέλγιο συνέταξε σχετικό νόμο και αργότερα ακολούθησαν η Γαλλία, η Πορτογαλία, η Φινλανδία και η Λιθουανία. Στη Γερμανία θεσπίστηκε νόμος για τις επιχειρήσεις οι οποίες απασχολούσαν άτομα με βαριές αναπηρίες. Εντούτοις, μερικές νομοθεσίες δίνουν περιγραφικά, μόνο τα χαρακτηριστικά των κοινωνικών επιχειρήσεων,

όπως στο Ηνωμένο Βασίλειο. Σε πολλές άλλες χώρες αναπτύσσεται ακόμη σχετικός διάλογος ως προς τη δυνατότητα θέσπισης νόμων.

4.2. Στατιστικά στοιχεία απασχόλησης στον τρίτο τομέα των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ιδιαίτερα πεδία δραστηριοποίησης

Παρακάτω ακολουθούν παραδείγματα από χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που σύμφωνα με στατιστικά στοιχεία, ξεχωρίζουν και καινοτομούν στον τομέα της κοινωνικής οικονομίας και επωφελούνται σημαντικά από αυτόν. Παρατηρείται ότι η κοινωνική οικονομία λαμβάνει διάφορες μορφές από χώρα σε χώρα και γι' αυτό το λόγο θα τονιστούν οι ιδιαιτερότητες που παρουσιάζουν κάποιες χώρες ενδεικτικά.

Στην Αγγλία, ο τρίτος τομέας αποτελεί μια πραγματική οικονομική δύναμη με 865.000 οργανώσεις και ένα εργατικό δυναμικό που φτάνει τα 1,35 εκατομμύρια εργαζομένους. Καλύπτει το 6,4% της συνολικής απασχόλησης και το συνολικό ετήσιο εισόδημα ανέρχεται στις £108.9 δις λίρες. Εξ' αυτών, οι 62.000 οργανισμοί είναι κοινωνικές επιχειρήσεις (Social Enterprises) διαφόρων νομικών μορφών, δημιουργώντας 800.000 θέσεις εργασίας. Έχοντας ετήσιο τζίρο 27 δις λίρες, αποτελούν το 5% των επιχειρήσεων με εργαζόμενους και συνεισφέρουν με 8,4 δις λίρες ετησίως στο ΑΕΠ. Δραστηριοποιούνται ιδίως στον τομέα της υγείας και προστασίας του περιβάλλοντος, καθώς και στον τομέα παραγωγής βιολογικών προϊόντων και παροχής προσωπικών υπηρεσιών, με στόχο την καταπολέμηση της ανεργίας και του κοινωνικού αποκλεισμού.

Επίσης, έχει αναθερμανθεί το ενδιαφέρον για τα κέντρα επιχειρηματικότητας της Κοινότητας (community businesses), τα οποία αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες για την προσφορά κοινωνικών υπηρεσιών και απασχόλησης (Κριατσιώτη, 2010). Το 2005 δημιουργήθηκε για πρώτη φορά μια νέα νομική μορφή εταιρείας, η λεγόμενη «Community Interest Company» (CIC), και τον Ιούλιο του 2008 λειτουργούσαν ήδη 233 τέτοιες επιχειρήσεις, επιτυγχάνοντας εισόδημα ύψους 161 εκατομμυρίων λιρών το χρόνο και 957 άτομα προσωπικό. Στις 12 Φεβρουαρίου 2008, η Βρετανία, η οποία διαθέτει Υπουργό Κοινωνικής Οικονομίας (Minister of the Third Sector), ανακοίνωσε τη δημιουργία ειδικού Ταμείου Αντιμετώπισης της Ύφεσης για τις οργανώσεις του Τρίτου

Τομέα (Third Sector Recession Fund), ύψους 42,5 εκατομμυρίων λιρών (Monzon & Chaves, 2012).

Στις Σκανδιναβικές χώρες αντίστοιχα, οι συνεταιρισμοί κοινωνικών σκοπών και ανθρωπιστικής αποστολής αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι του επίσημου κοινωνικού κράτους. Στη Σουηδία, υπάρχουν κοινωνικοί συνεταιρισμοί στους τομείς της εκπαίδευσης ενηλίκων, της ψυχαγωγίας, του πολιτισμού, της παροχής προσωπικών υπηρεσιών κυρίως σε άτομα με ειδικές ανάγκες. Ως κίνητρο, προσφέρεται χρηματοδοτική στήριξη σε κέντρα που παρέχουν πληροφορίες και συμβουλές για την ενθάρρυνση της ίδρυσης συνεταιριστικών επιχειρήσεων και την προώθηση της επιχειρηματικότητας στην κοινωνική οικονομία. Στην Νορβηγία, από έναν πληθυσμό 4,8 εκατομμυρίων ανθρώπων, τα 2 εκατομμύρια είναι μέλη συνεταιρισμών (<http://ica.coop/en/whats-co-op/co-operative-facts-figures>).

Το Φινλανδικό μοντέλο ενισχύει το αίσθημα του εθελοντισμού και δημιουργεί προϋποθέσεις ενσωμάτωσης κοινωνικά αποκλεισμένων ομάδων, για ένταξή τους στην αγορά εργασίας. Συγκεκριμένα η Φινλανδία έδωσε τη δυνατότητα σε ανέργους να ιδρύουν συνεταιρισμούς και να μετέχουν στις δραστηριότητές τους χωρίς μείωση των επιδομάτων ανεργίας. Η κυβέρνηση έχει διαθέσει χρήματα από τα διαρθρωτικά ταμεία της Ε.Ε. και προετοιμάζει νόμους για την ανάπτυξη της κοινωνικής επιχειρηματικότητας και την ίδρυση και ανάπτυξη δραστηριοτήτων των συνεταιρισμών εργασίας (Εκθεση του Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ, 2001). Ο τρίτος τομέας στην Φινλανδία αποτελεί, επίσης, ένα μεγάλο μέρος των υπηρεσιών υγείας (Defourny & Pestoff, 2008).

Στην Ολλανδία, στο ίδιο μοντέλο οργάνωσης συστήνονται συνοικιακές αναπτυξιακές επιχειρήσεις ή συμπράξεις. Σκοπός είναι η προστασία του περιβάλλοντος και η ποιότητα της ζωής των πολιτών. Στην Ολλανδία, επίσης, το 12,6% της συνολικής αμειβόμενης απασχόλησης αντιστοιχεί στον μη κερδοσκοπικό τομέα (<http://ica.coop/en/whats-co-op/co-operative-facts-figures>).

Στην Ιρλανδία, δημιουργούνται αγροτουριστικοί συνεταιρισμοί και συνεταιρισμοί για άτομα με ψυχοκοινωνικές δυσκολίες. Σε αυτούς συμμετέχουν ποικίλοι εταίροι, όπως ΜΚΟ, κοινωνικές επιχειρήσεις, πιστωτικές ενώσεις, τοπικοί αναπτυξιακοί οργανισμοί. Στην Ιρλανδία το 11,5% των εργαζομένων απασχολείται στον μη κερδοσκοπικό τομέα.

Στο Λουξεμβούργο, έχουν συσταθεί οργανισμοί ενσωμάτωσης, μέσω οικονομικών δραστηριοτήτων, με στόχο την ένταξη γυναικών και μακροχρόνια ανέργων στην αγορά εργασίας. Δραστηριοποιούνται κυρίως στους τομείς του πολιτισμού, της εργασιακής ενσωμάτωσης, της γεωργίας, του περιβάλλοντος.

Ορισμένα κράτη μέλη εκμεταλλεύονται τη δυνατότητα δημιουργίας θέσεων εργασίας της κοινωνικής οικονομίας, με αποτέλεσμα στην Αυστρία και τη Γερμανία να αντιστοιχεί ήδη σε μεγάλο μερίδιο του εθνικού ΑΕΠ. Στη Γερμανία, έχουν αναπτυχθεί πρωτοβουλίες εργασιακής ενσωμάτωσης και δημιουργίας θέσεων εργασίας. Στόχος τους είναι η ενεργοποίηση του κοινωνικού κεφαλαίου και η καταπολέμηση της ανεργίας προσφέροντας εκπαιδευτικά προγράμματα και ευκαιρίες για απασχόληση ορισμένου χρόνου. Παράλληλα, από την Deutsche Bank και τη GLS Bank αναπτύσσονται εναλλακτικές πιστώσεις σε κοινωνικές επιχειρήσεις. (Κριατσιώτη, 2010) Στη Γερμανία το ποσοστό του εργατικού δυναμικού που απασχολείται στον μη κερδοσκοπικό τομέα ανέρχεται σε ποσοστό 4,9% του συνόλου.

Στην Αυστρία, η κοινωνική οικονομία εμφανίζεται με την παροχή κοινωνικών υπηρεσιών και ειδικότερα στη φροντίδα των παιδιών στο σπίτι από υπεύθυνους (child-minder). Το 80% των μελών αυτών των ομάδων είναι κυρίως άτομα με ειδικές ομάδες. Στη Δανία, οι καταναλωτικοί συνεταιρισμοί το 2007 είχαν ως μέλη το 36,4% των καταναλωτών λιανικής αγοράς (<http://ica.coop/en/whats-co-op/co-operative-facts-figures>).

Στη Γαλλία, 21.000 συνεταιρισμοί παρέχουν πάνω από 1 εκατομμύριο θέσεις εργασίας, που αντιπροσωπεύουν το 3,5% του ενεργού πληθυσμού. Το ποσοστό του εργατικού δυναμικού που απασχολείται στον μη κερδοσκοπικό τομέα είναι 4,9%. Συνολικά 760.000 κοινωνικές επιχειρήσεις απασχολούν περίπου 2 εκατομμύρια μισθωτούς υπαλλήλους (<http://ica.coop/en/whats-co-op/co-operative-facts-figures>) . Η νέα κυβέρνηση της Γαλλίας τον Ιουνίου του 2012, διόρισε έναν υπουργό εκπρόσωπο για την κοινωνική οικονομία στο Υπουργείο Οικονομικών και εξωτερικού εμπορίου. Ως ιδιαίτερο χαρακτηριστικό παρατηρείται ότι στη Γαλλία, αναπτύσσονται πρωτοβουλίες εργασιακής ενσωμάτωσης ευάλωτων οικονομικά και κοινωνικά ομάδων με τη μορφή τοπικών κυρίως συνδέσμων (régies de quartier), καθώς και παροχής προσωπικών υπηρεσιών κοινωνικού σκοπού (σε παιδιά, ηλικιωμένους) με ιδιαίτερη δραστηριοποίηση

εθελοντών (γονέων, εκπαιδευτικών). Ιδιαίτερα σημαντική είναι επίσης η εναλλακτική τράπεζα γυναικών A.I.D.E, η οποία παρέχει μικροπιστώσεις σε γυναίκες επιχειρηματίες.

Στην Ισπανία, τη δεκαετία 1990-2000, η αύξηση της απασχόλησης στον τομέα της κοινωνικής οικονομίας ήταν της τάξης του 57,95% (από 224.000 θέσεις εργασίας σε περίπου 354.000 το 2000). Το 2006 η Ισπανία είχε πάνω από 51.500 επιχειρήσεις κοινωνικής οικονομίας, με 2,4 εκατομμύρια εργαζόμενους, δηλαδή πάνω από το 25% του συνολικού ενεργού πληθυσμού της (Nicolaescu & Nicolaescu, 2012). Το 2008 το 15% του πληθυσμού ή 6,7 εκατομμύρια άνθρωποι ήταν μέλη συνεταιρισμού (<http://ica.coop/en/whats-co-op/co-operative-facts-figures>). Αυτό αντιστοιχεί στο 5% του ΑΕΠ και στο 10% της απασχόλησης. Στην Ισπανία έχουν αναπτυχθεί συνεταιρισμοί γυναικών, οργανισμοί τρίτου τομέα στον τομέα της πρόνοιας (για παιδιά, ηλικιωμένους, A.M.E.A., άτομα που αντιμετωπίζουν αποκλεισμό), καθώς και οργανισμοί εργασιακής και κοινωνικής ενσωμάτωσης. Παράλληλα, ιδιαίτερα επιτυχής είναι η ανάπτυξη των εναλλακτικών πιστώσεων και της μικροπίστωσης γυναικών.

Στο Βέλγιο, ο τρίτος τομέας συναντάται ως ο τομέας των ενώσεων ("associative sector"), ο μη εμπορευματικός ("non-market sector") και ως το μεσαίο πεδίο ("midfield") (Defourny, Pestof, 2008). Εκεί αναπτύσσονται κυρίως πρωτοβουλίες «επιχειρήσεων κοινωνικού σκοπού» σύμφωνα με το νόμο του 1995. Σε άλλες περιοχές του Βελγίου θεσμοθετήθηκαν επιχειρήσεις Κατάρτισης μέσω της Απασχόλησης, καθώς και επιχειρήσεις Ενσωμάτωσης στην Απασχόληση, οι οποίες έχουν ως στόχο την ενσωμάτωση ανέργων ατόμων στην αγορά εργασίας παρέχοντας συμβόλαια απασχόλησης (Χρυσάκης κ.ά., 2002). Αυτό επιτυγχάνεται μέσω ενός συστήματος συγχρηματοδότησης από την ομοσπονδιακή κυβέρνηση. Στο Βέλγιο, το ποσοστό όλων των εργαζομένων που απασχολείται στον μη κερδοσκοπικό τομέα είναι 10,5%.

Η Ιταλία έχει μακρά παράδοση στην κοινωνική οικονομία και στην κοινωνική επιχειρηματικότητα. Λειτουργούν περίπου 4.000 οργανισμοί τρίτου τομέα. Διαθέτει μάλιστα και ειδική νομοθεσία για τους οργανισμούς του τρίτου τομέα – κοινωνικές επιχειρήσεις, καθώς και ειδικά χρηματοδοτικά εργαλεία. Στην Ιταλία, αναπτύσσονται συνήθως μη κερδοσκοπικοί οργανισμοί απασχόλησης και κοινωνικής ενσωμάτωσης, κοινωνικοί συνεταιρισμοί, αγροτουριστικοί συνεταιρισμοί γυναικών, νέων, ατόμων με ειδικές ανάγκες και οι οποίοι στηρίζονται οικονομικά από το Κράτος ή την Τοπική

Αυτοδιοίκηση. Στη δεκαετία 1991 έως 2001, η αύξηση στην απασχόληση στους κοινωνικούς συνεταιρισμούς ανήλθε στο 400% (από 27.000 θέσεις το 1991 σε 149.000 το 2001). Η Ιταλία έχει περισσότερες από 220.000 μη κερδοσκοπικές οργανώσεις και ο μη κερδοσκοπικός τομέας μετρά πάνω από 630.000 πλήρως απασχολούμενους εργαζόμενους (Monzon & Chaves, 2012).

Στην Πορτογαλία, δραστηριοποιούνται περίπου 4.500 οργανισμοί του τρίτου τομέα, οι οποίοι είναι κυρίως συνεταιρισμοί (συνεταιρισμοί τουρισμού και εστίασης, κέντρα παροχής κοινωνικών υπηρεσιών, κέντρα απασχόλησης και εργασιακής εμπειρίας). Δημιουργήθηκε, επίσης, από την πορτογαλική κυβέρνηση ο Συνεταιρισμός Πορτογαλόφωνων Χωρών, για την Πορτογαλία, τη Βραζιλία και το Πράσινο Ακρωτήριο. Κατά το 1998, υιοθετήθηκε το νομικό καθεστώς για τους συνεταιρισμούς κοινωνικής αλληλεγγύης, προς υποστήριξη των ευαίσθητων ομάδων (παιδιών, ηλικιωμένων, ατόμων με ειδικές ανάγκες). Τέλος, η κυβέρνηση της Πορτογαλίας δίνει νομικό ορισμό στις γενικές αρχές της συνεταιριστικής φορολογίας και αποδίδει στους συνεταιρισμούς κάποια φορολογικά οφέλη (Εκθεση του Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ απόδοση Παπαγεωργίου 2001).

Ακολουθούν οι πίνακες 1,2 και 3, οι οποίοι αποτυπώνουν τα μεγέθη και την εξάπλωση των φορέων της κοινωνικής οικονομίας στη Ευρώπη, με περίοδο αναφοράς τα έτη 2009-2010. Ο πρώτος πίνακας παρουσιάζει τον αριθμό των ατόμων που εργάζονται σε συνεταιρισμούς, αμοιβαίες κοινωνίες και ενώσεις στην Ευρωπαϊκή Ένωση και αμείβονται με κανονικό μισθό. Ο αριθμός που ξεχωρίζει, είναι αυτός των ιταλικών συνεταιρισμών και των γαλλικών ενώσεων. Παρόλα αυτά, η Γερμανία κατέχει συνολικά το μεγαλύτερο ποσοστό αμειβόμενου προσωπικού σε φορείς κοινωνικής οικονομίας.

Αξιόλογο είναι, επίσης, το γεγονός ότι στην Ισλανδία δεν υπάρχει αμειβόμενο δυναμικό σε συνεταιρισμούς. Αυτό ισχύει και για τις αμοιβαίες κοινωνίες στη Βουλγαρία, την Κύπρο, τη Λετονία, τη Λιθουανία, το Λουξεμβούργο, τη Μάλτα και την Ιταλία, γεγονός που προκαλεί έκπληξη, διότι έρχεται σε αντίθεση με την υψηλή επίδοσή της στους συνεταιρισμούς. Επιπλέον, δεν υπάρχουν καταγεγραμμένα στοιχεία για τις ενώσεις στην Κύπρο, τη Λετονία, τη Λιθουανία και την Ισλανδία.

Πίνακας 1: Αμειβόμενη εργασία σε συνεταιρισμούς, αμοιβαίες κοινωνίες και ενώσεις στην Ευρωπαϊκή Ένωση

ΧΩΡΑ	ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΙ	ΑΜΟΙΒΑΙΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ	ΕΝΩΣΕΙΣ	ΣΥΝΟΛΟ
Αυστρία	61.999	1.416	170.113	233.528
Βέλγιο	13.547	11.974	437.020	462.541
Βουλγαρία	41.300	-	80.000	121.300
Κύπρος	5.067	-	-	5.067
Τσεχία	58.178	5.679	96.229	160.086
Δανία	70.757	4.072	120.657	195.486
Εσθονία	9.850	-	28.000	37.850
Φιλανδία	94.100	8.500	84.600	187.200
Γαλλία	320.822	128.710	1.869.012	2.318.544
Γερμανία	830.258	86.497	1.541.829	2.458.584
Ελλάδα	14.983	1.140	101.000	117.123
Ουγγαρία	85.682	6.676	85.852	178.210
Ιρλανδία	43.328	650	54.757	98.735
Ιταλία	1.128.381	-	1.099.629	2.228.010
Λετονία	440	-	-	440
Λιθουανία	8.971	-	-	8.971
Λουξεμβούργο	1.933	-	14.181	16.114
Μάλτα	250	-	1.427	1.677
Ολλανδία	184.053	2.860	669.121	856.054
Πολωνία	400.000	2.800	190.000	592.800
Πορτογαλία	51.391	5.500	194.207	251.098
Ρουμανία	34.373	18.999	109.982	163.354
Σλοβακία	26.090	2.158	16.658	44.906
Σλοβενία	3.428	476	3.190	7.094
Ισπανία	646.397	8.700	588.056	1.243.153
Σουηδία	176.816	15.825	314.568	507.209
Ηνωμένο Βασίλειο	236.000	50.000	1.347.000	1.633.000
Κροατία	3.565	1.569	3.950	9.084
Ισλανδία	-	221	-	221
Σύνολο EU-27	4.548.394	362.632	9.217.088	14.128.134

Πηγή: Eurostat 2010, εργαζόμενος πληθυσμός ηλικίας 16-65

Στον δεύτερο πίνακα απεικονίζεται ο αριθμός των εργαζομένων σε φορείς κοινωνικής οικονομίας και χρησιμοποιώντας τα συνολικά μεγέθη των εργαζομένων στις ευρωπαϊκές χώρες του πίνακα 1, επιτυγχάνεται η σύγκριση των δύο μεγεθών. Αυτή η απεικόνιση βοηθάει στην ουσία να αναδειχθούν και οι μικρές χώρες, που λόγω μεγέθους, καταγράφουν μικρούς αριθμούς. Μεταφράζοντας την αναλογία σε ποσοστό,

αναδεικνύεται η δύναμη του τρίτου τομέα σε κάθε χώρα . Σε αυτό τον πίνακα η Σουηδία κατέχει το μεγαλύτερο ποσοστό σε έμμισθους εργαζόμενους σε φορείς της κοινωνικής οικονομίας, και ακολουθεί το Βέλγιο, η Ολλανδία και η Γαλλία. Η Ελλάδα βρίσκεται σε πολύ χαμηλή θέση στην κατάταξη των 27 κρατών μελών, με ποσοστό μόλις 2,67%.

Πίνακας 2. Αμειβόμενη εργασία στην κοινωνική οικονομία σε σύγκριση με τη συνολική αμειβόμενη εργασία στην Ευρώπη (2009-2010) σε χιλιάδες

ΧΩΡΑ	ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΙ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ	ΣΥΝΟΛΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ	ΠΟΣΟΣΤΟ
Αυστρία	233.53	4,096.30	5.70%
Βέλγιο	462.54	4,488.70	10.30%
Βουλγαρία	121.3	3,052.80	3.97%
Κύπρος	5.07	385.1	1.32%
Τσεχία	160.09	4,885.20	3.28%
Δανία	195.49	2,706.10	7.22%
Εσθονία	37.85	570.9	6.63%
Φιλανδία	187.2	2,447.50	7.65%
Γαλλία	2,318.54	25,692.30	9.02%
Γερμανία	2,458.58	38,737.80	6.35%
Ελλάδα	117.12	4,388.60	2.67%
Ουγγαρία	178.21	3,781.20	4.71%
Ιρλανδία	98.74	1,847.80	5.34%
Ιταλία	2,228.01	22,872.30	9.74%
Λετονία	0.44	940.9	0.05%
Λιθουανία	8.97	1,343.70	0.67%
Λουξεμβούργο	16.11	220.8	7.3%
Μάλτα	1.68	164.2	1.02%
Ολλανδία	856.05	8,370.20	10.23%
Πολωνία	592.8	15,960.50	3.71%
Πορτογαλία	251.1	4,978.2	5.04%
Ρουμανία	163.35	9,239.40	1.77%
Σλοβακία	44.91	2,317.50	1.94
Σλοβενία	7.09	966	0.73%
Ισπανία	1,243.15	18,456.50	6.74%
Σουηδία	507.21	4,545.80	11.16%
Ηνωμένο Βασίλειο	1,633.00	28,941.50	5.64%
Κροατία	9.08	1,541.20	0.59%
Ισλανδία	0.22	165.8	0.13%
Σύνολο EU-27	14,128.13	216,397.80	6.53%

Πηγή: Eurostat 2010, εργαζόμενος πληθυσμός ηλικίας 16-65

Ο τρίτος πίνακας απεικονίζει την εξέλιξη της αμειβόμενης εργασίας στην κοινωνική οικονομία. Χρησιμοποιώντας δύο περιόδους αναφοράς- τα έτη 2002-2003 και 2009-2010, συγκρίνει την απασχόληση στον τρίτο τομέα στις αρχές και στα τέλη της δεκαετίας. Σημαντική πτώση στην απασχόληση παρουσιάζει η Σλοβακία (54,28%), η Ιρλανδία (36,43%) και η Αυστρία (10,23%). Από την άλλη μεριά, η Μάλτα εκτοξεύει τα μεγέθη σε ποσοστό 604,62% και ακολουθούν η Σουηδία, η Ουγγαρία και το Λουξεμβούργο με ποσοστά 122,32% , 135,51% και 146,58 αντίστοιχα. Η Γερμανία με σταθερή εξέλιξη σε αυτό τον τομέα, διατηρεί τα υψηλότερα μεγέθη στις περιόδους αναφοράς του πίνακα.

Πίνακας 3. Εξέλιξη της αμειβόμενης εργασίας στην κοινωνική οικονομία στην Ευρώπη

ΧΩΡΑ	Απασχόληση στην Κοινωνική οικονομία		ΠΟΣΟΣΤΟ
	2002/2003	2009/2010	
Αυστρία	260,145	233,538	-10.23%
Βέλγιο	279,611	462,541	65.42%
Βουλγαρία	-	121,300	-
Κύπρος	4,491	5,067	12.83%
Τσεχία	165,221	160,086	-3.11%
Δανία	160,764	195,486	21.60%
Εσθονία	23,250	37,850	62.80%
Φιλανδία	175,397	187,200	6.73%
Γαλλία	1,985,150	2,318,544	16.79%
Γερμανία	2,031,837	2,458,584	21%
Ελλάδα	69,834	117,123	67.72%
Ουγγαρία	75,669	178,210	135.51%
Ιρλανδία	155,306	98,735	-36.43%
Ιταλία	1,336,413	2,228,010	66.72%
Λετονία	300	440	46.67%
Λιθουανία	7,700	8,971	16.51%
Λουξεμβούργο	7,248	16,114	122.32%
Μάλτα	238	1,677	604.62%
Ολλανδία	772,110	856,054	10.87%
Πολωνία	529,179	592,800	12.02%
Πορτογαλία	210,950	251,098	19.03%
Ρουμανία	-	163,354	-
Σλοβακία	98,212	44,906	-54.28%
Σλοβενία	4,671	7,094	51.87%
Ισπανία	872,214	1,243,153	42.53%
Σουηδία	205,697	507,209	146.58%

Ηνωμένο Βασίλειο	1,711,276	1,633,000	-4.57%
Κροατία	-	9,084	-
Ισλανδία	-	221	-
Σύνολο EU-27	11,142,883	14,128,134	26.79%

Πηγή: Eurostat 2010, εργαζόμενος πληθυσμός ηλικίας 16-65

Συμπερασματικά, ο τρίτος τομέας φαίνεται να παίζει σημαντικό ρόλο στη δημιουργία θέσεων εργασίας, ιδιαίτερα στη Γαλλία, τη Γερμανία και την Ιταλία. Επιπλέον, παρουσιάζει θετική εξέλιξη και αυξητική τάση τα τελευταία χρόνια, ακόμα και σε χώρες που τώρα ανακαλύπτουν την αξία αυτού του τομέα. Τέλος, ενδιαφέρον παρουσιάζει ότι η εργασία στον τρίτο τομέα είναι αμειβόμενη σε πολλές χώρες και όχι μόνο εθελοντική. Σε αυτή την κατεύθυνση σημαντικά θα ήταν στατιστικά στοιχεία με το μέσο όρο του εισοδήματος των εργαζομένων σε φορείς κοινωνικής οικονομίας.

5^ο Κεφάλαιο: Η κατάσταση στην Ελλάδα

5.1. Η κατάσταση και το νομικό πλαίσιο στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα, η έννοια αλλά και οι οργανισμοί της κοινωνικής οικονομίας έχουν εξελιχθεί αρκετά τα τελευταία είκοσι χρόνια και θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς ότι η κινητοποίηση αυτή σχετίζεται έντονα με την υποστήριξη των πρωτοβουλιών από την Ε.Ε., αλλά και από την ανάγκη που δημιούργησε η κρίση.

Μέχρι πρότινος, στο ελληνικό θεσμικό πλαίσιο δεν υπήρχε καμία αναγνώριση του τομέα της κοινωνικής οικονομίας και της επιχειρηματικότητας. Η έλλειψη θεσμικού πλαισίου δημιουργούσε σοβαρά προβλήματα στην ανάπτυξη του τομέα. Επιπλέον, τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα και άλλοι ιδιωτικοί φορείς δεν αναγνωρίζουν τις ιδιαίτερες συνθήκες που διέπουν την κοινωνική επιχειρηματικότητα, με αποτέλεσμα τη δυσχερή πρόσβαση των φορέων σε αυτές τις πηγές χρηματοδότησης. Συνεπώς, η επιβίωσή τους καθίσταται δέσμια της κρατικής χρηματοδότησης και της φιλανθρωπίας των ιδιωτικών επιχειρήσεων.

Λόγω όλων των παραπάνω, η συνεισφορά του τομέα στην απασχόληση στην Ελλάδα – συγκριτικά με ό, τι ισχύει σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες-συνεχίζει να παραμένει σε πολύ χαμηλά επίπεδα. Στην Ελλάδα ο τομέας της κοινωνικής οικονομίας στην πραγματικότητα δεν εμφανίζεται σε καμία από τις επίσημες στατιστικές ως διακριτή κατηγορία. Ωστόσο, σύμφωνα με τα συμπεράσματα του ερευνητικού προγράμματος της Ε.Ε. "Organised Civil Society and European Governance" (2001), εκτιμάται ότι ο τρίτος τομέας στην Ελλάδα απασχολεί περίπου το 1,5% του συνόλου των εργαζομένων (Κριατσιώτη, 2010). Η απασχόληση στον τομέα της κοινωνικής οικονομίας αντιπροσωπεύει μόλις το 1,8% της συνολικής απασχόλησης και το 2,9% της μισθωτής εργασίας.

Στην Ελλάδα υπολογίζονται (Κριατσιώτη, 2010):

- 8.400 περίπου συνεταιρισμοί με 950.000 περίπου μέλη.
- 1.500-2.000 οργανώσεις εθελοντισμού, από τις οποίες 200-300 έχουν ενεργό δράση, εκ των οποίων 115-200 δραστηριοποιούνται στο χώρο του περιβάλλοντος και της οικολογίας.

- Μικτές οργανώσεις, εθελοντικές οργανώσεις με νομικές μορφές σωματείων, σωματείων ειδικώς αναγνωρισμένων ως φιλανθρωπικών, αστικών μη κερδοσκοπικών εταιρειών, ιδρυμάτων, και ενώσεων προσώπων, οργανώσεις ή και εταιρικά σχήματα που αναπτύσσουν δραστηριότητες ένταξης αποκλεισμένων ομάδων του πληθυσμού στην αγορά εργασίας και έχουν οικονομικό αντικείμενο.
- 71 γυναικείοι συνεταιρισμοί με 1.903 μέλη.
- 68 συνεταιριστικές θεραπευτικές μονάδες στα ψυχιατρικά νοσοκομεία.
- 15 ΚΟΙ.Σ.Π.Ε. με αντικείμενο την ένταξη των ψυχικά ασθενών στην αγορά εργασίας, αλλά και την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών.

Οι θεσμοθετημένες δραστηριότητες (με νομικό πλαίσιο) είναι οι Συνεταιρισμοί -οι συνεταιριστικές οργανώσεις και επιχειρήσεις (Γυναικείοι και μικτοί συνεταιρισμοί, Αγροτικοί, Αγροτουριστικοί, Αστικοί, Μεταποιητικοί, Καταναλωτικοί, Συνεταιριστικές τράπεζες κ.τλ.), η Αστική μη κερδοσκοπική Εταιρεία, οι Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί (Κοι.Σ.Π.Ε.), το Αστικό Σωματείο (ΜΗ.ΚΥ.Ο.) και το Αλληλοβοηθητικό Σωματείο ή Ταμείο (Κασαβέτης, 1999).

Στον πίνακα 4 που ακολουθεί, παρουσιάζονται τα μεγέθη των φορέων της κοινωνικής οικονομίας (συνεταιρισμών, αμοιβαίων κοινωνιών, συλλόγων και ιδρυμάτων) και άλλων παρόμοιων μορφών, τόσο για τα εγγεγραμμένα μέλη, όσο και για θέσεις εργασίας που απασχολούν, καθώς και για τις επιχειρηματικές μονάδες που κατέχουν το έτος 2010. Οι επικρατέστερες μορφές συνεταιρισμών στην Ελλάδα είναι οι Αγροτικοί, οι Ασφαλιστικοί, οι Οικοδομικοί, οι Συνεταιριστικές Τράπεζες, οι Φαρμακευτικοί, οι Συνεταιρισμοί Ηλεκτρολόγων και Υδραυλικών και οι Γυναικείοι και κοινωνικοί συνεταιρισμοί. Στην κατηγορία "αμοιβαίες κοινωνίες" περιλαμβάνονται τα ταμεία αλληλοβοήθειας και αλληλασφάλισης.

Πίνακας 4: Η Κοινωνική Οικονομία στην Ελλάδα

ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΑΛΛΕΣ ΠΑΡΟΜΟΙΕΣ ΜΟΡΦΕΣ	ΑΜΟΙΒΑΙΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ ΚΑΙ ΑΛΛΕΣ ΠΑΡΟΜΟΙΕΣ ΜΟΡΦΕΣ	ΣΥΛΛΟΓΟΙ, ΙΔΡΥΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΛΛΕΣ ΠΑΡΟΜΟΙΕΣ ΜΟΡΦΕΣ
-Σύνολο Συνεταιρισμών (2010 : 14.983 θέσεις εργασίας 7.197 επιχειρήσεις)	Ταμεία αλληλοβοήθειας (2010: 1.100 θέσεις εργασίας 4 επιχειρήσεις 150.000 μέλη)	Ενώσεις (2010: 100.000 θέσεις εργασίας 50.000 οντότητες 1.500.000 μέλη)
Από τους οποίους:	Ταμεία αλληλασφάλισης	Ιδρύματα

-Αγροτικοί συνεταιρισμοί 11.300 θέσεις εργασίας 713.714 μέλη 6.376 επιχειρήσεις -Συνεταιριστικές Τράπεζες 1.238 θέσεις εργασίας 25 επιχειρήσεις -Ασφαλιστικοί συνεταιρισμοί 45 θέσεις εργασίας 8 επιχειρήσεις -Οικοδομικοί Συνεταιρισμοί 120.242 μέλη 545 επιχειρήσεις -Φαρμακευτικοί Συνεταιρισμοί 1.500 θέσεις εργασίας 41 επιχειρήσεις -Συνεταιρισμοί Ηλεκτρολόγων και Υδραυλικών 400 θέσεις εργασίας 53 επιχειρήσεις -Γυναικείοι και κοινωνικοί συνεταιρισμοί 500 θέσεις εργασίας 140 επιχειρήσεις	(2010: 40 θέσεις εργασίας 7 επιχειρήσεις 30.000 μέλη)	(2010: 1.000 θέσεις εργασίας 600 οντότητες)
14.983 θέσεις εργασίας 7.197 επιχειρήσεις 1,052.785 μέλη	1.140 θέσεις εργασίας 11 οντότητες 180.000 μέλη	101.000 θέσεις εργασίας 50.600 οντότητες 1,500.000 μέλη

Πηγή: Nasioulas και Kaminari (2012)

Όσον αφορά το νομικό πλαίσιο, οι πρόσφατες προσπάθειες νομοθετικής ρύθμισης των επιχειρήσεων κοινωνικής οικονομίας φαίνεται να δίνουν έμφαση σε θέματα κοινωνικού αποκλεισμού με την επαναφορά των Κοινωνικών Συνεταιρισμών Περιορισμένης Ευθύνης (Κοι.Σ.Π.Ε) (Τσοπάνογλου, 2011). Με το νόμο 4019/2011 «περί Κοινωνικής Οικονομίας και Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας», θεμελιώνεται η έννοια της κοινωνικής οικονομίας και τίθενται οι προϋποθέσεις για την αναγνώριση υφιστάμενων νομικών μορφών, φορέων κοινωνικής οικονομίας και επιχειρηματικότητας. Το νέο θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας των κοινωνικών επιχειρήσεων περιλαμβάνει:

- ◆ Θεσμοθέτηση του χώρου της κοινωνικής οικονομίας και της κοινωνικής επιχειρηματικότητας και καταγραφή των φορέων της.

- ◆ Θεσμοθέτηση μιας νέας μορφής κοινωνικής επιχείρησης που βασίζεται στον αστικό συνεταιρισμό, της Κοινωνικής Συνεταιριστικής Επιχείρησης, η οποία μπορεί να ενισχύεται από πόρους που προέρχονται από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (Ε.Κ.Τ.).

- ◆ Αναγνώριση των υφιστάμενων φορέων κοινωνικής οικονομίας υπό το βασικό περιορισμό ότι είναι πάροχοι υπηρεσιών ή αγαθών προς το κοινωνικό σύνολο χωρίς να επιδιώκουν πρωτίστως το κέρδος (π.χ. συνεταιρισμοί, Μ.Κ.Ο., σωματεία, ιδρύματα, εθελοντικές οργανώσεις, προστατευμένα παραγωγικά εργαστήρια, κ.α.).

- ◆ Θέσπιση Γενικού Μητρώου Κοινωνικής Οικονομίας, το οποίο τηρείται στη Γενική Διεύθυνση Εργασίας της Γενικής Γραμματείας του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης. Το Μητρώο αποτελείται από δύο υποκατηγορίες, α) το Μητρώο Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας στο οποίο εγγράφονται υποχρεωτικά οι θεσμοθετημένες νομικές μορφές ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ. και οι Κοι.Σ.Π.Ε. και β) το Ειδικό Μητρώο άλλων φορέων κοινωνικής οικονομίας, όπου εγγράφονται προαιρετικά οι υφιστάμενες νομικές μορφές κοινωνικής επιχειρηματικότητας κατόπιν τήρησης συγκεκριμένων κριτηρίων.

- ◆ Με τις ρυθμίσεις του παρόντος νόμου, η διαδικασία ίδρυσης-αδειοδότησης των ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ. είναι απλή και γρήγορη, ενώ τηρούνται διαδικασίες διαφάνειας και δημοσιότητας αναφορικά με τις δραστηριότητές της μέσω υποχρεωτικής ανάρτησης στο διαδίκτυο του προγράμματος δράσης και των απολογισμών τους.

- ◆ Έλεγχος σε συνεργασία με αρμόδιες υπηρεσίες περιφερειών.

Ειδικότερα περιλαμβάνονται διατάξεις που προβλέπουν μέτρα στήριξης των ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ. μέσω της διατήρησης των επιδομάτων και των συντάξεων για τα μέλη ευάλωτων ομάδων του πληθυσμού που θα απασχολούνται σε αυτές. Επίσης, προβλέπονται φορολογικές ελαφρύνσεις κατά την αναδιανομή των κερδών των Κοιν.Σ.Ε.Π. Όσον αφορά τα χρηματοδοτικά εργαλεία, οι ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ. και οι Κοι.Σ.Π.Ε. έχουν πρόσβαση στη χρηματοδότηση από το Ταμείο Κοινωνικής Οικονομίας. Οι άλλοι φορείς Κοινωνικής Οικονομίας και ειδικότερα οι υφιστάμενες νομικές μορφές κοινωνικών επιχειρήσεων έχουν πρόσβαση στο ΕΤΕΑΝ και στον Αναπτυξιακό Νόμο, που ισχύει για τις επιχειρήσεις. Τέλος, έχει δημιουργηθεί μία υπεύθυνη δομή για τη λειτουργία δικτύου συμβουλευτικών υπηρεσιών από το Υπουργείο Εργασίας,

χρηματοδοτούμενου από το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού» (Ε.Π.ΑΝ.Α.Δ.).

5.2 Εμπόδια- Προβλήματα στην εξέλιξη του τρίτου τομέα στην Ελλάδα

«Εἰς λαὸν κατ' ἐξοχὴν ατομιστικόν, ὅπως ὁ ἐλληνικὸς, ὑπάρχει καμμία ἐλπίς νὰ ριζοβολήσῃ ὁ συνεταιρισμός; Εἰς τὴν ἐρώτησιν αὐτὴν ἔχω νὰ ἀπαντήσω τὰ ἐξῆς: Ἡ οἰκονομικὴ ἀνάγκη εἶναι πού ἰσχυροτέρα ἀπὸ τὰς ἰδιοτροπίας τοῦ χαρακτήρος τῶν πολιτισμένων λαῶν, οἱ δὲ σημερινοὶ ὅροι τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς κυκλοφορίας τῶν ἀγαθῶν κατέστησαν τὸν συνεταιρισμὸ τῶν γεωργῶν, ὑπὸ τὴν μορφήν, σιδηρὰν ἀνάγκην, ὡς ἀποδεικνύει ἡ γένεσις καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῶν συνεταιρισμῶν εἰς τοὺς πλείστους λαοὺς... »
Αλεξάνδρος Παπαναστασίου

Ἡ ἀποτυχημένη ἐκδοχὴ τοῦ κομματικοποιημένου καὶ κεντρικὰ ἐλεγχόμενου ἀπὸ τὶς κυβερνήσεις ἐλληνικοῦ συνεταιριστικοῦ πειράματος τῆς δεκαετίας τοῦ '80, κλόνισε σημαντικὰ τὴν ἐμπιστοσύνη γιὰ τὸ σημαντικὸ ρόλο, πού μποροῦν νὰ διαδραματίσουν οἱ συνεταιρισμοὶ στὴν ἐξέλιξη τῆς κοινωνίας καὶ τῆς οἰκονομίας. Εἰδικότερα, οἱ αγροτικοὶ συνεταιρισμοὶ στὴν Ελλάδα ὑπέστησαν τὸ 1980 μεγάλα προβλήματα συσσώρευσης χρεῶν, ἐξαιτίας τῆς πολιτικῆς τῶν κυβερνήσεων νὰ τοὺς χρησιμοποιοῦν ὡς παρεμβατικούς φορεῖς στὴν ἀγορά. Τὰ πολλὰ καὶ υψηλότοκα δάνεια ἀπὸ τὴν ΑΤΕ συσσωρεύτηκαν, ἔτσι πολλοὶ ὀργανισμοὶ ὠδηγήθηκαν σὲ πτώχευση (Καμινάρη & Παπαγεωργίου, 2001). Ἐπιπλέον τὰ λίγα Ταμεῖα Υγείας καὶ Ἐπικούρησης, βάσει τῶν ἐξελίξεων στὸν ασφαλιστικὸ τομέα, συγχωνεύτηκαν.

Ὁ Tsobanoglou (2012) ἐρευνᾷ αὐτὴν τὴν κρυφὴ πραγματικότητα, ἀναφορικὰ μὲ τὴν οργάνωση τοῦ συστήματος ἀπασχόλησης στὴν Ελλάδα, στὸ ὁποῖο οἱ πολιτικο-διοικητικοὶ ἐλεγχοὶ τοῦ φαίνονται νὰ στοχεύουν σὲ ἀναχαίτιση τῆς ἐμφάνισης τῆς κοινωνικῆς οἰκονομίας. Αὐτὸ ὀδηγεῖ σὲ μὴ κρυμμένη κοινωνικὴ οἰκονομία μίας τεμαχισμένης ἰδιωτικῆς ἀγορᾶς ἐργασίας, ἡ ὁποία εἶναι ρυθμισμένη χωριστὰ ἀπὸ τὸν ἀσφαλὴ «δημόσιο» τομέα τῆς ἀπασχόλησης. Αὐτὸ τὸ μᾶλλον ἀναχρονιστικὸ καὶ μεροληπτικὸ σύστημα τῆς πολιτικῆς τῆς ἐργασίας διαιρεῖ τοὺς ἐργαζομένους στὴν Ελλάδα.

Όσον αφορά τη γνώση και την πληροφόρηση για τις διαστάσεις και τα χαρακτηριστικά των πρωτοβουλιών του τομέα της κοινωνικής αλληλεγγύης στην Ελλάδα, παρατηρείται μεν ένα αυξανόμενο ενδιαφέρον, αλλά κατά βάση είναι περιορισμένη. Το γεγονός αυτό δεν έχει επιτρέψει μέχρι σήμερα τη διαμόρφωση ενός πλαισίου για συζήτηση, προβληματισμό αλλά και αντιπαράθεση σε σχέση με τη φύση και τις προοπτικές του τομέα και κατ' επέκταση με τη δυνατότητα συμβολής του στην αντιμετώπιση των σοβαρών προβλημάτων της ανεργίας, της περιθωριοποίησης, του κοινωνικού αποκλεισμού και των διακρίσεων, που αναφέραμε παραπάνω.

Γι' αυτό το λόγο, οι όποιες προσπάθειες γίνονται τα τελευταία χρόνια για την ανάπτυξη δραστηριοτήτων με παραγωγικό χαρακτήρα και επιχειρηματικό προσανατολισμό και στοχεύουν στην επαγγελματική ένταξη ατόμων που ανήκουν σε διάφορες ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού είναι αποσπασματικές. Ταυτόχρονα, έχουν συνήθως άτυπο ή/και παράτυπο χαρακτήρα (αστικές μη κερδοσκοπικές εταιρίες, ενώσεις, κ.λ.π.) και αυτό λόγω της ανυπαρξίας ενός σαφούς κανονιστικού πλαισίου για την οργάνωση και λειτουργία τους.

Παρόμοια προβλήματα, τα οποία έχουν κυρίως νομοθετικό και χρηματοοικονομικό χαρακτήρα αντιμετωπίζουν και οι κοινωνικές επιχειρήσεις στην Ελλάδα (Κριατσιώτη, 2010). Αναλυτικότερα, τα προβλήματα αυτά είναι:

- α) Απουσία νομοθετικού πλαισίου. Πολλές φορές οργανώσεις ατόμων που διέπονται από τις αρχές της κοινωνικής οικονομίας και λειτουργούν βάσει αυτών έχουν άτυπο χαρακτήρα λόγω της ανεπάρκειας του νομοθετικού οργάνου ή της δυσκολίας να επισημοποιήσει πρωτοβουλίες με κριτήρια που έχουν αναφερθεί (Fonteneau, et al. 2010).
- β) Απουσία νομοθετικού και χρηματοδοτικού πλαισίου για τις κοινωνικές επιχειρήσεις για εναλλακτικές πιστώσεις. Εμπειρικά έχει διαπιστωθεί στα κράτη μέλη της Ε.Ε. ότι οι κοινωνικές επιχειρήσεις αποκτούν ουσιαστική υπόσταση όταν συνοδεύονται από φιλόδοξα προγράμματα οικονομικής ενίσχυσης ή χρηματοδότησης. Η δυσκολία ανεύρεσης χρηματοδοτικών πόρων αποτελεί σημαντικότερο πρόβλημα για τις επιχειρήσεις κοινωνικής οικονομίας, οι οποίες για τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα αποτελούν επισφαλείς επιχειρήσεις και γι' αυτό δυσχεραίνεται η συμμετοχή τους στα προσφερόμενα χρηματοδοτικά προϊόντα.

γ) Απουσία κατάρτισης για την υποστήριξη των κοινωνικών επιχειρήσεων. Η ανάπτυξη δραστηριοτήτων της κοινωνικής οικονομίας αναδεικνύει την ανάγκη για εξειδικευμένα αλλά συνάμα και πιστοποιημένα στελέχη. Είναι προφανές, λοιπόν, η σπουδαιότητα της εκπαίδευσης για την ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας, καθώς αποτελεί το κατάλληλο μέσο για την κατανόηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών και τη διάδοση των εννοιών και των πρακτικών εφαρμογών.

δ) Ανεπαρκείς ρυθμίσεις στη διευκόλυνση της πρόσβασης στις κοινωνικές επιχειρήσεις, των ατόμων που αντιμετωπίζουν δυσκολίες εισόδου στην αγορά εργασίας. Ένα βασικό χαρακτηριστικό της κοινωνικής οικονομίας θα έπρεπε να είναι η διευκόλυνση και οι ευνοϊκές ρυθμίσεις πρόσβασης στην αγορά εργασίας. Τούτο τις περισσότερες φορές δεν πετυχαίνεται, λόγω έλλειψης κουλτούρας, ευαισθητοποίησης και συνειδητοποίησης, ακόμη και από επαγγελματίες του χώρου.

ε) Η Ελλάδα δεν διαθέτει ένα γενικό μητρώο με όλες τις οντότητες, είτε έχουν νομικό πρόσωπο είτε όχι, είτε καταβάλλουν φόρο είτε έχουν ατέλεια, είτε είναι ενεργές στην αγορά είτε όχι. Ο νόμος για την κοινωνική οικονομία και τις επιχειρήσεις κοινωνικής οικονομίας (Σεπτέμβριος 2011) προβλέπει την κατάρτιση ειδικού μητρώου για τους οργανισμούς κοινωνικής οικονομίας, αλλά δεν εξηγεί ούτε τον τύπο των οργανώσεων που περιλαμβάνονται ούτε τη σύνδεση με το υφιστάμενο Γενικό Εμπορικό Μητρώο (Nasioulas 2011).

Αποτελέσματα των ανωτέρω προβλημάτων είναι η δυσκολία στην εξασφάλιση της βιωσιμότητας των κοινωνικών επιχειρήσεων, η επιβράδυνση της απασχόλησης ατόμων που αντιμετωπίζουν αποκλεισμό, η απογοήτευση των δρώντων στον τομέα (επιχειρηματιών, απασχολούμενων, εθελοντών) και η μείωση της κοινωνικά προστιθέμενης αξίας που οι επιχειρήσεις, οι οργανισμοί και οι εθελοντικές δραστηριότητες του τρίτου τομέα μπορούν να παράγουν.

Από την άλλη μεριά ακόμα και επιτυχημένες μορφές συνεταιρισμών, δε διαθέτουν την ίδια ταχύτητα όπως οι ανταγωνιστικές κεφαλαιοκρατικές επιχειρήσεις. Τούτο εξηγείται από τον τρόπο οργάνωσής τους, που μέχρι τώρα έχει τονιστεί ως θετικό στοιχείο. Πολλές φορές η συνεταιριστική αντιμετώπιση, που έχει τη διάσταση της ισοτιμίας και της συγχρηματοδότησης, βραδυπορεί, με αποτέλεσμα οι εταιρείες που δρουν με ταχύτητα, να πετυχαίνουν τις πιο σημαντικές συμβάσεις (Radermacher, 2001).

6ο Κεφάλαιο : Η συμβολή της κοινωνικής οικονομίας σε περιόδους κρίσης

*If we would just support each other,
that's ninety percent of the problem.*
Edward Gardner (1898-1966)

Οι οργανισμοί του τρίτου τομέα έχουν πολλές λειτουργίες: είναι εκκολαπήτνια νέων ιδεών και βήμα έκφρασης κοινωνικών παραπόνων (Rifkin, 2003). Ο τρίτος τομέας έχει βαθιές ρίζες στην κοινωνία και οι δραστηριότητές του καταλαμβάνουν μία ευρεία γκάμα, από τον τομέα της υγείας, την παιδεία, την έρευνα και τις κοινωνικές υπηρεσίες, έως τις τέχνες και την υπεράσπιση των αδυνάτων. Ο τρίτος τομέας είναι ο χώρος, όπου αναζητείται η συντροφικότητα και η πνευματικότητα και όπου πολλοί άνθρωποι πρωτομαθαίνουν να εξασκούν την τέχνη της δημοκρατικής συμμετοχής.

Η κοινωνική οικονομία αποτελεί μία επαναστατική εναλλακτική στις παραδοσιακές μορφές εργασίας. Οι άνθρωποι έρχονται πιο κοντά στις ανταλλακτικές κοινωνίες, κατανοούν την αλληλεξάρτηση που υπάρχει σε όλες τις εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής και παρακινούνται από μία προσωπική αίσθηση χρέους. Πρόκειται για μία κοινωνική ανταλλαγή που έχει συχνά οικονομικές συνέπειες, τόσο στον ευεργετούμενο, όσο και στον ευεργέτη. Είναι το μέρος όπου οι άνθρωποι ξαναβρίσκουν τις ρίζες τους, επανακτούν τις πολλαπλές τους ταυτότητες και δημιουργούν μία αντίληψη κοινότητας.

Η συμβολή των διαφόρων φορέων κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας εξαρτάται από κάποια κριτήρια που αξιολογούν τις ιδιότητές τους, υπό την προϋπόθεση βεβαίως ότι είναι σε θέση να υποτάσσουν τους οικονομικούς στόχους στους κοινωνικούς και οικολογικούς.

Τα κριτήρια αυτά είναι (Tomas Carpi, 2008):

- 1) **Η κατανομή των πόρων ως κριτήριο αποτελεσματικότητας.** Η εξέλιξη του ανθρώπου, ως κοινωνικό ον που δρα, βάζει σε δεύτερη θέση το κριτήριο της οικονομικής αποδοτικότητας, το οποίο χρησιμεύει μόνο για να αξιολογήσει μερικώς και βραχυπρόθεσμα τα αποτελέσματα της ανθρώπινης δράσης.
- 2) **Η συμμετοχή:** Η συνείδηση (η σκέψη σε παγκόσμιο επίπεδο) απαιτεί την ανάληψη δράσης σε τοπικό επίπεδο.

3) **Η ευελιξία**, που σημαίνει: (i) η ικανότητά τους να αντιλαμβάνονται το καινούριο, (ii) η ταχύτητα, η διαφάνεια και η ειλικρίνεια με την οποία “παράγουν” την καινοτομία και επικοινωνούν προς τα έξω, και (iii) η ευελιξία των μηχανισμών διαχείρισης τους.

4) **Η δημιουργικότητα**: Η ικανότητα των κοινωνικών οργανώσεων να συμβάλουν στην ανθρώπινη δημιουργικότητα, στην ανάπτυξη καινοτόμων δυνατοτήτων για την αντιμετώπιση των προβλημάτων που ανακύπτουν και να προτείνουν δημιουργικές λύσεις, είναι θεμελιώδους σημασίας.

5) Τέλος, το **κριτήριο ασφαλείας** είναι χρήσιμο σε ορισμένες περιστάσεις, ειδικότερα όταν πρόκειται για την τοπική ανάπτυξη.

Στο άρθρο των Westerdahl και Westlund (1997), ξεκινώντας με τα χαρακτηριστικά της νέας κοινωνικής οικονομίας, όπως ορίζουν οι ερευνητές, προκύπτει το συμπέρασμα ότι σε περιόδους αυξανόμενης ανεργίας και κρίσης παρατηρείται στροφή σε συνεργατικές ενώσεις προσώπων. Η έρευνα διεξήχθη σε τοπικούς οργανισμούς, οι οποίοι στηρίζονται σε διαφορετικά νομικά πλαίσια και δρουν με δημοκρατικό τρόπο. Εξετάζοντας, λοιπόν, αυτούς τους είκοσι τοπικούς οργανισμούς κοινωνικής οικονομίας καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι αυτοί αποτελούν ένα ισχυρό όπλο καταπολέμησης της ανεργίας.

Στο άρθρο των Nicolaescu (2012), οι ερευνήτριες προσεγγίζουν από θεωρητική πλευρά το θέμα της ανάπτυξης της κοινωνικής οικονομίας στη Ρουμανία. Αναλύουν άρθρα από επιστημονικά περιοδικά, στατιστικά δεδομένα και πραγματοποιούν συνεντεύξεις σε 14 ειδικούς του τομέα των μη κερδοσκοπικών και κοινωνικών επιχειρήσεων. Τόσο τα άρθρα όσο και οι συνεντεύξεις παρουσιάζουν την κοινωνική οικονομία ως μία ευκαιρία και μία δυνατότητα για τη δημιουργία θέσεων εργασίας, την κοινωνική ενσωμάτωση μειονεκτούντων ομάδων στην αγορά εργασίας, τη μείωση του κοινωνικού αποκλεισμού και την αναβάθμιση της ποιότητας ζωής των τοπικών κοινοτήτων. Καταλήγουν συνοψίζοντας ότι η κοινωνική οικονομία συμβάλλει στη δημιουργία ευέλικτων εργασιών, ενεργών πολιτών, υπηρεσιών για τους ανθρώπους, διασφαλίζει τα ανθρώπινα δικαιώματα, θεμελιώνει πολιτικές για την τοπική ανάπτυξη, αποκεντρωμένες κοινωνικές υπηρεσίες και βοηθά την κοινωνική συνεργασία.

Στο άρθρο του Campbell (2000), δίνεται έμφαση στην αυξανόμενη σημασία των συνεταιρισμών, των αλληλασφαλιστικών εταιριών και των ενώσεων στη δημιουργία και

τη διατήρηση της απασχόλησης και τη διόρθωση σοβαρών οικονομικών και κοινωνικών ανισορροπιών. Τα αποτελέσματα αυτά επιτυγχάνονται λόγω των μακροχρόνιων στρατηγικών που θέτει η κοινωνική οικονομία.

Η διεθνής έρευνα για την κοινωνική οικονομία έχει υποβληθεί σε σημαντικές αλλαγές κατά τη διάρκεια των τελευταίων πέντε ετών. Από τη μια μεριά, η κοινωνικοοικονομική πραγματικότητα έχει υποστεί έναν βαθύ μετασχηματισμό, ως συνέπεια του αντίκτυπου και της επέκτασης της κρίσης και από την άλλη, αναδιαμορφώθηκαν και αυξήθηκαν οι προσδοκίες σχετικά με το ρόλο της κοινωνικής οικονομίας. Κοινό στοιχείο όλων των ερευνών που αναφέρονται στη συμβολή της κοινωνικής οικονομίας είναι ότι υπόσχεται τοπική απασχόληση και προστιθέμενη αξία σε αγαθά και υπηρεσίες για την τοπική κοινωνία.

Λαμβάνοντας υπόψη ότι οι συνεταιριστικές επιχειρήσεις από τη φύση τους συνδέονται δομικά με τις περιοχές όπου εδρεύουν, δεν προκαλεί εντύπωση το γεγονός ότι διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην επιτάχυνση της τοπικής ανάπτυξης, στη δημιουργία γνήσιας κοινωνικής, οικονομικής και εδαφικής συνοχής. Το κοινωνικό κεφάλαιο που αντιπροσωπεύει η συνεργατική οικονομία είναι μία πραγματική προστιθέμενη αξία στην τοπική ανάπτυξη (Tivoli Final Report 2006).

Τα πλεονεκτήματα της κοινωνικής οικονομίας πηγάζουν από τον εθελοντισμό, την κοινωνική πρωτοβουλία και τις καινοτομίες που εισάγει στο σύστημα και το εμπλουτίζει προς όφελος των πολλών. Η κοινωνική οικονομία προτάσσει την αιφορική διάσταση της επιχειρηματικότητας και πέρα από τη συμβολή της στην τοπική κοινωνία (ή στην κοινωνία της υπαίθρου), λαμβάνει μορφές που προάγουν τη βιωσιμότητα των αστικών κέντρων. Συμβάλλει στην οικοδόμηση νέων σχέσεων εμπιστοσύνης μεταξύ των κοινωνικών εταίρων, προκειμένου να αναλάβουν επενδυτικές πρωτοβουλίες και να σχεδιάσουν δράσεις κοινωνικής επιχειρηματικότητας. Με αυτό τον τρόπο, ενεργοποιεί παραγωγικές διαδικασίες και μπορεί να πετύχει την αύξηση της απασχόλησης στα αστικά κέντρα μέσα από την ανάληψη πρωτοβουλιών συνεργατισμού και κοινωνικών συμπράξεων σε κάθε Δήμο (Κριατσιώτη, 2010).

Ένα άλλο πλεονέκτημα της κοινωνικής οικονομίας είναι ότι στηρίζεται στην αλληλεγγύη των κοινωνικών δικτύων. Τα δίκτυα αλληλέγγυας οικονομίας, εκτός από την αύξηση του κύκλου εργασιών και την οικονομική ενδυνάμωση των επιχειρήσεων που

συμμετέχουν, βοηθούν στη διαμόρφωση μιας νέας ευρωπαϊκής εναλλακτικής πολιτικής στο χώρο της οικονομίας και στη βελτίωση της σχετικής ευρωπαϊκής νομοθεσίας. Αναλυτικότερα, τα δίκτυα αλληλέγγυας οικονομίας έχουν ως αποστολή τις καλές πρακτικές και λειτουργούν ως ταμειυτήρες κοινωνικού κεφαλαίου. Βοηθούν στην ανταλλαγή εμπειριών, στη μεταφορά τεχνογνωσίας, ενώ συγχρόνως μειώνουν το κόστος συναλλαγών. Με αυτόν τον τρόπο, συμβάλλουν στον εκδημοκρατισμό της πληροφορίας, την οποία και κατευθύνουν προς κοινωνικά αναγκαίους σκοπούς. Τέλος, συγκροτούν το ανθρώπινο κεφάλαιο, αναδεικνύοντας νέους κοινωνικούς πόρους συλλογικής ευφυΐας, δεξιοτήτων και ικανότητες παραγωγής καινοτομιών (Liikanen, 2003). Ένα παράδειγμα είναι οι κοινότητες ανοικτού λογισμικού, που προσφέρουν δωρεάν γνώση και εργαλεία γνώσης και διάχυσης πληροφορίας, προκαλώντας στο τομέα αυτό μια επανάσταση στην κοινωνικοποίηση της γνώσης.

Σημαντική είναι η συνεισφορά της κοινωνικής οικονομίας στην ενδυνάμωση της κοινωνικής συνοχής. Οι κοινωνίες συνεχώς μεταβάλλονται και είναι απαραίτητο να παραμένει το αίσθημα της συλλογικότητας και της συνεργασίας. Μέσα από τις αρχές της κοινωνικής οικονομίας προκύπτει ότι κινητήριος δύναμη για την επίλυση κοινωνικών και οικονομικών θεμάτων είναι η συνεργασία και η αλληλεγγύη, γεγονός που προάγει την κοινωνική συνοχή. Επίσης, τα μέλη και οι χρήστες κερδίζουν την ενδυνάμωση μέσω της ενεργού συμμετοχής τους στη διαδικασία λήψης απόφασης με τη συλλογικότητα (Fonteneau et al., 2010).

Όσον αφορά την πιο διαδεδομένη μορφή κοινωνικής οικονομίας- τους συνεταιρισμούς- τα πλεονεκτήματά τους συνδυάζουν αυτά των μικρών επιχειρήσεων, π.χ. είναι κοντά στον πελάτη, ατομική ιδιοκτησία, παρακίνηση, ανεξαρτησία, υπευθυνότητα, αλλά και τα πλεονεκτήματα των μεγάλων, π.χ. αξιοποίηση οικονομιών κλίμακας, διαπραγματευτική δύναμη, κοινή εμπορία, δημιουργία ειδών γοήτρου, κλπ. Ο συνεταιρισμός αποτελεί, συνεπώς, ένα ενδιάμεσο οργανωτικό σύστημα μεταξύ τεράστιων συγκεντρωτικών οργανισμών και μικρών ατομικών επιχειρήσεων. Το επιπλέον πλεονέκτημά τους σε περιόδους κρίσης είναι ότι υπάρχει ορισμένος βαθμός προστασίας έναντι των συγχωνεύσεων στην αγορά (Radermacher, 2001).

Συμπληρωματικά με την άποψη του Radermacher, έρχεται η Έκθεση του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας σχετικά με την ανθεκτικότητα του συνεταιριστικού

επιχειρηματικού μοντέλου σε περιόδους κρίσης και δίνει σημαντικά επιχειρήματα για τα συγκριτικά πλεονεκτήματα που διαθέτουν οι συνεταιρισμοί εκ φύσεως, αλλά και ανάλογα με το είδος τους. Οι χρηματοοικονομικοί συνεταιρισμοί παραμένουν οικονομικά εύρωστοι, οι καταναλωτικοί συνεταιρισμοί αναφέρουν αύξηση του κύκλου εργασιών, οι συνεταιρισμοί εργαζομένων αναπτύσσονται ολοένα και περισσότερο, δεδομένου ότι οι άνθρωποι επιλέγουν πλέον τη συνεταιριστική μορφή επιχείρησης, για να ανταποκριθούν στη νέα οικονομική πραγματικότητα.

Πιο συγκεκριμένα, οι χρηματοοικονομικοί συνεταιρισμοί αναδεικνύονται σε βιώσιμες και ανταγωνιστικές επιχειρήσεις, αλλά κυρίως ανθεκτικές στην κρίση, τη στιγμή που οι συμβατικές τράπεζες που ανήκουν σε επενδυτές καταγράφουν σημαντικές απώλειες. Οι χρηματοοικονομικοί συνεταιρισμοί μπορούν επίσης να συμβάλουν στην άμβλυνση των επιπτώσεων της τραπεζικής κρίσης, με τη συνέχιση των συναλλαγών χωρίς να χρειάζονται την κυβερνητική χρηματοδότηση, αποδεικνύοντας ότι είναι ένας τομέας με περισσότερο έλεγχο των κινδύνων και προστασία στους πελάτες-μέλη. Συγχρόνως τα ιδιαίτερα πλεονεκτήματα των καταναλωτικών συνεταιρισμών είναι ότι παρέχουν στους ανθρώπους καταναλωτικά αγαθά στη χαμηλότερη δυνατή τιμή και εγγυημένα καλής αξίας, γεγονός που σημαίνει ενίσχυση του εισοδήματος και της αγοραστικής τους δύναμης. Παράλληλα, οι συνεταιρισμοί παραγωγών δίνουν την δυνατότητα στους αυτοαπασχολούμενους και τις οικογενειακές επιχειρήσεις να αποκτήσουν τη μαζικότητα που χρειάζονται για να επιβιώσουν στην αγορά. Οι συνεταιρισμοί εργαζομένων παρέχουν στα μέλη τους εισόδημα, αλλά και ταυτόχρονα «αξιοπρεπή εργασία», καθώς αποτελούν τρόπο ελέγχου των όρων και των συνθηκών της εργασίας.

Σύμφωνα με τον Tomas Carpi (2008), κάνοντας αναφορά σε περιόδους οικονομικής κρίσης, έχει αποδειχθεί στο παρελθόν ότι ο τρίτος τομέας είναι πολύ πιο ευκίνητος και αρκετά αποτελεσματικός κατά τη διάρκεια υφέσεων ειδικά σε ό,τι αφορά την υποστήριξη της κοινότητας και τη βοήθεια των πολιτών να ανταπεξέλθουν στις δύσκολες οικονομικές συνθήκες. Η κοινωνική οικονομία έχει αποδείξει τη δυνατότητά της για κοινωνική καινοτομία και για άμεση ανταπόκριση στις κοινωνικές απαιτήσεις και ανάγκες, αξιοποιώντας τις δικές της εναλλακτικές μορφές αλληλέγγυας χρηματοδότησης, όπως π.χ. οι τράπεζες ηθικής, τα κοινωνικά νομίσματα ή τα σωματεία πίστωσης. Το έργο

των τελευταίων δεν εξαντλείται στην προσφορά πίστωσης, αλλά συγχρόνως στη δημιουργία κλίματος εμπιστοσύνης στις οικονομικές υπηρεσίες της κοινωνικής οικονομίας.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η κοινωνική οικονομία αποβλέπει περισσότερο στην πραγματοποίηση των στόχων της κοινωνικής πολιτικής ή της πολιτικής της απασχόλησης (Rosanvallon, *La nouvelle question sociale. Repenser l'Etat Providence*, Editions du Seuil, 1995). Για την επίτευξη αυτών των στόχων η κοινωνική οικονομία δεν πρέπει να θεωρείται απλώς μέσο για τη δημιουργία θέσεων εργασίας, αλλά και μέσο κάλυψης των αναγκών για κοινωνικές υπηρεσίες που δεν καλύπτονται από την οικονομία της αγοράς (Ε.Θ.Δ. κ.ο. και Υπ. Απασχόλησης, 2005). Οι επιχειρήσεις κοινωνικής οικονομίας αναζητούν τη δημιουργία πόρων, κυρίως μέσω καινοτόμων μορφών αλληλεγγύης, αναδιανομής και παρέμβασης σε τομείς όπου κρίνονται ελλείψεις και παραμελημένοι από τις κρατικές αρχές.

Οι σκοποί του τρίτου τομέα, βάσει μελετών και ερευνών, θα μπορούσαν να παρατεθούν συνοπτικά ως εξής:

- Συμβολή στο πεδίο της απασχόλησης ευάλωτων ομάδων του πληθυσμού (υποστήριξη στην πρόσβαση τους στην αγορά εργασίας (Tivoli Final Report 2006), ευκαιρίες απασχόλησης).
- Κοινωνικο-οικονομική επανένταξη αποκλεισμένων κοινωνικά ομάδων και καταπολέμηση των διακρίσεων. Η εμπειρία των κρατών-μελών της Ε.Ε. από τον πρώτο κύκλο EQUAL μπορεί να βεβαιώσει για τη συμβολή της κοινωνικής οικονομίας σε αυτές τις ομάδες ανθρώπων (Tivoli Final Report 2006).
- Ανάσχεση της ανεργίας σε περιοχές έντονης οικονομικής κρίσης δημιουργώντας θέσεις εργασίας, ενισχύοντας την απασχολησιμότητα των ανέργων, εντάσσοντας τις γυναίκες στην παραγωγική διαδικασία και στην επιχειρηματική δραστηριότητα, οπότε για αυτό το λόγο συνιστούν επιχειρήσεις εντάσεως εργασίας και όχι κεφαλαίου (Ε.Θ.Δ. κ.ο. και Υπ. Απασχόλησης, 2005, Tomas Carpi, 2008).
- Παροχή σύγχρονων, ποιοτικών κοινωνικών υπηρεσιών.
- Προώθηση και ενδυνάμωση των εναλλακτικών μορφών επιχειρηματικότητας και ανάπτυξη νέων οικονομικών τομέων.

- Βελτίωση και εκσυγχρονισμός των τοπικών αγορών(σε σχέση με την οργανωτική μορφή και την οικονομική δομή και διάρθρωση).
- Προώθηση της κοινωνικής συνοχής και ενδυνάμωση του κοινωνικού ιστού σε τοπικό επίπεδο. «Χτίζει» το τοπικό κοινωνικό κεφάλαιο (άτομα, δραστηριότητες), ενισχύει την εμπλοκή – κινητοποίηση των τοπικών συντελεστών και των πολιτών, δημιουργεί σχέσεις εμπιστοσύνης και αλληλεγγύης.
- Παροχή αγαθών και υπηρεσιών σε τμήματα της αγοράς που θεωρούνται μη κερδοσκοπικά και συμπληρώνουν το Δημόσιο και Ιδιωτικό τομέα, προσφέροντας εναλλακτικές λύσεις, αγαθά και υπηρεσίες που είναι καινοτόμες (Cambell, 1999).

Τα τελευταία χρόνια γινόμαστε μάρτυρες μιας συνεχούς εξέλιξης των οργανωτικών μορφών, με τις οποίες δραστηριοποιούνται οι φορείς του τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας. Η ευρωπαϊκή εμπειρία δείχνει ότι έχει ενισχυθεί σημαντικά ο παραγωγικός τους ρόλος (παραγωγή κοινωνικών αγαθών και υπηρεσιών), γεγονός που δημιουργεί περαιτέρω προοπτικές ανάπτυξης στη δημιουργία θέσεων εργασίας. Επιπλέον, οι νέες αυτές μορφές έχουν συμβάλει στην ενδυνάμωση της ανάπτυξης της επιχειρηματικότητας που σχετίζεται με την έννοια της αυτενέργειας και της ενεργού πρωτοβουλίας, κατά τρόπο δημιουργικό.

Συμπερασματικά, μαζί με την ποσοτική σημασία, τις τελευταίες δεκαετίες, η κοινωνική οικονομία όχι μόνο έχει μια αποτελεσματική συμβολή στην επίλυση νέων κοινωνικών προβλημάτων, αλλά είναι απαραίτητο όργανο για τη σταθερή και βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη και τη δικαιότερη διανομή εισοδήματος και πλούτου. Συνδυάζει τις υπηρεσίες με τις ανάγκες, αυξάνει την αξία της οικονομικής δραστηριότητας που εξυπηρετεί τις κοινωνικές ανάγκες, διορθώνει τις δυσαναλογίες αγοράς εργασίας και εν' ολίγοις ενισχύει την οικονομική δημοκρατία (Monzón & Chaves, 2012).

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

7ο Κεφάλαιο: Εμπειρική Ανάλυση

Η σημασία της ανάδειξης της κοινωνικής οικονομίας ως εναλλακτικού αλλά και νέου τρόπου οργάνωσης της παραγωγής και της οικονομίας, η ανάγκη καλλιέργειας συλλογικής συνείδησης και η πίστη στο η «ισχύς εν τη ενώσει», καθώς και η πολύ περιορισμένη αλλά συνεχώς αυξανόμενη ελληνική βιβλιογραφία, αποτέλεσαν κινητήριο έναυσμα για την παρούσα διπλωματική εργασία. Σκοπός της παρούσας διπλωματικής μελέτης είναι να διερευνήσει τα χαρακτηριστικά της κοινωνικής οικονομίας, τις διάφορες μορφές με τις οποίες συναντάται και τη συμβολή της στην απασχόληση, ιδιαίτερα σε περιόδους κρίσης.

Η εργασία έχει δύο στάδια έρευνας για να πραγματοποιήσει αυτό το σκοπό. Το πρώτο είναι ένα ερωτηματολόγιο, που διανεμήθηκε σε τυχαίο δείγμα 200 ατόμων, αναφορικά με το κατά πόσο είναι εξοικειωμένα τα άτομα με τέτοιες δομές και τι πιστεύουν. Από την επεξεργασία των δεδομένων με τη μέθοδο ανάλυσης κατά συστάδες δημιουργήθηκαν τέσσερις συστάδες. Ακολουθεί, το δεύτερο στάδιο της έρευνας που είναι οι συνεντεύξεις. Σε αυτό το κομμάτι, σκοπός είναι μέσα από την περιγραφή της φύσης και της δραστηριοποίησης των τεσσάρων συνεργατικών ομάδων που συμμετέχουν στην έρευνα, να αναδειχθούν τα χαρακτηριστικά των εγχειρημάτων αυτών και ιδιαίτερα να τονιστεί η θετική τους πλευρά.

7.1. Σκοπός και μεθοδολογία της έρευνας σε φορείς κοινωνικής οικονομίας

Ολοκληρώνοντας τη βιβλιογραφική προσέγγιση, η επόμενη φάση είναι η διεξαγωγή έρευνας πεδίου, επιδιώκοντας έτσι μια προσέγγιση του φαινομένου σε ένα ευρύτερο φάσμα και σε μια πιο σφαιρική οπτική. Γι' αυτό το σκοπό, θα γίνει αρχικά μια περιγραφή τεσσάρων ομάδων που έχουν δημιουργήσει και έχουν εφαρμόσει σε συνεργατικό επίπεδο τις αρχές της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας. Το κομμάτι της έρευνας βασίζεται σε ποιοτικές συνεντεύξεις από ιδρυτικά μέλη τέτοιων

εγχειρημάτων, τα οποία έχουν σύντομη διάρκεια ζωής, έχουν ιδρυθεί τα τελευταία τρία χρόνια που ξέσπασε η κρίση και έχουν μεγάλη απήχηση στο ευρύ κοινό.

Σκοπός της διαδικασίας των συνεντεύξεων είναι να αποτυπωθεί η λογική της ίδρυσης των συνεργατικών δομών. Με άλλα λόγια, να εντοπιστούν οι αιτίες ίδρυσης, εάν βασίζονται εξολοκλήρου σε οικονομικούς λόγους, μιας και η συγκυρία της κρίσης υπαγόρευε περισσότερο την ανάγκη του βιοπορισμού ή εάν αυτά τα εγχειρήματα στοχεύουν και σε μία πιο συνολική αλλαγή στον καθιερωμένο τρόπο οργάνωσης της οικονομίας και στη διαμόρφωση νέων εργασιακών σχέσεων. Τα στοιχεία που θα αντληθούν από αυτή τη διαδικασία θα διασταυρωθούν με το θεωρητικό κομμάτι.

Με αυτό τον τρόπο θα αναδειχθεί και θα κατανοηθεί καλύτερα το ερευνητικό ερώτημα της παρούσας εργασίας, το οποίο αναφέρεται στην ικανότητα του τομέα της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας να συμβάλει ουσιαστικά στην αντιμετώπιση της ανεργίας μέσω της δημιουργίας απασχόλησης από συλλογικά εγχειρήματα. Οι ερωτηθέντες των συνεντεύξεων θα παρουσιάσουν πώς αντιλαμβάνονται τέτοιου είδους προσπάθειες και τι τους οδήγησε να πάρουν την απόφαση συμβολής στην ίδρυση τέτοιων αλληλέγγυων δομών.

Τα εγχειρήματα που επιλέχθηκαν, όπως αναφέρθηκε και πιο πάνω, είναι τέσσερα. Κάθε ένα από αυτά επιτελεί διαφορετικό κοινωνικό σκοπό και έχει διαφορετικό αντικείμενο δραστηριοποίησης σε ξεχωριστούς τομείς. Παρόλα αυτά και οι τέσσερις αυτές μορφές αλληλέγγυας οικονομίας έχουν κάποια κοινά στοιχεία, όσον αφορά τη σύστασή τους που βασίζεται κυρίως σε ιδεολογικούς παράγοντες και όχι τόσο σε βιοποριστικούς. Ένα άλλο κοινό στοιχείο είναι ότι προσδιορίζονται ως κολεκτίβες εργασίας, με διαφορετικές όμως νομικές μορφές εξαιτίας της έλλειψης νομικού πλαισίου για τις κολεκτίβες στην Ελλάδα. Στα καταστατικά τους συναντώνται όλα τα χαρακτηριστικά της αλληλέγγυας και συνεργατικής οικονομίας και όχι απλώς μια απλή περιγραφή του σκοπού, της οργάνωσης και της λειτουργίας. Ο τρόπος διαχείρισης είναι συλλογικός και όχι ιεραρχικός και μεταξύ τους υπάρχει δικτύωση και αλληλοϋποστήριξη.

Αναφορικά με το θέμα της εργασίας σε φορείς της αλληλέγγυας οικονομίας, δεν έχουν πραγματοποιηθεί παρόμοιες εμπειρικές μελέτες στην Ελλάδα. Γι' αυτό το λόγο οι ερωτήσεις των συνεντεύξεων είναι γενικού περιεχομένου και βασίζονται σε στοιχεία που

έχουν αναφερθεί στο θεωρητικό μέρος της εργασίας. Οι πληροφορίες που θα ακολουθήσουν συλλέχθηκαν από τις ιστοσελίδες της κάθε κολεκτίβας. Τέλος, τα μέλη στα οποία ζητήθηκε να απαντήσουν στις ερωτήσεις, έδειξαν μεγάλη διάθεσή και κυρίως αλληλεγγύη στο να βοηθήσουν και να συνεργαστούν.

7.2. Συνεντεύξεις

Το πρώτο συνεργατικό εγχείρημα που θα περιγράψουμε στην εργασία, ασχολείται με το αλληλέγγυο εμπόριο και ονομάζεται **Lacandona** (Lacandona= ζούγκλα

στο Μεξικό). Όπως αναφέρεται στην ιστοσελίδα, το σημερινό κίνημα του αλληλέγγυου εμπορίου διαμορφώθηκε στην Ευρώπη τη δεκαετία του 1960 ως μια αντίδραση και απάντηση στις συνθήκες της ελεύθερης αγοράς, που επιτρέπει στις πολυεθνικές εταιρείες και τους μεσάζοντες να επιτυγχάνουν μεγάλο ποσοστό κέρδους σε βάρος των παραγωγών, ιδιαίτερα αυτών από τις αναπτυσσόμενες χώρες. Το κίνημα είναι μια συνεργασία παραγωγών, οργανώσεων, εμπόρων και καταναλωτών που βασίζεται στον διάλογο, τη διαφάνεια, τον σεβασμό και τη δικαιοσύνη. Αποσκοπεί στην ενδυνάμωση των περιθωριοποιημένων παραγωγών των αναπτυσσόμενων χωρών, μέσω της προάσπισης των εργασιακών τους δικαιωμάτων, της απουσίας μεσαζόντων, της απαγόρευσης της παιδικής και καταναγκαστικής εργασίας και της καταβολής δίκαιων αμοιβών. Επίσης, προωθεί την αειφόρο ανάπτυξη με την υιοθέτηση ήπιων και βιολογικών μεθόδων καλλιέργειας.

Το παντοπωλείο – καφεκοπτείο Lacandona, άνοιξε στο τέλος Αυγούστου 2011, με την ιδέα να προωθήσει αυτό το κίνημα, υποστηρίζοντας μικρούς παραγωγούς και συνεταιρισμούς από την Ελλάδα και όλο τον κόσμο διαθέτοντας τα προϊόντα τους στο κατάστημα. Η νομική μορφή του είναι

Ομόρρυθμη Εταιρεία και αριθμεί τέσσερα μέλη από την αρχή της ίδρυσής του έως σήμερα. Δεν έχει προκύψει η είσοδος νέων μελών, αλλά εάν αυτό χρειαστεί, σύμφωνα με όσα ειπώθηκαν στη συνέντευξη, θα ακολουθήσουν τη διαδικασία της συνέλευσης με συναινετικό χαρακτήρα, που αποτελεί και το γενικότερο τρόπο λήψης αποφάσεων για τα θέματα που απασχολούν τη συλλογικότητα (βλπ. Συνέντευξη 4, παράρτημα 2).

Τα μέλη ήταν ήδη συνεργάτες σε προηγούμενη δουλειά στον χώρο του δίκαιου και αλληλέγγυου εμπορίου, διέθεταν εμπειρία, γνώσεις και διατηρούσαν επαφές με οργανώσεις δίκαιου και αλληλέγγυου εμπορίου στην Ευρώπη. Έτσι ξεκίνησε η ιδέα να κάνουν κάτι δικό τους και συνεργατικό. Χρειάστηκε βέβαια να γίνει μια καινούργια αρχή στο στήσιμο του δικτύου Ελλήνων παραγωγών, όπως και στον χώρο της εστίασης, που ήταν κάτι εντελώς καινούργιο για τα μέλη. Επίσης, έχουν εγκριθεί για επιχορήγηση από ένα πρόγραμμα του ΕΣΠΑ για νέους επιχειρηματίες.

Οι λόγοι που συμμετέχουν σε αυτό τον φορέα της αλληλέγγυας οικονομίας είναι, πέρα από το βιοπορισμό και τις αξιοπρεπείς συνθήκες εργασίας, η ανάγκη συλλογικοποίησης και ανάληψης συλλογικής δράσης, ο πειραματισμός και η έκφραση των πολιτικών και κοινωνικών τους αντιλήψεων. Κάθε μια από τα μέλη εργάζεται 32,5 ώρες την εβδομάδα και ένα Σάββατο τον μήνα (6 ώρες) για το οποίο δικαιούται ρεπό. Άλλη δουλειά προς το παρόν δεν κάνουν και το εισόδημα αυτή τη στιγμή δεν είναι ικανοποιητικό, αλλά ελπίζουν για κάτι καλύτερο στο μέλλον.

Συνεπώς δεν υπάρχει πλεόνασμα – το οποίο σε περίπτωση που θα υπήρχε, θα διανεμόταν ισόποσα- αλλά παρόλα αυτά, οργανώνουν εκδηλώσεις με κουτί συνεισφοράς, για να στηρίξουν μικρούς παραγωγούς και όσους κάνουν εργαστήρια αυτομόρφωσης. Πρόσφατα επίσης, έγιναν σημείο διάθεσης της Τράπεζας Σπόρων των Δρυάδων, που σκοπό έχει τη διατήρηση και διάδοση σπόρων παραδοσιακών ποικιλιών.

Τα ελληνικά προϊόντα τα προμηθεύονται απευθείας από τους παραγωγούς, με σκοπό να ενδυναμώσουν τη σχέση παραγωγού – καταναλωτή και να αποδυναμώσουν τον ρόλο των μεσαζόντων. Τα υπόλοιπα προϊόντα αλληλέγγυου εμπορίου προέρχονται

από χώρες της Λατινικής Αμερικής, της Αφρικής και της Ασίας και τα προμηθεύονται από τη μη κερδοσκοπική οργάνωση El Puente και τον προμηθευτικό συνεταιρισμό για την αλληλέγγυα οικονομία Συν-Άλλοις. Το Lacandona διαθέτει συγκεκριμένα: βιολογικά και παραδοσιακά προϊόντα, μεγάλη ποικιλία καφέ από Αφρικανικές και

Λατινοαμερικάνικες χώρες, πολλά είδη τσαγιού, μπαχαρικά, μαρμελάδες και κουλουράκια από γυναικείους συνεταιρισμούς, παξιμάδια από τα Κύθηρα, όσπρια, ζυμαρικά, μέλι, λάδι και πολλά άλλα. Πολλά προϊόντα είναι πιστοποιημένα βιολογικά, ενώ για τα υπόλοιπα αναγράφονται πλήρως τα συστατικά, η ημερομηνία παραγωγής και λήξης, ο συνεταιρισμός ή ο παραγωγός. Έχουν τις προβλεπόμενες από το νόμο προδιαγραφές, διότι θεωρούν αναγκαία την καλή ποιότητα των προϊόντων.

- Διαθέτουν προϊόντα που προμηθεύονται απευθείας από μικρούς παραγωγούς και συνεταιρισμούς από όλη την Ελλάδα
- Στηρίζουν το αλληλέγγυο εμπόριο σε συνεργασία με δίκτυα και οργανώσεις από την Ελλάδα και το εξωτερικό
- Σερβίζουν καφέ από το Μεξικό, τσάι από την Ασία, φρέσκους χυμούς

Ο τρόπος προβολής και διαφήμισης του εγχειρήματος είναι το διαδίκτυο, μέσω της ιστοσελίδας τους και της σελίδας στο facebook. Πρόσφατα έκαναν μια ανταλλακτική διαφήμιση με το περιοδικό Unfollow, το οποίο διαθέτουν στο κατάστημα και εκείνο έχει κάνει καταχώρηση για το Lacandona.

Τα μέλη του Lacandona θεωρούν απαραίτητη τη συνεργασία και τη δικτύωση με ανάλογα εγχειρήματα. Γι' αυτό το λόγο συμμετέχουν σε μια προσπάθεια δικτύωσης κολεκτίβων. Συνελεύσεις γίνονται μια φορά τον μήνα με σκοπό την ανταλλαγή

εμπειριών και τη δημιουργία ενός κοινού κοινωνικού προτάγματος, καθώς και την υποστήριξη – ένταξη νέων εγχειρημάτων.

Τέλος, στην ερώτηση: «Πώς βοηθούν παρόμοια εγχειρήματα σε περιόδους κρίσης; (π.χ. προσιτές τιμές σε ευρύ κοινωνικό σύνολο, υψηλή ποιότητα, καινοτομία, προσφορά απασχόλησης σε ανέργους, κοινωνική προσφορά). Είναι κατά τη γνώμη σας σημαντικό να διαδοθούν και γιατί;», οι απάντησεις σε όλες τις συνεντεύξεις που έγιναν παρουσιάζουν μεγάλο ενδιαφέρον και κινούνται στα ίδια πλαίσια. Συγκεκριμένα τα μέλη του Lacandona απάντησαν ότι δε θεωρούν ότι τέτοιου είδους εγχειρήματα είναι αντίδοτο στην κρίση, θα έπρεπε να προωθούνται και να δημιουργούνται ούτως ή άλλως. Υπάρχει μια σαφής τάση να χρησιμοποιηθούν ως άλλοθι για την κρίση. Φυσικά πιστεύουν ότι πρέπει να διαδοθούν, επειδή βοηθούν στην αλλαγή του τρόπου σκέψης των καταναλωτών (υποστηρίζουν μικρούς παραγωγούς και κολλεκτίβες εργασίας και όχι πολυεθνικές εταιρίες) (βλπ. Συνέντευξη 4, παράρτημα 2).

Στη συνέχεια γίνεται εκτενής αναφορά στην κοινωνική επιχείρηση το « Παγκάκι» μέσα από πληροφορίες που συλλέχθηκαν από τον τύπο (ηλεκτρονικό και έντυπο) αλλά και μέσα από τη συνέντευξη που έδωσαν για τους σκοπούς της διπλωματικής.

Η συλλογικότητα που διαχειρίζεται το καφενείο «**Το Παγκάκι**», ξεκίνησε το 2008, ενώ το καφενείο λειτουργεί από τον Ιούλιο του 2010. Η νομική μορφή που επέλεξαν, λόγω της αδυναμίας νομικής κατοχύρωσης μιας κολεκτίβας εργασίας, είναι ο αστικός συνεταιρισμός και η επωνυμία

«Αστικός συνεταιρισμός για την αλληλέγγυα οικονομία, Ο δρόμος ΣΥΝ.ΠΕ.». Το Παγκάκι ξεκίνησε με 7 μέλη που στην πορεία έφτασαν τα 11. Σήμερα, το Παγκάκι αριθμεί 9 μέλη. Η είσοδος νέων μελών γίνεται κατόπιν συνέλευσης. Η συνέλευση, αποτελεί βασικό κύτταρο της λειτουργίας της κολεκτίβας και πραγματοποιείται κάθε 10 ημέρες με ισότιμη συμμετοχή και επιδίωξη της μέγιστης δυνατής συναίνεσης όλων των μελών στη λήψη αποφάσεων (βλπ. Συνέντευξη 1, παράρτημα 2).

Χρησιμοποιώντας την εμπειρία που τους προσέφερε η συμμετοχή στον συνεταιρισμό εναλλακτικού και αλληλέγγυου εμπορίου «ο Σπόρος», τόλμησαν να επιχειρήσουν στην πράξη μια διαφορετική πρόταση στην οργάνωση της εργασίας. Η επιλογή τους για το άνοιγμα ενός καφενείου, βασίστηκε στην εμπειρία που είχαν αρκετά από τα μέλη της αρχικής ομάδας στον χώρο της εστίασης και στην επιθυμία τους για τη δημιουργία ενός συνεργατικού εγχειρήματος. Αναλυτικότερα, η ιδέα τους ήταν να δημιουργηθεί ένας συνεταιρισμός όπου οι εργαζόμενοι και οι εργαζόμενες είναι ισότιμα μέλη και στον οποίο απουσιάζουν η ιεραρχία, η ιδιοποίηση -από έναν ή λίγους- των μέσων παραγωγής και του κέρδους. Για τη δημιουργία του δεν υπήρξε κάποια κρατική χρηματοδότηση. Όλα τα μέλη συνεισφέρανε ανάλογα με τις οικονομικές τους δυνατότητες, αναλαμβάνοντας, όμως, από κοινού το ρίσκο και την ευθύνη.

Στην κολεκτίβα εργασίας «Το Παγκάκι», οι άνθρωποι που συμμετέχουν βρέθηκαν μαζί, όχι απλώς για να δώσουνε μία λύση στον βιοπορισμό τους σε καιρούς κρίσης, αλλά επειδή τους εμπνέει η ακόλουθη λογική: να ανιχνεύσουν, να εφαρμόσουν στην πράξη και να αναπτύξουν τις σχέσεις ισοτιμίας και αλληλεγγύης που οραματίζονται για μία διαφορετική κοινωνία, χωρίς καταπίεση και διακρίσεις. Μια κοινωνία στην οποία τα διάφορα συλλογικά της όργανα –συνελεύσεις παραγωγικών μονάδων, γειτονιών κ.λπ.– είναι αυτά που θα αποφασίζουν όλα τα θέματα που αφορούν τη λειτουργία και την οργάνωσή της. Μία κοινωνία που στοιχειώδης όρος για τη λειτουργία της είναι η εξαφάνιση των σχέσεων κυριαρχίας και εκμετάλλευσης στην εργασία.

Σκοπός τους είναι η δημιουργία μιας εργατικής κολεκτίβας με πολιτικό λόγο και πρόταγμα, που θα επιδιώκει να παρέχει στα μέλη της αξιοπρεπή μισθό και το τυχόν πλεόνασμα θα διατίθεται σε σκοπούς που κρίνουν οι ίδιοι ή και σε συνεργασία με τον Σπόρο ή ένα δευτεροβάθμιο όργανο αλληλέγγυας οικονομίας (Βαρκαρόλης, 2012). Το πλεόνασμα, μετά την πληρωμή των μισθών και αφού δημιουργηθεί ένα ταμείο ασφαλείας-αποθεματικό, θα διανέμεται σε συλλογικά εγχειρήματα ανάλογης λογικής και προοπτικής ή για την ενίσχυση σωματείων που βρίσκονται σε αγώνα. Τα μέλη εργάζονται κατά μέσο όρο 40 ώρες και θεωρούν το εισόδημα ικανοποιητικό (βλπ. Συνέντευξη 1, παράρτημα 2).

Τα κύρια χαρακτηριστικά της κολεκτίβας είναι: α) η υιοθέτηση της αρχής της κοινοκτημοσύνης στο ζήτημα της ιδιοκτησίας του εγχειρήματος, β) η εναλλαγή στα

πόστα εργασιών, γ) η αμοιβή με βάση τις ώρες εργασίας, δ) η κοινωνικοποίηση του όποιου πλεονάσματος προκύπτει σε οικονομική στήριξη εργατικών αγώνων και εγχειρημάτων αυτονομίας, ε) η επιδίωξη του αμοιβαίου οφέλους τόσο των εργαζόμενων όσο και των ανθρώπων στους οποίους απευθύνονται οι υπηρεσίες τους, ζ) η κάλυψη -στο μέτρο του δυνατού- των αναγκών σε πρώτες ύλες από μικρούς παραγωγούς και δίκτυα αλληλέγγυου εμπορίου, ε) η συμμετοχή σε προσπάθειες δικτύωσης ομάδων συλλογικής εργασίας με στόχο την αλληλοϋποστήριξη.

Συγκεκριμένα, στο θέμα στήριξης παρόμοιων εγχειρημάτων, καταναλώνουν προϊόντα από τον κοινωνικό συνεταιρισμό αλληλέγγυου εμπορίου «Συν Άλλοις», διακινούν βιβλία των Εκδόσεων των Συναδέλφων, διαθέτουν ενημερωτικό υλικό των άλλων κολεκτίβων και ενημερώνουν τις υπό ίδρυση συλλογικότητες. Όπως και το Lacandona, το Παγκάκι συμμετέχει στη Δικτύωση Κολεκτιβών, από τα πρώτα βήματα αυτής της προσπάθειας (βλπ. Συνέντευξη 1, παράρτημα 2).

Σημαντικό στοιχείο αποτελεί η συνεργασία με μικρούς παραγωγούς ή κοινότητες παραγωγών, η χρήση και διακίνηση προϊόντων εναλλακτικού/ αλληλέγγυου εμπορίου (καφέ από ζαπατιστικούς συνεταιρισμούς του Μεξικού, ζάχαρη από το Κίνημα των Χωρίς Γη στη Βραζιλία κ.ά.), διατηρώντας παράλληλα τις τιμές του καφεενείου προσιτές σε όλους. Επίσης, ιδεολογικά προωθούνται μουσικές ελεύθερες και ανεξάρτητες παραγωγές (Creative Commons, Public Domain), λόγω του ότι τα «πνευματικά δικαιώματα» πνίγουν τη μουσική δημιουργία και οι καρποί τους δε φτάνουν στα χέρια των καλλιτεχνών. Στη δράση τους προστίθεται η ανακύκλωση συσκευών και τηγανισμένου λαδιού, ενώ δε χρησιμοποιούν κλιματιστικό. Τέλος, το μέσο προβολής της κολεκτίβας είναι, όπως και στην Lacandona, η ιστοσελίδα τους, το chain mail και το kinimatorama.net.

Από το καταστατικό του Αστικού Συνεταιρισμού παρατηρείται ότι οι αρχές που τον διέπουν είναι:

α) Η αρχή της αντίθεσής του στον τρόπο με τον οποίο κινείται και λειτουργεί σήμερα η παγκόσμια οικονομία, δηλαδή η κυριαρχία της επιδίωξης με κάθε θυσία του μεγαλύτερου δυνατού κέρδους σε βάρος των παραγωγών, των καταναλωτών, των εργαζομένων και του παγκόσμιου φυσικού περιβάλλοντος, η κυριαρχία του κεφαλαίου επί της εργασίας.

β) Η αρχή της αλληλέγγυας οικονομίας, δηλαδή της συνεργασίας και της έμπρακτης στήριξης προς όλους τους παραγωγούς και εργαζομένους που συγκροτούν κοινότητες και συλλογικότητες και αναπτύσσουν παραγωγικές και εργασιακές συμμετοχικές σχέσεις, βασισμένες στην αλληλεγγύη μεταξύ των μελών τους και στον σεβασμό.

γ) Η αρχή της συλλογικής δράσης, της συμμετοχικής εργασίας και της συνεταιριστικής οργάνωσης ως μέσων διάδοσης των ιδεών και επιδίωξης των στόχων των ανθρώπινων κοινοτήτων.

Για την εκπλήρωση και εξυπηρέτηση αυτών των αρχών και των σκοπών του ο Συνεταιρισμός μπορεί να αναπτύσσει κάθε είδους δραστηριότητες μεσολάβησης αυτής της σχέσης παραγωγού-εργαζομένου με τον χρήστη-καταναλωτή. Σε καμία όμως περίπτωση δεν επιδιώκει την επίτευξη εμπορικού κέρδους για τα μέλη του. Κάθε οικονομική δραστηριότητά του θα τείνει στην εκπλήρωση και εξυπηρέτηση των άνω μη κερδοσκοπικών φυσιογνωμικών του χαρακτηριστικών και επιδιώξεών του. Για το λόγο αυτό ο Συνεταιρισμός θα μπορεί:

α) Να αναπτύσσει κάθε προβλεπόμενη και απαραίτητη εμπορικά και φορολογικά μεσολαβητική οικονομική δραστηριότητα εισαγωγής, προμήθειας, επεξεργασίας και διανομής και διάθεσης των προϊόντων των διάφορων παραγωγικών κοινοτήτων, συνεταιρισμών και γενικά συλλογικοτήτων από την Ελλάδα και από όλο τον κόσμο.

β) Να εκδίδει και να κυκλοφορεί περιοδικά, εφημερίδες και κάθε είδους έντυπα και βιβλία για την ενημέρωση και τη διάδοση των μορφών οργάνωσης, παραγωγής και διάθεσης των προϊόντων των διαφόρων συνεταιρισμών, καθώς και των δραστηριοτήτων τους.

γ) Να διοργανώνει συνέδρια, εκθέσεις και γενικά δημόσιες δραστηριότητες και εκδηλώσεις διάδοσης και προώθησης των σκοπών του, καθώς και ενημερωτικές ή εκπαιδευτικές δραστηριότητες για την ανάπτυξη των αρχών της συλλογικής και συνεταιριστικής οργάνωσης, αλλά και γενικότερα της κοινωνικής οργάνωσης και του πολιτισμού των ανθρώπινων κοινοτήτων.

δ) Να δημιουργεί εντευκτήρια, πολιτιστικά καφενεία και γενικά χώρους κοινωνικών και συλλογικών πολιτιστικών λειτουργιών.

ε) Να συνεργάζεται με άλλους φορείς δημόσιους ή ιδιωτικούς, συλλογικότητες, σωματεία και οργανώσεις τόσο στην Ελλάδα, όσο και στο εξωτερικό, για την από κοινού

διενέργεια δραστηριοτήτων όμοιων ή συναφών με το δικό του σκοπό ή δραστηριοτήτων που εξυπηρετούν την ανάπτυξη του σκοπού του.

στ) Να καθορίζει τους όρους και τις προϋποθέσεις με τις οποίες είναι δυνατό να προσφέρονται οι υπηρεσίες του και σε μη μέλη του. Τα παραπάνω αφορούν σαφώς και το «Παγκάκι» αλλά και όλες τις άλλες κοινωνικές επιχειρήσεις, που ενδεχομένως υπόκεινται σε ίδιο καταστατικό.

Ξεχωριστά θα αναπτυχθεί και σε αυτή την περίπτωση, η ερώτηση για το πώς βοηθούν παρόμοια εγχειρήματα σε περιόδους κρίσης και εάν θεωρούν ότι είναι σημαντικό να διαδοθούν. Ο Ορέστης Βαρκαρόλης, μέλος και συγγραφέας του βιβλίου «Δημιουργικές αντιστάσεις και αντεξουσία. Εγχειρήματα και προβληματισμοί του ριζοσπαστικού κινήματος στον 21^ο αιώνα», που εξέδωσε το Παγκάκι, απαντά με ένα απόσπασμα από το βιβλίο του: «Σκοπός αυτών των εγχειρημάτων δεν είναι να ανοίξουν όλοι οι χώροι εργασίας από την αρχή. Επιδιώξή τους είναι κυρίως να ανοίξει η όρεξη για γενικευμένη αυτοδιεύθυνση και να καταδείξουν ότι τον πλούτο που απαιτεί η κοινωνία, μπορούν να τον παράγουν οι ίδιοι οι εργάτες χωρίς να έχουν πάνω από τα κεφάλια τους αφεντικά και διευθυντές. Σκοπός είναι να πειραματιστούν, με άλλα λόγια, σε σχήματα και μορφές αγώνα, που θα γονιμοποιήσουν περαιτέρω την κριτική τους και το θεωρητικό τους οπλοστάσιο, ώστε να υποβοηθήσουν στην ανάπτυξη εκείνης της νοοτροπίας που θα δημιουργεί εργατικά συμβούλια, που θα διαχειρίζονται χώρους εργασίας και όλες τις πτυχές της κοινωνικής ζωής, να υποβοηθήσουν την κοινωνική αφομοίωση (με θετικό πρόσημο) στάσεων και συμπεριφορών που μόλις έρθει η κατάλληλη στιγμή θα μπορούν να εκδηλωθούν γενικευμένα» (Μαλατέστα, 1919).

Στη συνέχεια γίνεται αναφορά στον κοινωνικό συνεταιρισμό «**Εκδόσεις των Συναδέλφων**» που αποτελεί ένα αυτοδιαχειριζόμενο εγχείρημα στο χώρο του βιβλίου. Ξεκίνησε το 2009, ως μια εκδοτική πρωτοβουλία στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων του Συλλόγου Υπαλλήλων Βιβλίου- Χάρτου Αττικής,

και σταδιακά αυτονομούμενο και διευρυνόμενο μετεξελίχθηκε σε μια αυτοδιαχειριζόμενη κοινότητα για την προώθηση ενός διαφορετικού πολιτισμού και μιας άλλης σχέσης με το βιβλίο.

Πέρα από την έκδοση βιβλίων, ο συνεταιρισμός δραστηριοποιείται και στον τομέα της διακίνησης και πώλησης βιβλίων. Το αυτοδιαχειριζόμενο βιβλιοπωλείο του συνεταιρισμού, στην οδό Ερεσσού 35 στα Εξάρχεια, άνοιξε τον Οκτώβριο του 2012 και φιλοξενεί βιβλία πολιτικών αποχρώσεων, ελευθεριακής και οικολογικής σκέψης, από μικρούς, εναλλακτικούς εκδοτικούς οίκους, που είναι δυσεύρετα στα υπόλοιπα βιβλιοπωλεία. Τα βιβλία που εκδίδουν βρίσκονται σε επιλεγμένα βιβλιοπωλεία, κοινωνικούς χώρους και διάφορες πολιτικές και πολιτισμικές εκδηλώσεις, συγκεντρώσεις και φεστιβάλ. Επίσης μπορεί κάποιος να τα προμηθευτεί και από τη κολεκτίβα Παγκάκι. Αυτός είναι και ο τρόπος προβολής τους, πέρα από την ιστοσελίδα και τις αφίσες.

Ο συνεταιρισμός αριθμεί 10 μέλη. Η είσοδος νέου μέλους, εάν θα προκύψει η ανάγκη, σίγουρα θα γινόταν μέσα από συλλογικές διαδικασίες. Οι εκδόσεις λειτουργούν στη βάση μιας εβδομαδιαίας συνέλευσης στην οποία συμμετέχουν όλοι ισότιμα. Οι αποφάσεις, λαμβάνονται στο πνεύμα της συναίνεσης. Ακόμα δεν έχει τεθεί το θέμα της ψηφοφορίας, αλλά θα μπορούσε να τεθεί μόνο σε ευρεία θέματα. Από εκεί και πέρα υπάρχει ένας άτυπος διαχωρισμός εργασιών. Κάποιοι άνθρωποι ασχολούνται με το γραφιστικό κομμάτι, άλλοι με τη διακίνηση σε εκθέσεις, εκδηλώσεις και φεστιβάλ, με την επιμέλεια ή το βιβλιοπωλείο, ενώ υπάρχει συνεχής αλληλοδιάδραση. Τα χρήματα για το συνεταιρισμό συγκεντρώθηκαν από ίδια κεφάλαια και δεν υπήρξε κάποια χρηματοδότηση (βλπ. Συνέντευξη 3, παράρτημα 2).

Ο πρώτος πυρήνας της ομάδας αποτελείται από μέλη του συλλόγου Βιβλίου-Χάρτου. Οι σχέσεις τους ήταν φιλικές, είτε επαγγελματικές πριν ξεκινήσουν, ενώ τα περισσότερα μέλη είναι χρόνια εργαζόμενοι στο χώρο του βιβλίου (ιδιοκτήτες βιβλιοπωλείου, γραφίστες, επιμελητές, υπάλληλοι σε βιβλιοπωλεία) και μπορούν να

αναλάβουν τη διαδικασία της παραγωγής ενός βιβλίου, από τη μετάφραση μέχρι το τύπωμα, τη βιβλιοδεσία κ.λπ.

Κάποια μέλη εργάζονται με πλήρη απασχόληση και δεν κάνουν κάποια άλλη δουλειά, ενώ κάποια είναι μερικής απασχόλησης και απασχολούνται και σε άλλες δουλειές. Η φύση της δουλειάς είναι τέτοια, που δεν υπάρχει σταθερό ωράριο, πέρα από τις ώρες που είναι ανοιχτό το βιβλιοπωλείο. Ο σκοπός ίδρυσης της κοινωνικής συνεταιριστικής επιχείρησης δεν είναι το κέρδος και ο πλουτισμός των μελών της αλλά ο ισότιμος και αξιοπρεπής βιοπορισμός τους. Σύμφωνα με το νόμο, ένα μέρος των εσόδων γίνεται αποθεματικό και το υπόλοιπο πάει σε αντίστοιχες δραστηριότητες. Τα μέλη δεν έχουν μερίδιο εκτός εάν προσληφθούν. Επιδιώξή τους είναι κάποια στιγμή να φτάσουν και τα δέκα μέλη να προσληφθούν από τον συνεταιρισμό.

Η εκδοτική τους φιλοσοφία συνίσταται στην παραδοχή ότι το βιβλίο δεν μπορεί να είναι απλώς ένα εμπόρευμα, αλλά πρωτίστως ένα κοινωνικό αγαθό και ότι ο αναγνώστης δεν είναι απλός καταναλωτής, αλλά εραστής του βιβλίου. Στην παραπάνω λογική δεν χωράνε εφήμερες εκδόσεις, βιβλία ακριβά, δυσπρόσιτα στο ευρύ κοινό, ειδικά στη σημερινή εποχή της οικονομικής κρίσης. Όσον αφορά τον οικολογικό προσανατολισμό του εγχειρήματος, θεωρούν ότι η φύση της κολεκτίβας είναι ενάντια στην περιττή κατανάλωση και στη σπατάλη πόρων. Συγχρόνως επιλέγουν ανάμεσα στα βιβλία που θα εκδώσουν κάποια να έχουν οικολογικό περιεχόμενο. Ήδη έχουν εκδόσει τα Χάρτινα ποδήλατα, το Θησαυρό της Ρεματιάς και τρία με θέμα την αποανάπτυξη.

Θεωρούν πολύ ευχάριστο να προκύπτουν ολοένα συνεργατικά και αλληλέγγυα εγχειρήματα, τα οποία μάλιστα θα ήταν πολύ χρήσιμο να σχηματίζουν δίκτυα. Η πεποίθησή τους είναι πως η γνώση είναι δύναμη στον αγώνα για μια κοινωνία διαφορετική και για μια κοινωνία όπου οι εργαζόμενοι θα έχουν λόγο για το τι παράγουν και πώς το παράγουν. Υπάρχει μία αλληλοϋποστήριξη με "Την Πρίζα", σε θέματα υπολογιστών, καθώς και με την εγκατάσταση ελεύθερου λογισμικού Linux στους υπολογιστές του συνεταιρισμού, ενώ τις μεταφορές των βιβλίων αναλαμβάνουν οι Collective Courier (κολεκτίβα για ταχυμεταφορές).

Παρόλο που δεν υπάρχουν πλεονάσματα και κέρδη, προσπαθούν ήδη να ενισχύουν ανάλογα εγχειρήματα. Έχουν προσφέρει: 2.534,45 ευρώ στον Σύλλογο Υπαλλήλων Βιβλίου-Χάρτου Αττικής, 528,65 ευρώ στη συλλογικότητα

Ποδηλάτες/ισσες, 100 ευρώ στο Αυτόνομο Στέκι, 100 ευρώ στους εργάτες της BIO.MET (Βιομηχανική Μεταλλευτική) που πραγματοποιούν μία αυτοδιαχειριστική λειτουργία του εργοστασίου, 100 ευρώ στον Συνεταιρισμό Γονέων Χαλανδρίου, που προχώρησε στη δημιουργία αυτοδιαχειριζόμενου παιδικού σταθμού.

Τέλος, στην ερώτηση εάν βοηθούν παρόμοια εγχειρήματα σε περιόδους κρίσης, απαντούν: «Η σύσταση του συνεταιρισμού είναι για εμάς κάτι , που έτσι και αλλιώς, οποιαδήποτε χρονική στιγμή και να το κάναμε, θα το κάναμε με αυτούς τους όρους, ανεξάρτητα από την κρίση. Χρονικά ίσως το εύνασμα της συλλογικοποίησης ήρθε διότι αρκετοί μείναμε άνεργοι... Εμείς προτείνουμε μία διαφορετική κατεύθυνση και κάνουμε μία έμπρακτη προπαγάνδα, άσχετα με την κρίση...» (βλπ. Συνέντευξη 3, παράρτημα 2).

Η κολεκτίβα για το ελεύθερο λογισμικό και την ανακύκλωση Η/Υ "**Στην Πρίζα**" είναι ένα εγχείρημα συλλογικής εργασίας, από ανθρώπους που επιδιώκουν να δημιουργήσουν σχέσεις αλληλεγγύης και ισότητας. Είναι μία Κοινωνική

Συνεταιριστική Επιχείρηση για την τεχνολογία, η οποία ξεκίνησε ως ιδέα τον Οκτώβριο του 2011 και τελικά ιδρύθηκε τον Ιούλιο του 2012. Η έδρα της βρίσκεται στην οδό Νηλέως 36, στο Θησείο.

Τα μέλη που την απαρτίζουν είναι 6 άτομα και γνωρίζονται πολύ καιρό, λόγω της συνεργασίας τους σε προηγούμενες δουλειές και της συμμετοχής τους στις ίδιες συλλογικότητες. Δεν έχουν ακόμη ολοκληρωμένη διαδικασία εισόδου νέων μελών, διότι δεν έχει κριθεί αναγκαίο. Πέραν τούτου, όταν χρειαστεί νέο άτομο, θα οριστούν από κοινού κάποια κριτήρια. Και σε αυτή την κολεκτίβα, όλες οι αποφάσεις που αφορούν τη λειτουργία της, λαμβάνονται ισότιμα από τα μέλη στη συνέλευσή της με τη μεγαλύτερη δυνατή συναίνεση (βλπ. Συνέντευξη 2, παράρτημα 2)..

Η κολεκτίβα αναλαμβάνει την ανακύκλωση ηλεκτρονικών υπολογιστών και συσκευών, την επισκευή υπολογιστών και laptop, την εγκατάσταση ελεύθερου

λογισμικού, την κατασκευή ιστοσελίδων και τη διοργάνωση σεμιναρίων. Λόγω και της φύσης της εργασίας, που είναι αρκετά εξειδικευμένη, τα μέλη της κολεκτίβας διαθέτουν τις απαραίτητες γνώσεις και την εμπειρία στο αντικείμενο, είτε από προηγούμενη εργασία, είτε λόγω σπουδών στον τομέα των υπολογιστών, είτε από την ενασχόλησή τους ως χόμπι.

Το κίνητρο για την ίδρυση αυτής της κολεκτίβας είναι ο βιοπορισμός με αξιοπρεπείς όρους. Μαζί με αυτό, προστίθεται η συλλογικοποίηση ενός ακόμη τομέα της ζωής, δηλαδή η εργασία, έτσι ώστε να πειραματιστούν στο πώς μπορούν να τη φέρουν κοντά στις ιδέες τους, αποκλείοντας τον ιεραρχικό τρόπο οργάνωσης, την επιδίωξη του κέρδους και την προσωπική ιδιοκτησία. Το κεφάλαιο, ο χώρος και τα μηχανήματα ανήκουν εξολοκλήρου στο ίδιο το εγχείρημα, δηλαδή σε κανέναν ξεχωριστά, και συνάμα σε όλους μαζί.

Οι ώρες εργασίας είναι κατά μέσο όρο 32. Κάποια από τα μέλη εργάζονται και σε άλλες δουλειές. Η αμοιβή είναι το ωρομίσθιο που οι ίδιοι επέλεξαν εξ αρχής σαν δίκαιη απολαβή για την εργασία τους. Αυτή είναι και η βασική παράμετρος μιας κολεκτίβας εργασίας, δηλαδή η απολαβή να είναι αντίστοιχη με την εργασία, και όχι μοιράζοντας τα κέρδη. Επιπλέον έσοδα πέραν των πάγιων εξόδων, προστίθενται στο αποθεματικό ταμείο για τις ανάγκες της κολεκτίβας. Πιθανό πλεόνασμα, αν και αυτή τη στιγμή δεν υπάρχει, μιας και έχουν λιγότερο από ένα χρόνο λειτουργίας, προορίζεται για την ενίσχυση παρόμοιων εγχειρημάτων, τόσο κολεκτίβων όσο και εγχειρημάτων ελεύθερου λογισμικού/ επαναχρησιμοποίησης (βλπ. Συνέντευξη 1, παράρτημα 2).

Ως σκοπούς προτάσσουν : α) τη χρήση και ανάπτυξη του ελεύθερου λογισμικού (απαλλαγμένη από την αποκλειστική πνευματική ιδιοκτησία –copyright), β) την

επαναχρησιμοποίηση ως αντίδραση στις λογικές των εταιρειών, που επιτάσσουν τη διαρκή κατανάλωση και γ) σε τελευταίο στάδιο την ανακύκλωση. Η επαναχρησιμοποίηση σαν στάση, παράλληλα με την κατάλληλη χρήση ελεύθερου λογισμικού, μπορούν να μεγαλώσουν αρκετά το προσδόκιμο χρόνο ζωής ενός υπολογιστή, μειώνοντας παράλληλα την κατανάλωση αλλά και τα ηλεκτρονικά απορρίμματα. Επιθυμία τους είναι να προχωρήσουν σε εκδηλώσεις και εργαστήρια πάνω σε αυτή τη θεματική.

Επιπροσθέτως, αξιοποιούν και παλιά μηχανήματα για μαθήματα ή ελεύθερη πρόσβαση στο internet, όπως το Underground Free University. Προτείνεται επίσης η δημιουργική αλλαγή χρήσης εξαρτημάτων, σαν άλλη μορφή επαναχρησιμοποίησης, και η μετατροπή τους σε κομμάτια νέων κατασκευών, όπως για παράδειγμα φωτιστικά, κοσμήματα, χρηστικά αντικείμενα.

Τα μέλη της συγκεκριμένης κολεκτίβας, συμμετέχουν στη δικτύωση των κολεκτίβων της Αθήνας, όπως και οι προηγούμενες συλλογικότητες, και συγχρόνως έχουν συνεργασία με μια κολεκτίβα που δραστηριοποιείται στο χώρο των υπολογιστών. Το μέσο προβολής τους είναι και εδώ η ιστοσελίδα τους, καθώς και κάρτες και φυλλάδια που έχουν τυπώσει και διακινούνται κυρίως μέσω κολεκτίβων.

Η άποψη για τη συμβολή της κοινωνικής οικονομίας σε περιόδους κρίσης, και σε αυτή την περίπτωση, κινείται στα πλαίσια των προηγούμενων συνεντεύξεων. Το στίγμα όλων των απαντήσεων και επιθυμία όλων είναι αυτές οι δομές να δημιουργηθούν από αντίληψη και συλλογική συνείδηση και όχι ως ένα αντίδοτο στην ανεργία.

Συγκεκριμένα η απάντηση από "Την Πρίζα" είναι: «Οι κολεκτίβες εργασίας δεν είναι αποτέλεσμα της κρίσης. Αυτή είναι η σημαντικότερη παρανόηση. Συμπέσαμε με την κρίση, δεν γεννηθήκαμε από αυτή. Λόγω της γενικότερης φιλοσοφίας, της έλλειψης αφεντικού και χωρίς το κυνήγι του κέρδους, οι τιμές είναι λογικές (χαμηλές αν συγκριθούν με την υπόλοιπη αγορά), η ποιότητα υψηλή, αφού κάνεις αυτό που σου αρέσει και όχι αυτό που σε αναγκάζει το αφεντικό σου. Βοηθά στην απασχόληση, μιας και όσο μεγαλώνει μια κολεκτίβα δημιουργεί θέσεις εργασίας. Επίσης, υπάρχει και η κοινωνική απεύθυνση πάνω στις θεματικές που απασχολούν την κάθε κολεκτίβα, με εκδηλώσεις και εργαστήρια. Η διάδοση είναι σημαντική, μιας και είναι μια πρόταση στο εργασιακό κομμάτι, αλλά και στο πώς αντιλαμβανόμαστε την εργασία και την κοινωνία. Είναι εφαρμογή των πολιτικών μας προταγμάτων στην πράξη.

8^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Εμπειρική προσέγγιση σε καταναλωτές

8.1. Σκοπός και μεθοδολογία της έρευνας σε φορείς κοινωνικής οικονομίας

Σκοπός της ποσοτικής έρευνας είναι να παρουσιάσει κατά πόσο οι ερωτηθέντες γνωρίζουν τις έννοιες της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, τι προεκτάσεις και τις εφαρμογές που έχουν οι έννοιες αυτές στην πράξη και το βαθμό συμφωνίας των ερωτηθέντων με εγχειρήματα που εφαρμόζουν αυτές οι πρακτικές. Εργαλείο για τη μελέτη των παραπάνω αποτέλεσε ένα ερωτηματολόγιο που περιείχε 21 ερωτήσεις πολλαπλών απαντήσεων. Η συλλογή του πρωτογενούς ερευνητικού υλικού, μέσω ερωτηματολογίων, πραγματοποιήθηκε μέσω διαδικτύου κατά την περίοδο 1^η έως 31^η Απριλίου 2013. Το σύνολο του δείγματος αφορούσε 200 άτομα που απάντησαν ανώνυμα.

Η πρώτη κατηγορία ερωτήσεων του ερωτηματολογίου αφορούσε τα κοινωνικοδημογραφικά χαρακτηριστικά, από όπου αντλούνται γενικές πληροφορίες και στη συνέχεια παρουσιάζονται τα στοιχεία που έχουν σχέση με την εργασιακή κατάσταση- επαγγελματική και οικονομική (ερωτήσεις 1-6). Η δεύτερη κατηγορία διερευνούσε τη γνώση και την εξοικείωση των ατόμων με έννοιες και μορφές της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας (ερωτήσεις 7-9). Στη συνέχεια οι ερωτηθέντες απαντούν στο εάν χρησιμοποιούν προϊόντα ή υπηρεσίες κοινωνικής οικονομίας, καθώς και αν στηρίζουν μη κερδοσκοπικές οργανώσεις, πόσο συχνά και για ποιους λόγους. Διερευνούνται, δηλαδή, οι παράγοντες που επηρεάζουν θετικά και αρνητικά αυτά τα μεγέθη.

Τέλος, η τελευταία κατηγορία αναφέρεται σε μία σειρά ερωτήσεων για το τι πιστεύουν οι ερωτηθέντες σχετικά με τα θετικά χαρακτηριστικά και τα αποτελέσματα που δυνητικά μπορεί να έχει η κοινωνική οικονομία, όπως αυτά παρουσιάστηκαν στο θεωρητικό μέρος της διπλωματικής, όπως για παράδειγμα στη δημιουργία απασχόλησης και στην τοπική ανάπτυξη. Κλείνοντας το ερωτηματολόγιο, η τελευταία ερώτηση αφορά την πρόθεση συμμετοχής ή ίδρυσης παρόμοιων εγχειρημάτων από τους ερωτώμενους.

Ο σύνδεσμος για το ερωτηματολόγιο είναι το παρακάτω link:

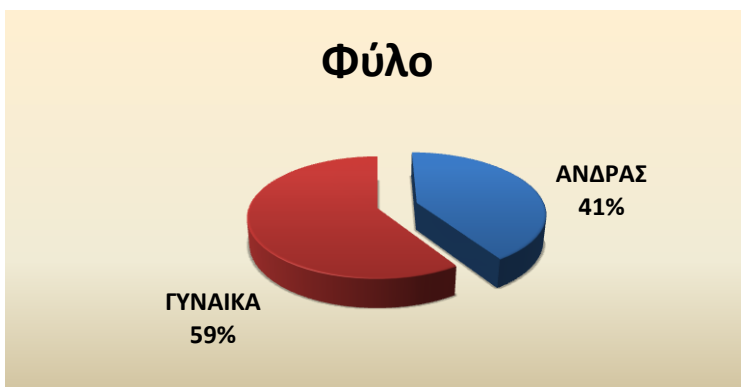
https://docs.google.com/forms/d/12VUc15Zg065e7oRAaV9gpGKDJvwcUbMpROu_wcWPGDs/viewform

Η επεξεργασία και η ανάλυση των δεδομένων έγινε μέσω της περιγραφικής στατιστικής και της ανάλυσης κατά συστάδες. Μετά την ολοκλήρωση της συμπλήρωσης των ερωτηματολογίων, ακολούθησε η κωδικοποίηση των μεταβλητών και η εισαγωγή των δεδομένων στο στατιστικό πρόγραμμα SPSS 18.0 (Statistical for Social Sciences), έτσι ώστε να είναι εφικτή η περαιτέρω ανάλυση των απαντήσεων και η ορθή εξαγωγή των συμπερασμάτων. Τα ερωτηματολόγια εξετάστηκαν για να διαπιστωθεί αν υπάρχουν αντιφατικότητες και παραλήψεις και αφού ολοκληρώθηκε ο έλεγχος των ερωτηματολογίων, έγινε η εισαγωγή των δεδομένων και η επεξεργασία τους με το στατιστικό πακέτο. Τα αποτελέσματα του ερωτηματολογίου παρουσιάστηκαν με γραφική απεικόνιση σε διαγράμματα, που αντιστοιχούν σε κάθε ερώτηση του ερωτηματολογίου. Οι ερωτήσεις 19 και 20 επεξεργάστηκαν, επίσης, με τη μέθοδο ανάλυσης κατά συστάδες, που θα αναπτυχθεί σε ξεχωριστό κεφάλαιο της εμπειρικής μελέτης.

8.2. Περιγραφική Στατιστική και διαγράμματα συχνότητας

Τα στοιχεία που συλλέχθηκαν ως ερευνητικό υλικό, αναλύονται με μεθόδους της περιγραφικής στατιστικής. Η περιγραφική στατιστική έχει ως στόχο την οργάνωση, παρουσίαση και ανάλυση ποσοτικών ή ποιοτικών δεδομένων που προέρχονται από πειράματα, παρατηρήσεις ή ερωτηματολόγια (Κυριακούσης, 2000). Ο στόχος αυτής της περιγραφικής στατιστικής επιτυγχάνεται με την πινακοποίηση των δεδομένων και τη γραφική τους παράσταση, μέθοδοι που χρησιμοποιήθηκαν κατά την παρούσα μελέτη. Η πινακοποίηση των δεδομένων έγινε μέσω του υπολογιστικού φύλλου Excel, χρησιμοποιήθηκαν γραφήματα και παρουσιάζονται με αυτό τον τρόπο αναλυτικά οι κατανομές συχνότητας.

Εξετάζοντας τα κοινωνικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος (n=200 άτομα), σε ό,τι αφορά το φύλο, 41% (n=82) των συμμετεχόντων είναι άνδρες και το 59% (n= 118) γυναίκες.

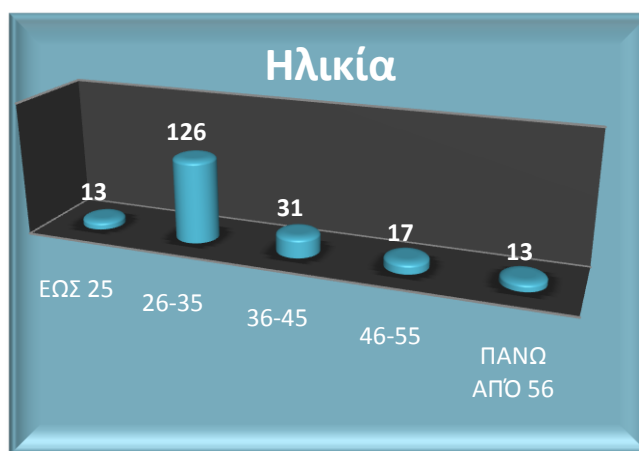

Διάγραμμα 1: Κατανομή Φύλου

35 ετών (63%), ενώ το μικρότερο ποσοστό ερωτηθέντων ανήκει στην ηλικία έως 25 ετών (6%). Στην ηλικία από 36 έως 45 ετών ανήκει ποσοστό 15%, ενώ για την ομάδα από 45 έως 55 ετών, το ποσοστό ανέρχεται στο 9%. Τέλος, στην ηλικία πάνω από 56 ετών το ποσοστό συμμετοχής στο

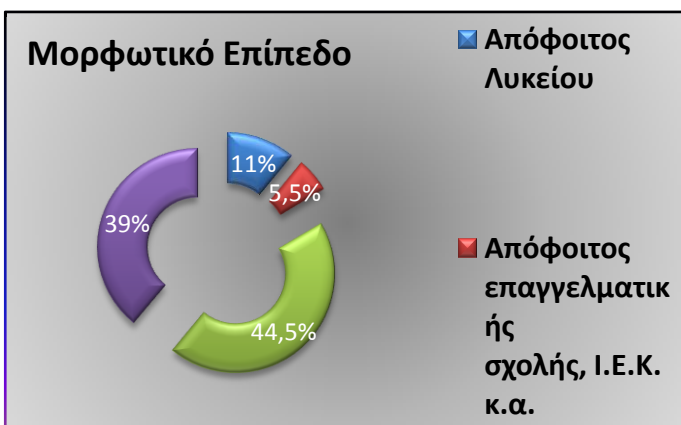
Στην επόμενη ερώτηση ζητήθηκε από τους ερωτώμενους να σημειώσουν την ηλικία τους. Το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτηθέντων ανήκει στην

ηλικιακή ομάδα μεταξύ 26 και

Διάγραμμα 2: Κατανομή ηλικιών ερωτηθέντων

ερωτηματολόγιο είναι της τάξης του 7%. Σύμφωνα με τα παραπάνω, το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτηθέντων ανήκει στην ηλικιακή ομάδα μεταξύ 26 και 35 ετών. Ο μέσος όρος της ηλικίας των ερωτώμενων είναι τα 35 έτη, με μικρότερη ηλικία τα 18 και μεγαλύτερη τα 66 έτη.

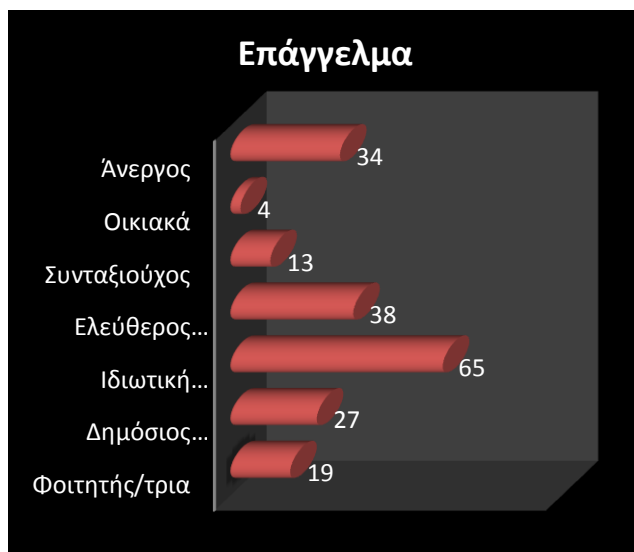

Διάγραμμα 3: Κατανομή μορφωτικού επιπέδου

Το μέσο εκπαιδευτικό επίπεδο των ατόμων είναι ιδιαίτερος υψηλό. Από το τυχαίο δείγμα των ερωτηθέντων, το μεγαλύτερο ποσοστό είναι απόφοιτοι ΑΕΙ/ΤΕΙ (44,5%) (78 άτομα), και ακολουθούν με 39 % (78 άτομα) κάτοχοι Μεταπτυχιακού/Διδακτορικού. Ποσοστό

5,5% (11 άτομα) είναι απόφοιτοι επαγγελματικής σχολής, Ι.Ε.Κ. κ.α. και μόνο 22 άτομα (11%) είναι απόφοιτοι Λυκείου.

Λαμβάνοντας υπόψη το μέσο όρο ηλικίας και το μορφωτικό επίπεδο, η πλειοψηφία των ερωτηθέντων είναι 35 ετών και απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Στις ηλικίες 28 και 30 ετών τα άτομα του δείγματος είναι κατά πλειοψηφία απόφοιτοι από πανεπιστήμιο ή ΤΕΙ, ενώ από 30 ετών και πάνω παρατηρείται έντονο το ποσοστό που κατέχει μεταπτυχιακό ή διδακτορικό τίτλο.

Διάγραμμα 5: Κατανομή Επαγγελματικής κατάστασης

Από το δείγμα της έρευνας το μεγαλύτερο ποσοστό όσον αφορά την απασχόληση των ερωτηθέντων, είναι ιδιωτικοί υπάλληλοι σε ποσοστό 33% (65 άτομα), ενώ ακολουθούν οι ελεύθεροι επαγγελματίες με ποσοστό 19% (38 άτομα) και οι δημόσιοι υπάλληλοι με ποσοστό 13% (27 άτομα). Τέλος, ακολουθούν οι άνεργοι με ποσοστό 17% (34 άτομα), οι φοιτητές με 9 % (19 άτομα), οι συνταξιούχοι με 7%

(13 άτομα) και ένα μικρό ποσοστό 2% (4 άτομα) που ασχολείται με τα οικιακά.

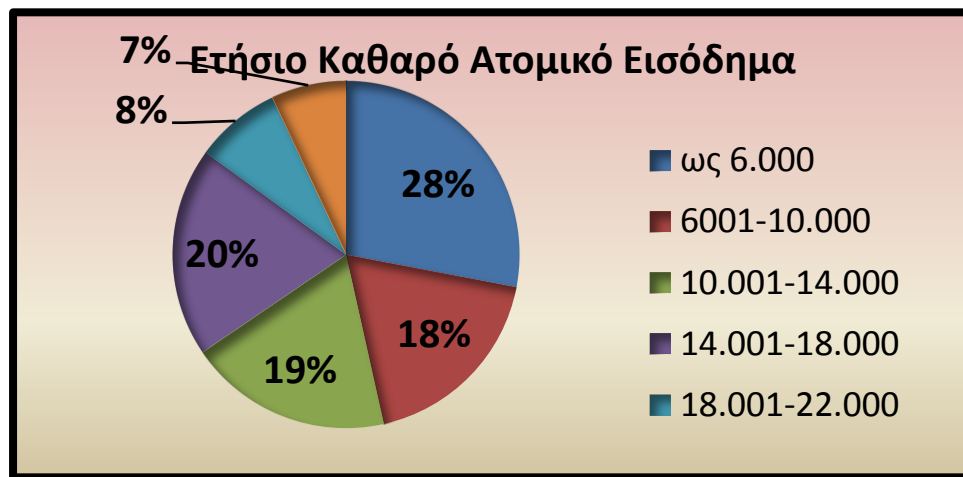
Στο ετήσιο οικογενειακό εισόδημα παρατηρούνται διακυμάνσεις. Το μεγαλύτερο ποσοστό όσον αφορά το καθαρό ετήσιο καθαρό ατομικό εισόδημα των ερωτηθέντων κατανέμεται ανα κλάση βάσει του παρακάτω πίνακα:

Πίνακας 4: Ετήσιο καθαρό ατομικό εισόδημα

ως 6.000	28%
6001-10.000	18%
10.001-14.000	19%
14.001-18.000	20%
18.001-22.000	8%
πάνω από 22.001	7%

Το εισόδημα των ερωτηθέντων στην πλειοψηφία δεν ξεπερνά τα 18.000€, ενώ συγκεκριμένα το μεγαλύτερο ποσοστό ανήκει σε άτομα που έχουν ετήσιο εισόδημα έως

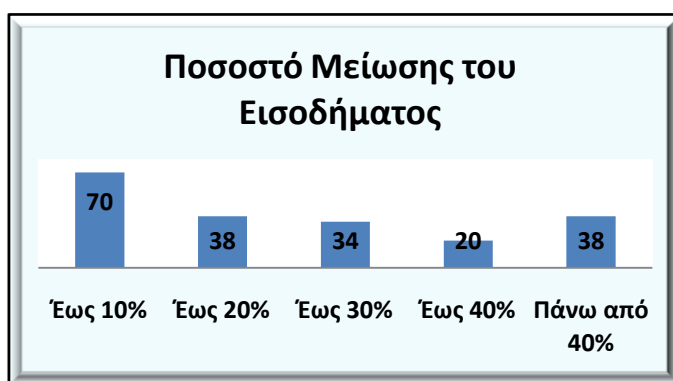
6.000€ (28%). Συνολικό ποσοστό 57 % κατανέμονται στα εισοδήματα από 6.000€ έως 18.000€, ενώ συνολικά 15% στα εισοδήματα άνω των 18.000€.

Παράγραμμα 6: Κατανομή ετήσιου ατομικού εισοδήματος

Συνοψίζοντας, αποτυπώνοντας το προφίλ του μέσου ερωτώμενου, προκύπτει ότι είναι γυναίκα, ηλικίας μεταξύ 26 και 35 ετών. Η ίδια απασχολείται στον ιδιωτικό τομέα, απόφοιτος τριτοβάθμιας εκπαίδευσης με μέσο ετήσιο οικογενειακό εισόδημα έως 14.000€.

Η ερώτηση αναφορικά με τη μείωση του εισοδήματος μετά την κρίση, είχε ως σκοπό να αναδείξει τις αρνητικές συνέπειες στην οικονομική κατάσταση των νοικοκυριών τα τελευταία τρία χρόνια, που η χώρα λαμβάνει μέτρα που υπαγορεύει το

Παράγραμμα 7: Κατανομή ποσοστού μείωσης του εισοδήματος μετά την κρίση

Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και η Ευρωπαϊκή Ένωση. Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων έχει υποστεί μείωση του εισοδήματός κατά 10% (70 άτομα), ενώ στη δεύτερη θέση βρίσκεται το άλλο άκρο της μείωσης του εισοδήματος σε ποσοστό πάνω από 40% (38

άτομα), ποσοστό που ισοβαμεί και με την ομάδα ατόμων που το εισόδημά της μειώθηκε κατά 20%. Έως 30% απάντησαν 34 άτομα και έως 40% 20 άτομα.

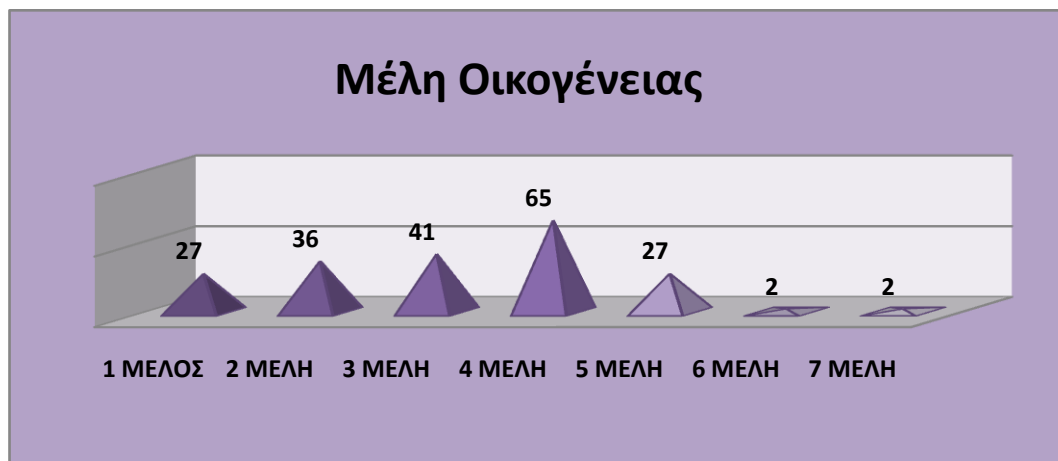
Σε ό,τι αφορά την οικογενειακή κατάσταση των ερωτηθέντων ποσοστό 37% (74 άτομα) μένουν μόνοι, ενώ ακολουθούν αυτοί που συμβιώνουν με ποσοστό 24% (47

Διάγραμμα 8: Κατανομή οικογενειακής κατάστασης

άτομα). Ελάχιστα μικρότερο είναι το ποσοστό των ερωτηθέντων που μένουν με τους γονείς τους 21%, 43 άτομα και λιγότεροι αυτοί/ές που μένουν με τον/η σύντροφο και τα παιδιά τους 18%, 36 άτομα.

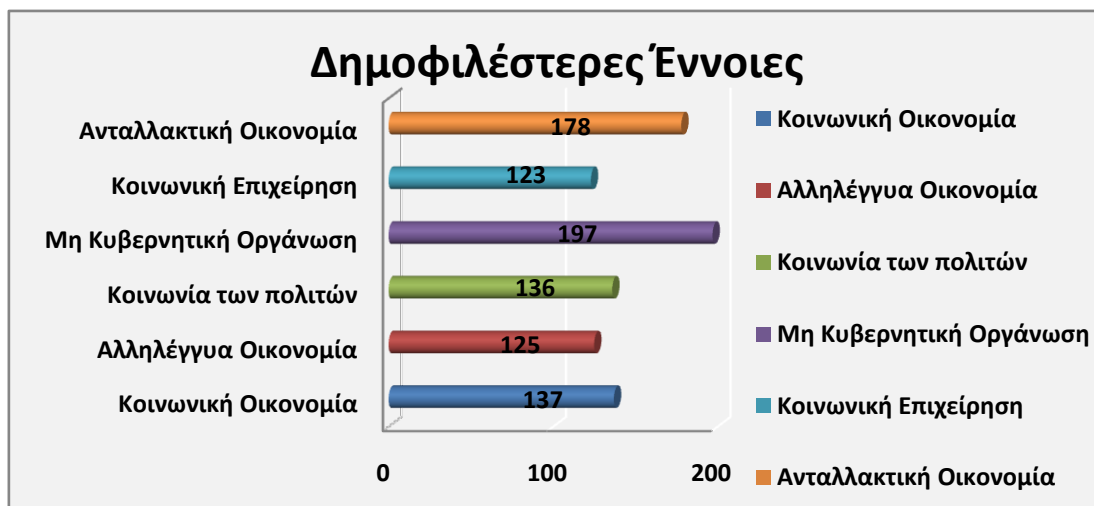
Αντίστοιχα, ζητήθηκε το μέγεθος της οικογένειας με ανοιχτή ερώτηση. Οι τιμές κυμάνθηκαν μεταξύ ενός και επτά ατόμων (1-7 άτομα) σύμφωνα με την παρακάτω κατανομή: ποσοστό 13% άνηκε σε οικογένεια με ένα μέλος, 18% με δύο μέλη, 20% με τρία μέλη, 33% με τέσσερα μέλη, 14% με πέντε μέλη και από 1% με έξι και επτά μέλη.

Διάγραμμα 9: Κατανομή μεγέθους οικογένειας

Ολοκληρώνοντας με τα δημογραφικά στοιχεία των ερωτηθέντων ακολουθούν ερωτήσεις που έχουν ως σκοπό να αναδείξουν τη γνώμη, τις στάσεις και τους προβληματισμούς των ατόμων, αναφορικά με τη χρήση των φορέων κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας και την εξοικειώσή τους με αυτές τις έννοιες.

Στην ερώτηση 7, για το ποιες έννοιες γνωρίζουν, οι ερωτηθέντες ανέδειξαν τη Μη Κυβερνητική Οργάνωση και την Ανταλλακτική Οικονομία ως πιο γνώριμες. Αμέσως μετά στην κατάταξη είναι η Κοινωνία των Πολιτών και η Κοινωνική Οικονομία και στο τέλος η Αλληλέγγυα Οικονομία και η Κοινωνική Επιχείρηση. Συμπεραίνουμε, ότι εκτός από τρία άτομα οι υπόλοιποι ερωτηθέντες γνωρίζουν τις μη Κυβερνητικές Οργανώσεις, ενώ πάνω από τους μισούς γνωρίζουν τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις, που συγκεντρώνουν το χαμηλότερο ποσοστό. Το παρακάτω διάγραμμα απεικονίζει τις απαντήσεις και φανερώνει ότι οι έννοιες αυτές είναι αρκετά δημοφιλείς στο δείγμα των 200 ατόμων.

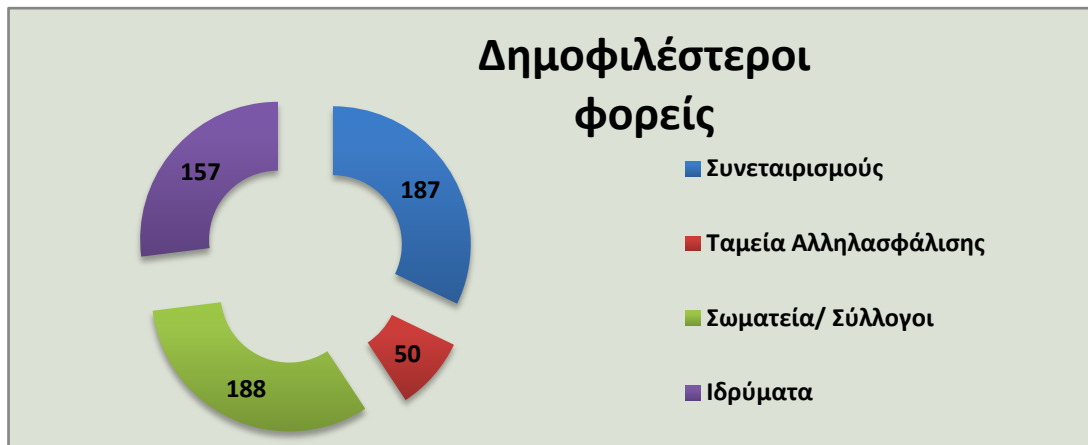

Διάγραμμα 10: Κατανομή συχνοτήτων γνωστών εννοιών

Οι ερωτήσεις 8 και 9, που ακολουθούν, έχουν ως σκοπό να ερευνήσουν κατά πόσο το δείγμα των ερωτηθέντων έχει επαφή με τις διάφορες μορφές και εφαρμογές της κοινωνικής οικονομίας. Λειτουργούν προπαρασκευαστικά για τις επόμενες ερωτήσεις, που δείχνουν κατά πόσο έχουν οι ερωτηθέντες προσωπική εμπειρία από τη χρήση υπηρεσιών, την κατανάλωση προϊόντων, ακόμα και την πρόθεσή τους να αποκτήσουν την εμπειρία αυτή.

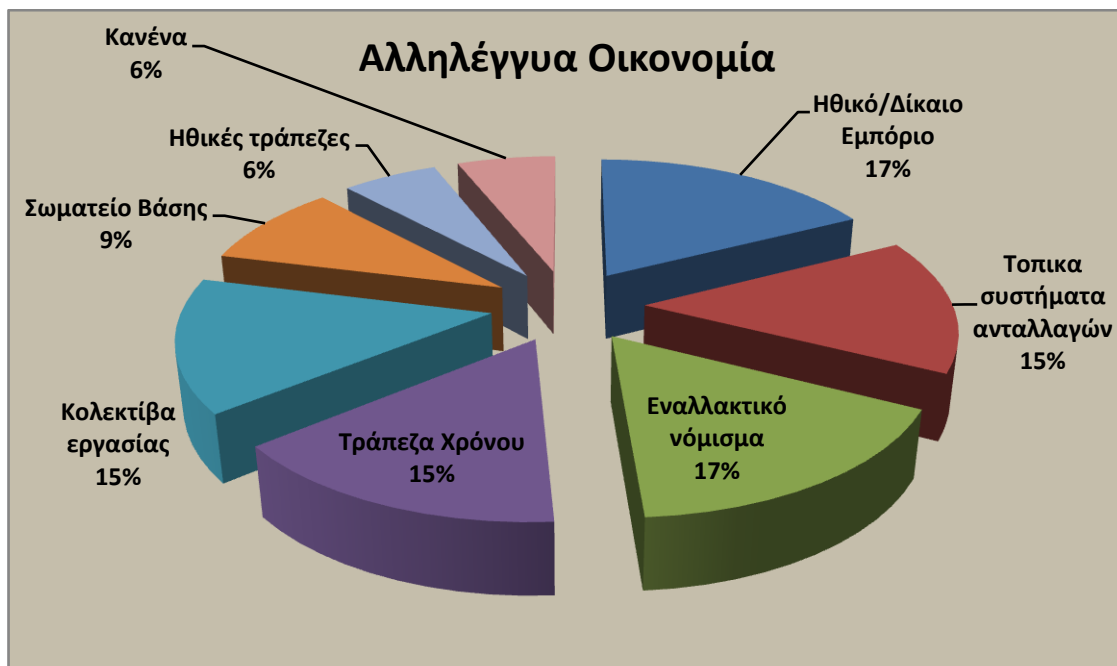
Η ερώτηση 8 αναφέρεται στο κατά πόσο είναι γνωστοί οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας και ως απαντήσεις επιλέχθηκαν οι φορείς που έχουν αναφερθεί εκτενώς στη βιβλιογραφική ανασκόπηση, δηλαδή οι συνεταιρισμοί, τα ταμεία αλληλασφάλισης, τα σωματεία και οι σύλλογοι και τέλος τα ιδρύματα. Τα σωματεία και οι σύλλογοι σε συνδυασμό με τους συνεταιρισμούς, κατέχουν την πρώτη θέση και είναι γνωστά από 188

και 187 άτομα αντίστοιχα στα 200. Ακολουθούν τα ιδρύματα και τέλος τα ταμεία αλληλασφάλισης που μόνο το ένα τέταρτο των ερωτηθέντων γνώριζε. Βεβαίως αυτό όπως προκύπτει και από το θεωρητικό μέρος, είναι αναμενόμενο, λόγω της έλλειψης και της μικρής εμφάνισης αυτών των φορέων στον ελληνικό χώρο.

Διάγραμμα 11: Κατανομή συχνότητας γνωστών φορέων κοινωνικής οικονομίας

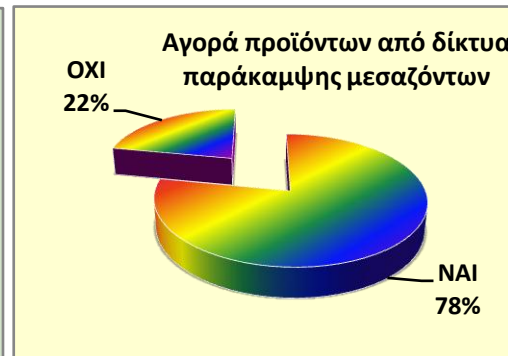
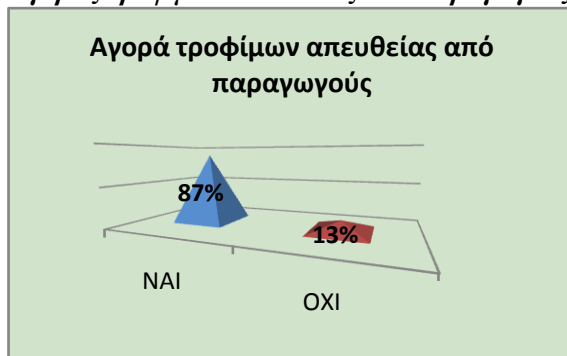
Στη συνέχεια, οι ερωτηθέντες κλήθηκαν να αναγνωρίσουν κάποια χαρακτηριστικά παραδείγματα αλληλέγγυας οικονομίας και ζητήθηκε να απαντήσουν με ποιο από αυτά είναι πιο εξοικειωμένοι. Το ηθικό και δίκαιο εμπόριο είναι το πιο δημοφιλές παράδειγμα αλληλέγγυας οικονομίας (17%) και ακολουθεί το εναλλακτικό νόμισμα και η τράπεζα χρόνου (17% και 15%) που συγκλίνουν σαν εγχειρήματα. Λιγότερο γνωστές είναι οι ηθικές τράπεζες, αποτέλεσμα καθόλου περίεργο, διότι στην Ελλάδα δεν υπάρχουν. Ότι δε γνωρίζουν κανένα από τα εγχειρήματα απαντούν 32 άτομα σε ποσοστό 6%, επίσης αναμενόμενο αποτέλεσμα λόγω του περιορισμένου αριθμού αυτών των εγχειρημάτων στην Ελλάδα και κυρίως λόγω της πρόσφατης εμφάνισής τους.

Διάγραμμα 12: Κατανομή συχνότητων γνωστών φορέων κοινωνικής οικονομίας

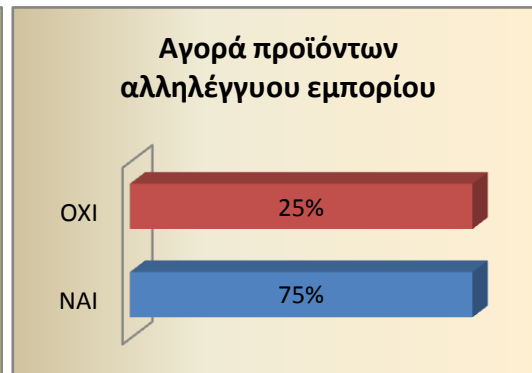
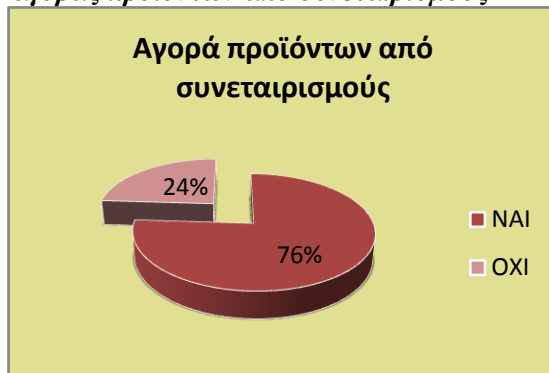
Η επόμενη ερώτηση αφορά το κατά πόσο οι ερωτηθέντες ως καταναλωτές είναι θετικοί ή αρνητικοί στο να αγοράσουν τρόφιμα απευθείας από παραγωγούς, από δίκτυα παράκαμψης μεσαζόντων, από συνεταιρισμούς και προϊόντα που φέρουν την πιστοποίηση δίκαιου εμπορίου. Στα παρακάτω γραφήματα διαπιστώνεται ότι μόνο ένα μικρό μέρος των ερωτηθέντων απαντά αρνητικά σε αυτές τις ερωτήσεις, ενώ η συντριπτική πλειοψηφία των ερωτηθέντων είναι πρόθυμη να αγοράσει κατευθείαν από τους παραγωγούς.

Διάγραμμα 13: Κατανομή συχνότητων αγοράς τροφίμων απευθείας από παραγωγούς

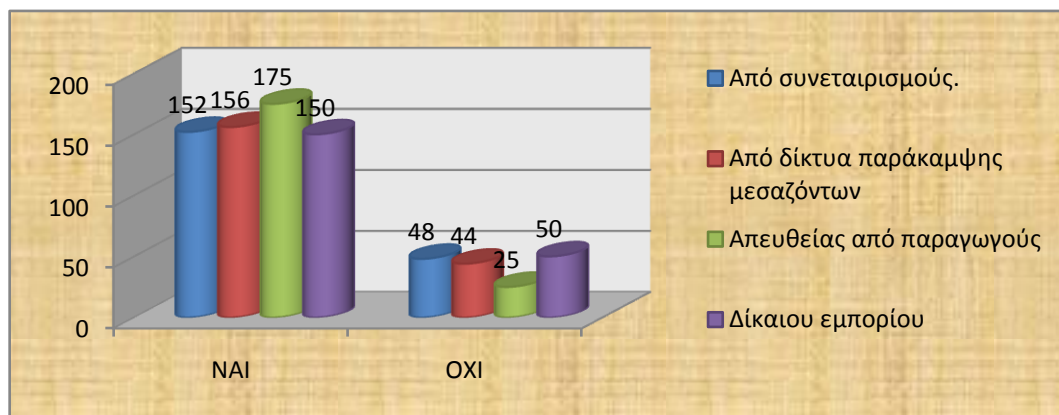
Διάγραμμα 14: Κατανομή συχνότητων αγοράς προϊόντων από δίκτυα παράκαμψης μεσαζόντων

Διάγραμμα 15: Κατανομή συχνοτήτων αγοράς προϊόντων από συνεταιρισμούς

Διάγραμμα 16: Κατανομή συχνοτήτων αγοράς προϊόντων αλληλέγγυου εμπορίου

Σε αυτή την ερώτηση κρίθηκε αναγκαίο να απεικονιστεί και η συνολική εικόνα των θετικών και αρνητικών απαντήσεων στις τέσσερις υποερωτήσεις. Με αυτό τον τρόπο τονίζεται ακόμα περισσότερο η πρόθεση αγοράς προϊόντων με τους παραπάνω τρόπους.

Διάγραμμα 17: Κατανομή συχνοτήτων ερωτηθέντων σε σχέση με το εάν είναι θετικοί ή αρνητικοί στο να αγοράζουν τρόφιμα απευθείας από παραγωγούς, από δίκτυα παράκαμψης μεσαζόντων, συνεταιρισμούς και δίκτυα δίκαιου εμπορίου

Σύμφωνα με τις απαντήσεις των ερωτώμενων, φαίνεται ότι η επιθυμία τους να ενισχύσουν τους παραγωγούς ή τους συνεταιρισμούς αποτελεί πολύ σημαντικό παράγοντα σε ποσοστό 44%. Το 24% υποστηρίζει ότι η διαδικασία αυτή ανταποκρίνεται στις αντιλήψεις, στην αισθητική και στο γούστο του, ενώ το 12% βρίσκει δίκαια την τιμή. Ακολουθεί ο παράγοντας της υψηλής ποιότητας σε ποσοστό 8% και για ένα

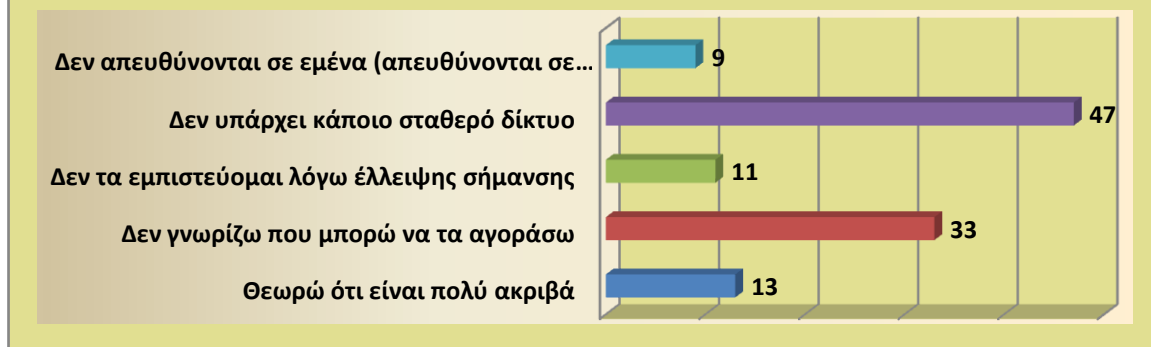
ελάχιστο ποσοστό 1% η αγορά αυτού του είδους οφείλεται στην περιέργεια. Το 11% των ερωτηθέντων δε βρίσκει λόγο να καταναλώσει προϊόντα με αυτούς τους τρόπους υποθέτοντας ότι προτιμά τους συμβατικούς.

Διάγραμμα 18: Κατανομή συχνότητων των παραγόντων που επηρεάζουν στην απόφαση αγοράς προϊόντων.

Για τα άτομα που δεν αγοράζουν προϊόντα από αυτά τα δίκτυα, είτε αγοράζουν σε μικρότερο βαθμό από ότι θα αγόραζαν, ο κυριότερος λόγος είναι ότι δεν υπάρχει κάποιο σταθερό δίκτυο (42%). Σε συνδυασμό με το 29%, που απαντά ότι δε γνωρίζει από πού μπορεί να τα προμηθευτεί, συμπεραίνουμε ότι δεν υπάρχει αφενός επαρκής ενημέρωση και αφετέρου στην Ελλάδα αυτά τα εγχειρήματα έχουν χαρακτήρα περιοδικό, δηλαδή δεν είναι πολλά τα καταστήματα που μπορεί κάποιος να τα συναντήσει, ούτε ισχυρό το δίκτυο διανομής τους. Βάσει λοιπόν της συντριπτικής πλειοψηφίας αυτής της ερώτησης, επαληθεύεται το γεγονός ότι τα εγχειρήματα αυτά βρίσκονται σε εμβρυακό στάδιο. Ένα ποσοστό 11% τα θεωρεί πολύ ακριβά, ενώ το 10% δεν τα εμπιστεύεται λόγω έλλειψης σήμανσης. Το 8% θεωρεί ότι απευθύνονται σε άλλες πληθυσμιακές ομάδες.

Παράγοντες μη κατανάλωσης προϊόντων

Διάγραμμα 19: Κατανομή συχνοτήτων των παραγόντων που εμποδίζουν την κατανάλωση προϊόντων με τους παραπάνω τρόπους.

Διάγραμμα 20: Κατανομή συχνοτήτων χρήσης υπηρεσιών φορέων κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας

Στην ερώτηση για το βαθμό χρήσης υπηρεσιών των φορέων της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, η διαγραμματική απεικόνιση φανερώνει ότι ένα πολύ μικρό ποσοστό (27%) χρησιμοποιεί αυτές τις υπηρεσίες.

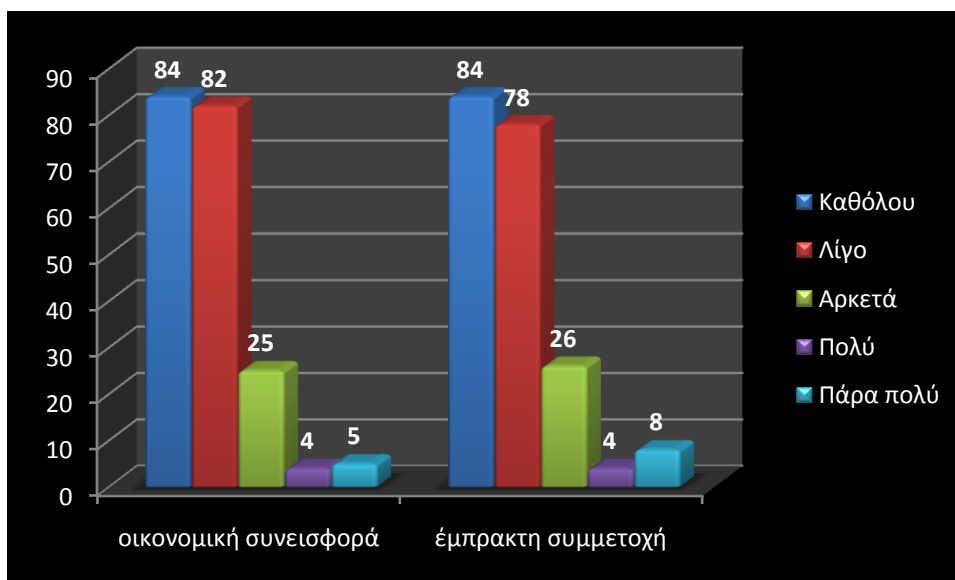
Βάσει της βιβλιογραφικής ανασκόπησης, οι δημοφιλέστερες υπηρεσίες απεικονίζονται στο διάγραμμα 21, ενώ παράλληλα στην αντίστοιχη ερώτηση του ερωτηματολογίου, δόθηκε η επιλογή της ανοιχτής ερώτησης, για να αναδειχθούν από τους ερωτηθέντες υπηρεσίες που οι ίδιοι χρησιμοποιούν. Σε αυτή την επιλογή, μόλις δύο ερωτηθέντες απάντησαν ότι έχουν χρησιμοποιήσει κοινωνικά ιατρεία, καταλήψεις στέγης, κοινωνικούς χώρους και δίκτυα ανταλλαγής δεξιοτήτων. Το μεγαλύτερο ποσοστό ανήκει στους πολιτιστικούς συλλόγους, ενώ το μικρότερο στις συνεταιριστικές τράπεζες.

Διάγραμμα 21: Κατανομή συχνοτήτων υπηρεσιών φορέων κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας.

Οι ερωτήσεις 15, 16 και 17 αναφέρονται στις μη κερδοσκοπικές επιχειρήσεις, που διαπιστώθηκε ότι είναι η πιο γνωστή έννοια και μορφή κοινωνικής οικονομίας για το δείγμα. Η ερώτηση 15 αναφέρεται στο βαθμό που στηρίζουν οι ερωτηθέντες τις μη κερδοσκοπικές οργανώσεις, τόσο με οικονομική συνεισφορά, όσο και με έμπρακτη συμμετοχή. Στο πρώτο σκέλος παρατηρείται ότι το 37% δε στηρίζει καθόλου οικονομικά τις μη κερδοσκοπικές οργανώσεις, ενώ το 38% τις στηρίζει λίγο. Μόλις το 6% στηρίζονται πολύ ή πάρα πολύ και από το 13% των ερωτηθέντων αρκετά.

Στο δεύτερο σκέλος εμφανίζεται ακόμα μεγαλύτερο το ποσοστό που δε συμμετέχει έμπρακτα σε μη κερδοσκοπικές οργανώσεις (42%) και ακολουθεί η μικρή συμμετοχή με ποσοστό 39%. Μόνο το 6% στηρίζουν πολύ ή πάρα πολύ έμπρακτα αυτές τις οργανώσεις και το 13% αρκετά. Στο παρακάτω συγκεντρωτικό γράφημα εμφανίζεται ο αριθμός των ερωτηθέντων σε κάθε μία από τις ερωτήσεις.

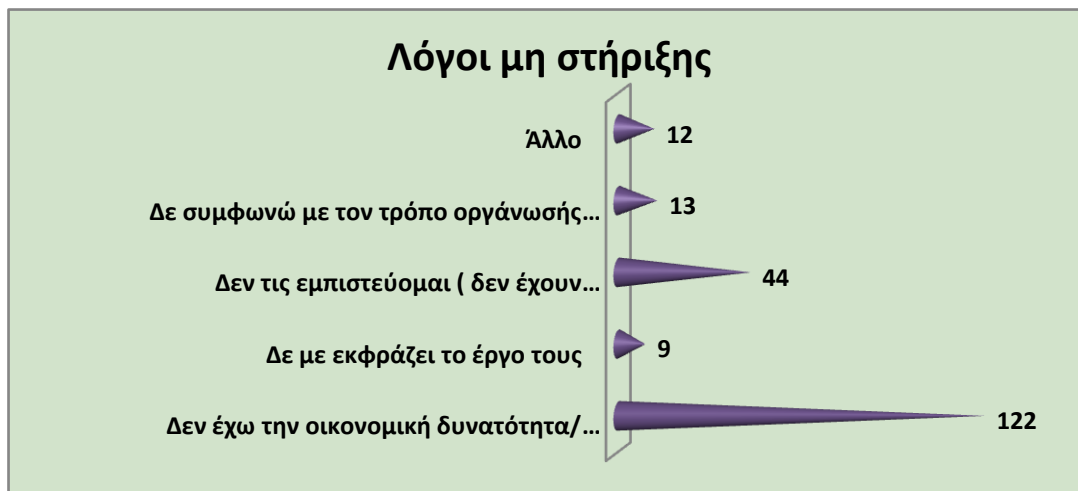
Διάγραμμα 22: Κατανομή συχνοτήτων του βαθμού οικονομικής συνεισφοράς και έμπρακτης συμμετοχής σε μη κερδοσκοπικές οργανώσεις.

Αναφορικά με τους λόγους που στηρίζουν αυτές τις οργανώσεις οι ερωτηθέντες, το 39% απάντησε από αίσθηση βοήθειας στο συνάνθρωπο και σε άτομα που χρήζουν ανάγκης, ενώ το 22% λόγω τρόπου ζωής. Για μικρότερα ποσοστά ερωτηθέντων οι λόγοι αυτοί αποτελούν λόγους ηθικής υποχρέωσης, σημαντικού κοινωνικού απολογισμού και εμπιστοσύνης στο έργο τους (8,7 και 6% αντίστοιχα). Τέλος, το 18% των ερωτηθέντων δεν απάντησε σε αυτή την ερώτηση.

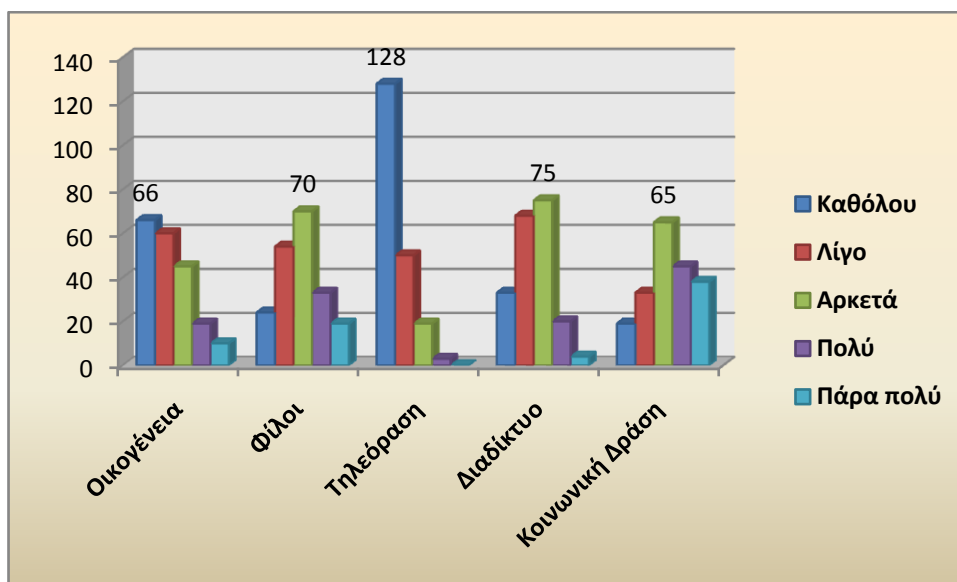
Διάγραμμα 23: Κατανομή συχνοτήτων των λόγων στήριξης μη κερδοσκοπικών οργανώσεων

Το ποσοστό που δεν απάντησε στην προηγούμενη ερώτηση, αλλά και οι ερωτηθέντες που στηρίζουν λιγότερο αυτές τις οργανώσεις, στηρίζουν ως επί το πλείστον την απάντησή τους στην έλλειψη ελεύθερου χρόνου και οικονομικής δυνατότητας (61%). Το 22% δεν τις εμπιστεύεται, διότι δεν έχουν ξεκάθαρους στόχους, τα χρήματα δεν πάνε για το σκοπό που αντιπροσωπεύουν και τα μέλη τους συνδέονται με σκάνδαλα. Ένα μικρότερο ποσοστό (7%), δε συμφωνεί με τον τρόπο οργάνωσής τους και θεωρεί ότι δεν ακολουθούν δημοκρατικές και διαφανείς διαδικασίες διαχείρισης. Το 4% δηλώνει ότι δεν τους/τις εκφράζει το έργο τους, ενώ το 6% επιχειρηματολογεί με άλλες απαντήσεις, όπως αμέλεια, έλλειψη επαρκούς ενημέρωσης, προσωρινή μετοίκηση στο εξωτερικό, ακόμα και ατομικότητα, εγωκεντρισμός, αδιαφορία για τους άλλους. Για άλλους/ες σημαντική είναι η έμπρακτη στήριξη σε οργανώσεις, που γνωρίζουν από κοντά και γνωρίζουν την ουσία και το έργο τους και δε συμφωνούν με την έννοια της φιλανθρωπίας.

Διάγραμμα 24: Κατανομή συχνότητας των λόγων μη στήριξης μη κερδοσκοπικών οργανώσεων.

Η ερώτηση 18 αφορούσε την κύρια πηγή ενημέρωσης για τις υπηρεσίες της κοινωνικής οικονομίας. Απώτερος σκοπός ήταν να αναδείξει το βαθμό επιρροής της οικογένειας, των φίλων, της τηλεόρασης, του διαδικτύου, αλλά και της ανάγκης κοινωνικής δραστηριοποίησης στην απόφαση χρήσης αυτών των υπηρεσιών. Στο διάγραμμα 25 παρατηρείται ότι η τηλεόραση δεν παίζει ρόλο στην επιρροή του δείγματος, ενώ σε μέτριο βαθμό επηρεάζουν οι φίλοι και το διαδίκτυο.

Διάγραμμα 25: Κατανομή συχνοτήτων του βαθμού επίδρασης της οικογένειας, φιλικού περιβάλλοντος, της τηλεόρασης, του διαδικτύου, της ανάγκης για κοινωνική δραστηριοποίηση

Στην ερώτηση εάν υπάρχει επαρκής ενημέρωση για τις επιχειρηματικές δυνατότητες που προσφέρει η κοινωνική οικονομία, η πλειοψηφία των απαντήσεων ήταν καθόλου και λίγο (45% και 47% αντίστοιχα), ενώ ελάχιστοι θεωρούν ότι υπάρχει πολύ μεγάλος βαθμός ενημέρωσης (συνολικά 3%). Μόλις το 5% θεωρεί ότι είναι αρκετή η ενημέρωση που υπάρχει.

Έπειτα τέθηκε η ερώτηση εάν θα έπρεπε να χρηματοδοτούνται από το κράτος τέτοιες πρωτοβουλίες. Το 19% των ερωτηθέντων απάντησε καθόλου, το 16% λίγο, το 22% αρκετά. Σημαντικά ήταν τα ποσοστά των συμμετεχόντων που απάντησαν πολύ (25%) και πάρα πολύ (18%).

Στη συνέχεια, οι ερωτηθέντες κλήθηκαν να απαντήσουν σε μία σειρά ερωτημάτων σχετικά με τις απόψεις τους για τα εγχειρήματα της κοινωνικής οικονομίας. Η διαβάθμιση της συμφωνίας τους ξεκινούσε από το καθόλου έως το πάρα πολύ.

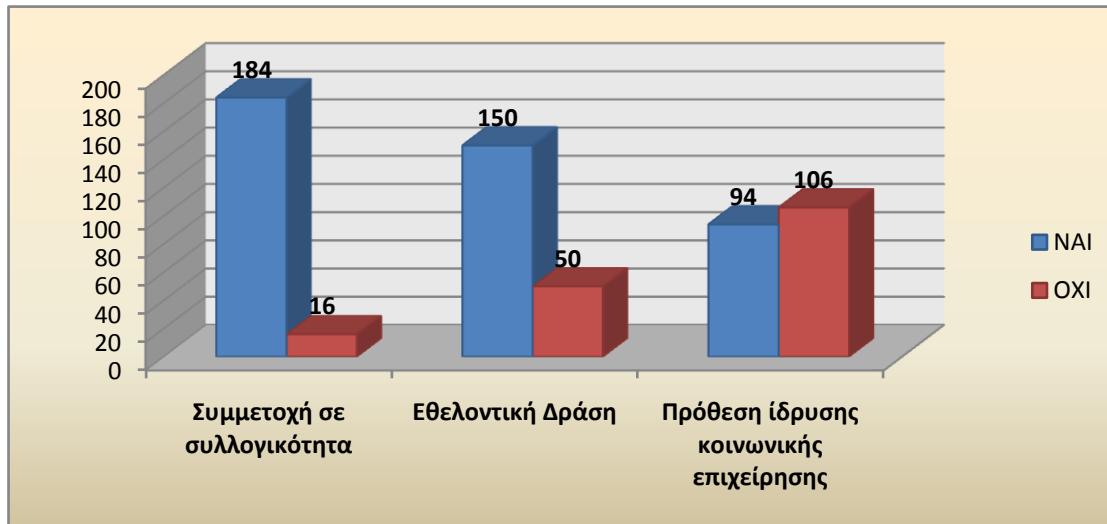
Πίνακας 7: Απόψεις για τα χαρακτηριστικά της κοινωνικής οικονομίας

ΑΠΟΨΕΙΣ	% ΚΑΘΟΛΟΥ	% ΛΙΓΟ	% ΑΡΚΕΤΑ	% ΠΟΛΥ	% ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ
Τα εγχειρήματα της κοινωνικής οικονομίας μπορούν να αντιμετωπίσουν τον κοινωνικό αποκλεισμό.	1,5	19	46,5	23	10

Προσφέρουν θέσεις εργασίας σε ευάλωτες ομάδες (μετανάστες, άτομα με ειδικές ανάγκες, μακροχρόνια άνεργους, κτλ)	1,5	20	43	24	11,5
Η δραστηριοποίηση σε εγχειρήματα της κοινωνικής οικονομίας μπορεί να δημιουργήσει κοινωνικά υπεύθυνους καταναλωτές.	2	10,5	30	37,5	20
Μπορούν να βελτιώσουν την κοινωνική συνοχή.	1,5	14,5	29,5	37,5	17
Δημιουργούν προοπτικές απασχόλησης σε τομείς που έχουν σχέση με την κοινωνία και το περιβάλλον.	2,5	11	38	35,5	13
Συμβάλλουν στην τοπική ανάπτυξη.	2	10,5	32,5	34	21
Οι δραστηριότητες των φορέων κοινωνικής οικονομίας συμβάλλουν στην παραμονή των νέων στην ύπαιθρο και στην αποκέντρωση.	1,5	17,5	34	34,5	12,5
Η κοινωνική οικονομία προάγει τη γυναικεία επιχειρηματικότητα	3,5	22	42,5	24	8
Τα εγχειρήματα της κοινωνικής οικονομίας μπορούν να αποτελέσουν την πρόγευση μιας διαφορετικής οικονομικής και κοινωνικής οργάνωσης.	3	17,5	30,5	31	18
Η κοινωνική οικονομία μπορεί να αντικαταστήσει το κράτος πρόνοιας.	28,5	35	23	9	4,5
Τέτοιες δομές θα μπορούσαν να κλονίσουν το ισχύον οικονομικό σύστημα.	17	30	27	15	11
Συμβάλλουν στην αύξηση θέσεων εργασίας.	3	27,5	39,5	20,5	9,5

Στην τελευταία ερώτηση γίνεται προσπάθεια να διερευνηθεί τόσο η πρόθεση των ερωτηθέντων να συμμετέχουν ενεργά και εθελοντικά σε μία συλλογικότητα, όσο και το να ιδρύσουν μία κοινωνική επιχείρηση. Στα δύο πρώτα υποερωτήματα οι απαντήσεις στην πλειοψηφία τους ήταν θετικές, ενώ στο τρίτο τα άτομα διχάζονται και έχει ένα

ελαφρύ προβάδισμα η αρνητική πρόθεση ίδρυσης μίας κοινωνικής επιχείρησης. Το συγκεντρωτικό διάγραμμα που ακολουθεί φανερώνει τα παραπάνω:

Διάγραμμα 26: Κατανομή συχνοτήτων της πρόθεσης συμμετοχής σε συλλογικότητα, συμμετοχής σε συλλογικότητα εθελοντικά και ίδρυσης μίας κοινωνικής επιχείρησης.

8.3. Ανάλυση κατά συστάδες

Η ανάλυση κατά συστάδες (cluster analysis) είναι ένα βασικό εργαλείο για τμηματοποίηση δεδομένων και τη δημιουργία ομάδων. Είναι μια διερευνητική στατιστική τεχνική, σχεδιασμένη για τον εντοπισμό εσωτερικών σχέσεων στα δεδομένα. Η ιδέα της ανάλυσης κατά συστάδες βασίζεται στην απλή λογική ότι: «τα δεδομένα μπορούν να διαχωριστούν σε ομάδες βάσει της απόστασης μεταξύ τους».

Η ανάλυση κατά ομάδες ή συστάδες (cluster analysis), εξετάζει κατά πόσο βάσει συγκεκριμένων μεταβλητών, οι παρατηρήσεις είναι όμοιες μεταξύ τους, δηλαδή έχουν ομοιότητες και συνιστούν ομοιογενείς ομάδες και καθεμία από αυτές αποτελεί μέλος μιας και μοναδικής συστάδας. Πρέπει να τονιστεί, ότι δεν είναι γνωστά εκ των προτέρων ούτε ο αριθμός των ομάδων ούτε και η ταξινόμησή τους σε δεδομένη ομάδα. Επιτυχημένη ανάλυση είναι αυτή, που θα δημιουργήσει ομάδες οι οποίες περιέχουν παρατηρήσεις όσο το δυνατόν πιο ομοιογενείς μεταξύ τους και πιο ετερογενείς με τις άλλες ομάδες όσον αφορά τα χαρακτηριστικά που εξετάζονται. Συσχετίζονται δηλαδή αντικείμενα με υψηλή ομοιότητα στην ίδια συστάδα, ενώ με χαμηλή ομοιότητα σε διαφορετικές συστάδες. Η τμηματοποίηση βασίζεται σε

περισσότερες από δύο μεταβλητές.

Υπάρχουν δύο τεχνικές προσεγγίσεων της ανάλυσης κατά συστάδες, η ιεραρχική μέθοδος και η ανάλυση σε συστάδες K μέσων (ομαδοποίηση K-means). Στην πρώτη περίπτωση, οι ομάδες σχηματίζονται σταδιακά είτε με συνένωση μικρότερων ομάδων σχηματίζοντας συνεχώς μεγαλύτερες ομάδες μέχρι να εισαχθούν όλα τα δεδομένα σε μια ομάδα (*συσσωρευτικές μέθοδοι*), είτε με διαίρεση ομάδων σε μικρότερες, έτσι ώστε τελικά κάθε παρατήρηση να είναι από μόνη της μια ομάδα (*διαιρετικές μέθοδοι*). Η ιεραρχική ομαδοποίηση οδηγεί στην διερεύνηση των δεδομένων- παρατηρήσεων, με τη γραφική απεικόνιση μέσω του δενδρογράμματος, και τη δυνατότητα καθορισμού συστάδων. Από την άλλη πλευρά των μη ιεραρχικών μεθόδων, τα δεδομένα διαιρούνται σε k τμήματα. Κάθε ένα από τα τμήματα αυτά αντιστοιχεί σε μία ομάδα. Σε αντίθεση, λοιπόν, με τις ιεραρχικές μεθόδους ο αριθμός των ομάδων που θα δημιουργηθούν θα πρέπει να είναι γνωστός εκ των προτέρων.

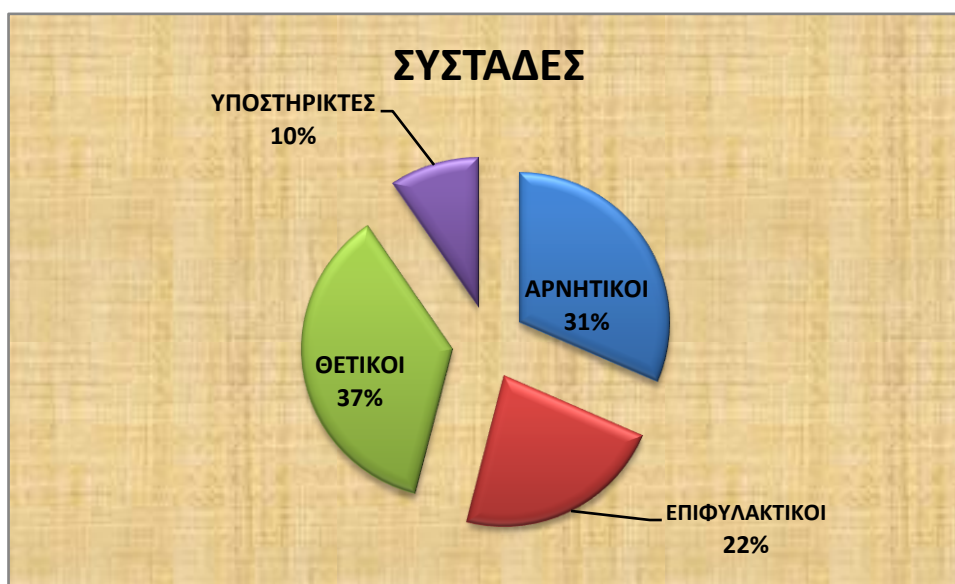
Όσον αφορά το δενδρόγραμμα που χρησιμοποιείται στην ιεραρχική ομαδοποίηση, αφορά ένα συγκεντρωτικό γράφημα, το οποίο είναι ένα πολύ χρήσιμο εργαλείο για την απόφαση του αριθμού των συστάδων. Το δενδρόγραμμα εμφανίζει τις συνδυασμένες συστάδες και τις τιμές των συντελεστών σε κάθε στάδιο. Οι κάθετες γραμμές υποδηλώνουν συνδυασμούς συστάδων παρατηρήσεων, ενώ το μήκος καθεμίας γραμμής υποδηλώνει την απόσταση κατά την οποία οι συστάδες συνδυάζονται. Δεν αποτυπώνει τις πραγματικές αποστάσεις, αλλά επανακλιμακώνει αυτές στο διάστημα των αριθμών 0-25 και συνεπώς εμφανίζει το λόγο των αποστάσεων μεταξύ των διαδοχικών σταδίων. Το δενδρόγραμμα δείχνει όχι μόνο ποιες συστάδες συνδυάζονται, αλλά και την απόσταση κατά την οποία συνδυάζονται (Καρλής, 2005).

Το πρώτο βήμα της ανάλυσης είναι η επιλογή του μέτρου ομοιότητας που θα χρησιμοποιηθεί. Έπειτα, επιλέγεται το είδος της τεχνικής ομαδοποίησης που θα χρησιμοποιηθεί (ιεραρχική ή μη ιεραρχική). Το τρίτο βήμα είναι η επιλογή της μεθόδου, δηλαδή του είδους ομαδοποίησης που έχει επιλεγθεί. Το τέταρτο βήμα είναι η επιλογή του αριθμού των ομάδων, που θα δημιουργηθούν και τέλος ακολουθεί η ερμηνεία των ομάδων που δημιουργήθηκαν.

Αρχικά, επιλέχθηκαν οι μεταβλητές που θα χρησιμοποιούνταν στην

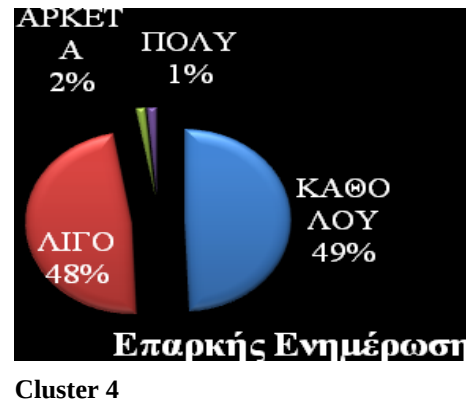
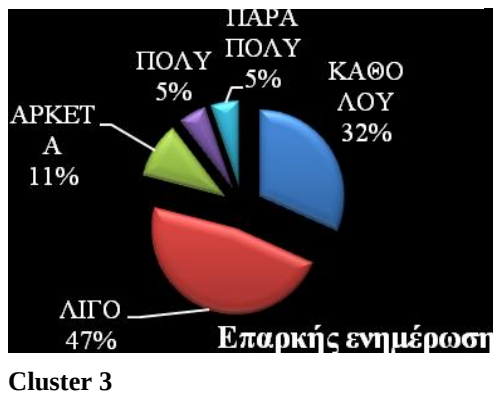
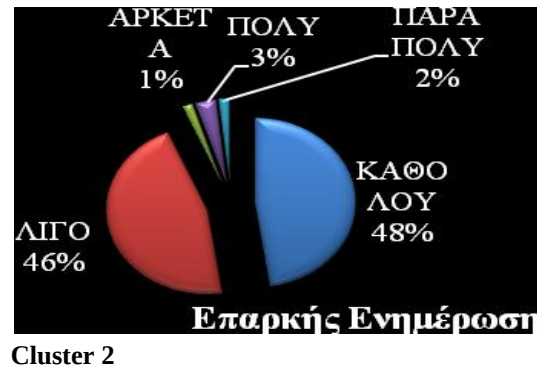
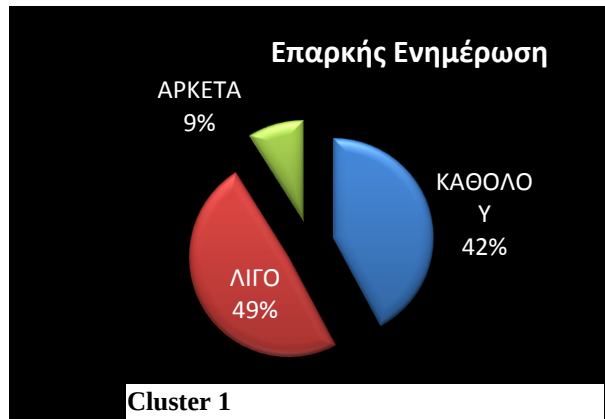
ανάλυση σε συστάδες, σύμφωνα με την πεποίθηση ότι θα δημιουργούνταν ομοιογενείς ομάδες. Οι μεταβλητές αυτές αφορούσαν απόψεις και στάσεις απέναντι στους φορείς και τα εγχειρήματα της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας. Συνεπώς έγινε η επιλογή των ερωτήσεων 19 και 20. Στη συνέχεια, έγινε η επιλογή της ιεραρχικής μεθόδου, με τη γραφική απεικόνιση μέσω του δενδρογράμματος, για τη δυνατότητα καθορισμού των συστάδων. Στον οριζόντιο άξονα του δενδρογράμματος απεικονίζονται οι παρατηρήσεις που συμμετείχαν στην ανάλυση. Στον κάθετο άξονα απεικονίζεται η τιμή της απόστασης μεταξύ των παρατηρήσεων ή των ομάδων που προέκυψαν. Το δενδρόγραμμα, λόγω της παραστατικότητας του, βοηθάει στον εντοπισμό του σημείου όπου επέρχεται και η παύση της ομαδοποίησης.

Από την ομαδοποίηση των δεδομένων προέκυψαν 4 συστάδες ή όπως θα φανεί παρακάτω, τέσσερις τύποι απόψεων γύρω από την κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία. Οι ερωτήσεις που επιλέχθηκαν, όπως προαναφέρθηκε, ήταν η 19 και η 20.

Το πρώτο μέρος της 19^{ης} ερώτησης διερευνά το εάν θεωρούν οι ερωτηθέντες, ότι υπάρχει επαρκής ενημέρωση για τις επιχειρηματικές δυνατότητες που προσφέρει η κοινωνική οικονομία. Σε αυτή την ερώτηση και οι τέσσερις ομάδες σε γενικές γραμμές, απάντησαν από καθόλου έως λίγο, σε ποσοστό μάλιστα που αγγίζει το 90% σε κάθε συστάδα ξεχωριστά. Μόνο τα άτομα που αποτελούν την τέταρτη ομάδα είναι ελάχιστα πιο ενημερωμένα πάνω στο θέμα, αλλά ακόμα και αυτοί απέχουν από το να θεωρούν

επαρκή την ενημέρωση. Τα διαγράμματα που ακολουθούν απεικονίζουν τα αποτελέσματα αυτού του ερωτήματος για κάθε συστάδα.

Στη συνέχεια θα αναλυθούν τα χαρακτηριστικά της κάθε συστάδας ξεχωριστά διότι παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές.

1^η ομάδα: Αρνητικοί ως προς τα αποτελέσματα της κοινωνικής οικονομίας:

Η πρώτη ομάδα αριθμεί 63 μέλη, αποτελώντας το 31% του συνολικού δείγματος. Όσον αφορά τα κοινωνικοδημογραφικά στοιχεία της ομάδας αυτής, και συγκεκριμένα το φύλο, υπάρχει μία ισορροπία, καθώς το 45% είναι άνδρες και το 55% γυναίκες, και η ηλικία τους σε ποσοστό 65% μεταξύ 28 και 31 ετών. Το μορφωτικό επίπεδο της πρώτης ομάδας είναι κατά κύριο λόγο υψηλό, με ποσοστό 84% να έχουν ολοκληρώσει σπουδές στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Παρόλα αυτά υπάρχει ανομοιογένεια στην επαγγελματική τους κατάσταση και το ατομικό τους εισόδημα.

Όσον αφορά την ενημέρωσή τους για την κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία, τα αποτελέσματα δείχνουν ότι γνωρίζουν περισσότερο τους παραδοσιακούς φορείς της κοινωνικής οικονομίας, όπως συνεταιρισμούς και συλλόγους. Θα αγόραζαν προϊόντα απευθείας από παραγωγούς, συνεταιρισμούς και καταστήματα δίκαιου εμπορίου, αλλά σπάνια θα χρησιμοποιούσαν υπηρεσίες φορέων κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας. Δε στηρίζουν μη κερδοσκοπικές οργανώσεις, λόγω έλλειψης χρόνου, οικονομικής δυνατότητας και εμπιστοσύνης σε αυτές, και ο μόνος λόγος που θα το έκαναν, θα ήταν από αίσθημα βοήθειας στο συνάνθρωπο. Τέλος, είναι πρόθυμοι να συμμετάσχουν σε τέτοιου είδους συλλογικότητες, ακόμα και εθελοντικά, αλλά διστακτικοί στο να ιδρύσουν μία κοινωνική επιχείρηση.

Ο λόγος που χαρακτηρίζονται τα μέλη της ομάδας ως αρνητικοί, είναι γιατί οι ερωτηθέντες απάντησαν στις ερωτήσεις με βαθμό από λίγο έως αρκετά, αναφορικά με τα θετικά αποτελέσματα και τις επιρροές που δυνητικά έχει η κοινωνική οικονομία.

Ξεκινώντας την ανάλυση, στο δεύτερο σκέλος της 19^{ης} ερώτησης, διερευνάται η γνώμη της ομάδας για το εάν θα έπρεπε να χρηματοδοτούνται πρωτοβουλίες που αφορούν την κοινωνική οικονομία. Η πρώτη ομάδα απάντησε ως επί το πλείστον αρκετά (35%), ενώ σχετικά μεγάλο ποσοστό απάντησε πολύ (30%).

Αυτή η απάντηση παρουσιάζει αντίφαση σε σχέση με τις επόμενες, αλλά υποδηλώνει ότι υπάρχει η διάθεση για δοκιμή σε τέτοια εγχειρήματα, εάν υπάρξει χρηματοδότηση.

Η ερώτηση 20 αποτελείται από ερωτήσεις που διερευνούν τα χαρακτηριστικά της κοινωνικής οικονομίας ως προς το κοινωνικό έργο που μπορεί να επιτελέσει, τη συμβολή της στην απασχόληση και την ανατροπή κατεστημένων δομών και την ανάδυση νέων.

Ως προς την πίστη της ομάδας στο θετικό αντίκτυπο που μπορεί να έχει η κοινωνική οικονομία στην αποκέντρωση, στην ενίσχυση των ευάλωτων ομάδων, στη

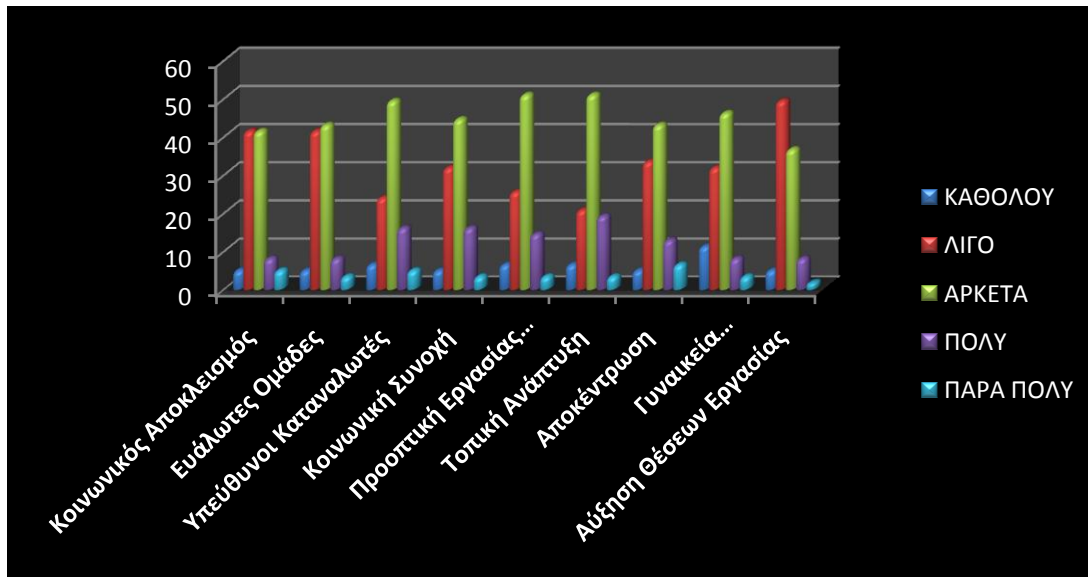
διαμόρφωση συνειδητοποιημένων καταναλωτών, στην κοινωνική συνοχή, στην αποκέντρωση και στην αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού, τα αποτελέσματα είναι σαφή. Η πρώτη ομάδα είναι αρκετά καχύποπτη, ως προς το εάν η κοινωνική οικονομία θα μπορούσε δυνητικά να γιατρέψει αυτά τα ευαίσθητα θέματα της κοινωνίας και γι' αυτό το λόγο απαντούν με ποσοστό γύρω στο 80% από λίγο έως αρκετά.

	Κοινωνικός Αποκλεισμός	Ευάλωτες Ομάδες	Υπεύθυνοι Καταναλωτές	Κοινωνική Συνοχή	Αποκέντρωση
ΚΑΘΟΛΟΥ	4,8	4,8	6,3	4,8	4,8
ΛΙΓΟ	41,3	41,3	23,8	31,7	33,3
ΑΡΚΕΤΑ	41,3	42,9	49,2	44,4	42,9
ΠΟΛΥ	7,9	7,9	15,9	15,9	12,7
ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	4,8	3,2	4,8	3,2	6,3

Αναφορικά με την προοπτική της κοινωνικής οικονομίας να συμβάλει ενεργά στη δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης, σε τομείς, όπως η κοινωνία και το περιβάλλον, να προάγει τη γυναικεία επιχειρηματικότητα και την τοπική ανάπτυξη, η πρώτη ομάδα απαντά αρκετά σε ποσοστό γύρω στο 50%. Οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας συμβάλλουν λίγο στην αύξηση θέσεων εργασίας, απαντάει η πλειοψηφία της πρώτης ομάδας (49%) και ακολουθεί ποσοστό 36,5% που απαντά αρκετά.

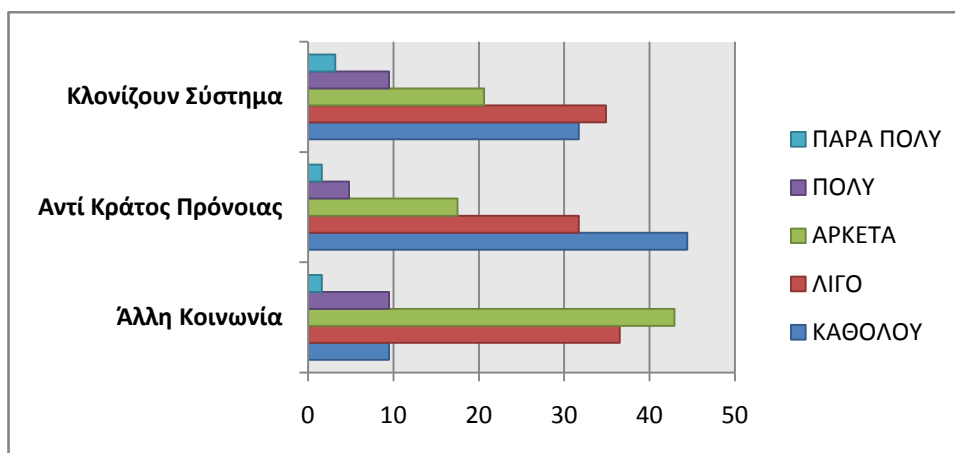
	Προοπτική Εργασίας Κοινωνία- Περιβάλλον	Τοπική Ανάπτυξη	Γυναικεία Επιχειρηματικότητα	Αύξηση Θέσεων Εργασίας
ΚΑΘΟΛΟΥ	6,3	6,3	11,1	4,8
ΛΙΓΟ	25,4	20,6	31,7	49,2
ΑΡΚΕΤΑ	50,8	50,8	46	36,5
ΠΟΛΥ	14,3	19	7,9	7,9
ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	3,2	3,2	3,2	1,6

Το παρακάτω διάγραμμα παρουσιάζει τις απαντήσεις των ερωτηθέντων σχηματικά.

Στην ερώτηση εάν τα εγχειρήματα της κοινωνικής οικονομίας μπορούν να αποτελέσουν την πρόγευση μιας διαφορετικής οικονομικής και κοινωνικής οργάνωσης, το 80% περίπου της ομάδας τοποθετείται μεταξύ λίγο και αρκετά. Κατηγορηματικά, ωστόσο, απαντά στο το εάν τέτοιες δομές θα μπορούσαν να κλονίσουν το ισχύον οικονομικό σύστημα και στο ερώτημα εάν η κοινωνική οικονομία μπορεί να αντικαταστήσει το κράτος πρόνοιας.

	Άλλη Κοινωνία	Αντί Κράτος Πρόνοιας	Κλονίζουν Σύστημα
ΚΑΘΟΛΟΥ	9,5	44,4	31,7
ΛΙΓΟ	36,5	31,7	34,9
ΑΡΚΕΤΑ	42,9	17,5	20,6
ΠΟΛΥ	9,5	4,8	9,5
ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	1,6	1,6	3,2

2^η ομάδα: Επιφυλακτικοί ως προς τα αποτελέσματα της κοινωνικής οικονομίας

Στη δεύτερη συστάδα ανήκουν οι ερωτηθέντες, που χαρακτηρίζονται ως επιφυλακτικοί απέναντι στις θετικές συνέπειες της κοινωνικής οικονομίας. Η συστάδα αριθμεί 45 μέλη, αποτελώντας το 22% του συνόλου του δείγματος. Και σε αυτή την ομάδα το 47% είναι άντρες και το 53% γυναίκες. Ηλικιακά και εδώ η ομάδα αποτελείται κατά κύριο λόγο από νέους ανθρώπους, έως 37 ετών. Απασχολούνται στο δημόσιο ή στον ιδιωτικό τομέα, ενώ ένα μικρότερο ποσοστό είναι ελεύθεροι επαγγελματίες ή φοιτητές. Το μορφωτικό τους επίπεδο είναι πολύ υψηλό, δηλαδή το 95% έχει πτυχίο πανεπιστημίου, μεταπτυχιακό ή διδακτορικό τίτλο. Κατά πλειοψηφία μένουν μόνοι/ες ή με τον/ην σύντροφό τους (38 και 31%). Τα μισά άτομα της συστάδας έχουν εισόδημα από 10 έως 18 χιλιάδες ευρώ.

Η δεύτερη συστάδα είναι ακόμα πιο ενημερωμένη από την πρώτη για την ύπαρξη του τρίτου τομέα της οικονομίας, ακόμα και για τις διάφορες παραμέτρους του. Και σε αυτή την περίπτωση η εξοικείωση με τους παραδοσιακούς φορείς της κοινωνικής οικονομίας ξεπερνά τη γνώση στις διάφορες μορφές αλληλέγγυας οικονομίας, όπως τράπεζες χρόνου, τοπικά συστήματα ανταλλαγών, ηθικό εμπόριο, ηθικές τράπεζες, κ.α. Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι θα αγόραζαν προϊόντα απευθείας από παραγωγούς, συνεταιρισμούς και από καταστήματα δίκαιου εμπορίου, αλλά σπάνια θα χρησιμοποιούσαν υπηρεσίες φορέων κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας. Το κοινό τους με την πρώτη ομάδα είναι ότι δε στηρίζουν μη κερδοσκοπικές οργανώσεις, λόγω έλλειψης χρόνου, οικονομικής δυνατότητας και εμπιστοσύνης σε αυτές. Τέλος, είναι

πρόθυμοι να συμμετάσχουν σε τέτοιου είδους συλλογικότητες, ακόμα και εθελοντικά. Σε σχέση με την πρώτη συστάδα, τα μέλη της δεύτερης είναι πιο θετικά στο να ιδρύσουν μία κοινωνική επιχείρηση.

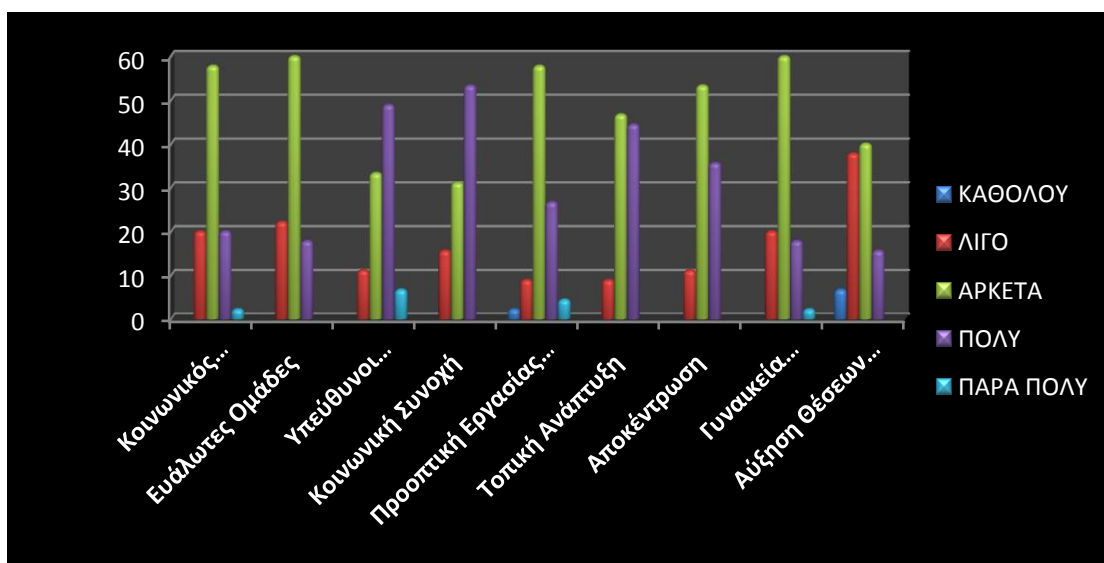
Η απάντηση στην 19^η ερώτηση, αναφορικά με το εάν θα έπρεπε να προβλέπεται κρατική χρηματοδότηση για τέτοια εγχειρήματα, είναι τελείως αρνητική ακόμα και σε σχέση με τις άλλες τρεις συστάδες. Το 54% της ομάδας θεωρεί πως δεν πρέπει καθόλου να χρηματοδοτούνται, ενώ το 33% λίγο.

Η δεύτερη ομάδα θεωρείται ότι είναι πιο θετική ως προς τις ευεργετικές ιδιότητες των φορέων της κοινωνικής οικονομίας στην κοινωνία και ιδιαίτερα στην κοινωνική συνοχή και στη διαμόρφωση υπεύθυνων καταναλωτών (53 και 49%). Επίσης, σύμφωνα με το 58 και 60% η κοινωνική οικονομία θα βοηθήσει αρκετά στην εξάλειψη του κοινωνικού αποκλεισμού και στην ομαλή ενσωμάτωση ευάλωτων ομάδων, ενώ σε ποσοστό 53% πιστεύει ότι μπορεί να συμβάλει στην παραμονή των νέων στην ύπαιθρο και στην αποκέντρωση.

	Κοινωνικός Αποκλεισμός	Ευάλωτες Ομάδες	Υπεύθυνοι Καταναλωτές	Κοινωνική Συνοχή	Αποκέντρωση
ΚΑΘΟΛΟΥ					
ΛΙΓΟ	20	22,2	11,1	15,6	11,1
ΑΡΚΕΤΑ	57,8	60	33,3	31,1	53,3
ΠΟΛΥ	20	17,8	48,9	53,3	35,6
ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	2,2		6,7		

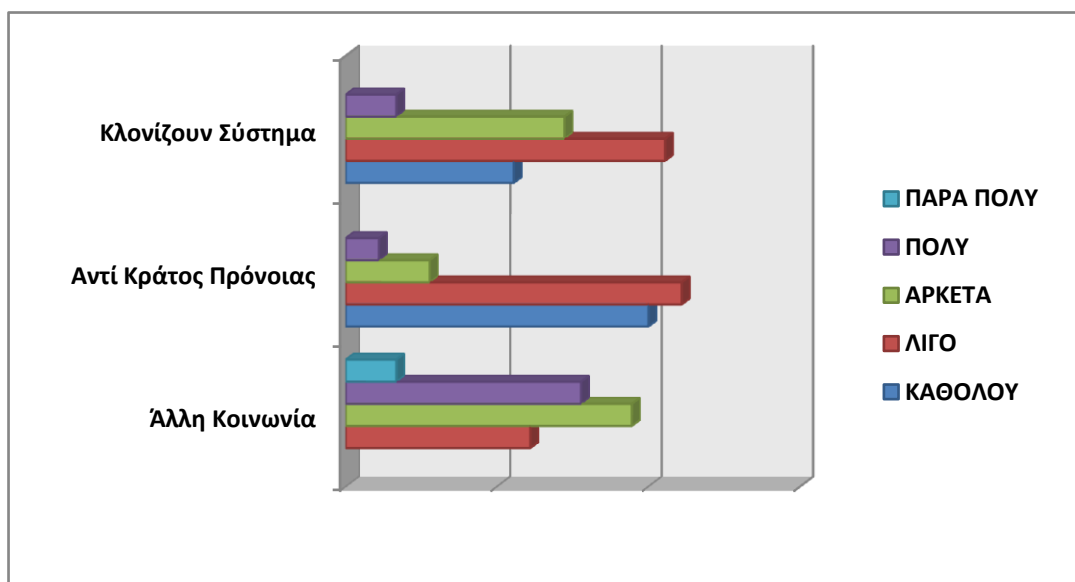
Ως προς τη θετική συμβολή των φορέων της κοινωνικής οικονομίας στον οικονομικό τομέα και συγκεκριμένα στην απασχόληση, παρατηρείται ότι μία μεγάλη μερίδα των ερωτηθέντων της ομάδας αυτής αναγνωρίζει ότι υπάρχουν προοπτικές δημιουργίας θέσεων εργασίας σε τομείς, όπως η κοινωνία και το περιβάλλον, καθώς και στην προώθηση της γυναικείας επιχειρηματικότητας. Όσον αφορά την άποψη της δεύτερης ομάδας σχετικά με τη συμβολή της κοινωνικής οικονομίας στην τοπική ανάπτυξη, το 90% των ερωτηθέντων πιστεύει στο ρόλο των φορέων της κοινωνικής οικονομίας με βάση τον ακόλουθο πίνακα (αρκετά 47%, πολύ 44%).

	Προοπτική Εργασίας Κοινωνία- Περιβάλλον	Τοπική Ανάπτυξη	Γυναικεία Επιχειρηματικότητα	Αύξηση Θέσεων Εργασίας
ΚΑΘΟΛΟΥ	2,2			6,7
ΛΙΓΟ	8,9	8,9	20	37,8
ΑΡΚΕΤΑ	57,8	46,7	60	40
ΠΟΛΥ	26,7	44,4	17,8	15,6
ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	4,4		2,2	

Στην ερώτηση εάν τα εγχειρήματα της κοινωνικής οικονομίας μπορούν να αποτελέσουν την πρόγευση μιας διαφορετικής οικονομικής και κοινωνικής οργάνωσης, το 70% περίπου της ομάδας αμφιταλαντεύεται σε βαθμό από αρκετά έως πολύ. Διαφαίνεται σε αυτή την απάντηση η πίστη της δυνατότητας αλλαγής και η διάθεση για πειραματισμό σε κάτι νέο. Αυτά τα στοιχεία όμως δε διαπιστώνουν για το εάν τελικά η αλλαγή αυτή θα είναι τόσο δραστική για να κλονίσει το ισχύον οικονομικό σύστημα (42% λίγο και 22% καθόλου), ενώ ακόμα πιο κατηγορηματικοί είναι στο ερώτημα εάν η κοινωνική οικονομία μπορεί να αντικαταστήσει το κράτος πρόνοιας (40% καθόλου και 44% λίγο).

	Άλλη Κοινωνία	Αντί Κράτος Πρόνοιας	Κλονίζουν Σύστημα
ΚΑΘΟΛΟΥ		40	22,2
ΛΙΓΟ	24,4	44,4	42,2
ΑΡΚΕΤΑ	37,8	11,1	28,9
ΠΟΛΥ	31,1	4,4	6,7
ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	6,7		

Συμπερασματικά, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι η 2^η ομάδα είναι αρκετά θετική ως προς τα χαρακτηριστικά της κοινωνικής οικονομίας και στο κατά πόσο θα μπορούσε να συμβάλει ενεργά, αλλά και αρκετά διστακτική στο ρόλο της κοινωνικής οικονομίας ως φορέα αλλαγής συνηθειών και αντίληψης, γύρω από το καινούριο που μπορεί να εισάγει στην κοινωνία. Εν μέρει, αντιπροσωπεύει τον μέσο όρο του συνολικού δείγματος, διότι κινείται γύρω από μέτρια επίπεδα, σε όλες τις απαντήσεις και αυτή η διστακτικότητα αποτελεί χαρακτηριστικό και της ελληνικής κοινωνίας, λόγω της άγνοιας αλλά και της απογοήτευσης, κυρίως στο συνεταιριστικό τομέα τις προηγούμενες δεκαετίες.

3^η Ομάδα: Θετικοί ως προς τα αποτελέσματα της κοινωνικής οικονομίας

Η ομάδα αυτή αποτελείται από 73 άτομα και συγκεντρώνει το μεγαλύτερο ποσοστό, το 37% του συνόλου του δείγματος. Η τρίτη και μεγαλύτερη συστάδα

ονομάζεται θετική ομάδα, διότι οι απαντήσεις που δόθηκαν έχουν βαθμό συμφωνίας από αρκετά έως πάρα πολύ, ενώ δεν υπάρχουν αρνητικές απαντήσεις σε υψηλό ποσοστό.

Στην περίπτωση της τρίτης συστάδας είναι φανερή η υπεροχή των γυναικών (64%) έναντι των ανδρών (36%). Το μορφωτικό τους επίπεδο είναι λιγότερο υψηλό από εκείνο της δεύτερης συστάδας, κυρίως όσον αφορά την κατοχή μεταπτυχιακού και διδακτορικού τίτλου. Τα ποσοστά των μελών της ομάδας είναι σχεδόν ισόποσα μοιρασμένα αναφορικά με την ηλικία, την οικογενειακή και επαγγελματική τους κατάσταση, καθώς και το ατομικό τους εισόδημα. Ενδεικτικά στη πλειοψηφία, θα μπορούσε κανείς να περιγράψει το πιο αντιπροσωπευτικό μέλος της τρίτης συστάδας ως γυναίκα, ηλικίας μεταξύ 27 έως 33 ετών, απόφοιτη Α.Ε.Ι. ή Τ.Ε.Ι., ιδιωτική υπάλληλο, με εισόδημα κατά μέσο όρο 10.000 ευρώ.

Οι έννοιες που είναι πιο γνωστές, είναι κατά πλειοψηφία η κοινωνική οικονομία, η κοινωνία των πολιτών, η μη κυβερνητική οργάνωση, η κοινωνική επιχείρηση και η ανταλλακτική οικονομία. Τα άτομα της ομάδας αυτής είναι απόλυτα εξοικειωμένα με φορείς της κοινωνικής οικονομίας, όπως συνεταιρισμούς και συλλόγους, ενώ λιγότερο με φορείς αλληλέγγυας οικονομίας. Σίγουρα θα αγόραζαν προϊόντα απευθείας από παραγωγούς, από συνεταιρισμούς και καταστήματα δίκαιου εμπορίου, με σκοπό να ενισχύσουν αυτές τις κινήσεις. Δε χρησιμοποιούν πολύ συχνά υπηρεσίες φορέων κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας. Επίσης, στηρίζουν σε μικρό βαθμό, αλλά σε μεγαλύτερο από τις προηγούμενες συστάδες, τις μη κερδοσκοπικές οργανώσεις, κυρίως εξαιτίας έλλειψης χρόνου, οικονομικής δυνατότητας και εμπιστοσύνης σε αυτές. Τέλος, είναι 100% πρόθυμοι να συμμετάσχουν σε τέτοιου είδους συλλογικότητες, ακόμα και εθελοντικά (81%). Η ομάδα παρουσιάζεται διχασμένη σχετικά με την απόφαση ίδρυσης κοινωνικής επιχείρησης.

Στην ερώτηση εάν θα έπρεπε εγχειρήματα της κοινωνικής οικονομίας να τυγχάνουν χρηματοδότησης από το κράτος, οι ερωτηθέντες απαντούν σε ποσοστό 35% πολύ και 29% πάρα πολύ. Αυτό σημαίνει, ότι θεωρούν απαραίτητη τη χρηματοδότηση, για να υπάρξουν προϋποθέσεις στήριξης του τρίτου τομέα.

Στη συνέχεια, αναφορικά με τις απόψεις πάνω στα κοινωνικά χαρακτηριστικά του τρίτου τομέα, η τρίτη ομάδα ανταποκρίνεται θετικά στο ότι τα εγχειρήματα της κοινωνικής οικονομίας μπορούν να αντιμετωπίσουν αρκετά τον κοινωνικό αποκλεισμό,

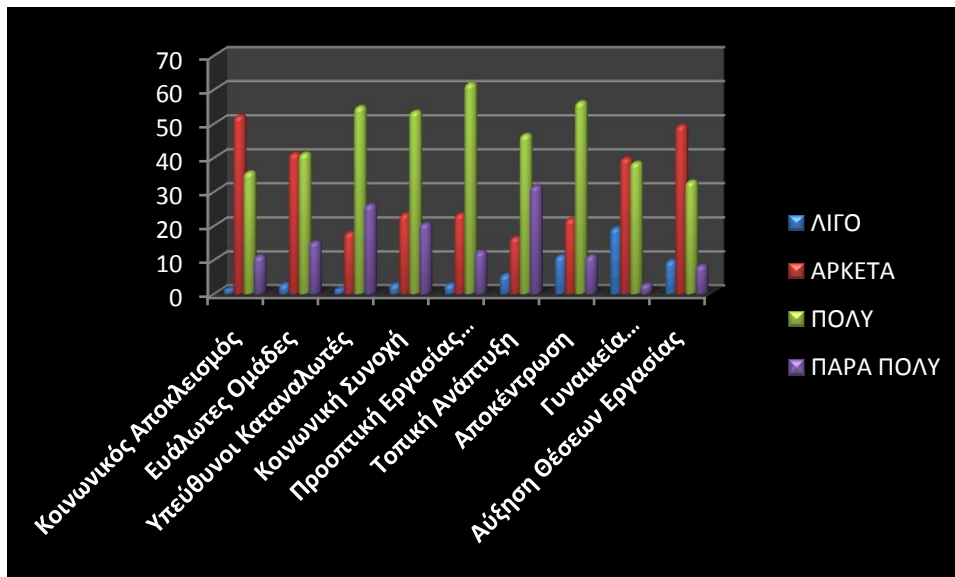
ενώ οι μισοί απαντούν από πολύ έως πάρα πολύ. Το ίδιο συμβαίνει και στις υπόλοιπες ερωτήσεις αυτής της κατηγορίας, όπου οι απαντήσεις ξεκινούν από μέτρια επίπεδα και φτάνουν με σημαντικά ποσοστά σε υψηλά. Η ομάδα αυτή είναι προπομπός για την επόμενη ομάδα των θερμών υποστηρικτών, αφού ξεφεύγει από τον ικανοποιητικό βαθμό συμβολής, που απαντούσαν οι προηγούμενες συστάδες και προχωρά σε μία πιο αισιόδοξη οπτική.

	Κοινωνικός Αποκλεισμός	Ευάλωτες Ομάδες	Υπεύθυνοι Καταναλωτές	Κοινωνική Συνοχή	Αποκέντρωση
ΛΙΓΟ	1,4	2,7	1,4	2,7	11
ΑΡΚΕΤΑ	52,1	41,1	17,8	23,3	21,9
ΠΟΛΥ	35,6	41,1	54,8	53,4	56,2
ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	11	15,1	26	20,5	11

Επιπροσθέτως, τα παραπάνω αποτελέσματα έρχονται να ενισχύσουν και οι απόψεις της ομάδας σχετικά με το ρόλο της κοινωνικής οικονομίας στην απασχόληση και την τοπική ανάπτυξη. Ιδιαίτερα ως προς την τοπική ανάπτυξη η ομάδα θεωρεί ότι μπορεί να βοηθήσει πάρα πολύ και πολύ (31,5 και 47% αντίστοιχα). Το 62% των ερωτηθέντων απαντά ότι οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας δημιουργούν προοπτικές απασχόλησης σε τομείς που έχουν σχέση με την κοινωνία και το περιβάλλον, ενώ το 80% αναγνωρίζει τη θετική συμβολή στη γυναικεία επιχειρηματικότητα σε βαθμό μέτρια έως πολύ (40 και 38% αντίστοιχα).

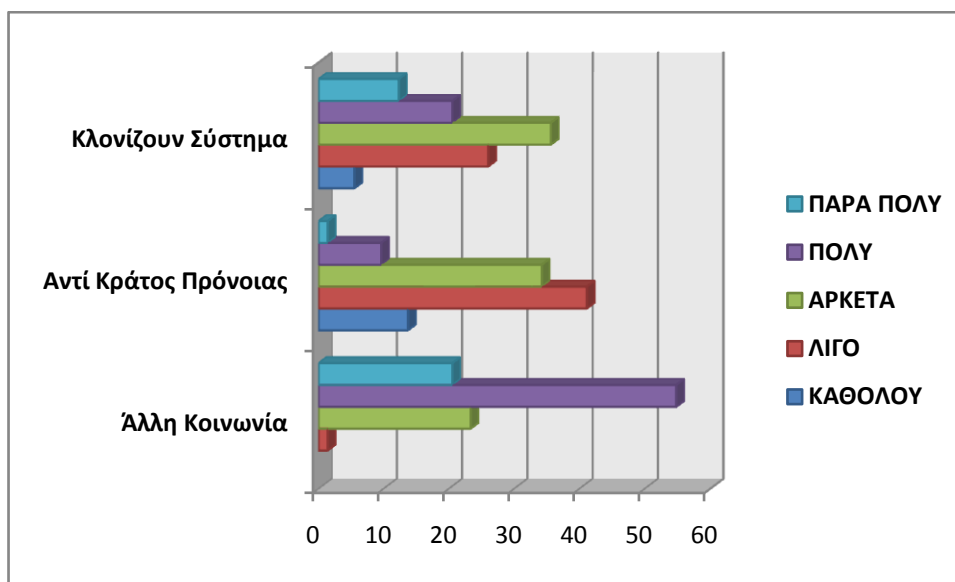
	Προοπτική Εργασίας Κοινωνία Περιβάλλον	Τοπική Ανάπτυξη	Γυναικεία Επιχειρηματικότητα	Αύξηση Θέσεων Εργασίας
ΛΙΓΟ	2,7	5,5	19,2	9,6
ΑΡΚΕΤΑ	23,3	16,4	39,7	49,3
ΠΟΛΥ	61,6	46,6	38,4	32,9
ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	12,3	31,5	2,7	8,2

Ακολουθεί το διάγραμμα, που απεικονίζει τις παραπάνω απαντήσεις και τονίζει το βαθμό συμφωνίας της θετικής ομάδας.

Στη συνέχεια, στην ερώτηση εάν τα εγχειρήματα της κοινωνικής οικονομίας μπορούν να αποτελέσουν την πρόγευση μιας διαφορετικής οικονομικής και κοινωνικής οργάνωσης, το 55% απαντά πολύ, ενώ το 20% συμφωνεί πάρα πολύ. Όπως και στις προηγούμενες συστάδες, στην ερώτηση εάν η κοινωνική οικονομία μπορεί να υποκαταστήσει το κράτος πρόνοιας, έτσι και η τρίτη συστάδα εμφανίζεται πιο επιφυλακτική και απαντά σε βαθμό από λίγο έως μέτρια. Η απάντηση στην αλλαγή που θα μπορούσαν να προκαλέσουν οι δομές αυτές στο ισχύον σύστημα, κυμαίνεται σε μέτρια επίπεδα, με ένα ποσοστό 26% να απαντά λίγο και 21% πολύ.

	Άλλη Κοινωνία	Αντί Κράτος Πρόνοιας	Κλονίζουν Σύστημα
ΚΑΘΟΛΟΥ		13,7	5,5
ΛΙΓΟ	1,4	41,1	26
ΑΡΚΕΤΑ	23,3	34,2	35,6
ΠΟΛΥ	54,8	9,6	20,5
ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	20,5	1,4	12,3

Συμπερασματικά, η τρίτη συστάδα αποτελείται από άτομα, που ναι μεν αισιοδοξούν για το ρόλο που μπορεί να παίξει η κοινωνική οικονομία, αλλά αναμένουν να δουν έμπρακτα αποτελέσματα, έτσι ώστε να πειστούν για τις δραστικές αλλαγές που μπορεί να φέρει στο ισχύον σύστημα και στην οργάνωση της οικονομικής δραστηριότητας.

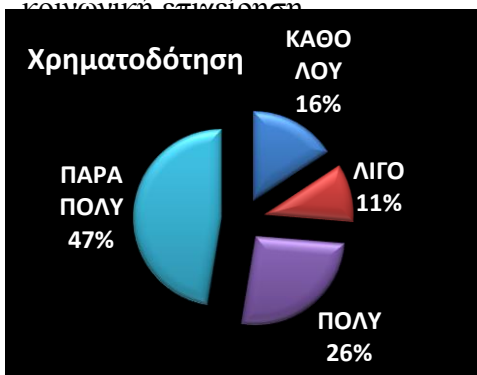
4^η Ομάδα: Ένθερμοι υποστηρικτές της κοινωνικής οικονομίας

Η συστάδα αυτή αποτελείται από 19 άτομα και συγκεντρώνει το 10% του συνόλου του δείγματος. Είναι η μικρότερη συστάδα, παρουσιάζει πολλά κοινά χαρακτηριστικά με την τρίτη, αλλά ο λόγος που δεν ενσωματώθηκε σε αυτή, είναι ότι τα αποτελέσματα παρουσιάζουν σε μεγάλο βαθμό απόκλιση. Η συστάδα αυτή αποτελείται από τους ένθερμους υποστηρικτές της κοινωνικής οικονομίας, η άποψή τους είναι πάντα θετική σε τέτοια εγχειρήματα, είναι πιο εξοικειωμένοι με το νόημα και τα θετικά χαρακτηριστικά της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας και, σύμφωνα με το προφίλ τους, ίσως συμμετέχουν ήδη σε κάποιο συλλογικό φορέα ή είχαν στο παρελθόν κάποια σημαντική εμπειρία-βίωμα σε τέτοιους χώρους.

Όσον αφορά τα κοινωνικοδημογραφικά στοιχεία το ποσοστό στις γυναίκες αγγίζει, όπως και στην τρίτη ομάδα, το 63%. Ηλικιακά η ομάδα αποτελείται κατά το ½ από νέους ανθρώπους, έως 35 ετών. Κατά το 1/3 απασχολούνται στον ιδιωτικό τομέα, ενώ το εισόδημά τους στην πλειοψηφία δε ξεπερνά τις 10.000 ευρώ. Το μορφωτικό τους

επίπεδο κυμαίνεται σχεδόν ισόποσα μεταξύ δευτεροβάθμιας και τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, με ένα ελαφρύ προβάδισμα στους κατόχους μεταπτυχιακού ή διδακτορικού τίτλου. Κατά πλειοψηφία μένουν μόνοι/ες ή με τον/ην σύντροφό τους (47% και 32%). Το βιοτικό επίπεδο αυτής της συστάδας είναι χαμηλότερο από τις προηγούμενες, ενώ συγχρόνως έχουν υποστεί τις πιο έντονες αρνητικές συνέπειες στο εισόδημά τους μετά την κρίση. Θα μπορούσε να πει κανείς ότι αυτός είναι και ο λόγος που υποστηρίζουν την κοινωνική οικονομία, ως μία εναλλακτική λύση στην περίοδο της ύφεσης που διανύει η Ελλάδα.

Η τέταρτη συστάδα είναι απόλυτα εξοικειωμένη με την ύπαρξη του τρίτου τομέα της οικονομίας, σε όλες του τις εκφάνσεις, ακόμα και σε μορφές αλληλέγγυας οικονομίας, όπως τράπεζες χρόνου, τοπικά συστήματα ανταλλαγών, ηθικό εμπόριο, ηθικές τράπεζες, κ.α., που βρίσκονται σε εμβρυακό ακόμα στάδιο στην Ελλάδα. Τα αποτελέσματα δείχνουν, ότι σίγουρα θα αγόραζαν προϊόντα απευθείας από παραγωγούς, συνεταιρισμούς και καταστήματα δίκαιου εμπορίου, για να ενισχύσουν αυτό το κίνημα χωρίς μεσάζοντες. Χρησιμοποιούν αρκετά υπηρεσίες φορέων κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας και στηρίζουν αρκετά τις μη κερδοσκοπικές οργανώσεις, είτε με έμπρακτη, είτε με οικονομική συμμετοχή. Τέλος, συγκεντρώνουν τα υψηλότερα ποσοστά συμμετοχής σε τέτοιου είδους συλλογικότητες, ακόμα και εθελοντικά, λόγω της έντονης ανάγκης για δραστηριοποίηση. Επίσης, τα 2/3 της ομάδας αυτής θα ίδρυναν μία

κοινωνική επιχείρηση.

Στην ερώτηση εάν θα έπρεπε να χρηματοδοτούνται από το κράτος τέτοιες πρωτοβουλίες, η απάντηση είναι σε συντριπτική πλειοψηφία πάρα πολύ (47%). Οι απαντήσεις στην ερώτηση αυτή φανερώνουν δυο διαφορετικές απόψεις και στάσεις. Η μία είναι ότι η κοινωνική οικονομία θα έπρεπε να

χρηματοδοτείται από το κράτος. Σε αυτή την περίπτωση το θετικό είναι ότι με αυτό τον τρόπο δε ξεκινάει ένα εγχείρημα από το μηδέν, δημιουργούνται προϋποθέσεις ανάπτυξης και προκύπτει συλλογικό όφελος. Η άλλη άποψη είναι ότι αυτές οι πρωτοβουλίες θα πρέπει να μένουν ανεξάρτητες από το κράτος. Το θετικό σε αυτή την περίπτωση είναι το ότι προκύπτουν

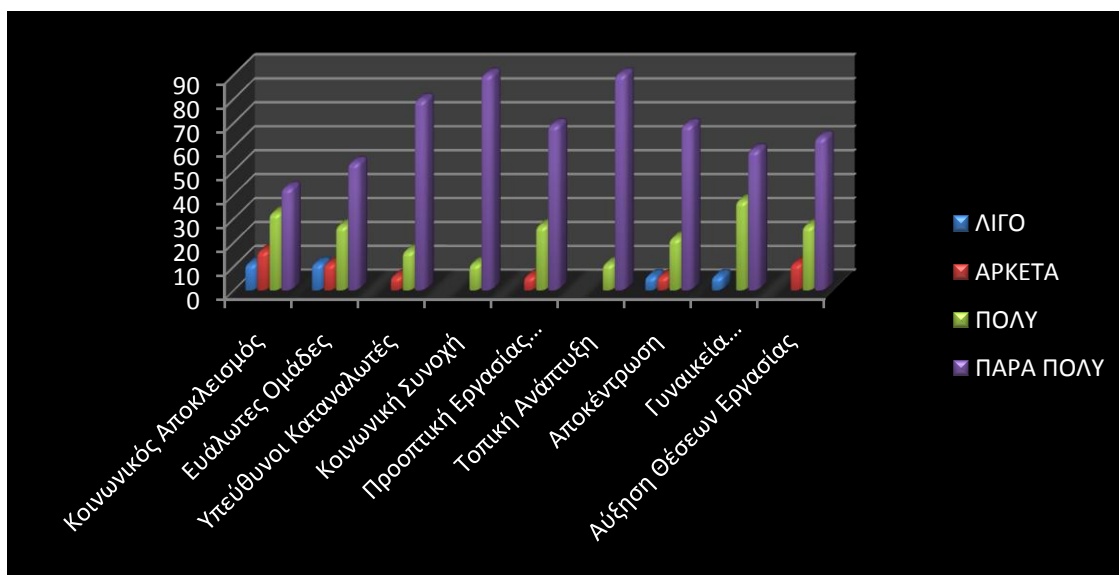
και λειτουργούν με όρους πέρα από την αγορά και το κράτος, προωθώντας την αυτοδιαχείριση και την αμεσοδημοκρατία και δημιουργώντας αυθεντικά ενεργούς πολίτες (North, 2005).

Οι επόμενες ερωτήσεις αναφορικά με την πίστη σε αυτά που πρεσβεύει η κοινωνική οικονομία και την αναγνώριση των κοινών χαρακτηριστικών των φορέων της, συνθέτουν το προφίλ της ομάδας των υποστηρικτών της.

Σχεδόν το 75% της ομάδας συμφωνεί πολύ και πάρα πολύ, ότι τα εγχειρήματα της κοινωνικής οικονομίας θα μπορούσαν να αντιμετωπίσουν τον κοινωνικό αποκλεισμό. Περίπου το 80% στον ίδιο βαθμό συμφωνεί ότι τα εγχειρήματα της κοινωνικής οικονομίας προσφέρουν θέσεις εργασίας σε ευάλωτες ομάδες, όπως άτομα με ειδικές ανάγκες, μετανάστες, μακροχρόνια ανέργους, κ.τ.λ. Το 90% πιστεύει στο ρόλο της κοινωνικής οικονομίας στην παραμονή των νέων στην ύπαιθρο και την αποκέντρωση, ενώ κατά απόλυτο βαθμό η κοινωνική οικονομία βελτιώνει την κοινωνική συνοχή. Σύμφωνα με το 96% των ερωτηθέντων η δραστηριοποίηση σε εγχειρήματα της κοινωνικής οικονομίας μπορεί σε πολύ μεγάλο βαθμό να δημιουργήσει κοινωνικά υπεύθυνους καταναλωτές. (80% απάντησε πάρα πολύ και 16% πολύ)

	Κοινωνικός Αποκλεισμός	Ευάλωτες Ομάδες	Υπεύθυνοι Καταναλωτές	Κοινωνική Συνοχή	Αποκέντρωση
ΛΙΓΟ	10,5	10,5			5,3
ΑΡΚΕΤΑ	15,8	10,5	5,3		5,3
ΠΟΛΥ	31,6	26,3	15,8	10,5	21,1
ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	42,1	52,6	78,9	89,5	68,4

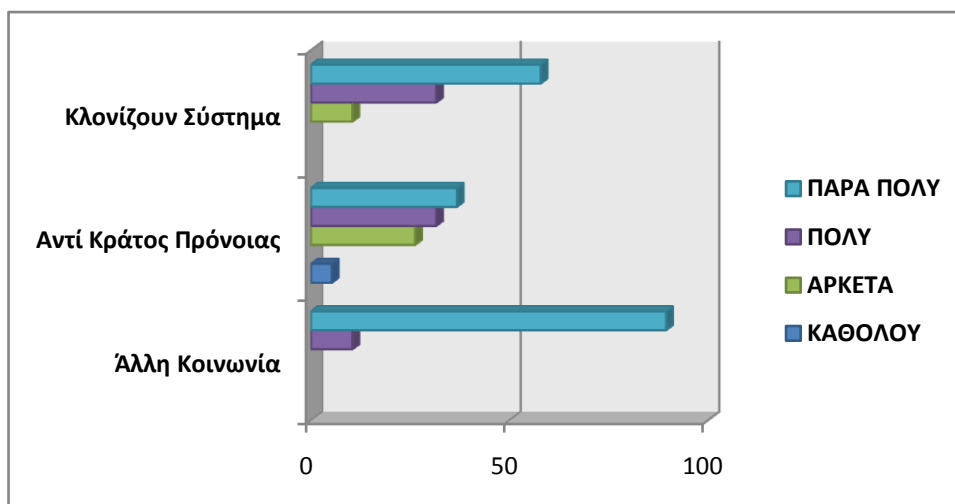
Αντίστοιχα είναι και τα αποτελέσματα ως προς τη θετική συμβολή των φορέων της κοινωνικής οικονομίας στην τοπική ανάπτυξη, με ποσοστό 90% να συμφωνεί απόλυτα και μόλις 10% πολύ. Η μεγαλύτερη μερίδα των ερωτηθέντων της ομάδας συμφωνεί πάρα πολύ ότι υπάρχουν προοπτικές δημιουργίας θέσεων εργασίας σε τομείς που έχουν σχέση με την κοινωνία και το περιβάλλον, καθώς και στην προώθηση της γυναικείας επιχειρηματικότητας. Επιπλέον, συμφωνεί σε πολύ μεγάλο βαθμό ότι η κοινωνική οικονομία συμβάλλει στην αύξηση θέσεων εργασίας.

	Προοπτική Εργασίας Κοινωνία Περιβάλλον	Τοπική Ανάπτυξη	Γυναικεία Επιχειρηματικότητα	Αύξηση Θέσεων Εργασίας
ΛΙΓΟ			5,3	
ΑΡΚΕΤΑ	5,3			10,5
ΠΟΛΥ	26,3	10,5	36,8	26,3
ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	68,4	89,5	57,9	63,2

Τέλος, δεν αποτελούν έκπληξη για την ομάδα αυτή και τα ακόλουθα αποτελέσματα των ερωτήσεων, που αναφέρονται στο όραμα μιας άλλης κοινωνίας αλληλεγγύης, με σχέσεις οικονομικές που δε στηρίζονται στο κέρδος. Σε αυτή την προοπτική η ομάδα των υποστηρικτών απαντά θετικά σε ποσοστό 90%. Αναφορικά με το εάν τέτοιες δομές θα μπορούσαν να κλονίσουν το ισχύον οικονομικό σύστημα και σε αυτή την περίπτωση οι υποστηρικτές της κοινωνικής οικονομίας συμφωνούν σε πάρα πολύ μεγάλο βαθμό. Τέλος, η ερώτηση που διερευνά το εάν θα μπορούσαν να αντικαταστήσουν οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας το κράτος πρόνοιας, για πρώτη φορά απαντάται θετικά. Οι προηγούμενες ομάδες, όσο και αν αναγνώριζαν τα χαρακτηριστικά και το ρόλο του τρίτου τομέα, σε αυτή την ερώτηση έδωσαν αρνητική απάντηση, είτε ήταν διστακτικοί ως προς αυτό.

	Άλλη Κοινωνία	Αντί Κράτος Πρόνοιας	Κλονίζουν Σύστημα
ΚΑΘΟΛΟΥ		5,3	
ΑΡΚΕΤΑ		26,3	10,5
ΠΟΛΥ	10,5	31,6	31,6
ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	89,5	36,8	57,9

Ολοκληρώνοντας την σκιαγράφιση του προφίλ και των τεσσάρων συστάδων, παρατηρείται ότι το δείγμα των 200 ατόμων είναι άλλοτε πιο αισιόδοξο και άλλοτε λιγότερο, αλλά σε γενικές γραμμές θετικό απέναντι σε αυτά τα εγχειρήματα.

9ο Κεφάλαιο: Συμπεράσματα- Προτάσεις

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Μέσα από τη βιβλιογραφική αναζήτηση, προέκυψαν σημαντικές πληροφορίες, τόσο για την ιστορική εξέλιξη του φαινομένου της κοινωνικής οικονομίας, όσο και για την προσαρμογή του ανάλογα με τη χώρα, τη νοοτροπία και κυρίως τις ανάγκες. Σε όλες τις περιπτώσεις υπάρχουν κοινά χαρακτηριστικά και αρχές, που διέπουν τόσο θεσμικούς, όσο και άτυπους φορείς. Στην ουσία, στην παρούσα διπλωματική εργασία παρουσιάζεται η κοινωνική οικονομία ως φορέας δομικής εξόδου από την κρίση. Η κοινωνική οικονομία θα μπορούσε να θεωρηθεί κατάλληλη για να αποτελέσει διέξοδο από την κρίση, βασισμένη σε μία νέα σχέση, μεταξύ ατόμων και κοινωνίας, της αυτονομίας και της αλληλεξάρτησης και της ατομικής και συλλογικής ευθύνης, που αποτελούν χαρακτηριστικά ενός ανωτέρου επιπέδου γνώσης και καινοτομίας.

Για να διαπιστωθούν όλα τα παραπάνω, διεξήχθη έρευνα, με τη βοήθεια του εργαλείου των συνεντεύξεων, σε τέσσερα εγχειρήματα αλληλέγγυας οικονομίας, που λειτουργούν μετά το ξέσπασμα της κρίσης στην Ελλάδα. Η Lacandona είναι ένα κατάστημα και καφεκοπτείο προϊόντων δίκαιου εμπορίου, που λειτουργεί από το 2011 με τη νομική μορφή Ο.Ε. Ο τρόπος οργάνωσης και λήψης αποφάσεων είναι τελείως δημοκρατικός και οι προσπάθειες προώθησης του δίκαιου εμπορίου είναι σαφείς, με τη βοήθεια σεμιναρίων, εργαστηρίων, καθώς και της γενικότερης ενημέρωσης γύρω από το θέμα. Τα τέσσερα μέλη του Lacandona, μας απάντησαν ομόφωνα ότι δε θεωρούν την κοινωνική οικονομία αντίδοτο στην κρίση και διέξοδο που θα δώσει άλλοθι στον ιδιωτικό και δημόσιο τομέα. Θα έπρεπε να προωθούνται και να δημιουργούνται ούτως ή άλλως, επειδή βοηθούν στην αλλαγή του τρόπου σκέψης των καταναλωτών (υποστηρίζουν μικρούς παραγωγούς και κολεκτίβες εργασίας και όχι πολυεθνικές εταιρείες).

Η δεύτερη συλλογικότητα που συμμετείχε στην έρευνα, είναι ο χώρος εστίασης «Το Παγκάκι», που λειτουργεί από το 2010 και έχει τη μορφή Αστικού συνεταιρισμού για την αλληλέγγυα οικονομία. Τα 9 μέλη αυτής της κολεκτίβας εργασίας λειτουργούν ισότιμα και η λήψη αποφάσεων γίνεται κατόπιν τακτικής συνέλευσης με τη μέγιστη συναίνεση. Το καταστατικό που συνέταξαν τα μέλη περιγράφει τις αρχές που διέπουν

τη συλλογικότητα, καθώς και την κοινωνική, πολιτική και πολιτιστική δράση που αναλαμβάνει. Τέλος ενδιαφέρον παρουσιάζει η αντίληψη για το εάν η κοινωνική οικονομία θα μπορούσε να συμβάλει ως διέξοδος στην κρίση. Θεωρούν ότι επιδίωξη αυτών των εγχειρημάτων είναι να ανοίξει η όρεξη για γενικευμένη αυτοδιεύθυνση και να καταδείξουν ότι τον πλούτο, που απαιτεί η κοινωνία, μπορούν να τον παράγουν οι ίδιοι οι εργαζόμενοι. Σκοπός είναι να πειραματιστούν σε σχήματα και μορφές, που θα γονιμοποιήσουν περαιτέρω την κριτική τους.

Ο τρίτος φορέας που συμμετείχε στην έρευνα, είναι η κοινωνική συνεταιριστική επιχείρηση, οι Εκδόσεις των Συναδέλφων, μία εκδοτική πρωτοβουλία που ξεκίνησε το 2009, ενώ το 2012 λειτούργησε το βιβλιοπωλείο τους. Εκδοτική τους φιλοσοφία είναι κυρίως η αγάπη για το βιβλίο, που το θεωρούν κοινωνικό αγαθό και γι' αυτό το λόγο αποκλείουν τις εφήμερες εκδόσεις και τα ακριβά βιβλία. Οι εκδόσεις αποτελούνται από 10 άτομα, τα οποία προέρχονταν από το χώρο του βιβλίου. Η κρίση στάθηκε αφορμή για την ίδρυση του συνεταιρισμού, λόγω της συνεπακόλουθης ανεργίας κάποιων μελών, αλλά υποστηρίζουν ότι αυτή η κίνηση θα γινόταν ανεξαρτήτως της κρίσης με αυτούς τους όρους, σε συνεργατικό επίπεδο.

Οι συνεντεύξεις ολοκληρώνονται με την κολεκτίβα εργασίας «Στην Πρίζα», που αποτελείται από έξι άτομα και ιδρύθηκε ως κοινωνική συνεταιριστική επιχείρηση για την τεχνολογία το 2011. Η «Πρίζα» θέτει σαφείς στόχους ανακύκλωσης, μείωσης απορριμμάτων και επαναχρησιμοποίησης, ενάντια στη λογική των μεγάλων εταιρειών, που για λόγους κέρδους επιδιώκουν τη μείωση της διάρκειας ζωής των προϊόντων. Προτείνει την ανάπτυξη ελεύθερου λογισμικού στους υπολογιστές με σκοπό τη διάχυση της γνώσης και της πληροφορίας. Τέλος, βασικό κύτταρο αποτελεί η γενική συνέλευση με τη μέγιστη συναίνεση, όπως και στις προηγούμενες συλλογικότητες. Στην ερώτηση αναφορικά με την κρίση, εξηγούν ότι συνέπεσαν χρονικά, αλλά δε γεννήθηκαν από αυτή. Θεωρούν ότι η διάδοση παρόμοιων εγχειρημάτων είναι σημαντική, καθώς λόγω φιλοσοφίας (απουσία κέρδους, υψηλόμισθων στελεχών και μεσαζόντων) οι τιμές είναι χαμηλές, η ποιότητα καλή, καθώς προέρχεται από καλές συνθήκες εργασίας και συγκεκριμένα σε αυτό το κομμάτι, αποτελούν μία διαφορετική πρόταση για την εργασία και την κοινωνία.

Στη συνέχεια, για να διαπιστωθεί η αποδοχή αυτών των εγχειρημάτων από το

ευρύ κοινό, πραγματοποιήθηκε ποσοτική έρευνα βάσει ερωτηματολογίων σε τυχαίο δείγμα των 200 ατόμων. Οι συμμετέχοντες είναι σε ποσοστό 59% γυναίκες, με το μεγαλύτερο ποσοστό μεταξύ 26 και 35 ετών (63%), απόφοιτοι ΑΕΙ/ΤΕΙ (44,5%) και κάτοχοι Μεταπτυχιακού/Διδακτορικού (39%). Απασχολούνται κυρίως στον ιδιωτικό τομέα (33%), αλλά και στο δημόσιο (19%) ή είναι ελεύθεροι επαγγελματίες (19%), ενώ το 17% είναι άνεργοι. Το 20% του δείγματος έχει υποστεί σοβαρή μείωση στο εισόδημά του σε ποσοστό άνω του 40%. Χρησιμοποιώντας διαγράμματα απεικονίζεται η κατανομή συχνοτήτων των ερωτηθέντων αναφορικά με το κατά πόσο είναι εξοικειωμένοι με τις έννοιες και τις μορφές της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας. Οι πληροφορίες που αντλήθηκαν από αυτές τις ερωτήσεις, καταδεικνύουν ότι οι ερωτώμενοι έχουν πρόθεση να αγοράζουν προϊόντα απευθείας από παραγωγούς και συνεταιρισμούς, να συμμετέχουν σε συλλογικότητες ή ακόμα και να ιδρύσουν μία κοινωνική επιχείρηση. Από τη μία μεριά γνωρίζουν και χρησιμοποιούν υπηρεσίες και προϊόντα από παραδοσιακούς φορείς κοινωνικής οικονομίας, ενώ από την άλλη μεριά δεν γνωρίζουν σε μεγάλο βαθμό εγχειρήματα αλληλέγγυας οικονομίας.

Από την επεξεργασία των δεδομένων με την ανάλυση κατά συστάδων, προέκυψε η δημιουργία τεσσάρων συστάδων, δηλαδή τεσσάρων ομάδων, διαφορετικών απόψεων γύρω από την κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία. Στην πρώτη συστάδα, που αποτελεί το 1/3 του συνολικού δείγματος, ανήκουν ισόποσα άντρες ή γυναίκες με υψηλό μορφωτικό επίπεδο, οι οποίοι δε στηρίζουν έμπρακτα προσπάθειες στην κατεύθυνση της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας. Γι' αυτό το λόγο, αλλά και εξαιτίας των απόψεών τους γύρω από τα χαρακτηριστικά της, ονομάζονται αρνητικοί.

Η δεύτερη συστάδα αριθμεί 45 μέλη, δηλαδή το 22% του συνόλου των ερωτηθέντων. Και αυτή η ομάδα αποτελείται ισόποσα από άντρες και γυναίκες, με πολύ υψηλό μορφωτικό επίπεδο, οι οποίοι γνωρίζουν κυρίως τους παραδοσιακούς φορείς της κοινωνικής οικονομίας (συνεταιρισμούς, συλλόγους και σωματεία), καθώς και τις μη κυβερνητικές οργανώσεις. Από την τροπή ίσως που πήραν τα πράγματα στην Ελλάδα, τα μέλη αυτής της συστάδας είναι επιφυλακτικά για το ρόλο που μπορεί να παίξει η κοινωνική οικονομία στην περίοδο ύφεσης, που διανύουμε. Είναι λιγότερο αισιόδοξοι

και διστακτικοί και γι' αυτό το λόγο στη συστάδα αυτή ανήκουν οι επιφυλακτικοί ως προς τα αποτελέσματα της κοινωνικής οικονομίας.

Η επόμενη συστάδα εμφανίζεται περισσότερο αισιόδοξη, κυρίως λόγω της αποτελεσματικότητας που έχουν οι φορείς της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας. Πιστεύουν στη συμβολή της κοινωνικής οικονομίας στην τοπική ανάπτυξη και στη δυνατότητα που δημιουργεί για μία διαφορετική οικονομική και κοινωνική οργάνωση. Η συστάδα αυτή συγκεντρώνει το μεγαλύτερο ποσοστό του δείγματος (37%) και τα μέλη της χαρακτηρίζονται ως θετικοί ως προς τα αποτελέσματα της κοινωνικής οικονομίας.

Η τελευταία συστάδα είναι η μικρότερη και αποτελείται μόλις από 19 άτομα (10% του δείγματος). Κύριο χαρακτηριστικό της ομάδας είναι η αισιοδοξία τους για την συμβολή της κοινωνικής οικονομίας σε τομείς κοινωνικούς, οικονομικούς, περιβαλλοντικούς, κ.α. Η πλειοψηφία της ομάδας είναι γυναίκες, ενώ σημαντικό είναι το ποσοστό των ανέργων και αυτών που έχουν υποστεί σημαντική μείωση στο εισόδημά τους μετά την κρίση. Διαφαίνεται ότι σε αυτή την ομάδα, τα μέλη έχουν εμπειρία από συμμετοχή σε τέτοιους φορείς ή είναι απλώς θερμοί υποστηρικτές, που είναι και το όνομα της συστάδας αυτής.

Σε γενικές γραμμές, η έρευνα έδειξε ότι τα άτομα που συμμετείχαν ήταν θετικά, άλλοτε πιο αισιόδοξα και άλλοτε λιγότερο. Μέσα από τις συνεντεύξεις αναδείχθηκαν οι αρχές της κοινωνικής οικονομίας και πώς εφαρμόζονται σε εργασιακούς χώρους. Οι εργαζόμενοι γύρω από αυτόν τον τομέα, επιδιώκουν ένα αξιοπρεπή βιοπορισμό, μία κοινωνική δικτύωση, αλλά συγχρόνως προτάσσουν τις κοινωνικές και πολιτικές τους απόψεις.

Η έρευνα, με βάση τις συνεντεύξεις, δίνει ίσως το έναυσμα για ευρύτερη (κάθετη) μελέτη των φορέων της κοινωνικής οικονομίας και σε άλλες περιοχές της χώρας, αλλά και για οριζόντια μελέτη σε άλλες μορφές φορέων. Για το ευρύ κοινό (καταναλωτές-χρήστες), η κοινωνική οικονομία αποτελεί ένα απαραίτητο όργανο για τη σταθερή και βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη και τη δικαιότερη διανομή εισοδήματος και πλούτου. Συνδυάζει τις υπηρεσίες με τις ανάγκες, αυξάνει την αξία της οικονομικής δραστηριότητας που εξυπηρετεί τις κοινωνικές ανάγκες και εν' ολίγοις ενισχύει την οικονομική δημοκρατία.

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, τόσο μέσω των ερωτηματολογίων όσο και μέσω των συνεντεύξεων, οι ερωτώμενοι κρίνουν ως αναγκαίο ένα νέο πρότυπο ανάπτυξης και την υιοθέτηση μίας νέας νοοτροπίας για την εργασία και την παραγωγή, που να συνυπολογίζει το κοινωνικό στοιχείο. Στην ερώτηση του ερωτηματολογίου εάν θα ίδρυσαν μία κοινωνική επιχείρηση οι ερωτηθέντες είναι διστακτικοί και μόνο οι μισοί απαντούν θετικά. Στα πλαίσια αυτά, το άρθρο των Guerra Ferreira και De Oliveira Bertucci (2005) παραθέτει προτάσεις, όπως είναι η υιοθέτηση μιας δημόσιας πολιτικής με προγράμματα υποστήριξης, που να ενθαρρύνουν τις κοινωνικές επιχειρήσεις. Οι προτάσεις για τα προγράμματα υποστήριξης είναι:

- προώθηση της μικροπίστωσης με προτεραιότητα στις κοινωνικές επιχειρήσεις.
- πρωτοβουλίες στην κατεύθυνση της αποτελεσματικότερης οργάνωσης και οικονομικής διαχείρισης των κοινωνικών επιχειρήσεων.
- προγράμματα με σκοπό το σχηματισμό «ανθρώπινου δυναμικού» και τεχνολογικής ανάπτυξης στο όφελος αυτών των δραστηριοτήτων.
- υποστήριξη της εμπορευσιμότητας των προϊόντων των κοινωνικών επιχειρήσεων, μέσω του σχηματισμού δικτύων εμπορευματοποίησης.
- απλοποίηση της γραφειοκρατίας, των κανονισμών και των φόρων, έτσι ώστε να διευκολύνεται η δημιουργία μικρών επιχειρήσεων.

Σε αυτή την κατεύθυνση και κυρίως αναπτύσσοντας τη μικροπίστωση (micro-credit) στο χρηματοπιστωτικό σύστημα, το σχεδιασμό κατάλληλων χρηματοπιστωτικών εργαλείων, όπως η αλληλέγγυα αποταμίευση, η εγγυοδοσία και το τοπικό αλληλέγγυο επιχειρηματικό κεφάλαιο, θα μπορούσαν οι κοινωνικές και συνεταιριστικές επιχειρήσεις να λειτουργήσουν ανταγωνιστικά ως προς τους κερδοσκοπικούς οργανισμούς και να κερδίσουν την εμπιστοσύνη και την αναγνώριση από το ευρύ κοινό. Σε επίπεδο Ε.Ε. η λειτουργία της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας θα μπορούσε να βελτιώσει το νομικό πλαίσιο, που σε πολλές περιπτώσεις είναι ανεπαρκές. Επίσης είναι αναγκαίο να άρει τα εμπόδια για τις επιχειρήσεις της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, καθώς σε πολλά κράτη-μέλη η δημιουργία και η λειτουργία τους είναι δαπανηρή, τόσο με όρους οικονομικούς όσο και με λειτουργικούς. Τέλος, απαραίτητη είναι η δημιουργία κινήτρων

για τις επιχειρήσεις της κατηγορίας αυτής με παράλληλη λήψη μέτρων για την αποφυγή ευκαιριακών συμπεριφορών.

Πέραν όμως από αυτές τις αναπτυξιακές πολιτικές, οι τοπικοί και πολιτειακοί φορείς καλούνται να εκπονήσουν εκτεταμένο πρόγραμμα ενημέρωσης και προώθησης της κοινωνικής οικονομίας. Στην έρευνα που πραγματοποιήθηκε, η ανεπαρκής ενημέρωση ήταν ένα από τα θέματα που δηλώθηκε ομόφωνα από το δείγμα. Οι Δήμοι, ως οι πλησιέστεροι στο δημότη φορείς εξουσίας, είναι υποχρεωμένοι να εντοπίσουν τις ευκαιρίες ανάπτυξης κοινωνικής καινοτομίας και να επιμορφώσουν τους τοπικούς επιχειρηματίες για τα οφέλη και τις διευκολύνσεις (<http://www.socialeconomy.eu.org>.) Δεδομένου ότι τα εγχειρήματα της κοινωνικής οικονομίας είναι σε θέση να ανταποκριθούν πολύ πιο γρήγορα και άμεσα σε ανάγκες τοπικού χαρακτήρα ή κοινωνικές ανάγκες τμημάτων του πληθυσμού σε σύγκριση με τις κρατικές υπηρεσίες, μπορούν να ανακουφίσουν τους πολίτες από τις συνέπειες της ανεργίας, διοχετεύοντας πόρους και αναπτύσσοντας δραστηριότητες κοινωνικής εργασίας.

Η χρηματοδότηση των επιχειρήσεων της κοινωνικής οικονομίας δίνει κίνητρο στην ανάληψη πρωτοβουλίας ίδρυσής τους, αλλά απαραίτητος κρίνεται ο έλεγχος στην κατανομή των κονδυλίων. Σημαντικός παράγοντας δυσπιστίας, καθώς και αντικίνητρο στην οικονομική ενίσχυση μη κερδοσκοπικών οργανώσεων και στη συμμετοχή σε φορείς κοινωνικής οικονομίας, από όσα φανέρωσε η έρευνα και η βιβλιογραφική ανασκόπηση, αποτελεί η κακή οικονομική διαχείριση. Γι' αυτό το λόγο η χρηματοδότηση θα πρέπει να γίνεται με συγκεκριμένους όρους και να υπάρχει διαφάνεια στις οικονομικές συνδιαλλαγές.

Οι ενεργοί πολίτες μπορούν να αναδείξουν και να προωθήσουν τέτοιες μορφές οικονομικής δραστηριότητας. Ορισμένες προτάσεις πάνω σε αυτό είναι:

- Συμμετοχή σε προσπάθειες στήριξης και προώθησης της κατανάλωσης προϊόντων και υπηρεσιών που προέρχονται από κοινωνικές επιχειρήσεις και συνεταιρισμούς ή προϊόντα ηθικού εμπορίου, που προέρχονται από πρωτοβουλίες της ανακύκλωσης. Εάν οι καταναλωτές αντικαταστήσουν τα κλασσικά προϊόντα με προϊόντα αυτών των δικτύων, βοηθούν με αυτό τον τρόπο στη διάδοση των αρχών της αλληλέγγυας οικονομίας, της βιωσιμότητας και της προστασίας του περιβάλλοντος.

- Ενίσχυση πρωτοβουλιών κινητοποίησης της Τοπικής και Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης για την προμήθεια αγαθών και υπηρεσιών της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας στις περιοχές τους. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί αξιοποιώντας τις δυνατότητες που προσφέρει το ευρωπαϊκό θεσμικό πλαίσιο για τις δημόσιες προμήθειες, το οποίο αναγνωρίζει την ανάγκη εφαρμογής κοινωνικών κριτηρίων κατά τις διαδικασίες εκτέλεσης δημοσίων συμβάσεων, προβλέποντας κοινωνικές ρήτρες στους διαγωνισμούς προμηθειών του Δημοσίου και της Αυτοδιοίκησης.

- Διεκδικήση για τη διαμόρφωση ενός ολοκληρωμένου θεσμικού πλαισίου που θα ρυθμίζει τη λειτουργία και την ανάπτυξη του τομέα της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας και ενός επιχειρησιακού προγράμματος, που θα στηρίζει τη διεύρυνση του ρόλου και της συμμετοχής του στη συνολική οικονομία. Είναι απαραίτητο να διαμορφωθεί ένα σαφές θεσμικό πλαίσιο με συγκεκριμένους όρους, που θα διέπουν την απασχόληση, τη φορολογία και τα οικονομικά κίνητρα των κοινωνικών επιχειρήσεων για την εξυπηρέτηση του κοινωνικού συμφέροντος (http://edo-mko.gr/index.php?option=com_content&task=view&id=94&Itemid=110).

Η περίοδος κρίσης στην οποία βρισκόμαστε δεν είναι μόνο μια απειλή, αλλά και μια ευκαιρία να θεμελιωθεί ένα καλύτερο οικονομικό πρότυπο. Οι επιχειρήσεις της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας μπορούν να συμβάλουν στο σχεδιασμό αυτού του νέου προτύπου, δεδομένου ότι αντιπροσωπεύουν ένα άλλο επιχειρησιακό σχήμα βασισμένο σε αξίες όπως το μακροπρόθεσμο όφελος, την προτεραιότητα στον άνθρωπο πέρα από το κεφάλαιο και το σεβασμό του περιβάλλοντος. Επομένως, στο χέρι όλων είναι να οραματιστούν ένα νέο βιώσιμο πρότυπο ανάπτυξης, βασισμένο στη διαφάνεια, που δεσμεύεται στη δημιουργία θέσεων εργασίας και στην επένδυση στο ανθρώπινο κεφάλαιο (Conclusions of the European Conference on Social Economy – Toledo, Spain, 2010 στο <http://www.socialeconomy.eu.org/IMG/pdf/2010>).

Παραδοσιακά, η ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας είναι αποτέλεσμα αμυντικών στρατηγικών. Ο παραδοσιακά αμυντικός, συμπληρωματικός ή προαιρετικός του χαρακτήρας γίνεται ενεργός και ανατρεπτικός, όταν η κοινωνική οικονομία υιοθετεί όχι μόνο λειτουργίες παραγωγής, διαχείρισης management, κοινωνικής ένταξης και κινητοποίησης του ενδογενούς αναπτυξιακού δυναμικού, αλλά και όταν υιοθετεί την εκπαίδευση και την υλοποίηση ενός τρόπου ζωής που καθοδηγείται από τις αξίες της

δημοκρατίας, της ισότητας, της αειφορίας και της αλληλεγγύης. Τότε μόνο η ποσοτική ανάπτυξη και ο ποιοτικός μετασχηματισμός της κοινωνικής οικονομίας θα έχουν γίνει ανάγκη (Tomas Carpi, 2008).

Βιβλιογραφία

Barea, J. (1990). *Concepto y agentes de la economía social*, CIRIEC, N° 8, p.p. 109-117 στο Monzón, J.L.& Chaves, R. (2012). *The social economy in the European Union -Report*, European Economic and Social Committee, CIRIEC.

Barea, J. & Monzon,J.L. (2006). *Manual for Drawing Up the Satellite Accounts on Cooperatives and Mutual Societies*. European Commission. Enterprise and Industry Directorate General, CIRIEC.

Borzaga, C. & Defourny, J. (2001). *The Emergence of Social Enterprise*, Routledge, London and New York.

Bouchard, M.J., Leblanc, J. & Michaud, V. (2005). *Towards an Evaluation Framework for the Social Economy: Typologies and Effects*, University of Quebec, Montreal (Quebec), Canada.

Campbell, M. (2000). *The Third System, Jobs and Local Development: The European Experience*, Leeds Metropolitan University, United Kingdom.

CIRIEC (2000). *The Enterprises and Organizations of the Third System: A strategic challenge for employment*, www.uv.es/uidescoop/ciriec, CIRIEC, Liege.

Chaves, R. (2008). *Public Policies and Social Economy in Spain and Europe*, Special issue, No. 62/2008, CIRIEC, España.

Choteau, M. (2000). *Économie solidaire et libéralisme économique*, document de travail No.36, Laboratoire de Redéploiement Industriel et Innovation, Université du Littoral-Cote d' Opale.

Defourny, J. & Monzón, J.L. (1992). *The Third Sector (cooperatives, mutuals and nonprofit organizations)*, De Boeck Université, CIRIEC.

Defourny, J., Develtere, P. & Fonteneau, B., (2000). *Social economy: North and South*, Centre d'Economie Sociale/HIVA, Liège/Leuven.

Defourny, J. & Develtere, P. (2009). *The social economy: The worldwide making of a third sector*, University of Liège, Liege.

Defourny, J., Favreau L. & Laville, J.-L, (2001). *New Directions in a Plural Economy* στο Spear, R., Defourny, J., Favreau, L. & Laville, J.-L. (2001). *Tackling social exclusion in Europe. The contribution of the social economy*, Aldershot, Ashgate Publishing Ltd.

Defourny, J & Pestoff, V. (2008). *Images and concepts of the third sector in Europe*, EMES Working Papers Series, (08) 02, EMES European Research Network, Liège.

De Jaco, A. (1979). *Ieri, oggi, domani la cooperazione*, Rome: Editrice Cooperativa στο Monzón, J.L.& Chaves, R. (2012). *The social economy in the European Union -Report*, European Economic and Social Committee, CIRIEC.

Demoustier, D. (2001). *L'économie sociale et solidaire. S'associer pour entreprendre autrement*, Alternatives économiques/ Syros στο Monzón, J.L.& Chaves, R. (2012). *The social economy in the European Union- Report*, European Economic and Social Committee, CIRIEC.

Desroche, H. (1991). *Histoires d'économies sociales*, Alternatives économiques/ Syros στο Monzón, J.L.& Chaves, R. (2012). *The social economy in the European Union -Report*, European Economic and Social Committee, CIRIEC.

Eme B., Gardin L. & Laville J.L.,(1996). *L'économie sociale en pratique*, Transversales, Sciences et Cultures στο Monzón, J.L.- Chaves, R. (2012). *The social economy in the European Union- Report*, European Economic and Social Committee, CIRIEC.

E.M.E.S. EUROPEAN NETWORK, (2001).

Fonteneau, B., Neamtan, N., Wanyama, F., Pereira Morais, L. & Poorter, M., (2010). *Social and Solidarity Economy: Building a Common Understanding*, The Reader 2010, First edition of the Social and Solidarity Economy Academy ITC ILO, Turin, Italy.

Fraisie, L., Gardin, L. & Laville, J.L. (2001). *Las externalidades positivas en la ayuda a domicilio: una aproximación europea*, στο Laville, J.L., Nyssens, M. & Sajardo, A. (2001). *Economía Social y Servicios sociales*, p.p. 233-251, CIRIEC-España, Valencia.

Geitona, M. & Androutsou, L. (2009). *Health safety and life protection coverage in the social economy sector in Greece: Analysis of empirical findings*, University of Thessaly.

Guerra Ferreira, C. & De Oliveira Bertucci, J. (2005). *A economia popular solidária em Belo Horizonte – um estudo exploratório*, Texto para discussao, Universidade Federal de Minas Gerais.

Gueslin, A. (1987). *L'invention de l'Economie Sociale*, Economica στο Monzón, J.L. & Chaves, R. (2012). *The social economy in the European Union Report*, European Economic and Social Committee, CIRIEC.

Laville, J.L. (2011). *What is the third sector? From the Non-Profit sector to the social and solidarity economy. Theoretical debate and European reality*, EMES Working Papers Series, (11) 01, EMES European Research Network, Liège.

Lévesque, B., Bélanger, P., Bouchard, M. & Mendell, M. (2001). *Le fonds de solidarité FTQ, un cas exemplaire de nouvelle gouvernance*, στο Laville, J. L., Lévesque, B. & Mendell, M. (2007). *The social econom: Diverse approaches and practices in Europe and Canada*, Cahier de l'ARUC-ÉS, Cahier No C-11-2006, Québec.

Levitt, T. (1973). *The Third Sector – New Tactics for a Responsive Society*, Division of American Management Associations, Amacon, New York.

Lewis, M. (2006). *Mapping the social economy in BC and Alberta: Towards a strategic approach*, Canadian Centre for Community Renewal on behalf of the B.C.-Alberta Social Economy Research Alliance, Canada.

MacPherson, I. (2008). *The co-operative movement and the social economy traditions: Reflections on the mingling of broad visions*, Annals of Public and Cooperative Economics, pp. 625–642, Blackwell Publishing Ltd, CIRIEC.

Monzón, J.L.& Chaves, R. (2008). *The European Social Economy: concept and dimensions of the third sector*, (79) 3, p.p. 549-577, Annals of Public and Cooperative Economics.

Monzón,J.L. (1987). “La Economía Social en España”, p.p. 19-29, CIRIEC,España.

Monzon,J.L. (1989). *Las cooperativas de trabajo asociado en la literatura economica y en los hechos*, Madrid, Ministerio de Trabajo y Seguridad Social στο Monzón, J.L.& Chaves, R. (2012). *The social economy in the European Union- Report*, European Economic and Social Committee, CIRIEC.

Monzón, J.L.& Chaves, R. (2012). *The social economy in the European Union- Report*, European Economic and Social Committee, CIRIEC.

Moulaert, F.& Ailenei, O. (2005). *Social Economy, Third Sector and Solidarity Relations: A Conceptual Synthesis from History to Present*, (42)11, p.p. 2037–2053, Urban Studies.

Nasioulas, I. (2010). *Greek Social Economy Revisited. Voluntary, Civic and Cooperative Challenges in the 21st Century*, p.p. 64, Peter Lang Verlag.

Nicolaescu V. & D.(2012). *European perspectives on the social economy*, Journal of Community Positive Practices, Nr. 4/2012.

North, P. (2006). *Alternative Currency movements as a challenge to globalisation? A case of Manchester’s Local Currency Networks*, p.p. 13-39, Ashgate.

Nyssens, M.,(1997). *Popular economy in the south, third sector in the north: are they signs of a germinating economy of solidarity?*, (68) 2, p.p. 171–200, Annals of Public and Cooperative Economics.

Osvat, C., Stefanescu, F., & Jurj, A. (2012). Grounds for the development of social economy in Romania, Journal of Community Positive Practices, Nr. 3/2012.

Reventos, J. (1960). *El movimiento cooperativo en España*, Ariel στο Monzón, J.L.& Chaves, R. (2012). *The social economy in the European Union- Report*, European Economic and Social Committee, CIRIEC.

Rubel, M (1977). *Allemagne et coopération. Archives Internationales de Sociologie de la Coopération et du Développement*, N° 41-42 στο Monzón, J.L.& Chaves, R. (2012). *The social economy in the European Union- Report*, European Economic and Social Committee, CIRIEC.

Salamon L. M. & Anheier H. K. (1997). *Defining the nonprofit sector: A cross-national analysis*, Institute for Policy Studies, The Johns Hopkins University.

Solà I Gussinyer, J. (2003). *El mutualismo y su función social: sinopsis histórica*, CIRIEC, στο Monzón, J.L.& Chaves, R. (2012). *The social economy in the European Union- Report*, European Economic and Social Committee, CIRIEC.

Spear, R., Defourny, J., Favreau, L. & Laville, J.L. (2001). *Tackling social exclusion in Europe. The contribution of Social Economy*, Aldershot, Ashgate.

Spear, R. & Bidet, E. (2003). *The Role of Social Enterprise in European Labour Markets*, EMES Network Working Paper No. 03/10, EMES.

Tanimoto, K. (2008). *A conceptual framework of social entrepreneurship and social innovation cluster: a preliminary study*, 42(1), p.p.1-16, Hitotsubashi Journal of Commerce and Management.

Tivoli Final Report (2006). *How can social economy contribute to local development?*, Learning Seminar.

Tomas-Carpi, J.A. (2008). *The prospects for a Social Economy in a changing world*, (68) 2, p.p. 247-279, Annals of Public and Cooperative Economics.

Tsombanoglou, G. (2012). *Barriers to participation in the social economy in Greece*, 2 (2), p.p. 104-129, Oñati Socio-legal Series.

Vaillancourt, Y. (2009). *Social economy in the co-construction of public policy*, (80) 2, p.p. 275-313, Annals of Public and Cooperative Economics.

Westerdahl, S., & Westlund, H. (1997). *Social economy and new jobs. A summary of twenty case studies in European regions*, (69) 2, 193-218, *Annals of Public and Cooperative Economics*.

Ελληνική Βιβλιογραφία

Αφουξενίδης, Α., Βλάχος, Φ., Ζερβός, Γ., Κορομπίλιας, Γ., Λιαρίκος, Κ., Σκλίας, Π., Σπυριδάκη, Ε., Συρακούλης, Κ., Φραγκονικολόπουλος, Χ. (2008). *Η δυναμική και τα όρια της κοινωνίας πολιτών: Ζητήματα management, διαχείρισης έργων από τις μη κυβερνητικές οργανώσεις*, Εκδόσεις Προπομπός, Αθήνα.

Αβδελίδης, Π. (1986). *Το Αγροτικό συνεταιριστικό κίνημα στην Ελλάδα -Ιστορική εξέλιξη και δράση, προβλήματα και προοπτικές ανάπτυξης*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.

Βαρκαρόλης, Ο. (2012). *Δημιουργικές αντιστάσεις και αντεξουσία. Εγχειρίσματα και προβληματισμοί του ριζοσπαστικού κινήματος στον 21^ο αιώνα*, Καφεενείον «Το Παγκάκι».

Vienney, C. (2008). *Η κοινωνική οικονομία*, Εκδόσεις Πολύτροπον, Αθήνα.

Giddens, A. (1999). *Ο τρίτος δρόμος. Η ανανέωση της σοσιαλδημοκρατίας*, Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα.

Giegold, S. (επιμ.) & Arhelger, M. (2011). *Η κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία και η Ευρωπαϊκή Ένωση: ένα Πράσινο πρόγραμμα πέρα από την κρίση (Συνοπτική Έκθεση) στο "Η Κοινωνική Οικονομία ως απάντηση στην οικο-κοινωνικο-οικονομική κρίση"* 11 εισηγήσεις από δημόσια ακρόαση στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.

Ghillardotti, F. (1998). "Pilot Action: Back ground, motivation and expectations", in Ε.Σ. στο Χρυσάκης Μ., Ζιώμας Δ., Καραμητοπούλου Ν., Χατζαντώνης Δ., (2002). *Προοπτικές Απασχόλησης στον τομέα της κοινωνικής οικονομίας*, Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας, Εκδόσεις Αθ. Σάκουλα, Αθήνα.

Δημητρακούδη, Φ. (2010). *Επιχειρήσεις κοινωνικής οικονομίας, Δαίμων της Οικολογίας*, τχ. 109.

Ε.Θ.Δ. κ.ο. και Υπ. Απασχόλησης (2005). *Οδηγός ίδρυσης και λειτουργίας κοινωνικών επιχειρήσεων*.

Έκθεση του Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ. (2001). *Οι Συνεταιρισμοί και η συμβολή τους στην κοινωνική ανάπτυξη στο ΙΣΕΜ: Συνεταιριστικοί Προβληματισμοί 2001*, Εκδόσεις Αθ. Σταμούλης, Αθήνα.

Καβουλάκος, Κ. (1999). *Συνεταιρισμοί: Συνοπτική Ιστορική Αναδρομή* στο Εισηγήσεις από την εναλλακτική συνάντηση '89 στον Προύσσο Ευρυτανίας: *Για μια νέα πρόταση*, Κομμούνα/Κοινωνικά κινήματα 10.

Καμινάρη, Ο. και Παπαγεωργίου, Κ. (2010). *Κοινωνική Οικονομία. Μια πρώτη προσέγγιση*, Εκδόσεις Ελληνοεκδοτική, Αθήνα.

Καμινάρη, Ο. και Παπαγεωργίου, Κ. (2001). *Φορείς της Κοινωνικής Οικονομίας στην Ελλάδα στο ΙΣΕΜ: Συνεταιριστικοί Προβληματισμοί 2001*, Εκδόσεις Αθ. Σταμούλης, Αθήνα.

Καραγιάννης, Α. (2011). *Κοινωνική Οικονομία και Επιχειρηματικότητα: Η ουσιαστική λύση στην κρίση*, Εφημερίδα Καθημερινή (www.kathimerini.com.cy).

Κασαβέτης, Δ. (1999). *Πρακτικά συνεδρίου, Τ.Ε.Ι. Μεσολογγίου*.

Κλήμης, Α. (2001). *Τα 100 χρόνια (1900/1901-2000/2001) των συνεταιρισμών στην Ελλάδα*, Αθήνα.

Κολέμπας, Γ. και Μπίλλας, Γ. (2013). *Ο ανθρωπολογικός τύπος της αποανάπτυξης-Τοπικοποίησης*, Εκδόσεις των Συναδέλφων, Αθήνα.

Κολύμβας, Ν. (1988). *Συνεταιριστικά (Ελληνικά και Διεθνή)*, Αγροτικές Συνεταιριστικές Εκδόσεις Α.Ε., Θεσσαλονίκη.

Κορδάτος, Γ. (1946). *Η προϊστορία της συνεταιριστικής ιδέας στην Ελλάδα*, Περιοδικό Συνεταιριστικό Δελτίο τχ. 4.

Κριατσιώτη, Β. (2010). *Κοινωνική Οικονομία και Οικονομία της αλληλεγγύης. Ενημέρωση*. (<http://web.archive.org/web/20070418110031/http://www.inegsee.gr/enimerwsi>)

Λιερός, Γ. (2012). *Υπαρκτός καινούργιος κόσμος, Κοινωνική/Αλληλέγγυα και Συνεργατική οικονομία*, Εκδόσεις των Συναδέλφων, Αθήνα.

Liikanen, E. (2003). *Η συνεισφορά των συνεταιρισμών στην Ευρωπαϊκή ανταγωνιστικότητα στο ΙΣΕΜ: Συνεταιριστικοί Προβληματισμοί 2002-2003*, Εκδόσεις Αθ. Σταμούλης, Αθήνα.

MacPherson, I. (1997). *Συνεταιριστικές αρχές για τον 21^ο αιώνα*, Εκδόσεις ΙΣΕΜ, Αθήνα.

Μπιρλιράκης, Β. (2006). *Το κάλεσμα του Μοντραγκόν: Μια πρόσκληση να μοιραστούμε την εμπειρία 50 χρόνων*, στο ΙΣΕΜ: Συνεταιριστικοί Προβληματισμοί 2004-2005, Εκδόσεις Αθ. Σταμούλης, Αθήνα.

Νικολόπουλος, Τ. & Καπογιάννης, Δ. (2012). *Εισαγωγή στην Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία*, Εκδόσεις των Συναδέλφων, Αθήνα.

Οικολόγοι Πράσινοι & The Greens EFA in the European Parliament (2011). *"Η Κοινωνική Οικονομία ως απάντηση στην οικο-κοινωνικο-οικονομική κρίση"* 11 εισηγήσεις από δημόσια ακρόαση στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.

Παπαγεωργίου, Κ. (2004). *Βιώσιμη Συνεταιριστική Οικονομία*, Εκδόσεις Αθ. Σταμούλης, Αθήνα.

Parnell, E. (2000). *Επανεφεύρεση των Συνεταιρισμών, Επιχειρήσεις για τον 21^ο αιώνα*, Εκδόσεις Στοχαστής & Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα.

Pfluger, K.(2011). *Η κοινωνική οικονομία στο "Η Κοινωνική Οικονομία ως απάντηση στην οικο-κοινωνικο-οικονομική κρίση"* 11 εισηγήσεις από δημόσια ακρόαση στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.

Rifkin, J.(2003). *Επανεξέταση του μέλλοντος της απασχόλησης στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Ο ρόλος του Τρίτου Τομέα* στο ΙΣΕΜ: Συνεταιριστικοί Προβληματισμοί 2002-2003, Εκδόσεις Αθ. Σταμούλης, Αθήνα.

Rdermacher, E.J.(2001). *Παγκοσμιοποίηση, Αειφορία, Ανάπτυξη και Ειρήνη: Ο ρόλος του Εθνικού και Διεθνούς Συνεργατισμού*, στο ΙΣΕΜ: *Συνεταιριστικοί Προβληματισμοί 2001*, Εκδόσεις Αθ. Σταμούλης, Αθήνα.

Ρουμελιώτης, Α. (2012). *Μπορώ και χωρίς ευρώ*, Εκδόσεις Ιανός, Αθήνα.

Τρεμόπουλος, Μ.(2011). *Αλληλέγγυα και Συνεργατική Οικονομία στην Ευρώπη στο "Η Κοινωνική Οικονομία ως απάντηση στην οικο-κοινωνικο-οικονομική κρίση"* 11 εισηγήσεις από δημόσια ακρόαση στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.

Τσομπάνογλου, Γ. (2008). *Η ανάδυση της κοινωνικής οικονομίας*, Εκδόσεις Παπαζήσης, Αθήνα.

Τσομπάνογλου, Γ. (2011). *Η αξία της κοινωνικής οικονομίας: Ζητήματα και προοπτικές στο "Η Κοινωνική Οικονομία ως απάντηση στην οικο-κοινωνικο-οικονομική κρίση"* 11 εισηγήσεις από δημόσια ακρόαση στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.

Φεφές, Μ. (2006). *Ευρωπαϊκοί θεσμοί κοινωνικής οικονομίας*, στο ΙΣΕΜ: *Συνεταιριστικοί Προβληματισμοί 2004-2005*, Εκδόσεις Αθ. Σταμούλης, Αθήνα.

Χρυσάκης Μ., Ζιώμας Δ., Καραμητοπούλου Ν., Χατζαντώνης Δ., (2002). *Προοπτικές Απασχόλησης στον τομέα της κοινωνικής οικονομίας*, Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα.

Ηλεκτρονικές πηγές

1. www.diktio-kapa.dos.gr
2. <http://www.geo.coop/>
3. <http://www.teses.usp.br/teses/disponiveis/48/48134/tde-23062010-111951/en.php>
4. http://el.wikipedia.org/wiki/Αμπελάκια_Λάρισας
5. http://www.coopbank.com.cy/index.php?option=com_content&view=article&id=57&Itemid=117
6. http://212.205.15.233/TWICMS/ Arxeio_3/%CE%99%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CE%95%CE%BE%CE%AD%CE%BB%CE%B9%CE%BE%CE%B7/tabid/155/Default.aspx (Ιστορικό Αρχείο Αγροτικής τράπεζας)

7. http://212.205.15.233/TWICMS/ Arxeio_3/%CE%99%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%B9%CE (Ιστορικό Αρχείο Αγροτικής Τράπεζας)
8. <http://www.paseges.gr/el/history>
9. http://edo-mko.gr/index.php?option=com_content&task=view&id=89&Itemid=110
Κοινωνική Οικονομία και Οικονομία της Αλληλεγγύης της Βανέσας Κριατσιώτη
10. http://edo-mko.gr/index.php?option=com_content&task=view&id=94&Itemid=110
11. <http://edo-mko.gr/index.php>
12. <http://enthemata.wordpress.com/2011/04/03/nikolopoulos> **Κοινωνική οικονομία της αλληλεγγύης ή της αγοράς; 3/4/2012 του Τάκη Νικολόπουλου και του Δημήτρη Καπογιάννη**
13. <http://enthemata.wordpress.com/2012/04/01/adam/#more-6991> **Περί κοινωνικής οικονομίας και κοινωνικού ανταγωνισμού της Σοφίας Αδάμ 1/4/2012**
14. Εφημερίδα *Καθημερινή*, 14-8-2006 & 5-11-2006
15. <http://www.inaise.org>
16. wikipedia.org Solidarity_economy
17. wikipedia.org/wiki/ Τοπική_Εναλλακτική_Μονάδα
18. <http://www.socialeconomy.eu.org/IMG/pdf/2010> **Conclusions of the European Conference on Social Economy – Toledo, Spain, 2010**
19. <http://www.socialeconomy.eu.org>
20. http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/promoting-entrepreneurship/social-economy/index_en.htm
21. <http://indy.gr/library/oikonomika-tis-allileggvis>.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1: Πίνακες Συχνοτήτων

Πίνακας 1: Φύλο

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
ΑΝΔΡΑΣ	82	41,0	41,0
ΓΥΝΑΙΚΑ	118	59,0	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Πίνακας 2: Ηλικία

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
ΕΩΣ 25 ετών	13	6,5	6,5
26-35	126	69,5	63,0
36-45	31	85,0	15,5
46-55	17	93,5	8,5
ΠΑΝΩ ΑΠΟ 56	13	100,0	6,5
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	100,0

Πίνακας 3: Ετών

	Δείγμα	Minimum	Maximum	Μέσος
ΕΤΩΝ	200	18,00	66,00	35,1450

Πίνακας 4: Επάγγελμα

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
Φοιτητής/τρια	19	9,5	9,5
Δημόσιος Υπάλληλος	27	13,5	23,0
Ιδιωτική Υπάλληλος	65	32,5	55,5
Ελεύθερος Επαγγελματίας	38	19,0	74,5
Συνταξιούχος	13	6,5	81,0
Οικιακά	4	2,0	83,0
Άνεργος	34	17,0	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Πίνακας 5: Μόρφωση

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
Απόφοιτος Λυκείου	22	11,0	11,0
Απόφοιτος επαγγελματικής σχολής, Ι.Ε.Κ. κ.α.	11	5,5	16,5
Απόφοιτος Α.Ε.Ι./Τ.Ε.Ι.	89	44,5	61,0
Κάτοχος Μεταπτυχιακού/Διδακτορικού	78	39,0	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Πίνακας 6: Οικογενειακή Κατάσταση

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
μένω μόνος/η	74	37,0	37,0
μένω με τους γονείς μου	43	21,5	58,5
μένω με το/τη σύντροφό μου	47	23,5	82,0
μένω με το/τη σύντροφό μου και τα παιδιά μας	36	18,0	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Πίνακας 7: Αριθμός μελών της οικογένειας

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
1 ΜΕΛΟΣ	27	13,5	13,5
2 ΜΕΛΗ	36	18,0	31,5
3 ΜΕΛΗ	41	20,5	52,0
4 ΜΕΛΗ	65	32,5	84,5
5 ΜΕΛΗ	27	13,5	98,0
6 ΜΕΛΗ	2	1,0	99,0
7 ΜΕΛΗ	2	1,0	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Πίνακας 8: Εισόδημα

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
ως 6.000	56	28,0	28,0
6001-10.000	37	18,5	46,5
10.001-14.000	38	19,0	65,5
14.001-18.000	39	19,5	85,0
18.001-22.000	16	8,0	93,0
πάνω από 22.001	14	7,0	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Πίνακας 9: Μείωση εισοδήματος μετά την κρίση

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
Έως 10%	70	35,0	35,0
Έως 20%	38	19,0	54,0
Έως 30%	34	17,0	71,0
Έως 40%	20	10,0	81,0
Πάνω από 40%	38	19,0	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Ποια ή ποιες από τις παρακάτω έννοιες γνωρίζετε:

Πίνακας 10: Κοινωνική Οικονομία

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
ΟΧΙ	63	31,5	31,5
ΝΑΙ	137	68,5	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Πίνακας 11: Αλληλέγγυα Οικονομία

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
ΟΧΙ	75	37,5	37,5
ΝΑΙ	125	62,5	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Πίνακας 12: Κοινωνία των Πολιτών

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
ΟΧΙ	64	32,0	32,0
ΝΑΙ	136	68,0	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Πίνακας 13: Μη Κυβερνητική Οργάνωση

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
ΟΧΙ	3	1,5	1,5
ΝΑΙ	197	98,5	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Πίνακας 14: Κοινωνική Επιχείρηση

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
ΟΧΙ	77	38,5	38,5
ΝΑΙ	123	61,5	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Πίνακας 15: Ανταλλακτική Οικονομία

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
ΟΧΙ	22	11,0	11,0
ΝΑΙ	178	89,0	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Πίνακας 16: Συνεταιρισμοί

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
ΟΧΙ	13	6,5	6,5
ΝΑΙ	187	93,5	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Πίνακας 17: Ταμεία Αλληλασφάλισης

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
ΟΧΙ	150	75,0	75,0
ΝΑΙ	50	25,0	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Πίνακας 18: Σωματεία/ Σύλλογοι

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
ΟΧΙ	12	6,0	6,0
ΝΑΙ	188	94,0	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Πίνακας 19: Ιδρύματα

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
ΟΧΙ	43	21,5	21,5
ΝΑΙ	157	78,5	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Πίνακας 20: Ηθικό Εμπόριο

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
ΟΧΙ	108	54,0	54,0
ΝΑΙ	92	46,0	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Πίνακας 21: Τοπικά Συστήματα Ανταλλαγής

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
ΟΧΙ	109	54,5	54,5
ΝΑΙ	91	45,5	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Πίνακας 22: Εναλλακτικό Νόμισμα

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
ΟΧΙ	112	56,0	56,0
ΝΑΙ	88	44,0	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Πίνακας 23: Τράπεζα Χρόνου

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
ΟΧΙ	120	60,0	60,0
ΝΑΙ	80	40,0	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Πίνακας 24: Κολεκτίβα

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
ΟΧΙ	123	61,5	61,5
ΝΑΙ	77	38,5	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Πίνακας 25: Σωματείο Βάσης

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
ΟΧΙ	151	75,5	75,5
ΝΑΙ	49	24,5	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Πίνακας 26: Ηθικές Τράπεζες

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
ΟΧΙ	169	84,5	84,5
ΝΑΙ	31	15,5	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Πίνακας 27: Κανένα

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
ΟΧΙ	168	84,0	84,0
ΝΑΙ	32	16,0	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Αγοράζω τρόφιμα απευθείας από παραγωγούς, από δίκτυα παράκαμψης μεσαζόντων (διανομή προϊόντων χωρίς μεσάζοντες), από συνεταιρισμούς και προϊόντα δίκαιου εμπορίου (fair trade, όπως π.χ. σοκολάτα, καφές, ζάχαρη, κτλ.):

Πίνακας 28: Απευθείας Παραγωγοί

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
--	-----------	-----------	--------------------

OXI	25	12,5	12,5
NAI	175	87,5	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Πίνακας 29: Χωρίς Μεσάζοντες

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
OXI	44	22,0	22,0
NAI	156	78,0	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Πίνακας 30: Από Συνεταιρισμούς

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
OXI	48	24,0	24,0
NAI	152	76,0	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Πίνακας 31: FAIR TRADE

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
OXI	50	25,0	25,0
NAI	150	75,0	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Αν συνηθίζετε να αγοράζετε προϊόντα με τους παραπάνω τρόπους, για ποιο λόγο τα αγοράζετε;

Πίνακας 32: Παράγοντες ζήτησης προϊόντων

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
βρίσκω δίκαια την τιμή	24	12,0	12,0
έχουν υψηλή ποιότητα	17	8,5	20,5
επιθυμώ να ενισχύσω τους παραγωγούς ή τους συνεταιρισμούς	88	44,0	64,5
από περιέργεια	2	1,0	65,5

μου αρέσει ως διαδικασία, ανταποκρίνεται στις αντιλήψεις μου, στην αισθητική μου, στα γούστα μου	47	23,5	89,0
δεν αγοράζω	22	11,0	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Αν δεν αγοράζετε, για ποιό λόγο;

Πίνακας 33: Παράγοντες που εμποδίζουν τη ζήτηση

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
Θεωρώ ότι είναι πολύ ακριβά	13	6,5	6,5
Δεν γνωρίζω που μπορώ να τα αγοράσω	33	16,5	23,0
Δεν τα εμπιστεύομαι λόγω έλλειψης σήμανσης	11	5,5	28,5
Δεν υπάρχει κάποιο σταθερό δίκτυο	47	23,5	52,0
Δεν απευθύνονται σε εμένα (απευθύνονται σε άλλες ομάδες πληθυσμού)	9	4,5	56,5
Αγοράζω	87	43,5	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

**Χρησιμοποιείτε υπηρεσίες φορέων της κοινωνικής και αλληλέγγυας
οικονομίας;**

Πίνακας 34: Χρήση Υπηρεσιών

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
Καθόλου	37	18,5	18,5
Λίγο	110	55,0	73,5
Αρκετά	36	18,0	91,5
Πολύ	11	5,5	97,0
Πάρα πολύ	6	3,0	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Πίνακας 35: Συνεταιριστικές Τράπεζες

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
OXI	189	94,5	94,5
NAI	11	5,5	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Πίνακας 36: Αστικοί συνεταιρισμοί (π.χ. εκδοτικοί, οικοδομικοί, φαρμακευτικοί, υδραυλικών, ηλεκτρολόγων)

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
OXI	150	75,0	75,0
NAI	50	25,0	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Πίνακας 37: Πολιτιστικοί Σύλλογοι

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
OXI	105	52,5	52,5
NAI	95	47,5	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Πίνακας 38: Συνεργατικά Καφενεία

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
OXI	139	69,5	69,5
NAI	61	30,5	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Πίνακας 39: Κοινωνικός Τουρισμός

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
OXI	179	89,5	89,5
NAI	21	10,5	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Στηρίζετε μη κερδοσκοπικές οργανώσεις με οικονομική συνεισφορά;

Πίνακας 40: Οικονομική Συνεισφορά

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
Καθόλου	76	38,0	38,0
Λίγο	72	36,0	74,0
Αρκετά	27	13,5	87,5
Πολύ	12	6,0	93,5
Πάρα πολύ	13	6,5	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Στηρίζετε μη κερδοσκοπικές οργανώσεις με έμπρακτη συμμετοχή;

Πίνακας 41: Έμπρακτη Συμμετοχή

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
Καθόλου	84	42,0	42,0
Λίγο	78	39,0	81,0
Αρκετά	26	13,0	94,0
Πολύ	4	2,0	96,0
Πάρα πολύ	8	4,0	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Για ποιο λόγο κυρίως στηρίζετε αυτές τις οργανώσεις;

Πίνακας 42: Παράγοντες στήριξης ΜΚΟ

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
Αίσθηση βοήθειας στο συνάνθρωπο και σε άτομα που χρήζουν ανάγκης	78	39,0	39,0
Ηθική υποχρέωση	16	8,0	47,0
Τρόπος ζωής	44	22,0	69,0
Υλοποιούν αποτελεσματικά τα προγράμματά τους και δεν εκμεταλλεύονται τους δωρητές	13	6,5	75,5

Είναι γνωστές και έχουν σημαντικό κοινωνικό απολογισμό	14	7,0	82,5
Δεν στηρίζω καθόλου	35	17,5	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Για ποιο κυρίως λόγο δε στηρίζετε περισσότερο ή δε στηρίζετε καθόλου αυτές τις οργανώσεις;

Πίνακας 43: Δε Στηρίζω ΜΚΟ

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
Δεν έχω την οικονομική δυνατότητα/ ελεύθερο χρόνο	122	61,0	61,0
Δε με εκφράζει το έργο τους	9	4,5	65,5
Δεν τις εμπιστεύομαι (δεν έχουν ξεκάθαρους στόχους, τα χρήματα δεν πάνε για το σκοπό που αντιπροσωπεύουν, τα μέλη τους συνδέονται με σκάνδαλα)	44	22,0	87,5
Δε συμφωνώ με τον τρόπο οργάνωσής τους (έλλειψη δημοκρατικών και διαφανών διαδικασιών διαχείρισης)	13	6,5	94,0
Άλλο	12	6,0	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Η απόφαση στήριξης επηρεάζεται από την οικογένειά σας, από το φιλικό σας περιβάλλον, από την τηλεόραση, από το διαδίκτυο και από την ανάγκη συλλογικοποίησης.

Πίνακας 44: Επιρροή Οικογένειας

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
Καθόλου	66	33,0	33,0
Λίγο	60	30,0	63,0
Αρκετά	45	22,5	85,5
Πολύ	19	9,5	95,0

Πάρα πολύ	10	5,0	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Πίνακας 45: Επιρροή Φύλων

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
Καθόλου	24	12,0	12,0
Λίγο	54	27,0	39,0
Αρκετά	70	35,0	74,0
Πολύ	33	16,5	90,5
Πάρα πολύ	19	9,5	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Πίνακας 46: Επιρροή TV

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
Καθόλου	128	64,0	64,0
Λίγο	50	25,0	89,0
Αρκετά	19	9,5	98,5
Πολύ	3	1,5	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Πίνακας 47: Επιρροή INTERNET

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ%	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
Καθόλου	33	16,5	16,5
Λίγο	68	34,0	50,5
Αρκετά	75	37,5	88,0
Πολύ	20	10,0	98,0
Πάρα πολύ	4	2,0	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Πίνακας 48: Ανάγκη Κοινωνικής Δραστηριοποίησης

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
Καθόλου	19	9,5	9,5
Λίγο	33	16,5	26,0
Αρκετά	65	32,5	58,5
Πολύ	45	22,5	81,0
Πάρα πολύ	38	19,0	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Υπάρχει επαρκής ενημέρωση για τις επιχειρηματικές δυνατότητες που προσφέρει η κοινωνική οικονομία;

Πίνακας 49: Επαρκής Ενημέρωση

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
Καθόλου	91	45,5	45,5
Λίγο	95	47,5	93,0
Αρκετά	8	4,0	97,0
Πολύ	4	2,0	99,0
Πάρα πολύ	2	1,0	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Πίνακας 50: Χρηματοδότηση

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
Καθόλου	38	19,0	19,0
Λίγο	33	16,5	35,5
Αρκετά	44	22,0	57,5
Πολύ	50	25,0	82,5
Πάρα πολύ	35	17,5	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Τα εγχειρήματα της κοινωνικής οικονομίας μπορούν να αντιμετωπίσουν τον κοινωνικό αποκλεισμό.

Πίνακας 51: Κοινωνικός Αποκλεισμός

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
Καθόλου	3	1,5	1,5
Λίγο	38	19,0	20,5
Αρκετά	93	46,5	67,0
Πολύ	46	23,0	90,0
Πάρα πολύ	20	10,0	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Προσφέρουν θέσεις εργασίας σε ευάλωτες ομάδες (μετανάστες, άτομα με ειδικές ανάγκες, μακροχρόνια άνεργους, κτλ)

Πίνακας 52: Ευάλωτες Ομάδες

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
Καθόλου	3	1,5	1,5
Λίγο	40	20,0	21,5
Αρκετά	86	43,0	64,5
Πολύ	48	24,0	88,5
Πάρα πολύ	23	11,5	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Η δραστηριοποίηση σε εγχειρήματα της κοινωνικής οικονομίας μπορεί να δημιουργήσει κοινωνικά υπεύθυνους καταναλωτές.

Πίνακας 53: Υπεύθυνοι Καταναλωτές

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
Καθόλου	4	2,0	2,0
Λίγο	21	10,5	12,5
Αρκετά	60	30,0	42,5

Πολύ	75	37,5	80,0
Πάρα πολύ	40	20,0	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Πίνακας 54: Κοινωνική Συνοχή

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
Καθόλου	3	1,5	1,5
Λίγο	29	14,5	16,0
Αρκετά	59	29,5	45,5
Πολύ	75	37,5	83,0
Πάρα πολύ	34	17,0	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Δημιουργούν προοπτικές απασχόλησης σε τομείς που έχουν σχέση με την κοινωνία και το περιβάλλον.

Πίνακας 55: Προοπτική Εργασίας Κοινωνία Περιβάλλον

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
Καθόλου	5	2,5	2,5
Λίγο	22	11,0	13,5
Αρκετά	76	38,0	51,5
Πολύ	71	35,5	87,0
Πάρα πολύ	26	13,0	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Πίνακας 56: Τοπική Ανάπτυξη

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
Καθόλου	4	2,0	2,0
Λίγο	21	10,5	12,5

Αρκετά	65	32,5	45,0
Πολύ	68	34,0	79,0
Πάρα πολύ	42	21,0	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Οι δραστηριότητες των φορέων κοινωνικής οικονομίας συμβάλλουν στην παραμονή των νέων στην ύπαιθρο και στην αποκέντρωση.

Πίνακας 57: Συμβολή στην αποκέντρωση

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
Καθόλου	3	1,5	1,5
Λίγο	35	17,5	19,0
Αρκετά	68	34,0	53,0
Πολύ	69	34,5	87,5
Πάρα πολύ	25	12,5	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Η κοινωνική οικονομία προάγει τη γυναικεία επιχειρηματικότητα.

Πίνακας 58: Συμβολή στην γυναικεία επιχειρηματικότητα

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ%	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
Καθόλου	7	3,5	3,5
Λίγο	44	22,0	25,5
Αρκετά	85	42,5	68,0
Πολύ	48	24,0	92,0
Πάρα πολύ	16	8,0	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Τα εγχειρήματα της κοινωνικής οικονομίας μπορούν να αποτελέσουν την πρόγευση μιας διαφορετικής οικονομικής και κοινωνικής οργάνωσης.

Πίνακας 59: Προετοιμάζει μία διαφορετική κοινωνία

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
Καθόλου	6	3,0	3,0
Λίγο	35	17,5	20,5
Αρκετά	61	30,5	51,0
Πολύ	62	31,0	82,0
Πάρα πολύ	36	18,0	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Πίνακας 60: Αντικαθιστά Κράτος Πρόνοιας

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
Καθόλου	57	28,5	28,5
Λίγο	70	35,0	63,5
Αρκετά	46	23,0	86,5
Πολύ	18	9,0	95,5
Πάρα πολύ	9	4,5	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Πίνακας 61: Κλονίζουν Σύστημα

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
Καθόλου	34	17,0	17,0
Λίγο	60	30,0	47,0
Αρκετά	54	27,0	74,0
Πολύ	30	15,0	89,0
Πάρα πολύ	22	11,0	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Πίνακας 62: Αύξηση Θέσεων Εργασίας

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
Καθόλου	6	3,0	3,0
Λίγο	55	27,5	30,5
Αρκετά	79	39,5	70,0
Πολύ	41	20,5	90,5
Πάρα πολύ	19	9,5	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Πίνακας 63: Θα Συμμετείχα σε συλλογικότητα

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
ΝΑΙ	184	92,0	92,0
ΟΧΙ	16	8,0	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Πίνακας 64: Θα Συμμετείχα Εθελοντικά

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
ΝΑΙ	150	75,0	75,0
ΟΧΙ	50	25,0	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

Πίνακας 65: Θα Ίδρνα

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ
ΝΑΙ	94	47,0	47,0
ΟΧΙ	106	53,0	100,0
ΣΥΝΟΛΟ	200	100,0	

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2: Συνεντεύξεις.

1. Συνέντευξη από μέλος του αστικού συνεταιρισμού, το «Παγκάκι».

- 1) Πότε ιδρύθηκε η κολεκτίβα, ποια είναι η δραστηριότητά της και ποια η νομική μορφή;** Η κολεκτίβα εργασίας βάσει της οποίας λειτουργεί το καφενείο Παγκάκι, ξεκίνησε το 2008. Το καφενείο λειτουργεί από τον Ιούλη του 2010. Η νομική μορφή μας: Αστικός Συνεταιρισμός Περιορισμένης Ευθύνης (ΣΥΝ.Π.Ε.).
- 2) Ποιος είναι ο αριθμός των μελών, έχει αλλάξει από το ξεκίνημα και με ποια διαδικασία λαμβάνετε την απόφαση εισόδου νέων μελών;** 9 άτομα σήμερα. Στην αρχή ήμασταν 7 και φτάσαμε στα 11.
- 3) Πώς ξεκινήσατε με τα υπόλοιπα μέλη να επεξεργάζεστε την ιδέα της κολεκτίβας (π.χ. φίλοι, συνεργάτες σε προηγούμενες δουλειές, μέλη σε ομάδες);** Από τη συμμετοχή μας στο εγχείρημα του Σπόρου και τους προβληματισμούς πάνω στο θέμα "εργασία".
- 4) Υπήρχαν οι απαραίτητες γνώσεις στο αντικείμενο; (π.χ. από προηγούμενη εργασία, σπουδές, χόμπι)** Η επιλογή μας για το άνοιγμα ενός καφενείου βασίστηκε στην εμπειρία που είχαν αρκετά από τα μέλη της αρχικής ομάδας στον χώρο της εστίασης και στην επιθυμία μας για τη δημιουργία ενός χώρου συνάντησης.
- 5) Για ποιους λόγους συμμετέχετε; (π.χ. βιοπορισμός, πολιτικές-κοινωνικές αντιλήψεις, ανάγκη συλλογικοποίησης, πειραματισμός)** Σκοπός είναι η δημιουργία μιας εργατικής κολεκτίβας με πολιτικό λόγο και πρόταγμα που θα επιδιώκει να παρέχει στα μέλη της αξιοπρεπή μισθό και το τυχόν πλεόνασμα θα διατίθεται σε σκοπούς που κρίνουν τα μέλη της ή και σε συνεργασία με τον Σπόρο ή ένα δευτεροβάθμιο όργανο αλληλέγγυας οικονομίας.

- 6) Πόσες ώρες εργάζεστε εβδομαδιαίως; Κάνετε και κάποια άλλη δουλειά; Το εισόδημά σας είναι ικανοποιητικό; 40 ώρες. Δεν κάνω άλλη δουλειά και το εισόδημα είναι ικανοποιητικό.
- 7) Εάν υπάρχει πλεόνασμα, πώς διανέμεται στα μέλη; Δε διανέμεται στα μέλη, αλλά σε εγχειρήματα ανάλογης λογικής και προοπτικής ή για την ενίσχυση σωματείων που βρίσκονται σε αγώνα.
- 8) Μέρος από το πλεόνασμα διατίθεται για κοινωνικούς σκοπούς; (π.χ. για εκδηλώσεις στη γειτονιά, στήριξη ευάλωτων ομάδων, ανάλογων εγχειρημάτων, απεργιακό ταμείο, ταμείο αλληλεγγύης) Το σύνολο του πλεονάσματος, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, αφού δημιουργηθεί ένα ταμείο ασφαλείας.
- 9) Μέσα από τις δραστηριότητες της κολεκτίβας, κάνετε οποιουδήποτε είδους ενέργειες για το περιβάλλον (π.χ. ανακύκλωση, χρήση φιλικών προς το περιβάλλον προϊόντων, ενημερώσεις για περιβαλλοντικά θέματα); Ανακύκλωση συσκευασιών, ανακύκλωση τηγανισμένου λαδιού, μη χρήση κλιματιστικού.
- 10) Ποιος είναι ο τρόπος λήψης αποφάσεων για τα θέματα που απασχολούν την κολεκτίβα; Τακτική συνέλευση κάθε 10μέρες με τη μέγιστη συναίνεση.
- 11) Υπάρχει συνεργασία με άλλους συνεταιρισμούς-κολεκτίβες –ομάδες; (π.χ. δικτύωση, κοινά εγχειρήματα, εμπορικές ή ανταλλακτικές συναλλαγές, προβολή ή πώληση προϊόντων, προμήθεια πρώτων υλών). Αναφέρετε ένα παράδειγμα. Υπάρχει μια δικτύωση στα πρώτα της βήματα για την αλληλοβοήθεια και την από κοινού πολιτική “προπαγάνδα”. Ενδεικτικά, καταναλώνουμε προϊόντα από ΣΥΝΑΛΛΟΙΣ, διακινούμε από ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΥΝΑΔΕΛΦΩΝ, υπάρχει ενημερωτικό υλικό των άλλων κολεκτίβων, ενημερώνουμε υπό ίδρυση συλλογικότητες.
- 12) Ποια μέσα προβολής (ή διαφήμισης) χρησιμοποιείτε; site, chain mail, athens.indymedia.org, kinimatorama.net.

- 13) Υπάρχει κάτι που να πιστοποιεί την ποιότητα των προϊόντων (π.χ. σήμανση, σχέση εμπιστοσύνης με τον παραγωγό); Τη θεωρείτε αναγκαία; Εμπιστοσύνη.
- 14) Έχετε πάρει κάποια επιχορήγηση κατά το στάδιο ίδρυσης ή και πιο μετά και από ποιο πρόγραμμα; όχι.
- 15) Πώς βοηθούν παρόμοια εγχειρήματα σε περιόδους κρίσης; (π.χ. προσιτές τιμές σε ευρύ κοινωνικό σύνολο, υψηλή ποιότητα, καινοτομία, προσφορά απασχόλησης σε ανέργους, κοινωνική προσφορά). Είναι κατά τη γνώμη σας σημαντικό να διαδοθούν και γιατί; Σε αυτή την ερώτηση ο Ορέστης μας απάντησε με ένα απόσπασμα από το βιβλίο του:
- «Σκοπός αυτών των εγχειρημάτων δεν είναι να ανοίξουν όλοι οι χώροι εργασίας από την αρχή. Επιδίωξή τους είναι κυρίως να ανοίξει η όρεξη για γενικευμένη αυτοδιεύθυνση και να καταδείξουν ότι τον πλούτο που απαιτεί η κοινωνία μπορούν να τον παράγουν οι ίδιοι οι εργάτες χωρίς να έχουν πάνω από τα κεφάλια τους αφεντικά και διευθυντές. Σκοπός είναι να πειραματιστούν με άλλα λόγια σε σχήματα και μορφές αγώνα που θα γονιμοποιήσουν περαιτέρω την κριτική τους και το θεωρητικό τους οπλοστάσιο, ώστε να υποβοηθήσουν στην ανάπτυξη εκείνης της νοοτροπίας που θα δημιουργεί εργατικά συμβούλια που θα διαχειρίζονται χώρους εργασίας και όλες τις πτυχές της κοινωνικής ζωής, να υποβοηθήσουν την κοινωνική αφομοίωση (με θετικό πρόσημο) στάσεων και συμπεριφορών που μόλις έρθει η κατάλληλη στιγμή θα μπορούν να εκδηλωθούν γενικευμένα».(Μαλατέστα 1919).

2. Συνέντευξη από μέλος της κοινωνικής συνεταιριστικής επιχείρησης "Στην Πρίζα".

- 1. Πότε ιδρύθηκε η κολεκτίβα, ποια είναι η δραστηριότητά της και ποια η νομική μορφή;** Καταρχάς, συμμετέχω στην κολεκτίβα για το ελεύθερο λογισμικό και την ανακύκλωση Η/Υ “Στην Πρίζα”. Οι συζητήσεις για το ξεκίνημά μας άρχισαν τον Οκτώβριο του 2011. Η νομική μορφή είναι Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση και ιδρυθήκαμε τον Ιούλιο του 2012.
- 2. Ποιος είναι ο αριθμός των μελών, έχει αλλάξει από το ξεκίνημα και με ποια διαδικασία λαμβάνετε την απόφαση εισόδου νέων μελών;** Είμαστε 6 άτομα από την αρχή. Δεν έχουμε ακόμη ολοκληρωμένη τη διαδικασία εισόδου, πέραν του ότι όταν χρειαστεί νέο άτομο θα το ψάξει η κολεκτίβα, με βάση τα κριτήρια που θα ορίσουμε.
- 3. Πώς ξεκινήσατε με τα υπόλοιπα μέλη να επεξεργάζεστε την ιδέα της κολεκτίβας (π.χ. φίλοι, συνεργάτες σε προηγούμενες δουλείες, μέλη σε ομάδες)** Η ιδέα υπήρχε από παλιά. Προερχόμαστε από ομάδες που ήμασταν πριν μαζί, οπότε γνωριζόμαστε εδώ και καιρό. Επίσης, κατά καιρούς, είχαμε εργαστεί μαζί.
- 4. Υπήρχαν οι απαραίτητες γνώσεις στο αντικείμενο; (π.χ. από προηγούμενη εργασία, σπουδές, χόμπι)** Ναι. Λόγω και της φύσης της εργασίας μας που είναι αρκετά εξειδικευμένη. Το πως αποκτήσαμε τις γνώσεις αυτές διαφέρει και καλύπτει και τα τρία: προηγούμενη εργασία, σπουδές, χόμπι.
- 5. Για ποιους λόγους συμμετέχετε; (π.χ. βιοπορισμός, πολιτικές-κοινωνικές αντιλήψεις, ανάγκη συλλογικοποίησης, πειραματισμός)** Κυριότερος λόγος είναι ο βιοπορισμός με ανθρώπινους όρους. Πάνω σε αυτό προστίθεται η συλλογικοποίηση ενός ακόμη τομέα της ζωής μας και το πως αυτό μπορούμε να το φέρουμε κοντά στις ιδέες μας, αποκλείοντας ιεραρχίες, κέρδος, ιδιοκτησία.

- 6. Πόσες ώρες εργάζεστε εβδομαδιαίως; Κάνετε και κάποια άλλη δουλειά; Το εισόδημά σας είναι ικανοποιητικό; Κατά μέσο όρο 32. Κάποιοι από εμάς κάνουν και άλλες δουλείες. Λόγω αρχής, το εισόδημα δεν είναι ικανοποιητικό, αν και είναι λογικό μιας και ούτε χρόνο δεν έχουμε κλείσει.**
- 7. Εάν υπάρχει πλεόνασμα, πώς διανέμεται στα μέλη; Δεν διανέμεται :). Βασική παράμετρος μιας κολεκτίβας εργασίας είναι η απολαβή να είναι αντίστοιχη με την εργασία, και όχι μοιράζοντας τα κέρδη.**
- 8. Μέρος από το πλεόνασμα διατίθεται για κοινωνικούς σκοπούς; (π.χ. για εκδηλώσεις στη γειτονιά, στήριξη ευάλωτων ομάδων, ανάλογων εγχειρημάτων, απεργιακό ταμείο, ταμείο αλληλεγγύης) Ακόμη δεν είμαστε σε θέση να έχουμε πλεόνασμα αλλά, όταν με το καλό θα μπορούμε, τα σχέδια είναι η στήριξη ανάλογων εγχειρημάτων και το ταμείο αλληλεγγύης.**
- 9. Μέσα από τις δραστηριότητες της κολεκτίβας, κάνετε οποιουδήποτε είδους ενέργειες για περιβάλλον (π.χ. ανακύκλωση, χρήση φιλικών προς το περιβάλλον προϊόντων, ενημερώσεις για περιβαλλοντικά θέματα); Βασική μας θεματική είναι η ανακύκλωση και η επαναχρησιμοποίηση σαν κουλτούρα γενικά και ειδικά στους υπολογιστές. Θέλουμε να βάλουμε μπροστά εκδηλώσεις και εργαστήρια πάνω σε αυτή τη θεματική. Επίσης ανακυκλώνουμε ό,τι δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί.**
- 10. Ποιος είναι ο τρόπος λήψης αποφάσεων για τα θέματα που απασχολούν την κολεκτίβα; Η διαδικασία της συνέλευσης και ειδικότερα η συναίνεση.**
- 11. Υπάρχει συνεργασία με άλλους συνεταιρισμούς-κολεκτίβες –ομάδες; (π.χ. δικτύωση, κοινά εγχειρήματα, εμπορικές ή ανταλλακτικές συναλλαγές, προβολή ή πώληση προϊόντων, προμήθεια πρώτων υλών). Αναφέρετε ένα παράδειγμα. Συμμετέχουμε στη δικτύωση των κολεκτίβων της Αθήνας. Έχουμε**

μια συνεργασία με μια κολεκτίβα που δραστηριοποιείται στο χώρο των υπολογιστών.

12. Ποια μέσα προβολής (ή διαφήμισης) χρησιμοποιείτε; Την ιστοσελίδα μας, κάρτες και φυλλάδια που έχουμε τυπώσει, που διακινούνται κυρίως μέσω κολεκτίβων. Στις κολεκτίβες εργασίας λειτουργεί πολύ το παραδοσιακό “στόμα με στόμα”, όπου η πληροφορία διαχέεται μέσω γνωστών, φίλων, κ.λ.π.

13. Υπάρχει κάτι που να πιστοποιεί την ποιότητα των προϊόντων (π.χ. σήμανση, σχέση εμπιστοσύνης με τον παραγωγό); Τη θεωρείτε αναγκαία; Στον τομέα μας δεν υπάρχει κάτι τέτοιο, πέραν ίσως από τις εγγυήσεις που δίνουν οι κατασκευαστές.

14. Έχετε πάρει κάποια επιχορήγηση κατά το στάδιο ίδρυσης ή και πιο μετά και από ποιο πρόγραμμα; Όχι.

15. Πώς βοηθούν παρόμοια εγχειρήματα σε περιόδους κρίσης; (π.χ. προσιτές τιμές σε ευρύ κοινωνικό σύνολο, υψηλή ποιότητα, καινοτομία, προσφορά απασχόλησης σε ανέργους, κοινωνική προσφορά). Είναι κατά τη γνώμη σας σημαντικό να διαδοθούν και γιατί; Αυτή είναι η σημαντικότερη παρανόηση. Οι κολεκτίβες εργασίας δεν είναι αποτέλεσμα της κρίσης. Συμπέσαμε με την κρίση, δεν γεννηθήκαμε από αυτή. Λόγω της γενικότερης φιλοσοφίας, της έλλειψης αφεντικού και χωρίς το κυνήγι του κέρδους, οι τιμές είναι λογικές (χαμηλές αν συγκριθούν με την υπόλοιπη αγορά), η ποιότητα υψηλή αφού κάνεις αυτό που σου αρέσει και όχι αυτό που σε αναγκάζει το αφεντικό σου. Καλύπτονται και τα άλλα σημεία της ερώτησης, μιας και όσο μεγαλώνει μια κολεκτίβα δημιουργεί θέσεις εργασίας. Επίσης υπάρχει και η κοινωνική απεύθυνση πάνω στις θεματικές που απασχολούν την κάθε κολεκτίβα, με εκδηλώσεις και εργαστήρια. Η διάδοση είναι σημαντική μιας και είναι μια πρόταση στο εργασιακό κομμάτι, αλλά και στο πως αντιλαμβανόμαστε την εργασία και την κοινωνία. Είναι εφαρμογή των πολιτικών μας προταγμάτων στην πράξη.

3. Συνέντευξη από μέλος της κοινωνικής συνεταιριστικής επιχείρησης "Εκδόσεις των Συναδέλφων".

- 1) Πότε ιδρύθηκε η κολεκτίβα, ποια είναι η δραστηριότητά της και ποια η νομική μορφή;** Η κοινωνική συνεταιριστική επιχείρηση (ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ) ιδρύθηκε το 2009. Τον Οκτώβριο που μας πέρασε (2012), λειτούργησε και το βιβλιοπωλείο στην οδό Ερεσσού.
- 2) Ποιος είναι ο αριθμός των μελών, έχει αλλάξει από το ξεκίνημα και με ποια διαδικασία λαμβάνετε την απόφαση εισόδου νέων μελών;** 10 μέλη και προς το παρόν αρκούν, δεν έχει προκύψει ανάγκη. Η είσοδος νέου μέλους σίγουρα θα προέκυπτε μέσα από συλλογικές διαδικασίες.
- 3) Πώς ξεκινήσατε με τα υπόλοιπα μέλη να επεξεργάζεστε την ιδέα της κολεκτίβας; (π.χ. φίλοι, συνεργάτες σε προηγούμενες δουλειές, μέλη σε ομάδες)** Ο πρώτος πυρήνας της ομάδας αποτελείται από μέλη του συλλόγου Βιβλίου-Χάρτου. Οι σχέσεις μας ήταν φιλικές, είτε επαγγελματικές πριν ξεκινήσουμε και όλοι είχαμε σχέση με το χώρο του βιβλίου.
- 4) Υπήρχαν οι απαραίτητες γνώσεις στο αντικείμενο; (π.χ. από προηγούμενη εργασία, σπουδές, χόμπι)** Υπήρχε ενασχόληση όλων των μελών με το βιβλίο (ιδιοκτήτες βιβλιοπωλείου, γραφίστες, επιμελητές, υπάλληλοι σε βιβλιοπωλεία)
- 5) Για ποιους λόγους συμμετέχετε; (π.χ. βιοπορισμός, πολιτικές-κοινωνικές αντιλήψεις, ανάγκη συλλογικοποίησης, πειραματισμός)** Για όλους τους παραπάνω λόγους.
- 6) Πόσες ώρες εργάζεστε εβδομαδιαίως; Κάνετε και κάποια άλλη δουλειά; Το εισόδημά σας είναι ικανοποιητικό;** Κάποια μέλη εργάζονται full time και δεν κάνουν κάποια άλλη δουλειά, ενώ κάποια part time και απασχολούνται και σε άλλες δουλειές. Η φύση της δουλειάς είναι τέτοια που δεν υπάρχει σταθερό

ωράριο πέρα από τις ώρες που είναι ανοιχτό το βιβλιοπωλείο. Υπάρχουν περιπτώσεις που πηγαίνουμε για παράδειγμα σε εκδηλώσεις και φεστιβάλ, όπου εκεί ο χρόνος δεν μπορεί να μετρηθεί. Επίσης, είναι σχετικό πόσες ώρες μπορεί να πάρει η δουλειά στο σπίτι ενός γραφίστα ή ενός επιμελητή μέχρι να ολοκληρωθεί.

- 7) **Εάν υπάρχει πλεόνασμα, πώς διανέμεται στα μέλη;** Σύμφωνα με το νόμο, ένα μέρος των εσόδων γίνεται αποθεματικό και το υπόλοιπο πάει σε αντίστοιχες δραστηριότητες. Τα μέλη δεν έχουν μερίδιο εκτός εάν προσληφθούν. Επιδίωξή μας είναι κάποια στιγμή να φτάσουμε και τα δέκα μέλη να προσληφθούμε από τον συνεταιρισμό μας.
- 8) **Μέρος από το πλεόνασμα διατίθεται για κοινωνικούς σκοπούς; (πχ για εκδηλώσεις στη γειτονιά, στήριξη ευάλωτων ομάδων, ανάλογων εγχειρημάτων, απεργιακό ταμείο, ταμείο αλληλεγγύης)** Παρόλο που δεν υπάρχουν πλεονάσματα και κέρδη, από τώρα προσπαθούμε να ενισχύουμε ανάλογα εγχειρήματα, τα οποία υπάρχουν στο site στη στήλη αλληλεγγύης.
- 9) **Μέσα από τις δραστηριότητες της κολεκτίβας, κάνετε οποιουδήποτε είδους ενέργειες για περιβάλλον (π.χ. ανακύκλωση, χρήση φιλικών προς το περιβάλλον προϊόντων, ενημερώσεις για περιβαλλοντικά θέματα);** Στην οπτική μας πάντα είναι το οικολογικό θέμα. Από μόνη της η φύση της κολεκτίβας έχει οικολογικό προσανατολισμό (δεν σπαταλά πόρους), ενώ συγχρόνως επιλέγουμε τα βιβλία που θα εκδώσουμε. 5 από αυτά μάλιστα έχουν οικολογικό περιεχόμενο: Χάρτινα ποδήλατα, Θησαυρός της Ρεματιάς και τρία με θέμα την αποανάπτυξη.
- 10) **Ποιος είναι ο τρόπος λήψης αποφάσεων για τα θέματα που απασχολούν την κολεκτίβα;** Εβδομαδιαία συνέλευση-συναινετικές αποφάσεις. Ακόμα δεν έχει τεθεί το θέμα της ψηφοφορίας, αλλά μπορεί και να τεθεί μόνο σε ευρεία θέματα.

- 11) Υπάρχει συνεργασία με άλλους συνεταιρισμούς-κολεκτίβες –ομάδες; (π.χ. δικτύωση, κοινά εγχειρήματα, εμπορικές ή ανταλλακτικές συναλλαγές, προβολή ή πώληση προϊόντων, προμήθεια πρώτων υλών). Αναφέρετε ένα παράδειγμα.** Δημιουργούμε site αυτή τη στιγμή με τη Δικτύωση Κολεκτίβων Αθήνας, υπάρχει μία αλληλουποστήριξη με "Την Πρίζα", σε θέματα υπολογιστών, καθώς και με την εγκατάσταση ελεύθερου λογισμικού Linux στους υπολογιστές του συνεταιρισμού, και τις μεταφορές των βιβλίων μας τις αναλαμβάνουν οι collective courier.
- 12) Ποια μέσα προβολής (ή διαφήμισης) χρησιμοποιείτε;** Αφίσα, internet, εκδηλώσεις και εκθέσεις.
- 13) Υπάρχει κάτι που να πιστοποιεί την ποιότητα των προϊόντων (π.χ. σήμανση, σχέση εμπιστοσύνης με τον παραγωγό); Τη θεωρείτε αναγκαία;** Στο δικό μας χώρο το θέμα της ποιότητας το κρίνουν οι καταναλωτές.
- 14) Έχετε πάρει κάποια επιχορήγηση κατά το στάδιο ίδρυσης ή και πιο μετά και από ποιο πρόγραμμα;** Όχι
- 15) Πώς βοηθούν παρόμοια εγχειρήματα σε περιόδους κρίσης; (π.χ. προσιτές τιμές σε ευρύ κοινωνικό σύνολο, υψηλή ποιότητα, καινοτομία, προσφορά απασχόλησης σε ανέργους, κοινωνική προσφορά).** Είναι κατά τη γνώμη σας σημαντικό να διαδοθούν και γιατί; Η σύσταση του συνεταιρισμού είναι για εμάς κάτι , που έτσι και αλλιώς οποιαδήποτε χρονική στιγμή και να το κάναμε, θα το κάναμε με αυτούς τους όρους, ανεξάρτητα από την κρίση. Χρονικά ίσως το έναυσμα της συλλογικοποίησης ήρθε ίσως διότι αρκετοί μείναμε άνεργοι.Εμείς προτείνουμε μία διαφορετική κατεύθυνση και κάνουμε μία έμπρακτη προπαγάνδα, άσχετα με την κρίση.....Οι νόμοι και η νομική υπόσταση που δίνουν πλέον στην κοινωνική οικονομία, σαφώς και θέλουν να βρουν μία διέξοδο από την κρίση.

4. Συνέντευξη από ιδρυτικό μέλος του καταστήματος αλληλέγγυου εμπορίου Lacandona.

- 1. Πότε ιδρύθηκε η κολεκτίβα, ποια είναι η δραστηριότητά της και ποια η νομική μορφή;** Η ίδρυση της εταιρείας έγινε τον Ιούνιο του 2011. Το κατάστημα είναι Παντοπωλείο – Καφεκοπτείο και η νομική μορφή μας είναι Ομόρρυθμη Εταιρεία.
- 2. Ποιος είναι ο αριθμός των μελών, έχει αλλάξει από το ξεκίνημα και με ποια διαδικασία λαμβάνετε την απόφαση εισόδου νέων μελών;** Είμαστε 4 από την αρχή, δεν έχει προκύψει ακόμα είσοδος νέων μελών. Νέα μέλη θα προκύψουν ύστερα από γενική συνέλευση.
- 3. Πώς ξεκινήσατε με τα υπόλοιπα μέλη να επεξεργάζεστε την ιδέα της κολεκτίβας (π.χ. φίλοι, συνεργάτες σε προηγούμενες δουλείες, μέλη σε ομάδες)** Ήμασταν ήδη συνεργάτες σε προηγούμενη δουλειά στον χώρο του δίκαιου και αλληλέγγυου εμπορίου. Θέλαμε να κάνουμε κάτι δικό μας και συνεργατικό και να εντάξουμε προϊόντα μικρών Ελλήνων παραγωγών και συνεταιρισμών στο κατάστημά μας.
- 4. Υπήρχαν οι απαραίτητες γνώσεις στο αντικείμενο; (π.χ. από προηγούμενη εργασία, σπουδές, χόμπι)** Είχαμε εμπειρία και γνώσεις από την προηγούμενη δουλειά όπως και επαφές με οργανώσεις δίκαιου και αλληλέγγυου εμπορίου στην Ευρώπη. Χρειάστηκε βέβαια να γίνει μια καινούργια αρχή στο στήσιμο του δικτύου Ελλήνων παραγωγών, όπως και στον χώρο της εστίασης που ήταν κάτι εντελώς καινούργιο για εμάς.
- 5. Για ποιους λόγους συμμετέχετε; (π.χ. βιοπορισμός, πολιτικές-κοινωνικές αντιλήψεις, ανάγκη συλλογικοποίησης, πειραματισμός)** Για όλους τους παραπάνω λόγους.
- 6. Πόσες ώρες εργάζεστε εβδομαδιαίως; Κάνετε και κάποια άλλη δουλειά; Το εισόδημά σας είναι ικανοποιητικό;** Κάθε μια από εμάς εργάζεται 32,5 ώρες την

εβδομάδα και ένα Σάββατο τον μήνα (6 ώρες) για το οποίο δικαιούται ρεπό. Άλλη δουλειά προς το παρόν δεν κάνουμε. Το εισόδημά μας δεν είναι ικανοποιητικό αυτή τη στιγμή αλλά ελπίζουμε για κάτι καλύτερο στο μέλλον.

7. **Εάν υπάρχει πλεόνασμα, πώς διανέμεται στα μέλη;** Δεν υπάρχει. Αν υπήρχε θα διανεμόταν ισόποσα.
8. **Μέρος από το πλεόνασμα διατίθεται για κοινωνικούς σκοπούς; (π.χ. για εκδηλώσεις στη γειτονιά, στήριξη ευάλωτων ομάδων, ανάλογων εγχειρημάτων, απεργιακό ταμείο, ταμείο αλληλεγγύης)** Πλεόνασμα δεν υπάρχει αλλά κάνουμε εκδηλώσεις με κουτί συνεισφοράς για να στηρίξουμε παραγωγούς και όσους κάνουν εργαστήρια αυτομόρφωσης.
9. **Μέσα από τις δραστηριότητες της κολεκτίβας, κάνετε οποιουδήποτε είδους ενέργειες για περιβάλλον; (π.χ. ανακύκλωση, χρήση φιλικών προς το περιβάλλον προϊόντων, ενημερώσεις για περιβαλλοντικά θέματα)** Κάνουμε ανακύκλωση αν και με δυσκολία γιατί οι κάδοι είναι αρκετά μακριά. Πρόσφατα γίναμε σημείο διάθεσης της Τράπεζας Σπόρων των Δρυάδων που σκοπό έχει τη διατήρηση και διάδοση σπόρων παραδοσιακών ποικιλιών.
10. **Ποιος είναι ο τρόπος λήψης αποφάσεων για τα θέματα που απασχολούν την κολεκτίβα;** Συνελεύσεις και συναίνεση.
11. **Υπάρχει συνεργασία με άλλους συνεταιρισμούς-κολεκτίβες –ομάδες; (π.χ. δικτύωση, κοινά εγχειρήματα, εμπορικές ή ανταλλακτικές συναλλαγές, προβολή ή πώληση προϊόντων, προμήθεια πρώτων υλών).** Αναφέρετε ένα παράδειγμα. Συμμετέχουμε σε μια προσπάθεια δικτύωσης κολεκτίβων. Συνελεύσεις γίνονται μια φορά τον μήνα με σκοπό την ανταλλαγή εμπειριών και τη δημιουργία ενός κοινού κοινωνικού προτάγματος και την υποστήριξη – ένταξη νέων εγχειρημάτων.
12. **Ποια μέσα προβολής (ή διαφήμισης) χρησιμοποιείτε;** Έχουμε ιστοσελίδα και σελίδα στο facebook. Πρόσφατα κάναμε μια ανταλλακτική διαφήμιση με το

περιοδικό Unfollow, το οποίο εμείς πουλάμε και εκείνο μας έχει κάνει καταχώρηση.

13. **Υπάρχει κάτι που να πιστοποιεί την ποιότητα των προϊόντων; (π.χ. σήμανση, σχέση εμπιστοσύνης με τον παραγωγό) Τη θεωρείτε αναγκαία;** Πολλά προϊόντα μας είναι πιστοποιημένα βιολογικά. Για τα υπόλοιπα αναγράφονται πλήρως τα συστατικά, η ημερομηνία παραγωγής και λήξης, ο συνεταιρισμός ή ο παραγωγός. Έχουν τις προβλεπόμενες από το νόμο προδιαγραφές. Ναι, θεωρούμε αναγκαία την καλή ποιότητα των προϊόντων.
14. **Έχετε πάρει κάποια επιχορήγηση κατά το στάδιο ίδρυσης ή και πιο μετά και από ποιο πρόγραμμα;** Ναι, έχουμε εγκριθεί για επιχορήγηση από ένα πρόγραμμα του ΕΣΠΑ για νέους επιχειρηματίες.
15. **Πώς βοηθούν παρόμοια εγχειρήματα σε περιόδους κρίσης; (π.χ. προσιτές τιμές σε ευρύ κοινωνικό σύνολο, υψηλή ποιότητα, καινοτομία, προσφορά απασχόλησης σε ανέργους, κοινωνική προσφορά). Είναι κατά τη γνώμη σας σημαντικό να διαδοθούν και γιατί;** Δεν θεωρούμε ότι τέτοιου είδους εγχειρήματα είναι αντίδοτο στην κρίση, θα έπρεπε να προωθούνται και να δημιουργούνται ούτως ή άλλως. Υπάρχει μια σαφής τάση να χρησιμοποιηθούν ως άλλοθι για την κρίση. Φυσικά και πιστεύουμε ότι πρέπει να διαδοθούν, επειδή βοηθούν στην αλλαγή του τρόπου σκέψης των καταναλωτών (υποστηρίζουν μικρούς παραγωγούς και κολεκτίβες εργασίας και όχι πολυεθνικές εταιρίες).

Παράρτημα 3

Ερωτηματολόγιο έρευνας:

1. Φύλο

- ☐ ΑΝΔΡΑΣ
- ☒ ΓΥΝΑΙΚΑ

2. Ηλικία:

3. Επάγγελμα:

- ☐ Φοιτητής/τρια
- ☐ Δημόσιος Υπάλληλος
- ☐ Ιδιωτική Υπάλληλος
- ☐ Ελεύθερος Επαγγελματίας
- ☐ Συνταξιούχος
- ☐ Οικιακά
- ☐ Άνεργος

4. Μορφωτικό επίπεδο:

- ☐ Απόφοιτος Δημοτικού
- ☐ Απόφοιτος Γυμνασίου
- ☐ Απόφοιτος Λυκείου
- ☐ Απόφοιτος επαγγελματικής σχολής, Ι.Ε.Κ. κ.α.
- ☐ Απόφοιτος Α.Ε.Ι./Τ.Ε.Ι.
- ☐ Κάτοχος Μεταπτυχιακού/Διδακτορικού

5.α. Οικογενειακή κατάσταση:

- ☐ μένω μόνος/η
- ☐ μένω με τους γονείς μου
- ☐ μένω με το/τη σύντροφό μου
- ☐ μένω με το/τη σύντροφό μου και τα παιδιά μας

5.β. Ποιος είναι ο αριθμός των μελών στην οικογένειά σας;

6.α. Ετήσιο καθαρό ατομικό εισόδημα (σε Ευρώ):

- ☐ ως 6.000
- ☐ 6001-10.000
- ☐ 10.001-14.000
- ☐ 14.001-18.000
- ☐ 18.001-22.000
- ☐ πάνω από 22.001

6.β. Ποσοστό μείωσης του εισοδήματος μετά την κρίση:

- ☐ Έως 10%
- ☐ Έως 20%
- ☐ Έως 30%
- ☐ Έως 40%
- ☐ Πάνω από 40%

7. Ποια ή ποιες από τις παρακάτω έννοιες γνωρίζετε;

- ☐ Κοινωνική Οικονομία

- ☐ Αλληλέγγυα Οικονομία
- ☐ Κοινωνία των πολιτών
- ☐ Μη Κυβερνητική Οργάνωση
- ☐ Κοινωνική Επιχείρηση
- ☐ Ανταλλακτική Οικονομία

8. Σημειώστε ποιους από τους παρακάτω φορείς της Κοινωνικής Οικονομίας γνωρίζετε:

- ☐ Συνεταιρισμούς
- ☐ Ταμεία Αλληλασφάλισης
- ☐ Σωματεία/ Σύλλογοι
- ☐ Ιδρύματα

9. Αναφέρετε ποιο/α παράδειγμα/τα Αλληλέγγυας Οικονομίας είναι πιο οικείο/α για εσάς:

- ☐ Ηθικό/Δίκαιο Εμπόριο
- ☐ Τοπικά συστήματα ανταλλαγών
- ☐ Εναλλακτικό νόμισμα
- ☐ Τράπεζα Χρόνου
- ☐ Κολεκτίβα εργασίας
- ☐ Σωματείο Βάσης
- ☐ Ηθικές τράπεζες
- ☐ Κανένα

10. Παρακαλώ σημειώστε εάν είστε θετικοί ή αρνητικοί στα παρακάτω:

	NAI	OXI
Αγοράζω τρόφιμα απευθείας από παραγωγούς.	☐	☐
Αγοράζω προϊόντα από δίκτυα παράκαμψης μεσαζόντων. (διανομή προϊόντων χωρίς μεσάζοντες)	☐	☐
Αγοράζω προϊόντα από συνεταιρισμούς.	☐	☐
Αγοράζω προϊόντα δίκαιου εμπορίου (fair trade, όπως π.χ. σοκολάτα, καφές, ζάχαρη, κτλ.).	☐	☐

11. Αν συνηθίζετε να αγοράζετε προϊόντα με τους παραπάνω τρόπους, για ποιο λόγο τα αγοράζετε;

- ☐ βρίσκω δίκαια την τιμή
- ☐ έχουν υψηλή ποιότητα
- ☐ επιθυμώ να ενισχύσω τους παραγωγούς ή τους συνεταιρισμούς
- ☐ από περιέργεια
- ☐ μου αρέσει ως διαδικασία, ανταποκρίνεται στις αντιλήψεις μου, στην αισθητική μου, στα γούστα μου
- ☐ δεν αγοράζω

12. Αν δεν αγοράζετε, για ποιο λόγο;

- ☐ Θεωρώ ότι είναι πολύ ακριβά
- ☐ Δεν γνωρίζω που μπορώ να τα αγοράσω
- ☐ Δεν τα εμπιστεύομαι λόγω έλλειψης σήμανσης
- ☐ Δεν υπάρχει κάποιο σταθερό δίκτυο

- ☐ Δεν απευθύνονται σε εμένα (απευθύνονται σε άλλες ομάδες πληθυσμού)

13. Χρησιμοποιείτε υπηρεσίες φορέων της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας;

- ☐ Καθόλου

- ☐ Λίγο

- ☐ Αρκετά

- ☐ Πολύ

- ☐ Πάρα πολύ

14. Εάν ναι ποιων;

- ☐ Συνεταιριστικών τραπεζών

- ☐ Αστικών συνεταιρισμών (πχ εκδοτικοί, οικοδομικοί, φαρμακευτικοί, υδραυλικών, ηλεκτρολόγων)

- ☐ Πολιτιστικών συλλόγων

- ☐ Συνεργατικών καφενείων και εστιατορίων

- ☐ Κοινωνικού Τουρισμού

- ☐ Άλλο:

15. Στηρίζετε μη κερδοσκοπικές οργανώσεις;

	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ
Με οικονομική συνεισφορά ή συνδρομή.	☐	☐	☐	☐	☐
Με έμπρακτη συμμετοχή.	☐	☐	☐	☐	☐

16. Για ποιο λόγο κυρίως στηρίζετε αυτές τις οργανώσεις;

- ☐ Αίσθηση βοήθειας στο συνάνθρωπο και σε άτομα που χρήζουν ανάγκης

- ☐ Ηθική υποχρέωση

- ☐ Τρόπος ζωής
- ☐ Υλοποιούν αποτελεσματικά τα προγράμματά τους και δεν εκμεταλλεύονται τους δωρητές
- ☐ Είναι γνωστές και έχουν σημαντικό κοινωνικό απολογισμό

17. Για ποιο κυρίως λόγο δε στηρίζετε περισσότερο ή δε στηρίζετε καθόλου αυτές τις οργανώσεις;

- ☐ Δεν έχω την οικονομική δυνατότητα/ ελεύθερο χρόνο
- ☐ Δε με εκφράζει το έργο τους
- ☐ Δεν τις εμπιστεύομαι (δεν έχουν ξεκάθαρους στόχους, τα χρήματα δεν πάνε για το σκοπό που αντιπροσωπεύουν, τα μέλη τους συνδέονται με σκάνδαλα)
- ☐ Δε συμφωνώ με τον τρόπο οργάνωσής τους (έλλειψη δημοκρατικών και διαφανών διαδικασιών διαχείρισης)
- ☐ Άλλο:

18. Η απόφαση στο να αγοράσετε προϊόντα ή να χρησιμοποιείτε υπηρεσίες των παραπάνω οργανισμών, σε ποιο βαθμό επηρεάζεται από:

	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ
Την οικογένειά σας	☐	☐	☐	☐	☐
Το φιλικό σας περιβάλλον	☐	☐	☐	☐	☐
Την τηλεόραση	☐	☐	☐	☐	☐
Το διαδίκτυο	☐	☐	☐	☐	☐
Την ανάγκη για κοινωνική δραστηριοποίηση	☐	☐	☐	☐	☐

19. Παρακαλώ σημειώστε το βαθμό συμφωνίας με τις παρακάτω προτάσεις:

Καθόλου Λίγο Αρκετά Πολύ Πάρα πολύ

	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ
Υπάρχει επαρκής ενημέρωση για τις επιχειρηματικές δυνατότητες που προσφέρει η κοινωνική οικονομία.	☐	☐	☐	☐	☐
Θα έπρεπε να χρηματοδοτούνται από το κράτος τέτοιες πρωτοβουλίες.	☐	☐	☐	☐	☐

20. Σε ποιο βαθμό τα παρακάτω αποτελούν χαρακτηριστικά της κοινωνικής οικονομίας:

	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ
Τα εγχειρήματα της κοινωνικής οικονομίας μπορούν να αντιμετωπίσουν τον κοινωνικό αποκλεισμό.	☐	☐	☐	☐	☐
Τα εγχειρήματα της κοινωνικής οικονομίας προσφέρουν θέσεις εργασίας σε ευάλωτες ομάδες (μετανάστες, άτομα με ειδικές ανάγκες, μακροχρόνια άνεργους, κτλ)	☐	☐	☐	☐	☐
Η δραστηριοποίηση σε εγχειρήματα της κοινωνικής οικονομίας μπορεί να δημιουργήσει κοινωνικά υπεύθυνους καταναλωτές.	☐	☐	☐	☐	☐
Τα εγχειρήματα της	☐	☐	☐	☐	☐

	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ
κοινωνικής οικονομίας μπορούν να βελτιώσουν την κοινωνική συνοχή.					
Οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας δημιουργούν προοπτικές απασχόλησης σε τομείς που έχουν σχέση με την κοινωνία και το περιβάλλον.	☐	☐	☐	☐	☐
Τα εγχειρήματα της κοινωνικής οικονομίας συμβάλλουν στην τοπική ανάπτυξη.	☐	☐	☐	☐	☐
Οι δραστηριότητες των φορέων κοινωνικής οικονομίας συμβάλλουν στην παραμονή των νέων στην υπαίθρο και στην αποκέντρωση.	☐	☐	☐	☐	☐
Η κοινωνική οικονομία προάγει τη γυναικεία επιχειρηματικότητα.	☐	☐	☐	☐	☐
Τα εγχειρήματα της κοινωνικής οικονομίας μπορούν να αποτελέσουν την πρόγευση μιας διαφορετικής οικονομικής και κοινωνικής οργάνωσης.	☐	☐	☐	☐	☐
Η κοινωνική	☐	☐	☐	☐	☐

	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ
οικονομία μπορεί να αντικαταστήσει το κράτος πρόνοιας.					
Τέτοιες δομές θα μπορούσαν να κλονίσουν το ισχύον οικονομικό σύστημα.	☐	☐	☐	☐	☐
Οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας συμβάλλουν στην αύξηση θέσεων εργασίας.	☐	☐	☐	☐	☐

21. Παρακαλώ σημειώστε όσα ισχύουν στη περίπτωση σας:

	NAI	OXI
Θα λάμβανα μέρος σε μία τέτοια συλλογικότητα.	☐	☐
Θα δεχόμουν να λάβω μέρος εθελοντικά.	☐	☐
Θα λάμβανα πρωτοβουλία ίδρυσης μίας κοινωνικής επιχείρησης.	☐	☐